

K. AMBROZAITIS, ST. BARZDUKAS, VYT. DAMBRAVA, AD. DAMUŠIS, K. GRIGAITYTĖ, Č. GRINCEVIČIUS, V. KAZLAUSKAS, VL. KULBOKAS, M. NAUJOKAITIS, V. PRIŽGINTAS, ST. RAŠTIKIS, S. SUŽIEDĖLIS, K. ŠKIRPA, R. ŠOMKAITĖ, VT. VAITIEKŪNAS, L. VALIUKAS IR KT.

RAŠO APIE

JUOŽĄ AMBRAZEVIČIŲ-BRAZAITĮ

STASYS BARZDUKAS

BENDRUOMENĖS KELIU

VLADAS JUODEIKA

AR RUSAI GALĖTŲ PASEKTI ŠVEICARIJOS PAVYZDŽIU?

JURGIS GLIAUDA

RUSIŠKASIS DISIDENTIZMAS IR PABALTIOJOS SUVERENUMAS

T U R I N Y S

Viename asmenyje	1
Juozas Brazaitis: Laisvės veikėjų tipai	2
Stasys Raštikis: Juozas Brazaitis Laikinojoje Lietuvos vyriausybėje	7
Kazys Škirpa: Brazaičio politinė strategija	16
Vytautas Vaitiekūnas: Brazaitis Vlike	28
Adolfas Damušis: Juozas Brazaitis rezistencijoje	42
Kazys Ambrazaitis: Brazaičio gyvenimo mokykloje	51
Vytautas A. Dambrava: Juozas Brazaitis	56
Mykolas Naujokaitis: Susitikimai su prof. J. Ambrazevičiumi	62
Česlovas Grincevičius: Juozas Ambrazevičius-Brazaitis	70
Simas Sužiedėlis: Juozas Brazaitis — žurnalistas	74
Stasys Barzdukas: Maži didelio žmogaus prisiminimai	79
Vincas Kazlauskas: Esi herojus, tapk šventuoju	84
Kotryna Grigaitytė: Žydinti sala	88
Leonardas Valiukas: Paskutinis pašnekesys su prof. Juozu Brazaičiu ...	97
Vladas Kulbokas: Juozo Brazaičio kritika tremtyje	104
Rozalija Šomkaitė: Brazaitis ligoje	116
Vacius Prižgintas: Akademikas J. Ambrazevičius-Brazaitis	127
Brazaitis Kalifornijoje	136
Jurgis Gliauda: Rusiškasis disidentizmas ir Pabaltijo suverenumas	140
Vladas Juodeika: Ar rusai galėtų pasekti Šveicarijos pavyzdžiu?	144
S-s: Biedniokai ir vidutiniokai	147
Veiksniuose ir veikloje	149
Dokumentų šviesoje	157
Gyvoji mintis	161
Vardai įvykiuose ir spaudoje	167
“Į Laisvę” vedamieji	174

Į LAISVĘ leidžia Lietuvių Fronto Bičiuliai tris kartus per metus.
Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) published three times a year by the
 Friends of the Lithuanian Front.

Šį numerį redagavo Alė Rūta-Arblenė, Bernardas Brazdžionis ir
 Juozas Kojelis.

Metinė prenumerata: Australijoje, Jungtinėse Valstybėse ir Kanadoje
 — \$7.00, kitur — \$5.00.

Korespondenciją adresuoti: **Į LAISVĘ**, 341 Highland Blvd., Brooklyn,
 N.Y. 11207.

Prenumeratą siųsti: Aleksas Kulnys, 7034 Hartcrest Drive, Rancho
 Palos Verdes, Cal. 90724

VIENAME ASMENYJE

Dažnai stebimės pirmaisiais mūsų kultūrininkais, ypač priešaušrio, „Aušros“ ir poaušrio gaidynėje — kokiais keleriopais talentais jie yra buvę, kokiose keleriopose gyvenimo srityse reikęsi. Doktorai, kunigai, agronomai savo specialybe — darbavosi, veikė ir į istorijos puslapius pateko kaip visuomenininkai, redaktoriai, beletristai — rašytojai, poetai. Tas darbų daugialypiškumas suprantamas, nes anais laikais maža išmokslintų ar šiaip daugiau išsilavinusių žmonių tebūta. Žinome, pavyzdžiui, kad Simonas Daukantas savo raštus tyčia pasirašinėjo keliais slapyvardžiais, kad tik sudarytų išpūdį, jog lietuviai turi daug rašytojų. Vėliai keleriopose gyvenimo srityse inteligentijai reikštis ir nebereikėjo, o nepriklausomybės laikais pajustas ne vien darbuotojų, bet ir specialis-

tų alkis. Esi agronomas — keli žemės ūkio kultūrą, esi gydytojas — gydai, esi teisininkas — laukia tavęs teismų sistema ir valstybės aparatas. Švieti tautą, jei esi mokytojas. Tik rašytojo — poeto specialybės, berods, neturėjome, nes tai jau ne specialybės, ne profesijos, bet talento klausimas. Esi kunigas, turi talentą — rašai romanus; esi humanitaras, mokytojas, turi talentą — kuri poeziją, na, gyvendamas iš mokytojo, tarnautojo ar redaktoriaus algelės.

Mokytojas — humanitaras, jei nebuvo kur perdaug užkištas į provincijos užkampį, turėjo progą savo talentais iškilti, akademinių aukštumų pasiekti, o kai kas ir ministerijų laiptais aukščiau palipėti.

Vienas iš tokių mokytojų buvo ir Juozas Ambrazevičius, vėliau Brazaitis, kurio karjeros laiptais

neviliojo, bet kuris anksti šalia pedagogikos ėmė reikštis gabių laikraštininku, redaktoriumi; vėliau literatūros kritiku -nagrinėtoju, vadovėlių ir knygų autoriumi; dar vėliau universiteto dėstytoju.

Tokio "šakotumo" normaliais tautos gyvenimo laikais pakako asmeniui, augančiam talentais į plotį ir į gylį, garsėjančiam kaip literatūros autoritetui. Bet laiko imperatyvas iš jo, ramaus kultūrininko, kaip ir iš kitų jo kolegų, pareikalavo imtis naujų žygių ("XX Amžiaus" įkūrimas, "Į organiškosios valstybės kūrybą" deklaracijos paruošimas ir kt.) ir pastūmėjo jį į publicistiką ir visuomeninį gyvenimą, kur parodė neeilinį talentą, tiek balansavimu, laviruojant situacijos rėmuose, tiek proto įžvalgumu, analizuojant problemas.

Laikams rūstėjant ir veikimo sąlygoms keičiantis, reikėjo keisti veiklos būdai ir metodai. Okupacijų metai iš Juozo Ambrazevičiaus pareikalavo dar vienos aukos — stoti į valstybininko batus ir sunkiausiomis sąlygomis bandyti rasti modus vivendi — išlaikyti Lietuvą mirštamai nesusžeistą, norinčių gyventi ir savarankiškai valdytis. Juozo Ambrazevičiaus stoviškas ramumas, jo disciplinuota valia, jo milžiniškas ryžtas padarė tai,

kad, nežiūrint baisių vos pravslinkusio fronto sąlygų ir naujo okupanto brutalumo, Lietuvos gyvenimas greitu tempu grįžtų į normalių vagų, gydant tautos organizmui komunistų padarytas žaizdas ir laviruojant tarp kūjo ir priekalo. Vokiečiams privertus Laikinąją Lietuvos vyriausybę savo veikimų sustabdyti, Juozas Ambrazevičius - Brazaitis nepasitraukė iš kovos lauko, bet nuėjo į pogrindį, kaip rezistencijos kovotojas ir vadas, ir iš čia nepasitraukė iki paskutinės savo gyvenimo sekundės, tuo įrodydamas, kad "gyventi dėl tėvynės yra toks pat heroizmas, kaip ir mirti dėl jos" (žodžiai iš Laikinios vyriausybės atsišaukimo į tautą 1941).

Juozas Ambrazevičius - Brazaitis įrodė, kad viename turtin-gos dvasios asmenyje, gyvenimui ir tėvynei pareikalavus, turin-gai gali reikštis mokytojas ir mokslininkas, žurnalistas ir visuomenininkas, politikas ir valstybininkas, rezistencijos kovo-tojas ir vadas.

Mielas skaitytojau, dėkodami gausiems bendradarbiams, įteikiame į Tavo rankas šį "Į Laisvę" numerį, kad geriau pažintum Didįjį Lietuvį, kuris gyvas būdamas norėjo būti nežinomas.

"Į LAISVĘ"

redaktoriai ir leidėjai

JUOZAS AMBRAZEVIČIUS-BRAZAITIS

Nuotrauka Vytauto Maželio

LAISVĖS VEIKĖJŲ TIPAI

JUOZAS BRAZAITIS

Ilgas laikas, neįvykusios viltys, geriau pažintos Vakarų politinės tendencijos, savų laisvinimo veiksmų autoriteto susvyravimas, naujų žmonių ir idėjų atėjimas į gyvenimą ir visa eilė kitų priežasčių paveikė lietuvių pažiūras ir nuotaikas dėl laisvės kovos. Nesumažėjo nepriklausomybės troškimas. Tik ėmė skirtis nuomonės dėl kelių į ją. Pagal tai susidarė skirtingo galvojimo tipai.

(1) Tradicinis tipas. — Tai žmonės, kurie savo galvojimu suaugę su nepriklausomos Lietuvos demokratiniu laikotarpiu, iki 1926, ištikimi to meto visuomenės pasiskirstymui grupėm, siekia jas išlaikyti ir čia; paversiti jas — ir tik jas — tautos valios reiškėjom ir šiuo metu. Šio tipo žmonių daugiausia susitelkę Vliką sudarančiose grupėse.

(2) Revoliucinis tipas. — Tai žmonės, savo galvojimu susiję su rezistencine veikla Lietuvoje. Pogrindyje negalėjo būti rūpestio reprezentacija, o tik veiksmas. Jiems ne tai svarbu, kieno

vardu bus padaryta, bet kad būtų padarytas veiksmas, kuris, jų įsitikinimu, yra naudingas Lietuvos reikalui. Jiems rūpi ne esamos padėties išlaikymas, bet palankesnės Lietuvai padėties ieškojimas: nesitenkinimas inkorporacijos nepripažinimu, bet pozityvios laisvinimo programos reikalavimas. Šio tipo žmonės stipriausiai praktiškai pasireiškė Los Angeles susidariusiame rezoliucijų komitete, vadovaujama me L. Valiuko. Jei valstybės departamentas laikosi status quo padėties, tylėjimo linijos pavergtų tautų klausimu, tai šio tipo veikėjai drįsta laužyti departamento liniją, eidami į Kongresą ir siekdami, kad Kongresas nutartų kelti J. Tautose Baltijos valstybių klausimą. Reprezentacijos nesiekdami, iniciatoriai savo idėją norėjo įsiūlyti Altui, bet kai Altas atsisakė, jie išėjo višumon ir susilaukė pasipriešinimo iš kai kurių Alto narių, kurie nenori eiti prieš departamento veiklą, bet susilaukė paramos iš rezistencinių grupių, iš Vliko kai kurių narių ir šiaip niekur

nepriklausančių piliečių. Jų veiklos reikšmė ne ta, kad Kongresas ims ir nutars. Reikšmė ta, kad per metus ir antrus klausimas judinamas, populiarinamas lietuvių visuomenėje, tarp Kongreso narių ir ardo tylą, kurioje būtų norima Lietuvos klausimą įšaldyti.

(3) Prisitaikėlinis tipas. — Tuo terminu norima ne asmenis vertinti, bet apibūdinti. Tai žmonės, kurie linkę prisitaikyti prie esamos padėties ir paimti iš jos tai, kas šiuo metu galima. Dažniausiai prisitaikėlis ima tai, kas jam asmeniškai naudinga. Tačiau prisitaikėlių esti ir su visuomeniniais siekimais. Lietuvos laisvės kovoje, kai jie nemato realių galimybių laisvei pasiekti, jie linksta laisvės siekimą ir reikalavimą atidėti į šalį ir siekti mažesnio dalyko — ryšių su „tauta“.

Prisitaikėlinis žmogus nebūtinai turi būti paveiktas sovietinės įtakos. Jis gali būti paveiktas savo logikos, galvodamas, kad per „ryšius“ bus galima pradėti „dialogą“ su atskirais žmonėmis iš Lietuvos. O kalbant su jais bus galima juos paveikti — juos stiprinti ir stiprinti patiem. Dar greičiau jis galėjo būti paveiktas amerikiečių — sovietų mainų programos. Kultūrinis bendravimas su „kraštu“ turėtų būti amerikinės mainų programos pratęsimas į Lietuvos teritoriją. Ta grupė amerikiečių, kuri įtaigojo savo vyriaus-

sybę veikti per kultūrinius mainus, turi savo šalininkų ir tarp lietuvių . . .

(4) Jaunasis veikėjas. — Jaunoji lietuvių karta, jau Vakarų mokyklų parengta, save apibūdina kitokią nei vyresnioji Lietuvoj augusi. Čia rūpi tik vienas tos jaunosios kartos aspektas — jos santykis su Lietuva ir jos laisvės kova . . .

. . . būti jaunajai kartai lietuviams reikia būti sykiu rezistentais, rezistentais prieš tą dvasią, kuriai svetima auka, svetima valios pastanga, svetimas yra pareigos pajautimas.

Tokios rezistencijos vyskupas Fulton Sheenas šaukte šaukėsi, kreipdamasis į Amerikos jaunimą (Journal American, 1964. VII.25). Jis pramatė: jei nebus rezistencijos dvasios, Amerikai gresianti katastrofa. Tai minčiai paremti jis kartojo net ir buv. Amerikos politikos planuotojo Kennano žodžius, kad rungtynių su Sovietais Amerika neatlaikys, jei jos žmonėse bus tokia moralinė dvasia, kokia yra šiuo metu.

Logiška tad galvoti, kad tie iš lietuvių jaunosios čia augusios kartos, kurie pasirenka ištikimybę Lietuvai ir lietuviškumui, vadinasi, pasirenka rezistenciją, jie virsta stiprybės šulais tiek Lietuvai, tiek ir Amerikai. Ir priešingai.

Žmonių su aukos dvasia, žmonių, rezistuojančių prieš niveluojančią oportunistinę aplinką,

paprastai yra mažuma. Kiek tokių žmonių yra tarp lietuvių jaunimo Vakaruose, jokia statistika neparodys. Bet jų yra, ir jie yra druska. Juos parodys ir dabar jau rodo jų realūs darbai — šiuo tarpu veržimasis į kitas tautas ir į Amerikos intelektualinį gyvenimą ir formavimas Lietuvai palankios opinijos bei skelbimas faktų tose intelektualinėse sferose, kurios ligi šiol kaip tik mažiausiai palankios Lietuvos reikalui.

Alto kongresas Washingtone (1964) pademonstravo jaunosios kartos savus žingsnius laisvės kovoje. Mažiau ar daugiau vykę, bet tai tautiniu atžvilgiu gyvų žmonių žingsniai. Jie darys klaidų kaip ir karta prieš juos. Jie klaidžios mokykloje išmoktame pragmatizme, kuris nuvertina visas vertybes ir į jas leidžia žiūrėti su ironija. Klaidžios tariamame objektyvizme, kuris sakys, kad sovietinius šaltinius galima imti kaip mokslo objektyvius duomenis, o bėglių nuo komunizmo liudijimus reikia priimti kritiškai, nes tai suinteresuotųjų liudijimai. Jie klaidžios tikėdami, kad galimas nuširdus dialogas tarp komunisto ir nekomunisto. Bet tarp tų klaidų, kurias jiems pakiša mokykla ir aplinka, jie išmoks paga-

liau atskirti tiesą iki gelmės nuo tiesos, kurios padažu yra aptaukta viduje gryniausiu klaida. Kitais metodais, gal būt, kitoiom ir organizacinėm formom šios kartos žmonės sieks betgi tos pačios idėjos kaip ir prieš juosėjusi karta — Lietuvos laisvės.

Yra pagrindo išvadai, kad porą dešimtmečių jau trukusioje laiko distancijoje laisvės kova ne siaurėja — ji plinta horizontaliai ir vertikaliai — apima ne tik Baltijos tautas, bet visus pavergtuosius ir jiems simpatizuojančius laisvės draugus vakariečius bei jų organizacijas; laisvės kova iš nueinančios kartos persilieja į ateinančią kartą.

Tie, kurie pradėjo kovą, pergyveno jos tragizmą, jausdamiesi esą kovoje vieny vieni, jei dar būtų tarp gyvųjų, galėtų pratariti; rodos, jau esame nebe vieni.

REDAKCIJOS PASTABA

Čia spausdinama ištrauka iš prof. Juozo Brazaičio knygos "Vienų vieni", kurią 1964 išleido Į Laisvę Fondas. Knyga buvo paskelbta N.E. Sūduvio slapyvardžiu. Skaitytojas lengvai galės pastebėti, kad prieš vienuolikų metų Brazaičio skelbtos mintys tebėra aktualios ir šiandien.

JUOZAS BRAZAITIS

LAIKINOJOJE LIETUVOS VYRIAUSYBĖJE

STASYS RAŠTIKIS

Gen. Stasys Raštikis, buv. Lietuvos kariuomenės vadas ir krašto apsaugos ministras Lietuvos Laikinojoje vyriausybėje

tol jis buvo žinomas kaip geras kultūrininkas. Laikinojoj Vyriausybėje jis pateko į naują veiklos sritį, į sunkių ir karštų politinių įvykių centrą. Kaip jis pateko į tokios politikos sūkurį? Žymiai vėliau jis man rašė:

. . . Malonu girdėti iš Jūsų, kuriam teko visas nepriklausomos Lietuvos atsikūrimo, klestėjimo ir žlugimo naštas bei skausmus pakelti. Aš buvau jau naikinamos Lietuvos vaikas, ir mano rolė tebuvo kamščio rolė — užkimšti skylės, kurios atsirado sunaikinus kvalifikuotus žmones. Kamšiojau skylės net tokiose srityse, kurios man buvo svetimos, kurių nekenčiau, kurios mane pati naikino . . .

Dar prieš II-ąjį Pasaulinį karą Lietuvoje tekdavo girdėti labai gerų atsiliepimų apie prof. J. Ambrazevičių, vėliau pakeitusį savo pavardę ir pasivadinusį Brazaičiu. Geriausiai pažinojau jį 1941 metais Lietuvos Laikinojoje Vyriausybėje, kurioje jis ėjo ministro pirmininkas pareigas. Iki

Taip net per daug kukliai jis nusako savo rolę vyriausybėje ir

vėliau mūsų išeivijos politikoje, nors iš tikrųjų jis atliko tą rolę ne kaip jo pavadintas “kamštis”, bet kaip vienas iš geriausių ir gabiausių mūsų politikų.

Sukilimas ir Laikinoji vyriausybė

Lietuvių sukilimas prasidėjo vokiečių - rusų karo antrąją dieną, t. y. 1941.VI.23, naktį iš sekmadienio į pirmadienį. Brazaitis buvo vienas iš aktingiausių sukilėlių Kaune. Tą naktį 3 val., daugiausia jo pastangomis, jau buvo suredaguotas trumpas viešas pranešimas apie Lietuvos nepriklausomybės atstatymą, apie Laikinosios vyriausybės sudėtį ir atsišaukimas į ūkininkus, darbininkus ir tarnautojus. Po kelių dienų paaiškėjo tokia pastovi Laikinosios Vyriausybės sudėtis:

K. Škirpa — ministeris pirmininkas, J. Ambrazavičius — švietimo ministeris, A. Damušis — pramonės min., V. Landsbergis — komunalinio ūkio min., M. Mackevičius — teisingumo min., J. Matulionis — finansų min., J. Novickis — susisiekimo min., J. Pajaujis — darbo min., S. Raštikis — krašto apsaugos min., R. Skipitis — užsienio reikalų min., J. Šlepetys — vidaus reikalų min., P. Vainauskas — prekybos ir kontrolės, K. Vencius — sveikatos min. ir B. Vitkus — žemės ūkio min.

Vėliau prof. Brazaitis aiškino “Vienų vieni”, 78 p., kad:

Sudarytoji vyriausybė bei jos

visas aparatas nebuvo koalicija ta prasme, kad vyriausybės nariai nebuvo partijų ar grupių deleguoti. Koalicija bet gi buvo kita prasme — buvo sutelkti įvairių ideologijų ir politinių nusistatymų žmonės darbo ir kovos reikalui.

Beveik tuo pačiu laiku, tik viena diena anksčiau, t. y. birželio 22 d., K. Škirpos taip pat buvo suformuota ir kitos sudėties Lietuvos vyriausybė, kuriai neteko eiti savo pareigų ir kuri užleido savo vietą sukilusių lietuvių paskelbtai vyriausybei. Tos vyriausybės sudėtis buvo tokia:

K. Škirpa — min. pirm. ir užs. reik. min., J. Augustaitis — susisiek. min., K. Brunius — darbo ir soc. aps. min., E. Galvanauskas — min. pirm. pavaduotojas ir finansų min., A. Gerutis — propagandos min., P. Gužas — vid. reik. min., A. Maceina — švietimo min., P. Karvelis — žem. ūkio min., S. Raštikis — krašto aps. min., R. Skipitis — teisingumo min. ir K. Žalkauskas — valstybės kontrolierius.

Laikinosios sostinės gatvėse dar tebevykstant kovoms tarp sukilėlių ir besitraukiančių rusų, Kaune buvę paskelbtosios vyriausybės nariai jau rinkosi pirmojo posėdžio Žaibo spaustuvėje Donelaičio gatvėje. Ne visi ministrai galėjo susirinkti, nes trys iš jų tebebuvo dar laukiami iš Berlyno, kiti dar prieš sukilimą buvo rusų jau deportuoti iš Lie-

tuvos, dar kiti tą dieną dar laisvinosi iš bolševikų kalėjimų arba buvo bolševikų dar užimtoje provincijoje. Nebuvo ir ministerio pirmininko K. Škirpos, kurio vokiečiai ir vėliau neišleido iš Berlyno. Iš susirinkusių niekas nenorėjo pavaduoti ministeri pirmininką. Tą padėtį išgelbėjo švietimo ministeris prof. Ambrazevičius. Visų prašomas, jis pasižadėjo eiti pirmininko pareigas iki ministerio pirmininko atvykimo iš Berlyno. Kada vėliau paaiškėjo, kad vokiečiai Škirpos neišleidžia ir neišleis, Brazaitis pasiūlė pirmininko pareigas laikinai eiti iš pradžių Matulioniui ir vėliau Raštikiui. Jiems nesutikus, Brazaitis liko faktiškuoju ministerio pirmininko pavaduotoju per visą Laikinosios Vyriausybės gyvavimą. Nors jis buvo tik pirmininko pavaduotojas, tačiau jam teko beveik visai savarankiškai vadovauti vyriausybei, nes susisiekimas ir ryšiai su Berlynu, kur tuo metu gyveno ministeris pirmininkas Škirpa, dėl vykusio karo ir dėl pačių vokiečių trukdymų buvo labai apsunkinti. Pats Škirpa šitaip atestuojaėjusį ministerio pirmininko pareigas prof. Brazaitį (*“Sukilimas”*, 482 p.).

Geresnio pasirinkimo negalėjo būti. Nors prof. J. Ambrazevičius prieš tai jokioje valdžioje nebuvo dalyvavęs ir todėl patirties vyriausybės darbams vadovauti iš praeities neturėjo, tačiau greitai pasireiškė kaip tvirtos valios, greitos orientacijos ir suma-

nus politikoje valstybininkas. Žymia dalimi dėka tik šiems vadovaujančiojo talentams ir besqlyginiam pasišventimui Lietuvos valstybės atkūrimo darbe, sakytav vyriausybė, nors ir priversta veikti begaliniai sunkiomis, be to, politiškai nepaprastai painiomis aplinkybėmis, išvengė stambesnių klaidų arba kokios katastrofos ir išsilaikė savo pareigų vykdyme 6 savaites, atsispirdama prieš visas nacių intrigas, spaudimus ir grasinimus, kad pasišalintų nuo atsikūrusios Lietuvos valstybės vairo.

Brazičio veikla vyriausybėje

Prof. Brazaitis taip aprašo buvusius vyriausybės uždavinius (*“Vienų vieni”*, 77-80 p.):

Pirmas vyriausybės uždavinys buvo — pastatyti atvyksiančius vokiečius prieš įvykusį faktą, kad Lietuva yra nepriklausoma ir jos vyriausybė jau yra atstačiusi tvarką įstaigose bei įmonėse.

Antras vyriausybės uždavinys buvo atpalaiduoti kraštą nuo sovietinio režimo pėdsakų. Formaliai atsipalaiduoti nebuvo sunku. Lietuvos įjungimo į Sovietų Sąjungą juk lietuvių visuomenė nepripažino ir jį laikė pasibaigus su sovietinės okupacijos dingimu. Sukilimo faktas dar aktyviau pabrėžė atsikratymą nuo bolševikinės okupacijos ir jos sistemos. O žodžiais tai deklaravo sukilimą vykdeš Aktyvistų Frontas birželio 23 ir laikinoji vyriausybė sa-

vo atsišaukime į tautą, kuris buvo surašytas greitosiom tų pat birželio 24-25 naktį, tą rytų vyriausybės narių papildytas, aprobuotas ir tą dieną paskelbtas dienraštyje „Į Laisvę“ Nr. 2.

Tačiau gyvenime teko susidurti su eile sovietinių įstatymų, kuriais jau buvo tvarkomas praktinis gyvenimas, ir kuriais įtaigos buvo sukurtos ar panaikintos. Vyriausybei teko skelbti atskirus sovietinius įstatymus negaliojant, grąžinti įstatymus, veikusius Lietuvoje prieš okupaciją, o kur gyvenimas reikalavo, teko leisti naujų potvarkių.

Atsiribodama nuo Sovietų Sąjungos ir jos gyvenimo formų, laikinoji vyriausybė nieku nesiangažavo Vokietijos atžvilgiu. Ji tenkinosi dviem aiškiais pasisakymais: pasisakymu už Lietuvos nepriklausomybę ir pritarimu Vokietijos kovai prieš bolševizmą.

Trečias vyriausybės siekimas buvo pasireikšti su savo socialiniu veidu. Ūkiniame gyvenime, pabrėždama privatinės iniciatyvos principą, ji betgi neišleido iš akių socialinės lygybės reikalo.

Tuos principinius Lietuvos Laikinosios vyriausybės uždavinius vykdydamas, Brazaitis veikė labai sistemiškai, šaltai, apgalvotai, pasitardamas ne tik su kitais vyriausybės nariais, bet ir su lietuvių aktyvistų organizacijos svarbiausiais veikėjais, su savo senais draugais, su politinių, ekonominių, kultūrinių,

mokslinių, karinių ir dvasinių sričių žinovais. Vyriausybės posėdžiai buvo jo šaukiami gana dažnai, tačiau juose buvo sprendžiami iš anksto atskirose ministerijose su žinovais jau išstudijuoti ir apsvarstyti klausimai, kuriems buvo reikalingi tik principiniai vyriausybės sprendimai arba konkretūs principiniai nurodymai. Vyriausybės posėdžiuose jis vengdavo smulkmenų ir pavesdavo jas apsvarstyti pačiose ministerijose arba jo paties pasitarimuose su atskirais ministeriais. Tokiu būdu vyriausybės posėdžiuose nebuvo gaišinamas brangus laikas ir ilgos valandos. Manė ypač imponavo paties prof. Brazaičio konkretiškumas ir to paties reikalavimas iš kitų ministerijų. Painesnių klausimų medžiagą jis imdavosi studijuoti į namus, kur kartais užsisėdėdavo iki vėliausios nakties. Tokio darbštaus ministerio pirmininko man iki tol dar nebuvo tekę matyti.

Vėliau, vokiečių okupacijos metais, Lietuvoje buvo išleisti „Laikinosios Lietuvos vyriausybės įstatymai, nutarimai ir protokolai“. Reikia atsiminti ir įspėti, kad tai buvo ne Lietuvos Laikinosios vyriausybės, bet po jos likvidavimo pirmojo generalinio tarėjo prie vokiečių generalinio komisaro įstaigos leidinys. Jame yra ir tokių potvarkių ir projektų, kokių Laikinoji vyriausybė nebuvo priėmusi ar išleidusi.

Savo uždaviniams ir numatytai

programai vykdyti ir prof. Brazaitis ir visa Laikinoji Vyriausybė susilaukė didžiausių ir kartais net visai netikėtų reikalavimų ir nenugalimų kliūčių iš vokiečių politikų ir Berlyne, ir Kaune: Berlyne teko kovoti su tokiais vokiečių reikalavimais ir jų statomomis kliūtėmis min. pirm. Škirpai, o Kaune daugiausia prof. Brazaičiui ir gen. Raštikiui.

Vyriausybės kova su vokiečiais

Vokiečių politiniuose planuose užkariautuose Rytuose nebuvo numatyta nepriklausomų Baltijos valstybių. Todėl ir Lietuvos Laikinosios vyriausybės atsiradimas sukilimo metu buvo vokiečiams labai nepageidaujamas, tuo labiau, kad nei latviai, nei estai tuo metu nebuvo paskelbę savo vyriausybių. Vokiečiams reikėjo nepageidaujamą Lietuvos vyriausybę pašalinti arba paversti ją koku nors kitu vokiečiams paklusniu organu. Griebtis prieš lietuvius labai radikalių priemonių, ypač po pavykusio lietuvių sukilimo prieš bolševikus, vokiečiai nedrįso. Jų priemonės buvo kitokios, būtent:

a) Vokiečiai pirmiausia sulaukė Berlyne Lietuvos Laikinosios vyriausybės min. pirmininką Škirpą, ne tik neleisdami jam atvykti į Lietuvą vadovauti Laikinajai vyriausybei, bet net Berlyne izoliavę jį nuo politinės veiklos. Nebuvo išleistas iš Berlyno ir Laik. Vyriausybės užs. reik. min.

R. Skipitis. Tačiau tai nesutrukdė Lietuvos vyriausybės veiklos, nes Kaune atsirado labai veiklus ir protingas Škirpos pavaduotojas — tos pačios vyriausybės švietimo ministeris prof. Ambrazevičius - Brazaitis;

b) Tada vokiečiai atgabeno iš Berlyno į Kauną tos pačios vyriausybės krašto apsaugos ministrą gen. Raštikį, tikėdamiesi iš jo susilaukti palankaus sau bendradarbiavimo. Deja, jiems nepavyko, nes ir Raštikis Kaune, kartu su prof. Brazaičiu ir su visais kitais Laikinosios vyriausybės nariais, sudarė vieną bendrą patriotinį frontą kovoje už Lietuvos nepriklausomybę ir už jos vyriausybę. Raštikio ryšiai su kitais vyriausybės nariais liko neišardomi, ir jam, kartu su prof. Brazaičiu, teko didžiausia našta kovoti su vokiečių politiniais siekais ir jų intrigomis;

c) Stengdamiesi išardyti Laikinąją vyriausybę, vokiečiai siūlė įsteigti “pasitikėjimo tarybą” (Vertrauensrat) ir siūlė joje pirmininkauti ir Raštikiui, ir Brazaičiui. Abudu jie griežtai atsisakė;

d) Vokiečiai ne tik politiškai boikotavo Laikinąją vyriausybę, bet stengėsi ir betarpiškai trukdyti vyriausybės darbą. Vyriausybei nebuvo leista skelbti savo nutarimus, nurodymus ir informacijas nei spaudoje, nei telefonais, nei telegrafu, nei per radiją, nei viešais skelbimais. Vilniuje buvusiai lietuvių adminis-

tracijai nebuvo leidžiama palaikyti ryšius su Kaune esančia vyriausybe. Vyriausybei buvo uždrausta naudotis susisiekimo priemonėmis, o turėti automobiliai buvo iš jos atimti. Vėliau buvo atimtos ir vyriausybės patalpos, ir net rašomosios mašinėlės. Net vyriausybės foto nuotraukos ir jų negatyvai buvo konfiskuojami. Prof. Brazaitis nepasidavė tokiam vokiečių boikotui ir vis surasdavo priemonių ir būdų nesustabdyti vyriausybės veiklos;

e) Vokiečių propaganda Lietuvoje, ir net iš dalies ir užsienyje, skelbė, kad Lietuvos nepriklausomybė esanti tik lietuvių inteligentų, ir tai ne visų, bet tik mažos jų dalies, fantazija, nes ir pati inteligentija esanti suskilusi, ir kad tautos dauguma nepasitikinti Laikinąją vyriausybę, ypač ūkininkai, benorį tik tvarkos, ramybės ir sotaus gyvenimo. Prof. Brazaičio iniciatyva labai greit buvo sušauktas politinių grupių ir visuomenės veikėjų pasitarimas, kurį vyriausybė painformavo apie savo darbus ir vokiečių trukdymus ir paprašė atvirai pasisakyti, ar pritariama vyriausybės pozicijai. Buvo gautas visuotinis pritarimas. Toks pat pritarimas rezoliucijų formomis pradėjo plaukti iš provincijos ir iš Kauno fabrikų darbininkų. Tauta pritarė vyriausybei;

f) Reikalaudami, kad Laikinoji vyriausybė išsiskirstytų, bet ne-

galėdami paveikti vyriausybės kitomis priemonėmis, vokiečiai griebėsi net grasinimų likviduoti pačius vyriausybės narius arba išvežti juos į koncentracijos stovyklą. Prof. Brazaitis nepabūgo;

g) Vokiečiai buvo atsiuntę į Kauną dr. Kleistą iš NSDP užsienio politikos biuro. Savo gausios svitos akivaizdoje dr. Kleist pareiškė prof. Brazaičiui, kad vokiečiai negali toleruoti Lietuvos Laikinosios vyriausybės, kad jam pačiam esą uždrausta susitikti su Škirpa, kad vyriausybė turėtų persiformuoti į kokį komitetą ar tarybą prie vokiečių okupacinės valdžios, kad vyriausybės nariai tegul nors pakeičiu savo vizitines korteles bent kreipdamiesi į vokiečių įstaigas (*„Vienų vieni“*, 87 p.). Taigi vokiečių buvo sugalvotas naujas variantas Lietuvos vyriausybei likviduoti: vyriausybė ne išsiskirsto, bet tik persikrikštija ar persitvarko į tarybą. Žinoma, Brazaitis negalėjo sutikti;

h) Kai vyriausybė nesiskubino paklausti vokiečių reikalavimų, jie per dr. Greffe pagrasino represijomis ir davė pusės dienos terminą jų reikalavimams įvykdyti. Po pasitarimo, ar eiti oportunistinio keliu ir priimti tai, kas stipresniojo „geruoju“ siūloma, ar stovėti savo idealistinėje pozicijoje, Brazaičiui pasiūlius, vyriausybė pasirinko antrąjį kelią;

i) Akcijai prieš vyriausybę vokiečių buvo panaudoti ir kai kurie vadinamosios voldemarininkų grupės lietuviai. Taigi buvo mėginta išsprogdinti Lietuvos vyriausybę pačių lietuvių rankomis. Tos grupės vardu net buvo įteiktas vokiečiams raštas, prašant nepripažinti Laikiniosios vyriausybės ir iki prof. Voldemaro grįžimo sutelkti visą valdžią Lietuvoje vokiečių karinės vadovybės rankose. Prof. Brazaitis buvo labai pasipiktinęs tokiu „savųjų“ žygiu;

k) Ir pagaliau vokiečių Gestapo, kai kurių voldemarininkų padedamas, buvo suorganizavęs net atvirą sukilimą prieš vyriausybę. Tik dėl šalto Brazaičio reagavimo nebuvo prieita prie kraujo praliejimo tarp pačių lietuvių.

Iš šios trumpos apžvalgos matyti, kokiose sunkiose sąlygose teko veikti vyriausybei ir jos pirmininkui Brazaičiui. Jis buvo apkrautas nepakeliama valstybinių reikalų našta ir tuo pačiu laiku jam teko atlaikyti nuolatinius vokiečių puolimus ir pasikėsinimus prieš vyriausybės egzistenciją. Šiandien galima visai nešališkai tvirtinti, kad tuo metu buvusiose sunkiausiose sąlygose prof. Brazaičiui pavyko išlavuoti vairą visai patenkinamai. Jam nepavyko pasiekti vyriausybės užsibrėžtų tikslų, tačiau tai buvo ne jo kaltė. Jis savo sunkią pareigą Tėvynei atliko su kaupu.

Laikiniosios vyriausybės likvidavimas

Vokiečių spaudžiama, trukdoma ir terorizuojama vyriausybė vis tik išsilaikė 6 savaites. Vokiečiams paskelbus savo civilinės valdžios įvedimą į okupuotas Baltijos valstybes ir į Kauną atvykus vokiečių generaliniam komisarui dr. Renteln, Laikinoji vyriausybė kreipėsi į jį, norėdama betarpiškai išsiaiškinti principinius klausimus. Rugpiūčio 5 d. gen. komisaras Renteln, didelei savo padėjėjų svitai dalyvaujant, priėmė visą Laikinąją vyriausybę labai iškilmingoje oficialioje audiencijoje. Prof. Brazaitis įteikė dr. Rentelnui visų Laik. vyriausybės narių pasirašytą memorandumą apie teisinę Lietuvos būklę ir apie faktiškus politinius santykius bolševikų okupacijai Lietuvoje pasibaigus. Gen. komisaras buvo paprašytas perduoti tą memorandumą Reicho vyriausybei Berlyne. Tą pačią dieną vyriausybė susirinko paskutinio posėdžio. Padariusi savo 6 savaičių veiklos apžvalgą, vyriausybė konstatavo, kad:

Ji atsirado ne savo valia, bet buvo sukilėlių pastatyta, ir jai buvo patikėta ginti Lietuvos suverenumą. Per tas 6 savaites ji darė viską, kas galima, kraštui atstatyti, bet nuo pačios pradžios vokiečiai reiškė negližavimą laikinajai vyriausybei ir Lietuvos suverenumui, o paskui pradėjo statyti jai tiesiogines kliūtis,

kurstyti prieš laikinąją vyriausybę tam tikras politines grupes ir avantiūristus, savivališkai spręsti kai kurių Lietuvos valstybės mažumų klausimų, nesutaikomai su lietuvių tautos tradicijomis ir įsitikinimais; pagaliau Civilverivaltungo įvedimas ir generalinio komisaro pareiškimas, kad laikinosios vyriausybės darbas esąs baigtas, padaro visiškai nebeįmanomą toliau laikinosios vyriausybės veikimą. Dėl to laikinoji vyriausybė konstatuoja, kad jos veikimas yra sustabdomas prieš jos ir prieš lietuvių tautos valią.

Tą savo posėdžio protokolą pasirašę vyriausybės nariai nuvyko į Karo Muziejaus sodelį, kur prie Nežinomojo Kareivio kapo, daugeliui kauniečių dalyvaujant, padėjo vainiką. Tų iškilmių nuotraukos vokiečių buvo konfiskuotos, o jų negatyvai sunaikinti.

Žymiai vėliau, 1951 m., Brazaitis savo laišką rašė Laikinosios vyriausybės nariams:

Dešimt metų! Laikinosios vyriausybės veikimas buvo nutrauktas, bet ir po to jautėmės gyvas kolektyvas. Savo gyvybę simboliškai reiškėme bent susirinkdami Vasario 16 dienos išvakarėse. Kelios valandos atgavindavo mūsų tarpusavio santykius ir reminiscencijas iš anų heroiškų dienų, kurios mus buvo atnešusios į gyvenimo paviršių. Buvo nuostabu, kaip Apvaizda ar aklasis likimas pasirenka kartais silpnus žmones didiems

dalykams. Vyriausybės žmonės nelaikė savęs tinkamais tai misionijai, kuri jiems buvo užkrauta. Bet vykdė ją sąžiningai.

Šiandien, po dešimties metų, susirinkti negalim. Bet tikiu, kad ano kolektyvo dvasia tebėra gyva, kad jo žmonės ne tik reminiscencijomis gyvena, bet žiūri ir į ateitį. Nors mūsų nebaigtą darbą sėkmingai tęsia naujas kolektyvas, tačiau man rodos, kad kiekvienas iš L. Vyriausybės narių jaučias labiau už bet kokią tautietį įpareigotas atiduoti savo likusias jėgas Lietuvai, jeigu jos bus reikalingos ateityje...

Šiandien jau kelių iš mūsų kolektyvo nebeturime tarp gyvųjų. Keliems iš mūsų teko pereiti ir kaceto pragarą. Kaip mivrusiems priklauso mūsų prisiminimas, taip kentėjusiems mūsų pagarba prieš tų kančių, kuri žymi ir ilgai žymės lietuvių tautos kelių. Suminėdamas šiuos žuvusius ar kentėjusius, mintis nukryptų į tuos nežinomuosius herojus, kurie 1. vyr. pašaukti sudėjo savo gyvybes pirmomis karo dienomis. Tariu, kad mums visiems bus neužmirštas tas birželio vakaras, kada laidojom Kauno kapuose 85 kritusius...

... Laikinosios vyriausybės sukilimo eiga bus gražus, kartoju, labai šviesus Lietuvos laisvės kovų istorijos lapas. Ir reikia, kad šitas lapas nebūtų užmirštas, kad jis būtų užrašytas teisingai ir su tokia meile (ne sau, bet

kitiems kovotojams!), su kuria sukilimo dalyviai aukojosi tėvynei.

Brazaičio asmenybė

Savo veikale apie lietuvių rezistenciją (*“Vienų vieni”*, 381 p.) Brazaitis davė labai gražų palyginimą. Jis rašė:

Anglis, tūkstančius metų išgulėjusi po žeme, į paviršų iškelta, virsta šildymo, kaitinimo, deginimo priemone.

Gyvenimo faktai, kai juos iškelia aikštėn, gali taip pat šildyti, kaitinti ir net deginti — jei jie ras dvasių, galinčių kaisti ir degti.

Tą patį, ką čia prof. Brazaitis pasakė apie gyvenimo faktus, galima pasakyti ir apie žmones, ir apie patį profesorių Brazaitį. Ir jis, iškeltas aikštėn, šildė, kaitino, ir net deginte degino kitus savo idėjomis, savo žodžiais, savo pavyzdžiu ir darbais.

Tai buvo didelis patriotas, dirbęs ne savo gerovei bei garbei, bet Lietuvai ir savo tautiečiams. Jis buvo darbštus, energingas, gabus, nesismulkinantis, labai kietų principų, ir vis dėlto, kur reikia, lankstus, labai sąžiningas ir ypač jautrus visiems tautiniams ir moraliniams reikalams; su bendradarbiais buvo konkretus, švelnus, mokėjęs tvirtai ir gražiai vadovauti ir bendradarbiauti.

Tai buvo stipri ir politinėse bei rezistencinėse kovose užgrūdinta asmenybė. Politikos, ypač suktos politikos, jis nemėgo ir tik labai svarbių aplinkybių verčiamas eidavo į politiką. Jis drąsiai veikė per lietuvių sukilimą 1941 metais prieš bolševikus. Jis parodė daug daug drąsos, energijos ir iniciatyvos, vadovaudamas Lietuvos Laikinajai vyriausybei. Toks pat jis buvo ir vėliau vokiečių okupacijoje ir rezistencijos veikloje. Profesoriaus J. Ambrazevičiaus-Brazaičio veiklą Lietuvos Laikinojoje vyriausybėje bene geriausiai yra apibūdinęs a. a. prof. T. Petkevičius, tvirtindamas, kad Ambrazevičius sukėsis Laikinojoje vyriausybėje, kaip medžiojama lapė, ir sugebėjęs neišsipa-reigoti, ko neišvengė net visokie “ratai”.

Porą metų prieš savo mirtį Brazai man rašė:

“Nėra lengvas laikraštinių darbų, eina visuotinis pakrikimas, ir ne kartą apgailestauju, kad nelikau Lietuvoje. Bet tai silpnybės momentai. Būna paskutinėm jėgom daryti tai, kas atrodo pareiga daryti. Tai visų mūsų likimas, kurį tenka priimti be mažiausio kam nors priekaišto”.

A. a. profesorius Juozas Ambrazevičius - Brazaitis buvo labai reta didžiadvasė lietuvių tautos asmenybė. Didžiuojamės, jį turėję, ir gailimės, jo netekę.

BRAZAIČIO POLITINĖ STRATEGIJA

KAZYS ŠKIRPA

Kazys Škirpa, gen. štabo pulkininkas, Lietuvos pasiuntinys ir įgaliotas ministras Vokietijai, 1941 metais sukilimo prieš rusų okupaciją organizatorius ir Laikinosios vyriausybės min. pirmininkas

Prof. Juozui Brazaičiui teko perimti vadovavimą Birželio sukilimo pastatytai tautinei krašto vyriausybei, kuomet Vokietijos Reicho gausingos militarinės jėgos visu plačiu frontu, taigi ir per lietuvių gyvenamą žemę, žygiavo 1941 metų birželio antroje pusėje prieš bolševikinę Rusiją, kuri prieš metus buvo pa-

glemžusi Lietuvos valstybinę nepriklausomybę ir desperatiškai siekė pasilaikyti Lietuvą okupuotą. Kartu su vokiečių kariuomenės daliniais, žygiavusiais skersai Lietuvos, veržėsi į ją visokios nacių egzekucinės komandos eksploatuoti Lietuvos resursus Reicho karo reikalams ir gaudyti gestapininkų naujam lietuvių tautos prisilėgimui, kad ją paverstų "trąša" vokiečių ekspansijai į Rytus, kaip Hitleris buvo tą savo piktą tikslą iš anksto paskelbęs knygoje "Mein Kampf" (Mano kova), siekdamas sukurstyti vokiečių tautos mases tam teutoninio gobšumo žygiui...

Nors apie lietuvių tautos pasiryžimą su ginklu rankoje nusikratyti sovietų okupacijos ir atkurti Lietuvos valstybinį suverenumą vokiečių karo vadovybė buvo mano, kaip Lietuvių Aktyvistų Fronto (LAF) eksponento Berlyne, painformuota ir jos atsakingi vadai bei štabai tokiam lietuvių tautos pasiryžimui buvo pritarę ir išipareigoję paremti Lietuvos atkūrimo klausimą prieš Reicho politinę vadovybę, tačiau karo išvakarėse pasirodė bejėgiai palenkti tą vadovybę į blaivesnį politinį nusistatymą Lietuvos atžvilgiu, nežiūrint kad numatomas lietuvių sukilimas, nukreiptas pirmoje vietoje prieš rusiškąją Lietuvos okupantą, faktiškai padėjo vokiečių kariuomenės pajėgoms, operavusioms mūsų krašte, greitai rusus nugalėti, kad galėtų tuoj po to traukti toliau į rytus Maskvos ir Leningrado link...

Lietuvos Sukiliminės (Laik.) vyriausybės padėtį ap sunkino dar ir tai, kad jos galva, pilniau orientuotas ir turėjęs ryšių Berlyne Lietuvos klausimui ginti, birželio 26 d. popiet nacių buvo izoliuotas Berlyne naminiu areštu, be galimumo susisiekti su pačia vyriausybe, veikusia Kaune. Tai nebuvo tik paprastas policinis paspaudimas, kad padarytų mus nuolaidesniais, bet tuo siekta sukliudyti vyriausybės veikimą ir versta ją išsiskirstyti. Bet čia naciai skaudžiai apsiriko. Asmenys, tautos sukilimo

pašaukti krašto ministerių pareigoms, nesupasavo. Juos stiprino sudėtos per sukilimą kraujo aukos, ir tvirtai ryžosi likimo jiems užkrautą sunkią naštą išnešti. Pačią sunkiausią naštą teko išnešti iš jų tam, kuriam buvo lemta perimti vadovavimą vyriausybei, kai tapau, kaip paskelbtasis jos ministeris pirmininkas, nacių sukliudytas vykti į Kauną tas pareigas vykdyti. Todėl vyriausybės narių sutarimu buvo joms laikinai eiti, mane pavaduojant, pakviestas švietimo ministeris prof. Juozas Ambrazevičius (Brazaitis). Manyta, kad tai bus tik keliom dienom, kol išsinersiu ir atvyksiu, tačiau įvyko kitaip: prof. Brazaičiui teko eiti ministerio pirmininko pareigas nuo pat tos naujos vyriausybės pastatymo krašto priešakyje iki kol naujieji okupantai jos veikimą sutrukdė. Taip Brazaitis įrašė save ir tos vyriausybės nueitą kelią į Lietuvos istorijos garbinguosius puslapius.

Asmeniškai Brazaičio iš seniau nebuvau pažinojęs. Tarnaudamas nuo pat 1927 metų užsienyje, nebuvau turėjęs progų su juo susipažinti ir patirti, kas jis toks buvo ir ar turėjo reikalingos partitieties sunkiai sveriančioms krašto vyriausybės vadovavimo pareigoms, nebekalbant apie jo būdo savybes ir talentus. Todėl, kai pirmą kartą iš Kauno radijo patyriau, kas mane pavaduos ministerio pirmininko pareigose, buvo man kilę abejonių, ar ko-

lega Brazaitis įstengs atsilaikyti ir pajėgs išvairuoti naująją vyriausybę per visas nacių keliamas audras . . . Norėdamas jam pagelbėti tinkamai ano meto politinės įtampos aplinkybėse suorientuoti, prie pirmos progos — pirmą kartą slaptu žodžiu per dr. Gr. Valančių, pasiųstą birželio 27 su specialia misija į Kauną per “žaliąją sieną”, patariau, kad vyriausybė:

1. Dėtų visų įmanomų pastangų skubiai išipilietinti visose valstybinio gyvenimo pozicijose, kad ir neturėdama formalaus iš Reicho pusės pripažinimo;

2. Derybose su vokiečiais laikytusi tvirtai ir nepadarytų jokių tokių nuolaidų, kuriomis remdamiesi jie siektų sukilėlių kraujo auka atkurtą Lietuvos valstybinį suverenumą naikinti;

3. Vengti konfliktų su vokiečiais, ypač ginkluoto su jais susikirtimo, kuris juos skatintų fiziškai likviduoti mūsų tą naują vyriausybę;

4. Laikytis su jais galimai švelnesnių santykių, kad laimėjus laiko, nors vyriausybė ir būtų priversta eiti į toli siekiančius išipareigojimus Reichui, vertinant Lietuvos padėtį kaip vokiečių ginkluotų pajėgų užnugario zoną.

Maždaug už savaitės grįžęs iš Kauno dr. Vaalnčius man raportavo, jog Brazaitis ir Laik. Vyriausybė vertina susidariusią padėtį panašiai, kaip ją vertinau iš Berlyno, ir kad yra nusistatę

laikytis tvirtai, nebodami pavojų, kokių galėtų kilti iš naujojo okupanto pusės.

Tie pavojai Laik. Vyriausybei buvo labai realūs. Savo knygoje “Zwischer Hitler und Stalin” (Tarp Hitlerio ir Stalino), 1950 m., psl. 136, Dr. Peter Kleist, buvęs von Ribbentropo patikėtinis, rašo, jog Gestapas reikavęs areštuoti Laik. Vyriausybės narius tuoj kai vokiečių kariuomenė prasiveržė į Kauną, kur ta vyriausybė jau buvo pasireiškusį savo veikla. Nuo tokio brutalaus sulikvidavimo ją išgelbėjęs tik griežtas generolo von Roques, vokiečių kariuomenės užnugario zonos Lietuvoje viršininko, pasipriešinimas. Apie grėsusį Laik. Vyriausybei pavojų buvo tekę pajusti ir man pačiam. Kai sukilimui ką tik įvykus, birželio 23 d. apie pietus prasiveržiau į vok. Užs. Rkl. Minją ją lojaliai painformuoti apie reikšmingus įvykius Lietuvoje ir buvau Politikos skyriaus kompetingo pareigūno priimtas, kažkas iš Reicho saugumo įstaigos telefonu, mudviejų pasikalbėjimą pertraukdamas, irgi jam referavo apie įvykius Lietuvoje ir darė kažkokių piktų sugestių.

Iš slaptų Reicho dokumentų žinome, kad vokiečių tolimesnė laikysena Laik. Vyriausybės atžvilgiu buvo nulemta sakytos ministerijos formalia direktyva, duota birželio 24 d. po piet. Ją nurodoma neteikti naujai Lietuvos vyriausybei jokios paramos,

neva dėl jos sudarymo be vo-
kiečių įstaigų talkininkavimo. Be
to, buvo įsakmiai militarinėms
instancijoms uždrausta kištis į
sprendimus, kurie rezervuoti
vien politinės vadovybės kompe-
tencijai. Kitaip sakant, mūsų vy-
riausybės likimo išsprendimas
buvo nudelsiamas. Ši politinės
vadovybės direktyva komandos
keliu pasiekė 16-tos armijos šta-
bą Kaune, nuo kurio priklausė
jos vykdymas, tik birželio 25
d. 14 val. 40 min., o sekan-
čią, būtent birželio 26 d. po
piet, aš jau buvau izoliuotas Ber-
lyne naminiu areštu, kaip pre-
liudas į Lietuvos Laik. Vyriau-
sybės suparaližavimą. Birželio 27
d. gen. St. Raštikis lėktuvu pa-
siųstas į Kauną, Gestapo parei-
gūno palydoje, tikslu sakytą vy-
riausybę numarinti tokiu būdu.

Šios kelios datos iš buv. slap-
tų Reicho karo dokumentų ir be
žodžių pasako, kokiomis momen-
to aplinkybėmis kolegai Bra-
zaičiui teko perimti vairavimą
naujai Lietuvos vyriausybei ir
planuoti savo strategiją. Ji nebu-
vo šiaip sau akademinio galvo-
jimo produktas, bet Brazaičio for-
muojama palaipsniui, atsižvel-
giant į tai, kaip vystėsi įvykiai,
ir kaip jam patarė politinis
blaivumas. Žiūrint į tą kelią pro
34 metų prizmę, Brazaičio panau-
dotoje anuomet politinėje stra-
tegijoje pažymėtini šie etapai:

1. Vyriausybės pilnas susikons-
tituavimas,

2. Jos politinio *credo* ir
įsipareigojimų tautai pareiški-
mas,

3. Užtikrinimas sau visuome-
ninės bazės,

4. Teisės ir valdymo aparato
atkūrimas,

5. Ūkio sovietizacijos padari-
nių atitaisymas,

6. Grįžimas į tautinės kultū-
ros kelią,

7. Reagavimas prieš nušalini-
mą.

Kuomet birželio 24 rytą Laik.
Vyriausybė rinkosi pirmo posė-
džio, mieste dar pasigirsdavo su-
sišaudymų tarp tautos sukilėlių
ir besitraukiančių rusų. Į pirmą
posėdį teatvyko pradžioje tik
4 vyriausybės nariai ir LAF įga-
liotinis L. Prapuolenis; trys buvo
dar nepasiekiami. Paaiškėjo, jog
VI. Nasevičius ir Vyt. Statkus —
paskelbti pirmasis vidaus reikalų,
o antrasis prekybos ministeriais
— paskutiniu momentu prieš su-
kilimą buvo rusų NKVD pa-
griebti ir deportuoti į Sovietiją,
gi trys — gen. St. Raštikis, Rap.
Skipitis ir šio rašinio autorius —
nacių sulaikyti Berlyne. Teko
tad vyriausybei visų pirma pa-
silopyti ir pilniau susikonstituo-
ti. Kaip jau minėjau, darniu su-
sirinkusiųjų nutarimu, prof.
Brazaitis be savo tiesioginių švie-
timo ministerio pareigų buvo pa-
kviestas laikinai eiti ir minis-
terio pirmininko pareigas, vidaus
reikalų ministerio pareigoms bu-
vo pakviestas plk. J. Šlepetyš,

prekybos ministerio postą užpildė Pr. Vainauskas, o į vakavusius teisingumo ir susisiekimo ministerių postus buvo kooptuoti Meč. Mackevičius ir Ant. Novickis.

Šitaip paskelbtos vyriausybės sąstatą „palopius“, jos galva būtų normaliomis aplinkybėmis turėjęs paruošti jos deklaracijos tekstą ir paskelbti, pradedant vykdyti vyriausybės funkcijas. Bet tokiam tobulumui tada nebuvo laiko. Teko apsiriboti tik trumpo vyriausybės *credo*, Brazaičio greitimi suformuluoto, birželio 25 paskelbimu, kaip atsisaukimu į tautą; taigi tą pačią dieną, kai Kauną baigė pasiekti Reicho politinės vadovybės direktyva 16-tos armijos štabui Lietuvos Laik. Vyriausybės nepalaikyti. To istorinio atsisaukimo pilnas tekstas paskelbtas N.E. Sūdūvio (Brazaičio) knygoje „Vienų vieni“, psl. 402-404. Jo įvadinė pastraipa skamba šitaip:

“Nepriklausomos Lietuvos vyriausybė jau atstatyta. Raudonoji armija išbėgdama išsivežė ir savo sukurtos vadinamosios tarybinės Lietuvos vadovus. Raudonosios Lietuvos istorija baigta, ir jos puslapį užverčiam. Užverčiam kaip klaidų košmarišką sapną, nes tie vieneri metai ir aštuonios dienos suspėjo sugriauti tai, kas geriausio mūsų darbo žmonių buvo sukurta per

dvidešimt metų. Suardė visų ūkininko buitį, sugriovė mūsų darbininkų bei tarnautojų pusiausvyrą tarp pajamų ir išlaidų. Išgrobė, išvežė įmonių įrengimus ar sunaikino įmones, su tokiu vargu žmonių sukurtas. Išvežė ar sukimšo į kalėjimus keliasdešimt tūkstančių mūsų tautos sūnų. O likusius vertė aklaissavo rusiškojo imperializmo ir bolševikiško šovinizmo įrankiais...”

Sekančią, t.y. birželio 26 dieną, pasakytoje vyriausybės vardu kalboje prie Birželio sukilėlių kapo Kaune, Brazaitis pareiškė, kad „jų kraujas neišgaruos be vaisių“ ir kad „stiprėsime dirbti, o jei reikės ir mirti dėl to idealo, dėl kurio jie aukavosi“. Tie žodžiai reiškė naujos vyriausybės iškilmingą pasižadėjimą nesusvyruoti prieš sunkumus ir pavojus, bet ryžtingai vykdyti sukilusios už savo laisvę tautos patikėtas Lietuvai gelbėti neatšaukiamas pareigas. Jos tebegalioja ir šiandien, nes gyvybės aukų palaimintos...

Sukilimų sukurtos vyriausybės, kaip žinoma, dažnai yra linkusios griebtis diktatorinio valdymo metodo, iš baimės, kad kas jų nenuverstų. Ne taip pasireiškė Brazaičio vadovautoji vyriausybė, nors jis ir būtų galėjęs, jei tik būtų norėjęs, diktuoti kitiems savo valią, pasiremdamas LAF kovine organizacija, kol ji na-

cių nebuvo sulikviduota. Bet Brazaitis, kaip lietuviškos demokratijos augintinis, nebuvo linkęs diktatūrinio valdymo pigiai pagundai. Priešingai, jis siekė atsiremti į visą patriotiškąją lietuvių visuomenę, nepriviligijuodamas jokios paskiros partijos. Tuo tikslu buvo sukvietęs apie 60 rinktinių visų nepriklausomybės laikais veikusių politinių srovių atstovų ir šiaip žinomesnių visuomenės veikėjų ir valstybininkų, dar išlikusių nuo bolševikinio sunaikinimo, ir šį elitą Brazaitis painformavo apie vyriausybės darbus bei painus, siekdamas jų pritarimo ir sugestijų. Dr. Valančius, kuriam pasitaikė proga tame susirinkime asmeniškai dalyvauti, man raportavo šitaip (Sukilimas, psl. 396-399):

“Brazaitis sumaniai vedė posėdį, vykusiai moderavo, sintetino. Išklausti visuomenės bei partijų atstovų pasisakymai. Jie buvo stiprūs, optimistiški, skatinantys Vyriausybę kietai laikytis, nesvyruoti ir vadovauti valstybei, nepaisant okupanto trukdymų. Ypatingai džiaugiasi puikiais valstiečių liaudininkų lyderio Z. Toliušio pareiškimais: ‘Jokių reikalavimų dėl Vyriausybės sudėties ar kitokių, partijos vardu jums (Vyriausybei) nestatome ir negalima statyti šiose aplinkybėse. Svarbiausias dalykas — išsilaikykite patys ir tuo iškovosite Lietuvai valsty-

binį nepriklausomumą . . .’ Jam pritarė ir kitas senas politikos vilkas — prof. A. Tumėnas. Lėtu, vos girdimu, bet kiaurai pergalvotu ir protingu žodžiu jis nurodė svarbiausių uždavinį — jokiomis aplinkybėmis nesitraukti iš valstybingumo kelio, kuriuo pradėta eiti ir nesileisti į jokias Zivilverwaltungo formas bei machinacijas . . .”

Kai dėl pačių tautos masių laikysenos naujosios vyriausybės atžvilgiu, tai tą labai vaizdžiai apibūdino Lietuvos istorikas prof. Z. Ivinskis viename “Į Laisvę” žurnalo straipsnyje (“Į Laisvę”, 1955 m., Nr. 6, psl. 35-36).

Turint vieningą visuomenės elito pritarimą ir naudojantis plačiųjų tautos masių entuziastišku palaikymu, naujoji krašto vyriausybė galėjo greitai įsitvirtinti valdžioje, nežiūrint, kad nuo pat pradžios savo veikimo ji susidūrė su visokiais trukdymais, spaudimais ir intrigomis iš naciškojo okupanto pusės. Reikia pasakyti, jog greitame įsipilietinime jai labai pagelbėjo pats Birželio sukilimas. Jis buvo LAF-to paruošiamas ne vien centruose — Vilniuje ir Kaune, bet šaknis nutiesęs į visą kraštą, nes buvo siekiama paimti visur valdžią, nušalinant iš visur tariamą sovietinės santvarkos ramsčius. Nušalintųjų vieton buvo grąžinti buvę teisėtos tautinės valdžios pareigūnai. Pagal LE

(t. XXIX, psl. 175) *“sukilėliai krašto vietoves perėmė į savo rankas veik visur anksčiau, negu vokiečiai atžygiavo”*. Naujajai vyriausybei buvo likę tik patvarkyti tai, kur buvo reikalinga surasti ir paskirti naujus pareigūnus į patuštėjusias vietas dėl pakeitimų arba bolševikinio teroro siautėjimo pasėkoje.

Tautos sukilimo žygiu, nušlavusiu tariamą sovietinę santvarką, buvo tuo pat restauruotas galiojimas nepriklausomos Lietuvos įstatymų, ir kraštas grąžintas į laisvos iniciatyvos ūkio sistemą, o kultūrinio progreso srityje — į buvusį tautiniai kultūrinį ugdymąsi vakarų krikščioniškosios civilizacijos principais. Tačiau buvo likę komunistinio siautėjimo praktiškieji padariniai, kurių panaikinimui buvo reikalingas laikas. Savaiame suprantama, naujoji vyriausybė ėmėsi žygių denacionalizuoti žemės ūkį, restauruoti nuosavybės principą, atskirais potvarkiais grąžinant namų, kapitalo ir industrines nuosavybes, o kultūros bei švietimo srityje buvo per trumpą laiką grąžinta 12 metų programos mokyklų sistemą, atkurtas visas vidurinių mokyklų tinklas, atsteigti teologijos, filosofijos ir miškininkystės fakultetai, tačiau paliekant Lietuvos mokslo akademiją (seniau Lituanistikos institutas), Vilniaus filharmoniją ir kt.

Kol Lietuvos teritorija kaip ar-

mijos užnugario zona, tebebuvo vokiečių karinės žinybos laikinoje bei pereinamoje kontrolėje, naciai, tikriau pasakius, gestapininkai, Reicho politikos tikslų vykdytojai, buvo pažaboti imtis drastiškesnių žygių Lietuvos vyriausybei nušalinti. Vokiečių kariuomenės užnugario įstaigos, atsakingos už operuojančių frontes Lietuva jėgų aprūpinimą šviežiais maisto produktais bei vietos gamybos prekėmis, ir neturėdamos tam reikalingo nuosavo suėmimo aparato, jautėsi verčiamos prašyti Lietuvos ministerijų talkos, nežiūrint, kad Reicho politinės vadovybės direktyva draudė joms tą naują Lietuvos Vyriausybę palaikyti. Prof. Brazaitis gambiai išnaudojo šią padėtį, siekdamas išsaugoti Laikinąją Vyriausybę nuo sunaikinimo ir ją vis labiau įtvirtinti krašto valdyme. Tačiau, kai liepos antroje pusėje Lietuva buvo iš vokiečių karinės kontrolės išimta ir perduota vokiečių civilinės valdžios jurisdikcijai, įtampa tarp Laikinosios Vyriausybės ir jau drąsiau veikusių Reicho imperialistinės politikos egzekutorių Lietuvoje darėsi grėsminga: Gestapo pareigūnas, kuris buvo atlydėjęs gen. Raštikį iš Berlyno vyriausybei numarinti, jau ėmė atvirai grasinti pavartojimu policinių priemonių prieš jos narius, jei ji neišsiskirstys. Išvengus fizinio iš nacių pusės sunaikinimo (ką sovietai prieš metus buvo padarę su A. Merkio vy-

riausybė), Brazaitis Raštikio pasiūlymu, pravedė nutarimą, jog *“Vyriausybė pati nesilikviduos, tegu likviduoja ją vokiečiai”* (St. Raštikis, II, psl. 239).

Tam tampymuisi baigti, Reichas savo arbitrariniu sprendimu užkergė Lietuvai vokiečių civilinę valdžią, pasiremdamas ne kokia teise, bet savo ano meto ginkluota galia. Kadangi dviejų valdžių krašte negali būti, tai prof. Brazaitis parodė tikros pilietinės drąsos, paprašydamas visai jo vadovautai Lietuvos vyriausybei audiencijos pas vokiečių civilinės valdžios galvą Lietuvoje general-komisarą von Renteln, vokiečių sudarytai padėčiai išsiaiškinti. Ją jis priėmė balandžio 5 d. labai teatrališkai, su visa savo padėjų svita, lyg koks kunigaikštis arba gubernatorius. Savo pasakioje Lietuvos sukiliminei Vyriausybei oficialioje kalboje von Renteln, siekdamas kad ir pro adatos skylutę jos narius palaikyti savo kažkokiais valdiniais, pareiškė:

“Įvedus civilinę valdžią, jūsų darbas, kaip ministerių, turi būti laikomas baigtas”.

Reaguodamas į tokį von Rentelno, kaip atsakingo Reicho valios Lietuvoje vykdytojo pareiškimą, e. min. pirmininko p. prof. Brazaitis įteikė jam tuoj pat Lietuvos vyriausybės vardu stipriai motyvuotą pasipriešinimo memorandumą su visų jos narių pa-

rašais. Jame nesugriaunamais argumentais paryškino nenuginčijamą Lietuvos teisę į valstybinį nepriklausomumą. Jos pilnas tekstas paduotas mano knygoje *“Sukilimas”* (žiūr. psl. 493-500). Von Renteln tą svarbų politikos dokumentą priėmė iš Brazaičio rankų ir pažadėjo perteikti jį Reicho vyriausybei Berlyne.

Šitokia procedūra nereikė jokio, juo labiau fizinio, Lietuvos Sukiliminės (Laik.) Vyriausybės likvidavimo, o tik jos veikimo suspendavimą.

Be to, per paskutinį vyriausybės posėdį rugpiūčio 5 d., tuoj po audiencijos pas von Rentelną, prof. Brazaitis ilgesniame pranešime apžvelgė, kaip Laik. Vyriausybė atsirado, kokiomis aplinkybėmis jai teko veikti, kokių buvo sutikusi iš nacių pusės kliudymų, prieš kokius jų spaudimus, grasinimus ir intrigas teko atsispirti ir ką per 6 savaites išsilaikymo krašto priešakyje ji faktiškai nuveikė Lietuvos atkūrimui. Pabrėžta, kad vyriausybės veikla suspenduota prieš jos ir pačios lietuvių tautos valią. Kad istorikui nereikėtų vėliau klaidžioti ir kad kas nesiimtų kreivų aiškinimų, prof. Brazaitis pasirūpino, kad tas jo raportas būtų užfiksuotas posėdžio protokolu, irgi pasirašytu visų vyriausybės narių. Jo tekstas irgi paduotas *“Sukilimo”* knygoje (psl. 482-488).

Minėtas aukščiau memorandumu-

mas ir paskutinio posėdžio protokolas yra nepaneigiami dokumentai, kurie liudija ir liudys visados ateityje, jog Lietuvos Sukilimo (Laikinoji) Vyriausybė, pastatytoji krašto priešakyje pačios lietuvių tautos, kuriai pagal Lietuvos Konstitucijos nuostatus (1 str.) priklauso valstybės suverenumas, buvo faktiškai išpilietinusi krašto valdyme. Tą buvo pripažinęs ir von Renteln konstatavimu, jog jos nariai veikė “kaip ministeriai”. Net pats Gestapas, kuriam buvo pavesta sakyti vyriausybę numarinti, savo 1941 metų rugpiūčio 1 dienos biuletenyje konstatavo, jog “iki šiol ji (vyriausybė — KŠ) nėra formaliai pasitraukusi ir palaiko nuolatinį ryšį su Škirpa, esančiu Berlyne”.

Vyriausybės nusistatymą laikyti save toliau teisiniai egzistuojančia prof. Brazaitis išakmiai paryškino savo rugpiūčio 9 replikos laišku von Rentelnui, kai šis vyriausybės nariams rugpiūčio 5 audiencijoje pasakytos kalbos tekstą, kur jis kėsinosi iškraipyti Sukiliminės Vyriausybės buvimo faktą. Toje replikoje prof. Brazaitis pareiškė:

1. *Audiencijos buvo prašę ne lietuvių generaliniai tarėjai, bet Lietuvos Laikinosios Vyriausybės atstovai ir kad buvo jo, von Rentelno, tuo titulu priimti;*

2. *Akivaizdoje von Rentelno pareiškimo, jog vyriausybės vei-*

timas laikytinas sustabdytu, vyriausybė priėmė nutarimą, kad veikimas sustabdomas prieš jos valią;

3. *Pasiūlymo būti skiriamas generaliniu tarėju negalys priimti, nes kaip ir dauguma jo kolegų kitų vyriausybės narių, nesitiki naudotis tokiu pat tautos pasitikėjimu kalbamose pareigose, kokiu naudojosi tautos sukilimo pašaukti į atsikūrusios Lietuvos vyriausybę.*

Apdairiai, be pavojingų Lietuvos atečiai užsiangažavimų, išvairavęs Sukiliminę (Laik.) Vyriausybę neregėtai sunkiomis ir politiniai painiomis aplinkybėmis, prof. Brazaitis minėtąją savo replika naciškajam okupantui užvertė vieną iš daug Lietuvos istorijai sakančių lapų, pats paryškėdamas kaip Dievo apdovanotas pirmaeilio valstybininko kvalifikacijomis, nors prieš tai nebuvo ruošęsis į politikos veikėjus.

Tarptautinės teisės požiūriu, Brazaičio panaudota politinė strategija buvo be priekaišto. Dar svarbiau — ji nutiesė pagrindą naujam Lietuvos laisvinimo kovos etapui. Kai Birželio sukilimo laimėjimu sukeltos dulkės santykiuose su hitlerine Vokietija jau buvo nusėdusios ir 1943 metų rudenį buvo man pavykę gauti vokiečių įstaigų leidimą aplankyti savo senutę motiną pas brolių ūkininką okupuuo-

toje Lietuvoje, vykdamas į ten ir grįždamas, turėjau progą Kaune išsikalbėti su prof. Brazaičiu asmeniškai apie ano meto padėtį ir perspektyvas Lietuvai atkurti. Karo dievaitė Rytų fronte tada jau buvo nusigręžusi nuo Vokietijos. Tada jau vykę nepasisekimai tame fronte vertė Reichą planuoti politikos keitimą. Atrodė, kad Lietuva galėjo susilaukti panašios situacijos, kokios buvo susilaukusi ir į 1-jo Pasaulinio karo galą, kai kaiserinė Vokietijos vadovybė, ilgai puoselėjusi Lietuvos absorbuojimą, pasijuto aplinkybių priversta politiškai prablaivėti ir pagelbėti Lietuvai atkurti valstybinę nepriklausomybę. Ši perspektyva patarė rezistencinėje veikloje prieš nacių okupaciją politinio porcelano su Berlynu nesudaužyti, bet laviruoti.

Čia aukščiau paryškintą perspektyvą, deja, susižlugdė, būtent, dėl sekančių aplinkybių:

a) Tada ką tik susiformavęs VLIK-as nesitenkino savo natūralia funkcija vadovauti pagrindžio rezistencijai kaip tokiai, bet savo prezentavimosi tautai Vasario 16 deklaracijos 4-ju straipsniu užsiangažavo sudaryti laikui atėjus kažkokią kitą "Lietuvos Respublikos vyriausybę", nesiskaitydamas su faktu, jog 1941 m. Lietuvos vyriausybė nebuvo rezignavusi, o tik nacių suspenduota veikloje. O nebuvo

jokio tikrumo, kad galėtų susilaukti aplinkybių tai kitai vyriausybei sudaryti;

b) Veikdamas Reicho militarinių jėgų užnugario zonoje VLIK-as siekė ir buvo faktiškai sumžgęs kontaktą su Vokietijos priešų agentūra Stockholme ir net ėmėsi žygių gauti ginklų iš užsienio slaptai organizuojamai Lietuvos pagrindžio armijai.

Pirmuoju savo pasišovimu VLIK-as pakirto Sukiliminės (Laik.) Vyriausybės prestižą vokiečių akyse, tuo pasunkindamas jos atveiksminimą į karo galą lojaliu susitarimu su Berlynu. Antrasis gi VLIK-o pasišovimas buvo stačiai nusikalstamas jo vadovybės neatsargumas ir neapdairumas. Juo buvo katastrofiškai rizikuojama sužlugdyti realų galimumą Lietuvos valstybiniam suverenumui atkurti į karo galą. Apie tą VLIK-o vadovybės žaidimą "didžiąja politika" vokiečių saugumas buvo, be abejo, suuostęs ir todėl darė viską, kad nebūtų leista lietuviams sudaryti savo ginkluotos pajėgos Lietuvai ginti, nors tai būtų buvę į naudą ir paties Reicho karvedybai...

Kai 1944 m. balandžio mėn. Gestapui pavyko sugriebti vieną VLIK-o slaptą kurjerį, vykstantį per Baltijos jūrą į Stockholmą, su VLIK-ą inkriminuojančiais dokumentais, jų tarpe dideliu sąrašu ginklų, kurių tikė-

josi iš kaž kur gauti, Gestapas galėjo įpiršti Reicho vadovybei pavartoti griežtesnių policinių priemonių Lietuvoje: balandžio 29-30 dienomis buvo areštuota dauguma paties VLIK-o narių, o už poros savaičių vokiečių SS daliniai staiga užpuolė Vietinės lietuvių rinktinės po kraštą išsklaidytus batalionus ir juos brutališkai nuginklavo, kaip slapta organizuotus Lietuvos armijos branduolius. Vargu ar kurio kito krašto vadovybė, patyrusi jog jos karo fronto užnugaryje slapta organizuojama svetima ginkluota pajėga, būtų pasielgusi kitaip, kaip tada pasielgė vokiečiai.

Jei VLIK-as nebūtų apsisvaininęs priešingosios Vokietijos Reichui pusės karo propagandos pigiais tautų išlaisvinimo pažadais, bet laikęsis realesnės politikos linijos, tokios katastrofos nebūtų atsitikę. Priešingai, jei rezistencinio vadovavimo veiklą būtų pradėjęs viešu protestu dėl Sukiliminės Vyriausybės nušalinimo ir nuolat kartojęs reikalavimą, kad karšto valdymas būtų jai vėl perduotas, būtų į karo galą tikrai pavykę atkurti Lietuvos valstybinį suverenumą, kad galėtų prezentuotis, karui pasibaigus, kaip atsikūrusi valstybė, o ne Maskvos prezentuojama kaip Sovietuos „pakartotinai išlaisvinta“ provincija. Tačiau, jei ir į karo galą Vokietijos Reichas tokio politinio blaivumo nebūtų parodęs, tai energingas į

karo galą iš VLIK-o pusės, kaip pagrindžio vadovybės, reikalavimas, kad būtų leista Lietuvos Laikinajai Vyriausybei perimti krašto valdymą iš naujo, būtų labai išpopuliarinęs jos buvimą laisvojo pasaulio akyse. Tuo būtų iš anksto užtikrintos politiniai-psichologinės sąlygos, Reichui 1945 m. gegužės pradžioje kapituljavus, prezentuoti taip sakant, baltomis pirštinaitėmis, Sukiliminę (Laik.) Vyriausybę karą laimėjusiai pusei, pirmoje vietoje vakarų didžiosioms demokratinėms valstybėms, per visą karą iškilmingai skelbusioms įsipareigojimą išlaisvinti pavergtas tautas ir grąžinti joms jų valstybines nepriklausomybes.

Savo atsiminimuose „Įvykiai ir žmonės“, 1972, psl. 62, gen. St. Raštikis rašo:

“1945 m. liepos (ar ne birželio? — KS) mėn. Wuertzburge prof. Brazaitis siūlė, kad Lietuvos Laikinoji Vyriausybė būtų viešai ir oficialiai notifikuota . . . skaitydamasis net su Lietuvos Laikinosios Vyriausybės narių internavimu ar jų suėmimu, nes buvo įsitikinęs, kad Lietuvos Laikinosios Vyriausybės pasirodymas laisvame pasaulyje būtų buvęs labai naudingas Lietuvai ir tolimesnei lietuvių kovai už savo tautos nepriklausomybės atstatymą. Manau, kad šiandien daug kas sutiks, kad tuometinis prof. Brazaičio drąsus ir toli numatantis pasiūlymas bu-

vo labai geras, ir mūsų politinių veiksmų veikla šiandien būtų buvusi daug lengvesnė ir sėkmingesnė, jeigu būtų tada pasirinktas prof. Brazaičio siūlytas kelias su Lietuvos Laikinąja Vyriausybe, negu tas kelias, kurį tada pasirinko VLIK-as su savo Vykdomąja Taryba”.

Apie tą kolegą Brazaičio tikrai konstruktyvų pasiūlymą VLIK-ui po karo ilgokai nežinodamas, buvau daręs tariamiems mūsų politikos veiksniams sugestijų panašia prasme ir nuo savęs, ir be pagrindo prikišęs jam, kad, būdamas tada pačiame VLIK-e, nesiėmė reikalingų žygių daromai klaidai atitaisyti. Bet 1951 metais ryšium su mano atsiklausimu Sukiliminės (Laik.) Vyriausybės narių nuomonės jos atveiksmavimo reikalu, prof. Brazaitis man rašė:

“Jau VLIK-ą organizuojant, kai kurios grupės į Laikinųjų Vyriausybę žiūrėjo kreiva akimi. O jau 1945 m. jos beveik ultimatyviniu būdu pareikalavo, kad VLIK-as atsiribotų nuo Laikinosios Vyriausybės. 1945 m. birželio 15 dienos VLIK-o posėdžio protokole skaitome:

‘Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos, Lietuvos Socialdemokratų Partijos, Lietuvos Valstiečių Liaudininkų Sąjungos ir Ūkininkų Partijos vardu buvo įteiktas pareiškimas su šiais pasiūlymais:

...4. Turi būti atmestas bet kokios vadinamos Laikinosios

Vyriausybės, sudarytos 1941 m. birželio mėn., pretenzijos vienu ar kitu būdu toliau dalyvauti nepriklausomos Lietuvos valstybinio gyvenimo tvarkyme’.

“Greta to buvo pareikšta, kad jeigu VLIK-as nesutiktų šiame pareiškime išdėstytų pasiūlymų priimti ir padėti VLIK-o tolimesnės veiklos pagrindą, pasirašiusieji, atstovaudami savo grupių nusistatymą, skaitys tolimesnę jų bendradarbiavimą VLIK-e nebegalimą”.

Iš to Brazaitis padarė išvadą, jog “šitų reikalavimų fone suprantamas faktas, kad VLIK-as Laikinosios Vyriausybės tikrosios reikšmės negalėjo išryškinti net ligi šiol, nerizikuodamas uskilti.

Anksčiau cituotas kelių grupių pasisakymas prieš Laikinosios Vyriausybės ‘pretenzijas’ buvo ne kas kitas, kaip reagavimas į mūsų pozityvius pasisakymus, kad vyriausiuoju organu reiktų priimti Laikinosios Vyriausybės institucijų, pertvarkius asmeninę jos sudėtį pagal VLIK-ą sudarančių grupių susitarimą.

Mano įsitikinimu, Laikinosios Vyriausybės veikimo atgaivinimas geriausiai būtų galėjęs išspręsti vyriausybės problemų. Tokiam įsitikinimui 1945 metais buvo pritarę ir įžymieji Lietuvos teisininkai, tada gyvenę Freiburge, rodos, buvę Užsienių Reikalų Ministerijos juriskonsultai”.

(Nukelta į 50 psl.)

BRAZAITIS VLIKE

VYTAUTAS VAITIEKŪNAS

Vytautas Vaitiekūnas, teisininkas, Vliko narys, artimas Juozo Brazaičio bičiulis ir bendradarbis

ningą, plačios visuomenės atramos organą, kuris vadovautų pagrindžio kovai dėl Lietuvos nepriklausomybės. Visi kalbintieji buvo davę sutikimus, bet prieš susirenkant pirmo posėdžio, Ambrazevičių aplankė Bronius Bieliukas ir paaiškino, kad Danta, Kairys ir Toliušis į numatytą posėdį neatvyks. Pagrindas: kam organo pirmininku iš anksto numatytas Raštikis. Atrodo, kad, besiaiškinant vieningo organo sudarymą, ne viskas buvo iki galo išsiaiškinta. Pirmasis bandymas sudaryti vieningą tautos rezistencijai prieš okupantą vadovauti organą nepavyko. Atsirado du lygiagretūs organai: Lietuvos Taryba ir Vyriausias Lietuvių Komitetas.

Vliko ištakose

Naciam užgniaužus Laikinosios vyriausybės veikimą (1941.VIII.5), kurį laiką mūsų tauta vėl buvo likusi be savo politinės vadovybės. Laikinosios vyriausybės premjero pareigas ėjęs Juozas Ambrazevičius tarėsi su prof. Adolfu Damušiu, Aleksandru Danta, prof. Steponu Kairiu, Mykolu Naujokaičiu, gen. Stasiu Raštikiu ir adv. Zigmū Toliušiu, kad jie sutiktų sudaryti vie-

Abu organai suprato tokio lygiagretumo negerovę. 1943 pradžioje prof. Tadas Petkevičius kvietė Ambrazevičių tą lygiagretumą baigti ir įsijungti į VLK. Dėmesio vertas juodviejų tuo klausimu pokalbis. Ambrazevičiaus paklaustas, koku titulu jis kviečiamas į VLK įsijungti, Petkevičius paaiškino:

— Nuo katalikų.

— Jei mane norit turėti nuo katalikų, tai yra, jei organas norima sudaryti konfesiniu pagrindu, tai kas atstovauja evangelikam, stačiatikiam?

Negavęs Ambrazevičiaus sutikimo „nuo katalikų“ įeiti į VLK, Petkevičius dar kreipėsi į prof. Zenoną Ivinskį su tuo pačiu kvietimu. Bet ir Ivinskio atsakymas buvęs panašus į Ambrazevičiaus. Kiek vėliau VLK žmonės dar mėgino prikalbinti Juozą Keliuotį, kad Vienybės sąjūdis įstotų į VLK. Bet ir Keliuotis pasisakė, kad Vienybės sąjūdis galėtų dėtis į bendrą antinacinės rezistencijos vadovybę tik sykiu su Lietuvių frontu. Po šių VLK nesėkmingų bandymų prasidėjo rimti pokalbiai vieningam rezistencijai vadovauti organui sudaryti tarp Toliušio - dr. Vlado Lašo iš vienos pusės, ir Ambrazevičiaus - Naujokaičio iš antrosios. Susipratęs dėl vieningo organo pagrindų, jais atremtą konkrečią to organo sąrangą toliau aiškinosi iš vienos pusės Juozas Audėnas ir Bieliukas, iš antrosios — Damušis ir Stasys Lūšys. Tad faktiškai Ambrazevičius yra stovėjęs pačiose Vliko ištakose.

*Pasprunka nuo gestapo ir
atsiduria Vokietijoje*

Sudarius Vliką, jame LF atstovu buvo Damušis. Ambrazevičius pasiliko lyg ir užkulisyje

— Vliko politinėje komisijoje, kurios vaidmuo betgi buvo labai reikšmingas, nustatant Vliko politinę liniją. Ne be reikalo, 1944 pavasarį gestapui išaiškinus Vliko sudėtį, labai uoliai buvo paieškomas ir Ambrazevičius. Man esant gestapo rūšyje, vieną dieną staiga vienutės durys atsidarė ir jose pasirodė man nepažįstamas ponas, kuris gana taisyklinga lietuvių kalba mane klausė, kur gyvena Ambrazevičius. Esą nuo jo priklausys visų suimtųjų likimas.

— Ugniagesių 6. Pas marijonus, — atsakiau.

— Jis ten negyvena.

— Kito jo adreso nežinau.

Vėliau sužinojau, kad tai buvo gestapininkas Šveiceris. Naujo Ambrazevičiaus adreso, jam persikėlus į žmonos butą Vienybės aikštėje, adv. V. Požėlos namuose, aš tada tikrai nežinojau. Išėjęs iš Bayreutho kalėjimo iš paties Ambrazevičiaus, tada jau Brazaičio, sužinojau, kad 1944 vieną gegužės ankstų rytą Ambrazevičių bute suskambėjo skambutis. Tarnaitė jau buvo seniau įspėta, kad duris pravertų tik uždėjusi grandinę, kad kas nebandytų įsilaužti. Kai ji taip duris pravėrė, pamatė poną, kuris sakėsi norįs pasikalbėti su poniu Ambrazevičiene. Kai jam buvo paaiškinta, kad ponios nėra namie, jis pareiškė norą pasikalbėti su Ambrazevičium. Kai išgirdo, kad ir šio nėra namie,

1

tai pro pravirą durų tarpa pakišo durininkei auksinį pinigą, padėjo ir pažadėjo apsilankyti, kai Ambrazevičiai bus namie. Tas auksinis pinigas tarnaitę smelkte nusmelkė. Ji užtrenkė duris ir nudūmė pas ponią. Tuoj kilo klausimas, kur slėptis. Nors bute kai kurie užkaboriai atrodė labai saugūs, bet kažkoks instinktas Ambrazevičiui pakuždėjęs butą tučtuojau apleisti. Kiemo laiptais, per kaimynų daržus Ambrazevičius pasišalinęs. Dar tą pat dieną į Ambrazevičių butą prisistatė keletas gestapininkų ir, Ambrazevičiaus neradę, iškrėtė butą. Gana greitai aptiko ir užkaborius, kurie atrodė tikę slėptuvei.

Slapstydamasis nuo gestapo arešto, Ambrazevičius jau negalėjo dalyvauti Vliko sprendimuose ryšium su artėjančia sovietų antrąja okupacija. Jam pačiam kito pasirinkimo nebuvo, kaip trauktis į vakarus. Aprūpintas Juozo Brazaičio, gimusio 1899 metais, asmens dokumentais ir Tauragėje gavęs geležinkelininko uniformą, su grupe tikrų geležinkelininkų, globojamas apsukraus vadovo, laimingai pasiekė Berlyną. Vėliau patraukė į Bambergą, šiaurinėje Bavarijoje.

Krupavičių į Vliko vadovus

Nutūpęs Bamberge, nors žinodamas, kad vadinamą vlikininkų grupę laukia nacių liaudies teismas ("Volksgericht") ir kad kiek-

vieną dieną gestapas gali atpažinti Brazaitį esant paieškomąjį toj byloj Ambrazevičių, jis ryšio su Vliku nenutraukė. Vliko delegatūros narys dr. Pranas Padalis jį reguliariai ir detaliai informuodavo apie delegatūros rūpesčius ir gaudavo jo apmąstymus delegatūrai aktualiais klausimais. Kai Vliko delegatūra iš Berlyno persikėlė į Wuerzburgą ant Maino, Bavarijoje, 1945 kovo 15, išvakarėse Wuerzburgo su bombardavimo, ten įvyko kelių Lietuvių Fronto lyderių (Brazaičio, Ivinskio, Maceinos, Padalio . . .) pasitarimas. To pasitarimo viena išvada vėliau buvo gana lemtinga ir LF ir Vlikui. Būtent, tas pasitarimas pritarė Padalio minčiai, kad po Vokietijos kapituliacijos numatomo atnaujinti Vliko pirmininku vietoj buvusio pirmininko prof. Kairio būtų kun. Mykolas Krupavičius. Nė iš vieno to pasitarimo dalyvio man neteko girdėti to pasirinkimo motyvų. Bet tai nebuvo politinio tikslingumo motyvai, nes išleista iš akių faktas, kad pati krikščionių demokratų partija demokratinėje Lietuvoje Krupavičiaus į premjerus nekišo. Išleistas iš akių Krupavičiaus kompleksas santykiuose su sveitimaisiais. Nebuvo to pasirinkimo motyvu nė LF rezistencinis bendradarbiavimas su Krupavičium, kuris vėliau pačius frontininkus laikė, bent viešai skelbė laiką, nelaime Lietuvai, netgi nemažesne kaip sovietų okupa-

cija. Veikiausiai tą pasirinkimą bus padiktavusi ideologinė giminystė ir sentimentas demokratiinių seimų Krupavičiaus atkakliam energingumui, galvojant trumpos distancijos kelią į Lietuvos laisvę. Čia ne vieta aiškintis to pasirinkimo nelaimingus padarinius ir LF ir pačiam Vlikui. Pats Brazaitis juokaudamas sakydavo, kad tas Wuerzburgo pasirinkimas buvo atitinkamu Krupavičiaus — Smetonos pasibučiavimo 1926 gruodžio 19 seimo posėdyje po to, kai krikščioniškųjų grupių balsais išrinktas respublikos prezidentu Smetona iškilmingai prisiekė 1922 metų Lietuvos demokratinei konstitucijai, kurią netrukus sulaužė.

Vokietijai kapitulijavus

Po Vokietijos kapituliacijos, atkuriant Vliką Wuerzburge, Brazaitis buvo paskirtas Vliko delegatūros pasiuntiniu pas Bayreuthą kalintus Vliko narius. Drauge su JAV karinėje tarnyboje buvusiu Antanu Vaivada amerikiečių karine mašina Brazaitis atvyko į Bayreuthą, surinko kalintus vlikininkus, parsigabeno į Bambergą, sutaisė to meto sąlygomis vaišingą priėmimą, o po poros dienų pristatė į Wuerzбургą, kur 1945 gegužės 4 įvyko pirmasis tremties Vliko posėdis.

Ir tremties Vilke, kol tik buvo galima, Brazaitis laikėsi už kulisų. LF atstovu pradžioj buvo Padalis, o jam išvykus į Pran-

cūziją, — Lūšys. Brazaitis, kaip ir Lietuvoj, buvo Vliko politinės komisijos narys drauge su Ernestu Galvanasku, J. Kaminsku-Kairiu, V. Sidzikausku ir A. Trimaku, ir tuoj ėmėsi rašyt labai reikalingą knygėlę tremtiniam nuo sovietinės propagandos šmeižtų ir sovietinių pretenzijų apginti. M. Avietėnaitės išversta į anglų kalbą “In the Name of the Lithuanian People” buvo išleista be atitinkamo karinės valdžios leidimo ir leidėjas be leidimo vieta — “Perkūnas”, Wolfberg, buvo tik paties anoniminio autoriaus sufantazuota.

Kai dr. Juozas Vėbra iš britų zonos į Wuerzбургą atvaivavo ir atidavė Vlikui pusėtinai aplamdytą, bet dar riedantį “Adlerį”, Brazaitis tapo tikru Vliko “vairuotoju”. Anot Kipro Bielinio, ar rytą, ar vakarą, ar giedroį, ar darganoį Brazaitis visada buvo paslankus ir paslaugus Vliko reikalais vairuoti čia su Sidzikausku ir Avietėnaite į Frankfurtą pas amerikiečius, čia su Sidzikausku ir Trimaku į Baden-Badeną pas gen. R. Schmittleiną, su kuriuo atsinaujino Brazaičio šilti santykiai dar iš prieškarinių laikų, kai Schmittleinas 1934-38 dėstė Kauno universitete. Per Schmittleiną Vlikas, palyginti, palankiomis sąlygomis 1945 rudenį galėjo įsikurti prancūzų zonoje, Pfullingene.

Su “Adleriu” Brazaitis dažnai

turėdavo vargo, bet vienas nuotykis vertas prisiminti. Kartą su Vliko pirmininku Krupavičium naktį grįžtant iš Muencheno, Krupavičius sušukęs:

— Juozai, žiūrėk, kas ten per ratas prieš mūsų mašiną ritasi?

O Juozas jau kelios sekundės pajuto, kad kažkas su “Adleriu” atsitiko. Jis kažkaip pasviro į šoną. Pradėjo vairą plėšt iš rankų. Juozas leido mašinai pamazu stoti. Kai sustojo, išlipę pamatė, kad nėra vieno priekinio rato. O tas, nevidonas, pariedėjęs plentu, pasuko iš kelio ir pasislėpė bulvių lauke. Abu su Krupavičium apie valandą ieškojo, kol surado. Šiaip taip susitvarkę, laimingai pasiekė Pfullingą.

Pfullingene Brazaitis atstovavo LF Vlike, bet neilgai. Kai Ernestas Galvanauskas 1946.XI.12 pagal Berno konferencijos (1946. VII.21-26) sutarimus sudarė Vliko Vykdomąją Tarybą ir jos informacijų tarnybos valdytoju pakvietė Brazaitį, LF atstovo pareigas Vlike Brazaitis perdavė Algirdui Grigaičiui, nes pagal Vliko konstitucinius nuostatus VT nariai negalėjo sykiu būti ir grupių atstovais Vlike.

Tom pačiom informacijų tarnybos valdytojo pareigom Brazaitis pasiliko ir V. Sidzikausko 1947.IV.21 sudarytoj Vliko Vykdomojai Taryboj.

Būdamas VT Informacijų tar-

nybos valdytoju, Brazaitis vien sovietinio okupanto Lietuvoj vykdomo genocido klausimu paruošė penkis memorandumus, kuriuos Vlikas per Lietuvos atstovą Washingtone min. P. Žadeikį įteikė Jungtinėm Tautom 1946.X.30; 1947.X.15 ir XI.6; 1948.X.20; ir 1949.V.9. Tuo pačiu sovietinio genocido klausimu parašė ir 1947 Zueriche, Šveicarijoje, N.E. Sūduvio vardu išleido “Ein kleines Volk wird ausgeloescht”. Stipriai parėmė T. J. Vizgirdos pastangas išleisti trijų tomų seriją “Lithuania — Country and Nation”; A. Šapokos: “Lithuania Through the Ages”; T.J. Vizgirdos: “Vilnius the Capital of Lithuania” ir dr. J. Baltrušaičio: “Lithuanian Folk Art”. Labai daug talkino, ruošiant Vliko vadinamąjį didįjį memorandumą Potsdamo konferencijos numatytai taikos konferencijai.

Šalia savo artimųjų bendradarbių: Julijono Būtėno, Stasio Dainio, dr. Onos Labanauskaitės, į talką informacijos darbui taip pat įtraukė Kazimierą Čibirą P. Amerikoje, dr. Juozą Eretą ir Stepą Garbačiauską Šveicarijoje, kun. Vincą Mincevičių Romoje. Susibičiuliavo ir Lietuvos bylai ginti laimėjo vokiečių rašytoją Alexander Baldus ir estų kilmės Šveicarijoje gyvenantį rašytoją Edzard Schaper.

1949 rugpiūčio 9 Vilkui įvykdžius Vykdomosios Tarybos per-

tvarkymą ir taupumo bei grupinės konsolidacijos sumetimais sujungus Vliko ir VT pirmininkų pareigybes viename asmenyje, taip pat panaikinus Vliko konstitucinių nuostatų draudimą VT nariams atstovauti savo grupei Vlike, Brazaičiui teko užsienių reikalų tarnybos valdytojo pareigos. Grigaičiui išemigravus, Brazaitis prisirišė ir LF atstovavimą Vlike.

Būdamas URT valdytoju, Brazaitis paruošė du (1949.X.3 ir 1950.X.13) memorandumus Jungtinėm Tautom okupuotoj Lietuvoj sovietų vykdomo genocido reikalui. Paruošė spaudai ir 1950 išleido Vliko didįjį memorandumą su dešimt priedų anglų ir prancūzų kalbomis. (Memorandum on the Restoration of Lithuania's Independence ir Memorandum relatif a la restitution de l'indépendance de l'Etat Lithuanien). Paruošė spaudai ir 1951 išleido anglų kalba Vliko memorandumų Jungtinėm Tautom dėl sovietų vykdomo Lietuvoje genocido rinkinį su plačiu redaktoriaus įvadu. (Appeal to the United Nations on Genocide). Drauge su Vliko ir Vykdomosios Tarybos politinės komisijos pirmininkais (Krupavičium ir Sidzikausku) 1950 lankėsi Vatikane, susipažino su Vatikano aukštaisiais pareigūnais Tardini ir Montini (dabartiniu popiežium) ir buvo priimti Pijaus XII. Taip pat konferavo su Italijos vyriausybės ir senato žmonėmis.

Brazaičiui pavyko sumegzti glaudūs ryšiai su Bonnos kai kuriais pareigūnais. Ypač bičiuliškai šilti santykiai susidarė su prof. dr. H. Luetzleriu. Brazaičio laikais, 1950, lietuviai buvo priimti į Europinį Sąjūdį ir į Tarptautinį komitetą krikščioniškajai kultūrai ginti. Ypatingai glaudžius ryšius Brazaitis sumegė su to komiteto generaliniu sekretorium R. Junges. Brazaičio laikais Šveicarijos Bero muensterio ir Vokietijos Stuttgarto radiofonuose laimėtos atskirom progom transliacijos apie Lietuvą ir jos padėtį. Nuoširdžiais Brazaičio talkininkais tapo dr. S. Bačkis, V. Balickas, dr. J. Baltrušaitis, S. Garbačiauskas, J. Lanskoronskis, E. Turauskas.

Duobę kasa saviškiai

Tuoju po sovietinio perversmo Čekoslovakijoje (1948) prasidėjo ilgiau kaip metus trukusi sovietinė Berlyno blokada (1948-49), o 1950.VI.26 įvyko Maskvos surežisuotas Pietų Korėjos užpuolimas. Savo ruožtu New Yorke 1949 susiorganizavo Laisvosios Europos komitetas su gen. Clay priešaky ir 1950.VII.4 pradėjo Laisvosios Europos radijo transliacijas bulgarų, čekų, lenkų, rumunų ir vengrų kalbomis, pradėjo leisti mėnraštį "News from Behind the Iron Curtain". Žodžiu, Vakaruose prasidėjo "crusade for freedom". Tai buvo ženklingi Rytų-Vakarų santykiams reiš-

kiniai. Jų poveikis neaplenkė nei Baltijos valstybių egzilinių veiksmų, taigi nei Vliko.

1950.I.20 Vlikas savo pirmininko žinioje įsteigė specialų organą bendradarbiavimui su amerikiečiais. Vliko pirmininko pavesti VT Užsienio reikalų tarnybos valdytojas Brazaitis ir VT Politinės komisijos pirmininkas Sidzikauskas 1950.II.23 turėjo pasitarimą su atitinkamais JAV pareigūnais dėl paramos Lietuvos vadavimo uždaviniam vykdyti. Sidzikauskui išemigravus į JAV, Vliko pirmininko pavesti tuos pasitarimus su JAV pareigūnais tęsė URT valdytojas Brazaitis ir Finansų tarnybos bei Tautos fondo valdytojas prof. J. Kaminskas, o kartais Brazaitis pats vienas. Po kiekvieno pasitarimo Brazaitis įteikdavo Vliko pirmininkui pro memoria.

1951.VII.26 per Brazaičio-Kaminsko pasitarimus su amerikiečiais paaiškėjo, kad be Vliko pirmininko pavestųjų pas juos lankosi ir kai kurie kiti Vliko nariai, kurie amerikiečiam aiškiną, kad jų parama neįnanti per atskaitomybę, kad esąs įspūdis, jog kaž kuris Vliko narys iš jų gauna atlyginimą, kad Vliko pirmininko pavestieji su jais, amerikiečiais, tartis žmonės nesą Vliko autorizuoti. Savo ruožtu amerikiečiai paaiškina, kad apie atlyginimo mokėjimą jiems nežinoma, o apskritai jiems susidaręs

įspūdis, kad tam tikri Vliko žmonės iešką kabliukų. Kaminskas tada paaiškina amerikiečiam, kuriuo titulu jis su Brazilčiu dalyvauja pasitarimuose ir kaip tikrinama gaunamos paramos išlaidų atskaitomybė.

Kadangi to pat turinio kalbos su aiškia aliuzija į patį Braziltį jau ir iš Vliko sluoksnių buvo pasiekusios Brazilčio ausį, 1951. VII.1 jis pasiskundė tada veikusiai "Vliko autoritetui ir Vykdomosios Tarybos darbingumui tirti" komisijai, trumpai vadinaimai "McArthuro komisijai", kad reikalą ištirtų. Tą komisiją sudarė pirm. dr. P. Karvelis ir nariai dr. J. Grinius ir J. Norkaitis, Sr. Komisijoje kažkodėl tas reikalas nepajudėjo, kol Brazaitis buvo Pfullingene (Brazaitis į JAV išemigravo 1951.XII.31), o užsigulėjo iki 1952.V.8. Nei pats Brazaitis, nei prof. Kaminskas komisijos nebuvo apklausti. Karvelio-Norkaičio balsais prieš Griniaus balsą komisija dėl Brazilčio 1951.VIII.1 pareiškimo priėmė šioią išvadą:

— *Komisija išklausė Z. Ivinskio ir M. Krupavičiaus paaiškinimų ir, turėdama galvoje Vliko nutarimų laisvinimo sumų tvarkymo reikalą ir Vliko bei V.T. pirm-ko pareiškimus, kad aukščiau minėtas nutarimas gali būti ir bus ateityje integraliai vykdomas, atseit, visos laisvinimo sumos įnešamos į T. Fondų ir*

tik paprastos ar ypatingos sąmatos keliu naudojamos, komisija yra nuomonės, kad ši praktika pakankamai laiduoja tvarkingų laisvinimo sumų naudojimą. Pasikeitus nuomonėmis dėl atskirų lig Šiol buvusių įvykių, komisija neranda reikalo paskirai jų tyrinėti. Vliko pirmininko pareiškimai pakankamai išryškino buvusių lig šiol padėtį. Akivaizdoje paaiškėjusių faktų, paduotas Brazilio pareiškimas iš 51.VIII. 1 laikyti atkritusiu ir tuo šį reikalą baigti.

Bet reikalas tuo nesibaigė, nes komisijos narys Norkaitis tą komisijos išvadą 1952.V.27 pateikė pačiam Vlikui priimti ir tas siūlymas šešiais balsais buvo priimtas. Dėl tokio Vliko nutarimo Krupavičius rezervavo sau teisę pareikšti savo atskirą nuomonę, Grinius ten pat pareiškė protestą „prieš metodus, kuriais Karvelis ir Norkaitis nori save pateisinti, nepravėdę tyrinėjimo“, o Ivinskis pareiškė, laikas „procedūriškai visai klaidinga daryti esminius sprendimus, negavus atitinkamų asmenų (Kaminsko, Brazilio ir kt.) paaiškinimų. Negali du komisijos nariai pasidaryti teisėjais reikalo, kuriame jiedu yra kaltinami“. Pats dr. Karvelis Vliko posėdžio protokole pažymėjo:

— Grinius teigimas, kad mano pateiktoji rezoliucija meta kaltinimus Brazilčiui, yra be

pagrindo. Jokių kaltinimų Brazilčiui mano pasiūlytoje rezoliucijoje nėra. Protestuojau prieš Griniaus metodą, siekiantį mano pasiūlytą rezoliuciją, kuri yra susitaikymo dvasioje, kvalifikuoti kaip politinės kovos priemonę, išėinančią iš padarumo ribų. Jokių pasiteisinimų nei mano, nei Norkaičio atžvilgiu mano pateiktoje rezoliucijoje nėra. Akivaizdoje Vliko pirmininko pareiškimo Vlike, kad Brazaitis pinigines sumas iš tam tikrų įstaigų gaudavo, joks pasiteisinimas iš mano pusės nereikalingas. Jeigu Grinius mano, kad Vliko pirmininkas yra paskelbęs netiesų, teigdamas, kad Brazaitis tokias sumas gaudavo, Grinius yra laisvas padaryti iš to išplaukiančias išvadas.

Slogus klimatas Vlike

Cituotų dokumentų turinys šiek tiek bus suprantamesnis tada, kai prisiminsime to meto Vliko klimatą. Pav., vienas buv. Vlike atstovas 1952.VIII.22 laiške kitam atstovui rašo:

— Šiandieną Tu pradėjai klampoti daug gilesnį mauryną, nei aš anuo metu. Man teko tada (1950) būti liudininku senųjų partijos rabinų . . . vienam žmogui primestų kaltinimų, jog anas „pardavęs kailį svetimiesiems“. Ir reikia atvirai prisipažinti, jog aš buvau anuo metu per naivus ... Ir tada tikėjau liaudininkų kaltinimais . . . savo gru-

pės atstovui. Ir tuomet buvau vienas iš tų, kuris pasisakiau, jog įtariamasis asmuo reikia išjungti. O šiandienų jau žinau, jog tai buvo grynai pačios liaudininkų partijos vidaus žaidimas.

Tokie dalykai dėjosi Vlike jau 1950, o 1951 Vliko klimatas pasidarė dar slogesnis. 1951.VII.20 Brazaitis nepalankiai įvertino Vliko delegatų dr. P. Karvelio ir J. Norkaičio laikyseną pasitarimuose su min. Lozoraičiu ir Žilinsku 1951.VI.22-24 Nioje; susilaukė Norkaičio-Karvelio rep-

likos ir vėl pakartotinai reagavo. 1951.VIII.1 iškėlė Vliko komisijoj reikalą patikrinti skleidžiamus prieš Brazaitį prasimanymus. Tvirtai pasisakė prieš Vliko delegacijos nuolaidas 1951.IX.2-13 pasitarimuose su min. Lozoraičiu ir aktyviai organizavo vadiniam Reutlingeno susitarimam pasipriešinimą Vlike, tuo būdu lemiančiai prisidėdamas, kad jie nebuvo Vliko 1951.XI.17 posėdy priimti. Rodė aišką nepritarimą plk. Šovos "politikai" be Vliko pirmininko Krupavičiaus žinios bendradarbiauti su Dek-

Prof. Juozas Brazaitis su Levu Prapuolenu, 1941 metų sukilimo vadu, 1951 metais Vokietijoje

nio bendradarbiais ir juos informuoti apie Lukšos išvykimą į Lietuvą. (Apie Deksnį ir jo bendradarbius rašoma J. Daumanto „Partizanuose“, 478-482 p.p. — Red.). Maža to, Lukša, išvykdamas į Lietuvą, savo, kaip krašto rezistencijos įgaliotinio, vietoje paliko Brazaitį, kuris be to dar turi ir 1941 metų sukiliminės vyriausybės premjero pareigas ėjusio titulą ir Vliko pirmininko pavestas palaiko ryšius su amerikiečiais. Ir visa tai vyksta tada, kai, pasak Kaminsko 1952.III.6 laiško Vliko pirmininkui, „artėjame prie lemiamų įvykių pradžios“, taigi, prie Lietuvos išlaisvinimo. Žmonių išmintis sako, kad baimės — didelės akys. O šiokiame Vliko klimato nepasitikėjimo ir baimės akys ypatingai padidėjo. Kol Pfullingene buvo prof. Kaminskas, Brazaičio atžvilgiu vaidino tam tikro „tranquiliserio“ vaidmenį laicistiniam blokui Vlike. Jam 1951. IX.4 išemigravus į JAV, brazaitinės baimės psichozė Vliko laicistų sluoksniuose ypatingai paaustrėjo. Apie tai labai iškaltinamai byloja tautininkų biuletenis „Mūsų pranešimai“ 1952 rugpjūčio numerįje:

— Spėjama, jog J. Brazaitis, bendradarbiaujant L. Prapuoleniui, bandė sumegzti, arba bent daryti įspūdį, kad sumegzė ryšį su kraštu, ir atitinkamu momentu, neva pasiremiant krašto rezistencijos įgaliojimais, paskelbti

(atgaivinti) 1941 metų Laikinąją Lietuvos Vyriausybę. Tas ryšio sumezgimas turėjo eiti tam tikrose vietose, gal būt ir Vliko priedangoje ar jo vardu, bet faktiškai Vitkui nežinant nei ryšio turinio, nei jo tikslų. Spėjama taip pat, kad L. Prapuolenis turėjo suvaidinti tam reikale panašų vaidmenį, kaip ir 1941 metais, tik tuo skirtumu, kad dabar visa tai jau nebe po K. Škirpos, bet po J. Brazaičio (kaip anais metais faktiškai ėjusio Laik. Vyr. pirmininko pareigas) firma . . .

Šiokiame Vliko klimato suprantami Karvelio-Norkaičio ir Vliko daugumos sprendimai ryšium su Brazaičio 1952.VIII.1 pareiškimu. Anot Krupavičiaus 1952. VI.25 laiško Brazaičiui, „Brazaitis klaustukais apstatytas“. O tie klaustukai turėjo būti dingstimi Brazaičiui iš Vliko atsakingo vykdomojo darbo išimti, padaryti Brazaitį, taip sakant, Vlikui nepavojingą. O proga tam buvo čia pat.

Laicistų ir KD koalicija prieš Brazaitį

Prof. Kaminskui dėl nesveikatos atsisakęs daryti iš Vykdamosios Tarybos pirmininko posto (Kaminskas buvo angažavęs Brazaitį V.T. nariu), nauju V.T. pirmininku Vlikas išrinko K. Žalenską, kuris pasitarimus dėl naujos V.T. sudėties pradėjo New

Yorke. Žalkausko pirmas projektas buvo VT iš trijų narių — Žalkausko, Brako ir Turausko, su reikalų vedėju T. Šidiškiu ir su būstine Paryžiuje. Kai Žalkauskas paklausė mane, ar tokia VT sudėtis patenkina frontininkus, aš jam paaiškinau, kad LF, LDF ir VS kandidatas į VT yra Brazaitis. Žalkauskas atsakė, kad jis pats prieš Brazaičio kandidatūrą nieko prieš neturi, bet Vliko laicistinės grupės esančios prieš Brazaičio kandidatūrą ir todėl jis, Žalkauskas, negali Brazaičio imti. Nepamenu, ar prieš šį mano pasikalbėjimą su Žalkausku, ar po jo, man skambino dr. B. Nemickas ir papasakojo, kad jam skambinęs Audėnas ir įtaigojęs, kad pasisakytų prieš Brazaičio kandidatūrą į VT. Nemickas aiškino, kad tautininkai prieš Brazaitį nieko neturi, tik mano, kad jam nederėtų imti URT valdytojo posto. VT kitai tarnybai Brazaitis tautininkam priimtinas. Panašiai man kalbėjo ir Sidzikauskas, pastebėdamas, kad Žalkauskas pasirinkęs klaidingą kelią. Bet kai apie tuos savo pasikalbėjimus painformavau Trimaką ir Vainauską, juodu man teigė turį iš Nemicko ir Sidzikausko kitokius pareiškimus, būtent, kad Brazaitis nepriimtinas jokiam VT postui.

1952.VII.7 įvykusiam pasitarime, dalyvaujant dr. K. Ambrazičiui, dr. A. Trimakui, P. Vainauskui ir V. Vaitiekūnui, Vai-

nauskas aiškino, kad susidariusiomis aplinkybėmis turime atsisakyti Brazaičio kandidatūros į VT, kad Brazaičio asmens nederą daryti principu. Į tai Ambrazaitis ir Vaitiekūnas dėstė, kad Brazaitis yra būtinas VT darbui ir kad Brazaičio atvejis nėra tik jo asmens atvejis, nes Brazaitis yra krašto rezistencijos įgaliotinis ir kad Brazaičio išskyrimas iš VT yra ne tik Brazaičio, bet ir krašto rezistencijos išskyrimas ir diskriminavimas. Todėl turime griežtai stovėti už Brazaičio kandidatūrą. Tačiau Trimako ir Vainausko mūsų argumentai neveikė. Juodviejų atsakymas: negalime paleisti Žalkausko. Jam atsisakius, nėra išeities. Žodžiu, Trimakas ir Vainauskas aiškiai stojo prieš Brazaitį, už kapituliaciją laicistam. Ypatingai Vainauskas. Trimakas dar iškėlė, kad gal būt Brazaitis galėtų įeiti į VT, jei VT būtų penki nariai. Mes tam variantui pritarėm. Tačiau kitame pasitarime (1952.VII.16), dalyvaujant Ambrazičiui, Trimakui, Vainauskui ir Vaitiekūnui, Trimakas pranešė, kad Brazaičio kandidatūra į VT jokiais sąlygomis laicistam nepriimtina ir kad Krupavičius taip pat yra nusistatęs už tai, kad jokių būdu nepaleistume Žalkausko dimisijon ir kad turime Brazaičio kandidatūros atsisakyti. Tada Lietuvos Fronto, Darbo Federacijos ir Vienybės Sąjūdžio vardu Trimakui ir Vainauskui buvo pasakyta, kad Brazaičio diskrimina-

vimas reiškia ne tik jo asmens, bet daug platesnį dalyką, ir kad todėl, šitaip VT sudarymui pakrypus, šios Vliko grupės pasilieka sau veikimo laisvę.

Po to dramatiško pasitarimo buvo susirišta su kai kuriais LF veikėjais ir pasikalbėjimuose tarp įvairių sumanymų ryšium su diskriminaciniais kėslais Brazilio atžvilgiu buvo ir toks, kad LF turėtų padaryti kai kuriuos radikalius sprendimus. Būtent, Brazilčiui į VT nepraėjus, LF, jei galima, drauge su Vienybės Sąjūdžiu, turėtų peržiūrėti savo buvimo Vlike prasmę. Apie tai buvo pranešta Darbo Federacijos atstovui Vlike dr. J. Griniui.

Amerikos frontininkų nusistatymas visai atitiko Europos frontininkų nusistatymą. Kai New Yorke liepos 16 vyko anas dramatiškas pasitarimas su Trimaku ir Vainausku, tą pat liepos 16 Europos frontininkai savo laiške rašė, kad „jo (Brazilio) negalima išduoti laicistų diskriminacijai“. O kai išmušė sprendimo valanda, Europos frontininkai pasirodė net toliau einą už Amerikos frontininkus. Kai 1952.VIII. 3 Vlikas, sudarydamas naują VT, iš jos sudėties išskyrė Brazilį, Europos frontininkai gavo Brazilio redaguotą ir Vaitiekūno siųstą telegramą, kad, Brazilčiui į VT nepraėjus, LF pasitrauktų iš darbo Vlike, bet ne iš Vliko sudėties. Tos „amerikonų“ instrukcijos nepaisydamas, dr. Ma-

ceina savo ultimatyviu nusistatymu išvesdino LF ne tik iš darbo Vlike, bet ir iš Vliko sudėties.

Moralė politikoje

Pirmoji žinia apie tai ir patį Brazilį sukrėtė. Bet vėliau, savo atsakyme 1952.X.15 į Krupavičiaus 1952.IX.12 laišką Brazilis rašė:

— *Visa savo struktūra Jūsų laiškas yra atsakymas į Ivinskio bei Prapuolenio išėjimo iš Vliko motyvaciją. Atsakymo mintys tos pačios, kurias dr. P. Karvelis buvo paskelbęs ELTOS biuletenyje . . . Tačiau Jūsų laiške tarp tų atsakymų pateikiamas ir ištisas „kaltinamasis aktas“ frontininkams iš praeities ir dabarties. Tik į jį ir atsiliepiu . . . Iškeliame, kad vertybes reikia pasirinkti jų gradacijos tvarka. Šitas Jūsų nusistatymas ir man prie širdies.*

Smerkiame frontininkus, kad jie pasirenka mažesnę vertybę, atmesdami didesnę, nes „asmuo yra žemesnė vertybė šiuo atveju už Lietuvos laisvę ginantįjį Vliką“. „Turimų štabų skaldyti yra nuodėmė ir prieš tėvynę ir prieš rezistencijos idėjų“.

Šitą Jūsų laiško mintį paskiau „Draugo“ vedamajam išplėtojo Jūsų talentingas mokinys kun. Bagdonavičius. Jis ne tik organizaciją pastatė aukščiau už asmenį, bet vlikinę organizaciją

sugretino su Bažnyčios organizacija, kuri atsisakanti ir labai vertingų asmenų, jeigu jie Bažnyčią griauja.

So šiom mintim manosios ne-sutampa.

(a) Buvau pratęs skirti bažnytinę organizaciją ir laikine, pasaulietinę organizaciją. Katalikų Bažnyčios organizacija naudoja si dieviškojo neklaidingumo do-vana. Tokio charakterio negaliu įžiūrėti nei Vlike, nei kurioj kit-
toje visuomeninėje ar valstybinėje organizacijoje. Tai esminis skirtumas. Taigi tarp Bažnyčios ir asmens, iš kitos pusės tarp Vliko ir asmens — negaliu to-kios paralelės pripažinti.

(b) Organizacija Jūsų ir kun. Bagdonavičiaus yra iškelta į ne-lygstamų vertybių sritį. Išlaikyti vilkinę organizaciją yra tiks-las, kuriam galima visa kita pa-aukoti.

Man tokis organizacijos, anot dabar kilusios terminologijos, suprincipinimas yra nepriimti-nas, nes jis veda į organizaci-jos, į partijos, į valstybės to-talizmą . . . Man organizacija tėra priemonė tam tikram tikslui siekti. Ji tiek vertinga, kiek ji tam tikslui tarnauja. Jeigu ji neve-da prie tikslo, ji nėra jokia ver-tybė.

Dėl to ir Pfullingene ir iš-vykęs sakydavau: jei Vliko or-ganizacija neis į jai skirtą tiks-lą, nesireišk Lietuvos laisvinimo

keliu, tai ir jos negalėsiu ver-tinti . . .

Jei vertybių gradacijos ieškom, tai man nelygstamos vertybės, sakysim, yra teisingumas ir gar-bingumas. Vertybių gradacijoje man jos aukštesnės už organi-zacijos formas.

(c) Jūs kalbat apie Vliką, lais-vinantį Lietuvą. Man jis yra stip-riai nuklydęs nuo tokio kelio ir pasukęs linkme, kurioje jis aukštesnėmis vertybėmis laiko priemones, ne tikslus, kurioje jis prasilenkia su teisingumo ir garbingumo nelygstamomis ver-tybėmis . . .

Pasisakyti prieš tokį Vliko iš-krypimą aš pats esu pasisakęs dar prieš V.T. sudarymą . . . Pa-sisakyti kitus prieš įgalino ne Brazaičio išmetimo faktas, bet išmetimo būdas ir motyvas . . . Nusilenkta nemoraliam metodui ne vieno, antro asmens, bet vi-sos institucijos. Jūsų žodžiais, “prieš Brazaitį pasisakė ne tas ar kitas, bet Vlikas pasisakė prieš vieną partijos žmogų” . . .

(d) Esate nusistatę “iš asmens nedaryti principo”, smerkdami frontininkus, kurie asmenį pa-statė aukščiau už Vliką. Nusi-statymą iš esmės laikau klaidin-gą . . . Jūsų nusistatymas — au-koti asmenį, kad išgelbėtųmėt organizaciją . . . Jums išplaukia iš noro pasirinkti vertybių gra-dacijoje pačią vertingiausią. Man jis atrodo toks pat, kaip

jį buvo suformulavęs senasis vyriausias kunigas Kajipas: „esą geriau, kad vienas žmogus mirtų už tautą“. O toks nusistatymas yra išplaukęs iš oportunizmo, to paties oportunizmo, kuris kai kuriuos žmones buvo nuvedęs į gruodžio 17 dienos perversmo rėmimą, paskui į bendradarbiavimą su okupantu...

Taigi dėl vertybių gradacijos mūsų pažiūros nesutampa. Tačiau nesiginu, kad aš būčiau galėjęs būti nepakankamai ištikimas savo supratimui, jeigu būčiau buvęs Pfullingene.

Jūsų tvirtinimas, kad, jeigu aš nebūčiau išvykęs, tai to nebūtų įvykę, šia prasme galėtų būti teisingas. Už tat aš negaliu nepripažinti respekto savo draugam daugiau nei sau pačiam, kad jie galėjo atsistoti aiškiai moralinio principo sargyboje. Tikiu betgi, kad ir jie gal būtų „paaukoję“ Braziliją, jei tai būtų reikalauta „politiniais“, Lietuvai naudoti motyvais, o ne šmeižtu, kuriam mano draugai nepašalino nusilenkti, neidami Pilo keliu. (Visi pabraukimai laiško autoriaus).

Menininko ir mokslininko lydinys

1963.VII.22 bendra Vliko ir iš Vliko pasitraukusių grupių komisija, vadinama „Birželio 22“ komisija, svarstydamą LFB įsi-

jungimą į Vliką, sutarė ir Vlikas priėmė šiokią formulę:

— Išryškėjus, kad savo apsijungimui su Vliko organizacijomis bendram darbui LFB laiko kliūtimi Vliko 1952.V.27 nutarimą J. Brazilijos pareiškimo reikalu, Vliko Praplėstasis Prezidiumas (prezidiumas, dalyvaujant visų Vliko grupių atstovams. V. Vt.) konstatuoja tą nutarimą buvus to meto aplinkybių ir nuotaičių išdavą, atsiradusių J. Brazilijos skundo iš esmės netikrinus, todėl neobjektyvią.

Tačiau tas vienuolikos su viršum metų platumo griovys, kuris Braziliją skyrė nuo Vliko, pasirodė jau per platus, kad 1963.VII.22 sutarimo lieptu Brazilitis vėl ateitų į Vliką. Tuo lieptu atėjo į Vliką tik LFB.

Brazilijos buvimas Vlike ir apskritai jo nuėjimas į politikos sritį kai kam atrodė buvęs nelaimingas jo asmeniui ir nuostolingas literatūros mokslui. Norisi tokiai pažiūrai paprieštarauti. Brazilitis buvo politikos žmogus iš Dievo malonės, politikos pačia gerąja šio žodžio prasme. Atsargus ir neskubus su sprendimais. Nesiblaškęs nesėkmės akivaizdoje ir nesiegzaltavęs dėl pasisekimo. Kraštutiniuose ieškojęs vidurio ir kompromiso skirtingiems nusistatymams. Mokėjęs daryti sau ir Lietuvai draugus ir neužgaulus, nei ciniškas savo oponentam. Kūrybingas su-

(Nukelta į 69 pusl.)

JUOZAS BRAZAITIS LIETUVIŠKOJE REZISTENCIJOJE

ADOLFAS DAMUŠIS

Dr. Adolfui Damušui, vienam iš aktyviosios rezistencijos vadų, buv. Lietuvos Laikinosios Vyriausybės pramonės ministrui, B. Radzivanienė prisega gėlę; kairėje — prof. Juozas Brazaitis
Nuotr. V. Maželio

Dar nepriklausomoje Lietuvoje Juozas Ambrazevičius-Brazaitis yra išsireiškęs: *„Jei nori gyvenimą tvarkyti, turi atsistoti jo priešakyje ir jam vadovauti pozityvomis idėjomis“*.

Taikant tą patarimą pačiam tu žodžių autoriui, nesunku pastebėti, kad buvo sunku jį priešakyje pastatyti. Tačiau antrąją sąlygą jis vykdė nuostabiai. Kalbant apie rezistencinę veiklą, kiekvienam išskylančiam uždaviniui pozityvios idėjos iš jo tiesiog plaukte plaukė. Kaip tik tas kūrybingu-

mas idėjų srityje jį ir išstumdavo į priešakį, nors jis paprastai ir stengdavosi to išvengti. Tai patvirtina jo kelias į Laikinosios Lietuvos vyriausybės vadovybę, kai lietuvių tauta sukilimo keliu atsikratė sovietinės rusų okupacijos, nors ir trumpam laikui atstatė nepriklausomybę ir 1941 m. birželio 23 sudarė sukiliminę vyriausybę.

Pirmosios sovietinės okupacijos metu Vilniuje veikusi lietuvių antisovietinės rezistencijos karinė ir politinė vadovybė jau

1941 m. balandžio mėnesį buvo pramačiusi laikinosios vyriausybės sąstatą. Per dr. Praną Padalį vyriausybės narių sąrašas buvo perduotas Kauno Lietuvių Aktyvistų Fronto štabui. Jame pulk. Kazys Škirpa buvo numatytas ministriu pirmininku, o jo pavaduotoju — Jonas Masiliūnas (buv. Merkio suformuotame kabinete susisiekimo ministeris), kuris pirmininką būtų turėjęs pavaduoti pirmosiomis pramatomo sukilimo dienomis. Tačiau masinių deportacijų metu J. Masiliūnas birželio 15 buvo areštuotas ir išvežtas į Sibirą. Ten žuvo sunkiuose miško kirtimo darbuose 1942 gruodžio mėnesį. Taigi sukilimui prasidėjus, Kaune nebuvo nei vyriausybės pirmininko, nei jo pavaduotojo. . . Keli Laikinosios vyriausybės nariai pirmajame posėdyje išsirinko prof. Juozą Brazaitį eiti ministro pirmininko pareigas.

Brazaitis tų pareigų nenorėjo, bet davėsi mobilizuojamas tik tai keliom dienoms, “kol Kazys Škirpa išlips iš pirmojo tanko, pasiekusio Kauną”. Taip kalbėjome ir taip nuoširdžiai tikėjome. Tačiau Škirpa ne tik tai nebuvo atgabentas į Kauną, bet Berlyne jam gestapas uždėjo namų areštą. Tada Juozas Brazaitis bandė tas pareigas perduoti Jonui Matulioniui, o jam nesutikus — gen. Stasiui Raštikiui. Brazaičio nuomone, tie asmenys buvę labiau populiarius ir politikoje labiau patyrę. Ir pastarajam nesutikus, vyriausybės

sybės nariai prašė Brazaitį iš tų pareigų nesitraukti, nes jis imponavo pajėgumu pozityvias idėjas kelti ir vykdyti. Ir taip jam teko išbūti vyriausybės priešakyje visas šešias savaites, iki Laikinosios vyriausybės veikla prieš jos valią okupacinės vokiečių civilinės valdžios, civilfervaltungo, buvo sutrukdyta.

Lietuvių Aktyvistų Frontas 1941 rugpjūčio mėnesį pasitraukė iš viešosios veiklos, nes nacių provokacinis kurstymas vienos lietuvių grupės prieš kitą (pav. nacionalistų prieš aktyvistus) pasidarė nebepakeliamas. Tada antinaciniame pagrindyje susikūrė Lietuvių Frontas, ir jo centrinė figūra, tiesiog sąjūdžio siela, tapo Juozas Brazaitis. O vėliau, kai iš Tautos Tarybos ir Vyriausio Lietuvių Komiteto susidarė Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, Juozas Brazaitis, kaip VLIK-o politinės komisijos narys, o vėliau jos pirmininkas, tapo visos lietuviškosios rezistencijos vienu iš centrinių jos minties bei linijos formuotojų.

Rezistentas aukos dvasia ir darbu

Juozas Brazaitis turėjo įgimtas rezistentos savybes. Rezistencinėje veikloje jis reiškėsi asmenine aukos dvasia ir intensyviu, sugebančiu darbu. Jo nusistatymu, rezistencinėje veikloje svarbu išdiskutuoti, su-

tarti, o ne diktuoti, nes turima reikalo su idealistais savanoriais. Išmintingai mąstanti, idealistinė asmenų grupė, besidalindama mintimis, natūraliai suranda geriausią sprendimą. Todėl jis mėgo gyvus pokalbius ir aiškias nuomones. Jo būdo švelnumas labai tiko svarstyti klausimus pokalbiais, o jo sugebėjimas greit ir sumaniai atlikti darbą, taikliai suformuluoti orientacines mintis raštu buvo nepamainomai vertingi jo rezistencinio charakterio atributai. Rezistencinėje veikloje reikia ne populiarumo ieškojimo, ne impulsyvių sprendimų, bet išminties, rimties, valingo ištvermingumo. Ir Juozo prigimtyje kaip tik visa to buvo. Jis buvo linkęs išlikti nepastebėtas, neiškeltas, neišgarbintas. Tad jo asmenyje lietuviškoji rezistencija ir rado idealų vadovą.

Rezistencijos vadovui teko komunikuoti su nemažu skaičiumi bendradarbių. Apygardų bei didesnių pagrindžio telkinių atstovai periodiškai atvykdavo išsi-aiškinti veiklos taktikos bei pagrindinių tikslų. Per tuos pokalbius jie patys rezistencinėje dvasioje sustiprėdavo, o taip pat vadovybei perduodavo savo aplinkos visuomenės nuotaikas. Juozas Brazaitis tokiuose susitikimuose pajusdavo gyvenimo pulsą ir pagrindžio spaudoje galėdavo visuomenę taikliai orientuoti.

Kiekviena diena okupacijoje atnešdavo naujų rūpesčių, netikėtumų. Reikėjo budėti ir būti pasi-

ruošusiems atsiliepti į naujai iškylančias problemas ir pateikiamus uždavinius. Tam tikra prasme čia reikėjo prometėjiškos dvasios: nešti šviesą savo tautai ir dėl to asmeniškai kentėti. Tai buvo atkakli kova su neteisėto smurto viešpatavimu, surišta su pastangomis apsaugoti savo tautos žmones nuo beprasmių naikinimo.

Rezistencinių problemų krūviui pavaizduoti prisimintinas nacių vykdytas Lietuvoje žydų naikinimas. Laikinoji vyriausybė jau pirmosiomis savo veiklos dienomis patyrė, kad į Kauną yra atvykęs SS Brigadefuehrer Stahlecker, specialios saugumo tarnybos, "Sonderkommando A", komendantas, kuris pradėjo organizuoti lietuvius vykdyti pogromus prieš žydus, motyvuodamas tuo, kad žydai nusikalta prieš lietuvių tautą masinių deportacijų metu. Tačiau Stahleckerio akcija buvo nesėkminga. Tai yra dokumentaliai užfiksuota Nuernbergo teismo byloje. Savo oficialiuose pranešimuose Stahleckeris skundėsi, kad lietuviai nepaklausę jo raginimų ir jam pavykę pasitelkti tik tai pavienius asmenis.

Laikinosios vyriausybės iniciatyva buvo daryta visa eilė žygių žydams gelbėti. Vidaus reikalų ministeris pulk. J. Šlepetys išsikvietė į Stahleckerio spąstus patekusius asmenis, išpėjo juos nedalyvauti prasižengimuose prieš žmonių gyvybę ir skatino juos pranykti iš Kauno. Krašto

apsaugos ministeris gen. Stasys Raštikis, kai į jį kreipėsi žydų delegacija, pasitaręs su Juozu Brazaičiu, tuoj nuvyko pas vokiečių generolą von Roques pareikšti “mūsų didžiausio nepasitenkinimo ir susirūpinimo šiuo reikalu ir prašyti sustabdyti dabar Kaune ir provincijoje tebevykstančių akciją prieš žydus” (Stasys Raštikis “Kovose dėl Lietuvos”, II tomas, 307 p.). Į tai vokiečių generolas atsakė: “Jūs (lietuviai) dar nesate prie to pripratę, bet turėsite priprasti”. Be to “tai daro ne vokiečių kariuomenė, bet Gestapo” (Ibid.).

Juozas Brazaitis savo kalboje (tekstas pasirašytas) civilfervaltungui 1941 rugpiūčio 5 pasakė: *“Laikinoji vyriausybė neturėjo jokių priemonių teigiamai paveikti prieš vykdomas žydų egzekucijas Kaune ir provincijoje”*.

Anose sąlygose tai buvo drąsūs žygiai ir pasisakymai, surišti su mirties pavojumi patiems sau, ypač žinant, kokius planus naciai buvo pramatę Lietuvos žmonėms. Ir tie, kurie įtaigoti sovietų propagandos arba nesuprasdami anų laikų padėties, drįsta kaltinti Juozą Brazaitį ir kitus Laikinosios Lietuvos vyriausybės narius žydų reikalu, yra panašūs į tuos plėšrius paukščius, kurie kerštaudami draskė Prometėjaus kūną. Tokie kaltinimai buvo padaryti net JAV Kongrese (Atstovų rūmų narė Elizabeth Holtzman) ir pakartoti didžiosios spaudos (pav. “New York Times).

Laikinosios Lietuvos vyriausybės ginti išėjo JAV LB Krašto valdyba. Reikalą tirti buvo pavesta JAV Teisingumo Departamento Imigracijos ir Natūralizacijos tarnybai. Tyrimo daviniai buvo pristatyti JAV Kongreso Teisinės komisijos Imigracijos, Pilietybės ir Tarptautinės Teisės pakomisijai. Tos pakomisijos pirmininkas kongresmanas Joshua Eilberg JAV LB Krašto valdybą 1975 sausio 13 raštu painformavo, kad Juozo Brazaičio ir Jono Šlepečo pavardės išimtos iš nacių karo nusikaltėlių sąrašo ir investigacija sustabdyta, nes “nėra jokio įrodymo, kad jų veikloje būtų buvę kas prieš-žydiška ar pro-naciška”. Prie to laiško pridėta tyrinėjimo dokumentacija. Iš jos matyti, kad Leonard F. Champam, jr., Imigracijos ir Natūralizacijos tarnybos komisijonierius, JAV Kongresui pranešė, kad nerasta jokių įrodymų, kad Laikinosios Lietuvos vyriausybė būtų išleidusi ar vykdžiusi kokius nors potvarkius, paneigiančius žydų mažumos teises. Tas sprendimas padarytas, apklausinęjus 110 asmenų ir įstaigų, veikiančių Izraelyje, Vokietijoje, Anglijoje ir JAV-se.

JAV LB Visuomeninių reikalų tarnybos pirmininkas Algimantas Gečys, vedęs tuo reikalu susirašinęjimą su JAV Kongreso nariais, daro tokias išvadas:

“Prisiųstoji dokumentacija yra aiškus įrodymas, kad 1941 metų sukilimas buvo lietuvių tautos siekimas nusikratyti sovietine

*okupacija, o jo vadovai ir Lai-
kinoji vyriausybė buvo tautos va-
lios Lietuvai vėl būti nepriklau-
somai vykdytojai . . . Jų (Brazai-
čio ir Šlepečio) išteisinimas yra
atsakymas į sovietinio okupanto
per eilę metų tęstus bandymus
diskredituoti 1941 metų sukilimi-
nę vyriausybę ir per ją visą lie-
tuvų tautą”.*

Lietuvių rezistencijos taktika

Juozas Brazaitis buvo vienas iš pagrindinių lietuvių rezistencijos taktikos kūrėjų ir strategų. Jo lini-
jos dėka lietuvių rezistencinis po-
grindis nesprogdino tiltų, never-
tė nuo bėgių traukinių nei vyk-
dė kitų užpuolimų, kurie provo-
kuotų okupanto kerštą. Lietuviš-
koji rezistencija siekė brandinti
lietuvių tautą tautinės savigarbos
ir savarankiškumo troškuliu, lais-
vės meile, ji skyrė savo jėgas ne-
priklausomybės atstatymui, o ne
priešo apgaulingiems manevrams
paremti, ji teikė pagalbą per-
sekiojamiems ir skatino tautą iš-
mintinga laikysena išgyventi
supančius pavojus su kiek galint
mažesniais nuostoliais. Tačiau, iš
antros pusės, nuo okupanto
smurto ir veiksmų, nukreiptų
prieš lietuvių tautos interesus,
gynėsi ryžtingai.

Antrojo pasaulinio karo metu
Lietuva buvo dviejų brutalių
okupantų, komunistų ir nacional-
socialistų, replėse. Savo tarpe du
kovojančys barbarai vienas antrą
provokuodavo, o pyktį ir kerštą

išliedavo ant nekaltų mūsų tautos
žmonių.

Bolševikų ir lietuvių tautinės
rezistencijos taktikai pavaizduoti
prisiminkime porą įvykių iš na-
cių okupacijos laikotarpio:

1944 birželio 3 rytą komunisti-
niai partizanai Vilniaus krašte
prie Pirčiupio kaimo užpuolė vo-
kiečių kariuomenės dalinį ir kelis
karius nukovė. Vokiečių kerštas
prasidėjo tą pačią dieną ir iki
vakaro jie sunaikino visus kaimo
gyventojus. Pirčiupo kaimo trage-
dija aprašyta 1961 Vilniuje išleis-
toje knygoje “Hitlerinė okupaci-
ja Lietuvoje”. Ten (121 p.) rašo-
ma:

“ . . . vokiečiai gyvus sudegino
visus šio kaimo gyventojus. Hit-
leriniai banditai įvykdė šį baisų
nusikaltimą, keršydami už tai,
kad tą pačią dieną apie 8 val.
ryto už 2 ar 3 kilometrų nuo
šio kaimo miške per susidūrimą
su tarybiniais partizanais žuvo
keli vokiečiai ... Iš viso Pirči-
pio kaime buvo sudeginta 119
žmonių. Aukų tarpe 21 vyras,
29 moterys ir 69 vaikai”.

Lietuviai nacių neužpuldinėjo
tik užpulti gynėsi. Ši taktika ne-
atnešdavo baisių nuostolių, kaip
provokaciniai komunistų užpul-
dinėjimai. Laimei, kad komunis-
tų partizanų Lietuvoje (išskyrus
Vilniaus kraštą) kaip ir nebuvo,
tad ir tautos nuostoliai nuo nacių
keršto palyginti nebuvo sunkūs.

Tautiniam pasipriešinimui bū-
dingas įvykis aprašytas pagrindi-

nės „Į Laisvę“ 1943 metų rugsėjo 17 dr. nr. 18-19. Straipsnyje „Rudieji bolševikai siaučia“ aprašoma, kaip SS policijos viršininkas Harm ir Vilniaus miesto bei civilfervaltungo komisarai Wulf ir Hingst kruvinomis ekspedicijomis siaubė Svyrių apskritį, Lentvarį, Trakus, Valkininkus, Varėną, Eišiškes, Žiežmarius ir kitas vietas. Atvykę į kaimą, jie paprastai suimdavo vietinę policiją, ją nuginkluodavo ir pradėdavo siautėjimą ir žmonių į darbus Vokietijon gaudymą. Perlojos kaimo gyventojai nutarė gintis. Pajutę atvykstančią tokią ekspediciją, su moterimis ir vaikais pasitraukė į mišką ir „atvykstančius ekspedicininkus iš miško pasitiko kulksvaidžių ugnimi iš sparno. Tiktai sulaukę trijų batalijonų pagalbos, ekspedicininkai išdrįso žygiuoti į mišką. Miškų iškrėtė, bet nieko jame nerado“.

Pagrindinė „Į Laisvę“ pranešimą baigia taip:

“Civilfervaltungas su SS (nacių vokiečių) daliniais ir toliau taip elgdamasis tikrai privers Lietuvos gyventojus telktis miškuose ir puliti kiekvienų rudąjį vokiečių”.

Šitokia taktika, pasipriešinimas su išpėjimu, dažnai priversdavo okupantą apsigalvoti ir nepertempti stygos. Tai brazaitiška pasipriešinimo taktika.

Kai naciai planavo uždaryti didelę dalį lietuvių gimnazijų bei mokytojų seminarijų ir mokinius suvaryti į SS regioną, Juozas Bra-

zaitis suėjo į kontaktą su dr. Germantu-Meškausku, švietimo tarėju prie vokiečių civilfervaltungo, įtraukė jį į lietuviško pogrindžio konspiraciją, ir tuo būdu daug lietuviško jaunimo buvo išgelbėta nuo sunaikinimo, nes nacių planas nebuvo įgyvendintas.

Brazaičio žodis pasiekdavo tautą

Drąsiai demaskuodamas okupanto kėslus ir ištvermingai ugdydamas tautoje valstybingumą sąmonę, Brazaitis siekė pagrindinio rezistencijos tikslo — Lietuvos nepriklausomybės. Jo žodis pasiekdavo tautą per pagrindinę „Į Laisvę“. Jau 1942 „Į Laisvę“, vienas iš svarbiausių pogrindžio laikraščių, iškėlė viešumon vokiečių planus kolonizuoti ir suvokietinti Pabaltijį ir kitas okupuotas valstybes. Ten buvo pateiktos pagrindinės mintys iš „Das Schwarze Korps“ 1942 rugpiūčio 20 laikraštyje tūpusio straipsnio „Germanisieren“.

1943 spalio 15 „Į Laisvę“ rašė:

“Laisva ir nepriklausoma Lietuva yra mūsų tikslas . . . Nacių užsienių politikos misijai nepavyko prikalbėti Laik. Vyriausybę persiformuoti į vokiečiams priimtinių komitetą ar tarybą prie vokiečių civilfervaltungo, nes Laik. Vyriausybė, kaip sukilimnės tautos valios reiškėja, su tuo nesutiko, gerai suprasdama, kad tauta sukilo prieš raudonąją ne-

laisvę ne tam, kad norėtų vergauti naciams”.

1943 birželio 26 “Į Laisvę” nr. 12 atspausdino atsišaukimą “Kovojojanti tauta turi ruoštis”, kuris skelbia:

“Saugodami žmones Nepriklausomai Lietuvai, atmetame ir antrąją 1912-1918 ir 1925 metais gimusiųjų mobilizaciją. Todėl turime ruoštis atlaikyti ir antrąją civilinę valdymo smūgį. Pirmąjį jaunimas garbingai atlaikė. Į Rytus vokiečiams tepavyko išsiųsti viso 2,500 vyrų, tikrai 4-5% tų metų gimusiųjų”.

1943 lapkričio 23 nr. 22 straipsnyje “Lietuviai ir SS legionas” klausiama “Kodėl lietuviai kelias dešimtis tūkstančių jaunimo sutelkė sukilimui prieš bolševikus, bet griežtai atsisako stoti į SS legioną?” ir atsakoma: “SS legionas gali būti nukeltas į pietus ar vakarus eiti policinių pareigų okupacinio režimo išlaikymui kitose okupuotose valstybėse. Lietuviai žino laisvės vertę ir kitiems jos slopinti nenori”.

Tai tik keli pavyzdžiai iš daugelio, kaip Lietuvių Frontas orientavo tautą, kad okupanto klasta išnaudoti okupuotuosius savo tikslams nepasisiektų.

Talentas rezistencijoje

Yra apgailestaujančių, kad toks kūrybinis talentas, koks buvo Juozas Brazaitis, tapo atitrauktas nuo savo profesinio darbo, kuria-

me be abejo būtų pasireiškęs našiai ir kūrybingai, literatūros srityje aukštai iškėlęs savo vardą ir susikūręs padorų ekonominį gyvenimą. Tačiau Brazaitis per artimai buvo suaugęs su savo tauta, kad jos nelaimės valandose būtų galėjęs stovėti nuošaliai. Pažįstant jo asmenybę, jo perėjimas iš kultūrinės veiklos į rezistenciją yra natūralus ir lengvai suprantamas. Ir jis pats tai priėmė ne kaip auką, bet kaip savaime suprantamą dalyką, nors kultūrinėje srityje jis turėjo dideles perspektyvas, ir tai galėjo jį vilioti. Nors išskirtinai didelio potencialo žmogus paliko kultūrinės kūrybos darbo barus, tačiau lietuvių rezistencijai buvo tikra sėkmė gauti tokį talentą, kuris į tą veiklą įnešė išminties, išvalgumo ir kūrybinės minties kaip okupuotoje Lietuvoje taip ir tremtyje.

Juozas Brazaitis intuityviai jaučė, kad išmintinga kryptis tautos politinėje rezistencijoje ne tikrai liudija tautos atsparumą, bet ir jį ugdo. Tautos nelaimių blaškomi ir mes kartais daromės panašūs į Odisėjo vyrus, kurie lotofagų šalyje, paragavę loto vaisių, užmiršo savo misiją ir savo pareigas tėvynei, arba, antru atveju, Ajos saloje buvo užburti gražuolės Kirkės, kuri pavertė juos kiaušėmis, kad užmirštų savo praeitį ir tikslus. Odisėjas, gavęs burtžolę iš Hermio, atbūrė savo bendrakeleivius ir tęsė kelionę toliau. Ir Juozas Brazaitis tėvynėje ir tremtyje, laisvinimo pastangoms

ir tremties prasmei ieškodamas tvirtesnės atramos minties dinamizme, siekė apsaugoti savo tėvynainius nuo skanaus loto vaisiaus bei nuo klastingos gražuolės burtų.

Dar nepriklausomoje Lietuvoje jaunas Juozas Brazaitis reiškėsi drąsiomis bei originaliomis mintimis. Jis vienas iš aktyviųjų pokalbininkų, susispietusių apie „Naująją Romuvą“, kuri buvo tapusi šviesių minčių santalkos židiny. Vėliau pasirašė „Į organizinės valstybės kūrimą“ deklaraciją, kuri pusiau autoritetinio režimo laikais buvo paskelbta, šio laiko terminais kalbant, pozityvių disidentų grupės. Paskui jis dalyvavo formulavime minties išplėsti demokratijos principą į ekonominę bei kultūrinę sritis. Jis nesutiko su mintimi, kad asmuo, einąs į politinį darbą, turįs nebijoti į jį drabstomų purvų. Tuo reikalu jis kartu su Julijonu Butėnu paskelbė obalsį „Gražinime moralę į politiką“.

Tai vis buvo pastangos skiepyti savo tautoje sveikesnius principus vidaus tarpusavio ryšiams ir planuoti tvirtesnius pagrindus ateities atkursimai Lietuvai. Kai kas gali manyti, kad tai nereali fantazija, priešinga gyvenimo tikrovei. Tačiau su Juozu Brazaičiu galima tokiam teigimui opo nuoti, kad daromės perpilki ir perbailūs bei neatsparūs propagandiniam smegenų plovimui, siekiančiam pateisinti aplinkos blogį. Ateis laikas, kai ir didelėms

galybėms toji prabanga — engti ir teisinti nemoralybės socialinėje, ūkinėje bei politinėje srityse, remiantis tariamu gyvenimo realizmu — skaudžiai atsikeršys. O mūsų negausi tauta ir nedidelė valstybė jokia būdu negali sau tokios prabangos leisti. Turime siekti teisingesnių sprendimų ir vertingesnių principų visoms lietuviško gyvenimo sritims. Tas mintis privačiuose asmeniškuose pokalbiuose pakartotinai yra reiškęs Juozas Brazaitis.

Kūrybingo nerimo žmogus

1954 apie mūsų rezistenciją Juozas Brazaitis išsireiškė:

“Dešimt metų jau Lietuva aklinai atitverta nuo Vakarų. Jos likimas primena graikų skulptūrą, kurioje Laokooną ir jo sūnus vis labiau veržia apsiraičiusios gyvatės. Jei ten atvaizduotųjų kankinamųjų veiduose esą išreikštas tylus didingumas ir taurus paprastumas, tai lietuvių tautos veide stipriausiai atsispindi du kiti bruožai — kančia dėl okupanto smurto ir tam smurtui pasipriešinimo dvasia”.

Tada Juozas Brazaitis skundėsi, kad Vakarai kančią mato, bet mes nepajėgiame į pasaulio viešumą iškelti rezistencijos dvasios bei pasipriešinimo veiksmų, kurių lietuvių tauta tiek daug parodė. Bet štai po dvidešimties metų Romo Kalantos gyvybės auka, Simo Kudirkos epopėja, Lietuvių Katalikų Bažnyčios Kronika

visam pasauliui atskleidė ir antrą pavergtos tautos bruožą — rezistencinę dvasią. Juozas Brazaitis ir čia aktyviai prisidėjo, suredagodamas LKB Kronikos pirmąjį tomą.

Juozas Brazaitis per visą tremties laiką kūrybiškai nerimo. Jis sukūrė visą eilę raštų, kuriais skelbė pasauliui lietuvių tautos griežtą protestą prieš prievartą ir jai užkrautą vergiją. Štai bent kelių raštų pavyzdžiai: “Vienų vieni” (1964), “Appeal to the United Nations on Genocide” (1951), “Living in Freedom” (1948), “Ein kleines Volk vverd ausgeloscht” (1947), “In the Name of the Lithuanian People” (1946), suredagavo “Partizanų” dvi laidas.

Profesorius Juozas Brazaitis yra pataręs lietuviškai tremties visuomenei būti atspariai kaip uolai ir aktyviai kaip srovei. Nukreipus tą mintį į jį patį, baigiant šiuos prisiminimus, galima tvirtinti, kad

Juozas Brazaitis, kaip lietuviškos rezistencijos vadovas, buvo toji nepajudinama uola, iš kurios tryško galinga ir gaivi idėjų ir minčių srovė, labai sunkiose aplinkybėse ugdanti mūsų atsparumą ir išvermę lietuvių tautos ir Lietuvos laisvei laimėti.

(Atkelta iš 27 pusl.)

Ikišiolinė VLIK-o veikla konkrečiai parodo, jog buvo tada padaryta aiški klaida, kad nesilaikė prof. Brazaičio nutiestos Lietuvai atkurti politinės strategijos. Kaip dabar žinome, jo mėginimas fantazijos keliu paversti savo buvusią Vykdomąją Tarybą kita Lietuvos vyriausybe, jau veikiančia užsienyje, nedavė pozityvių rezultatų, ir tokia savo politika VLIK-as tik dar kartą apžalojo 1941 metų Lietuvos Sukiliminės (Laikinosios) Vyriausybės tęstinumą. Laimė, kad jis negalėjo jos sunaikinti, pats nebūdamas jokių Lietuvos valstybės konstituciniu organu ir todėl nekompetingas skirti ir atleisti krašto vyriausybes.

1941 m. Lietuvos Sukiliminė (Laikinoji) Vyriausybė teisiškai tebėra gyva ir galėtų būti kiekvienu momentu panaudota geresniam ir sėkmingesniam Lietuvos teisės į laisvę ir valstybinę nepriklausomybę gynimui tarptautiniuose forumuose. Įsisenėjimo nuostato tarptautinė teisė nežino: ne laikas diktuoja, kada problemos pagal ją gali būti iškeltos ir sprendžiamos, bet kai suinteresuotos pusės rimtai ir pagrįstai kelia. Todėl ir Brazaičio politinės strategijos nužymėtas Lietuvos valstybės atkūrimui kelias lieka galioje.

BRAZAIČIO GYVENIMO MOKYKLOJE

KAZYS AMBROZAITIS

Dr. Kazys Ambrazaitis, dr. Juozas Kižys, prof. Juozas Brazaitis ir dr. Petras Kisielius LFB vadovybės pasitarime 1956

Brazaitis yra neatskiriama susirištas su Lietuvių Frontu. Jis laikytinas pagrindiniu stulpu, apie kurį sukosi frontininkų rezistencinė ir organizacinė veikla nuo pat tos organizacijos pradžios. Jis buvo faktinis sąjūdžio vadas, programų ruošėjas, koordinаторius ir vykdytojas.

Laik. Lietuvos vyriausybei ir Lietuvių Aktyvistų Frontui sustabdžius laikinai veiklą, reikėjo vėl persiorganizuoti ir naujais būdais tęsti rezistenciją prieš okupantą. Brazaitis ir buvo vienas iš tų, šalia dr. A. Damu-

šio, kuris pasiūlė LAF pereiti iš karinio pobūdžio daugiau į politinį, kartu tęsiant aktyvistų rezistencinę akciją, bet tęsiant ir jau anksčiau pradėtą idėją, paskelbtą Naujojo Romuvo su šešiolikos asmenų parašais. Tuo būdu, iškrito tik aktyvistų vardas ir liko tik LF.

Atsidūrus Vokietijoje, Brazaitis aiškino, kad mes, tremtiniai, nesam verti LF vardo, nes tikrieji frontininkai liko Krašto ginti, o mes liekame tik ištikimųjų draugai. Todėl laisvojo pasaulio frontininkus tuoj po karo

Brazaitis pradėjo vadinti Lietuvių Fronto Bičiuliais (LFB). Vokietijoje po karo formalios LFB organizacijos nebuvo. Tiesa, Stutgarte įvyko vienas LFB suvažiavimas, kuriame dar dalyvavo ir K. Valiūnas, bet formalių skyrių nebuvo steigama; veikė tik maži židiniai didesnėse stovyklose.

Nuo pat Vliko egzistencijos pradžios Vokietijoje Brazaitis jame dalyvavo įvairiose pareigose ir atstovavo LFB Vlike. Įsikūrus pracūzų zonoj, ten ir apylinkėj gyveną bičiuliai susispietė apie Brazaitį ir sudarė vadinamąjį “LF vlikinį židinį”. Tas židiny s leido biuletinį, vadinamą “Mažuoju Židiniu”, kuris buvo skiriamas bičiuliams, ir leido spaudai biuletinį ELI vardu. Brazaitis su savo bičiuliais kolegomis Vlike atliko daugiausia darbų, tiek technikinių, tiek memorandumų ruošime, tiek Užsienio Reikalų Tarnybos vadovavime. Gal todėl politikieriai, perstatinėdami kėdes Vlike, užsimojo šmeižtų būdu išstumti Brazaitį iš Vliko.

Brazaitis Amerikoje

Amerikoje bičiuliai spontaniškai pradėjo organizuotis į sambūrius jau 1949 metais. Formalus organizavimasis prasidėjo, kai iš Vokietijos 1950 metų gale atvyko artimiausias Brazaičio bendradarbis V. Vaitiekūnas. Jis leido “Lietuvių Biuletinį”, sujungė

sambūrius ir buvo išrinktas pirmuoju JAV ir Kanados LFB Centro Valdybos pirmininku. Brazaitis, atvykęs 1951 metais, rado bičiulius jau gerokai susiorganizavusius. Įsikūręs pas Tėvus pranciškonus Brooklyne ir pakviestas redaguoti “Darbininką”, Brazaitis tuoj įsijungė į bičiulių veiklą. 1951 metais buvo paruoštas LFB organizacijos statutas, pagal kurį 1952 metais Brazaitis buvo išrinktas Kanados ir JAV LFB Centro valdybos pirmininku ir tose pareigose vis perrenkamas išbuvo dešimtį metų. Brazaitis atgaivino ir redagavo “Į Laisvę” žurnalą penketą metų, vėliau pavesdamas redagavimą dr. V. Vardžiui. Žurnalas buvo visuomenėje labai populiarius ir vertinamas. Nuo 1958 iki 1964 metų Brazaitis buvo LFB Vyriausios Tarybos pirminku. Nuo 1964 metų pradėjo trauktis iš aktyvios LFB veiklos, nors LFB Vyr. Tarybos politinėj komisijoj išbuvo iki pat mirties. Ir sunkios ligos pakirstas, Brazaitis visada buvo bičiuliams prieinamas patarimais ir užsimotų planų vertinimu.

Brazaitis suredagavo ir išleido kolektyvinį darbą “Į pilnutinę demokratiją”, kuris nusako frontininkų sąjūdžio programą bei valstybinius svarstymus ir kuris iki šiai dienai nėra pakeistas. Tai pirmoji ir vienintelė politinė grupė tremtyje, išleidusi tokio lygio ir apimties programą. Brazaičio redaguoja-

mas “Darbininkas” tuoj virto vienu iš geriausių savaitraščių. Be nuolatinio rašymo “Darbininke”, jis paskelbė daug straipsnių kitų lietuvių spaudoje, dažniausia pasirašydamas įvairiais slapyvardžiais. Paruošė brošiūras apie LFB. Labai sielojosi dėl 1941 metų Lietuvos sukilimo medžiagos nykimo. Sukilimui jis skyrė nepaprastos istorinės reikšmės, todėl prisėdo ir, nors sirgdamas, vakarais po darbų redakcijoje, paruošė veikalą “Vienų vieni”. Be kitų, LFB mažiau liečiančių darbų, dar paruošė spaudai Daumanto “Partizanus” su visais priedais ir kt.

Kilni asmenybė realioje gyvenime

Brazaitį pirmą kartą sutikau 1940 metų pavasarį “Saulės” gimnazijoje. Vokiečių okupacijos metu periodiškai trumpam sutikdavau Kaune, Laisvės al. 61, žodžiu gauti iš jo informacijų pagrindžiui. New Yorke nuo 1952 metų teko dirbti sekretorium Brazaičio vadovaujamoje LFB Centro valdyboje iki 1953 m. gruodžio mėnesio, kol buvau pašauktas į kariuomenę. 1962 metais teko iš Brazaičio perimti LFB Centro valdybos pirmininko pareigas ir vėliau iki jo mirties bendrauti LFB Vyr. Taryboje. Daug kartu praleista valandų beposėdžiaujant, bekalbant, bevaikščiojant, susisiekiant telefonu ir laiškais. Be didesnių per-

traukų Brazaičio gyvenimo mokykloje praleidau apie dvidešimt aštuonis metus. Tai buvo nepaprasta asmenybė, tikra gyvenimo mokykla, nes po kiekvieno pasikalbėjimo daug kas naujo palikdavo. LF sąjūdžiu jis tikėjo, džiaugėsi ir tikėjo jo žmonėmis, vertino jų darbus. Bičiulių veiklai laiko visada surasdavo, jei tik sveikata leido. Į posėdžius ateidavo su planais ir pasiruošęs, išklausydavo visus, kitų nuomonę respektavo, pats pasilikdavo kalbėti paskutinis. Sakydavo, kad priešų neturįs, nors žinojome, kad daug kas jį laikė priešu, nors jis apie tuos asmenis atsiliepdavo su tam tikra pagarba ir užuojauta. Ragino, kad atliktume mažus darbus, pagal savo išgales. Nepernešė visuomenę blefuotojų. Labai vertino knygą ir teigė, kad geriausias ginklas kovoje už laisvę yra knyga. Labai vertino Į Laisvę Fondo Lietuviškai Kultūrai Ugdyti darbą ir jo rezultatus. Labai rūpinosi frontininkų darbo tęstinumu ir tolimos ateities planais. Uždedamus darbus atlikdavo kartais viršžmogiškomis jėgomis. Štai 1961 m. Didįjį Ketvirtadienį ilgame laiške rašė: “... bet kai rytais tik valios pastangomis prisiversdavau judėti, tai pasiteiraudavau dr. Starkaus, kokiais milteliais daugiau energijos pasigaminti. Vargiai patikėtum, kad tokias spaudos apžvalgas “Į Laisvę” rašiau beveik ištisas keturias dienas. O tai juk keli la-

peliai. „Draugas“ prisiprašė politinių apžvalgų. Tai jiems rodos nedaug, bet vieno straipsnelio medžiagos surinkimas ir sudorojimas atima visų dienų. O kai iš namų išeinu 7 ryto ir grįžtu po 7 vakaro, netgi ir sekmadieniais, tai suprasi, kad nei laiko nei energijos nebelineka didesniems darbams”.

Tačiau niekad Brazaičiui nereikėjo rašyti tuo pačiu reikalu du kartus, visada atsakydavo. Ateitį matė pranašingai, o dienos įvykius vertino labai realiai. Studijų savaitių ir konferencijų programą svarstydavo iš anksto ir atidžiai, su kitais diskutuodamas. Nors gyvenimas lėtino jo plunksną ir žingsnius, tačiau balso nepakėlė, buvo atlaidus, visuomet tas pats Brazaitis, visuomet šaltas judesiuose, bet šiltas viduje. 1952 m. rugp. 9 LFB Centro valdybos posėdyje, kuris vyko mano kambaryje New Yorke, perskaičius dr. Ivinskio atsiųstą pro

memoria, kur buvo aprašytos pastangos eliminuoti Braziliją, sudarant Vliko VT, Brazaitis pareiškė: „Džiaugiuosi, kad pagaliau esu tas kamštis, išmestas į baltos pavidalų. Iš karto tik paskaityto rašto įsitikinate, kad Vlikas yra bala. Jau ilgas laikas, kai Vlikas nieko nepadaro. Savo rezistencinį-herojinį laikotarpį Vlikas baigė su Julijono Butėno mirtimi. Dabar, pasitraukus iš Vliko, mes turime pereiti į lietuvių stiprinimo ir jos išlaikymo darbų, nes ši sritis jau senai apleista. Tai bus konkretus mūsų darbas. LF atliko daugiausia tiek techniškai, tiek ryšyje su Kraštu darbe, derybės dėl grįžimo galėtų mus grąžinti į balą. Vlikas, manau, gyvuos ir toliau”. 1959 metais Brazaitis man pavedė tartis su vlikinėm grupėm dėl LFB grįžimo į Vliką. Teikė patarimus iki detalių, iš anksto nuspėdamas, ką tuo klausimu pasakys

Prof. Juozas Brazaitis, LFB
Centro valdybos pirmininkas rajoninėje konferencijoje Windsor (Kanadoje) su (iš kairės) V. Barisu — Windsorio sambūrio pirm., Ed. Arbu — Detroito samb. pirm. ir V. Naudžiūni — Čikagos samb. pirm. 1954. XII.4

kita pusė. Bičiuliai labai pasitikėjo. Jaudinosi, kai tarp bičiulių iškildavo didesni nuomonių skirtumai. Nuolatos rūpinosi, kad būtų vadovų ateičiai. Pakrikusi sveikata, šeimos pairimas, kalnai darbų, nusivylimas veikėjais, ypač katalikų, Brazaitį vis labiau prirakino prie rašomojo stalo; viešai beveik nesirodė.

1964 metais prašė, kad niekas neminėtų 60 metų sukakties. „Į Laisvę“ redaktorius A. Mažiulis nepaklausė ir sukaktį „Į Laisvę“ žurnale paminėjo. Tada Brazaitis pasakė: *„Jeigu mano draugai mano prašymo neišklauso, tai aš jums daugiau esu nebereikalingas“*. Po to jau daugiau „Į Laisvę“ žurnalui nerašė. Nesutiko atstovauti bičiulių ir Vlike. Vėliau, atsipeikėjęs po beveik mirtino širdies smūgio, labai pergyveno savo draugų Padalio ir Ivinskio mirtį. Vos plunksną rankoj išlaikydamas, nuo gydytojų pasislėpdamas, pradėjo rašyti jų monografijas, kad jie nebūtų pamiršti. Beliko pagaliau jam tik vienas autoritetas, tai dr. Rožė Šomkaitė, kuri, beveik visų paliktą, V.V. padedama, pasiėmė Brazaitį globoti.

Atsisveikinant

1974 m. rugpjūčio mėn. pakviečiau Brazaitį atvykti į Putnamą LFB Vyr. Tarybos Politinės komisijos posėdin. Atvyko ir po diskusijų pasakė: *„Dabartinės Tarybos veiklos kryptis yra*

teisinga. Jūs esate dar išauklėti rezistencijoj, jūs sugebate ir galite dirbti rezistencinėj dvasioj. O toks darbas bus sėkmingiausias ir to aš jums iš širdies linkiu. Vidaus srityje norėčiau matyti, kad nė vienas bičiulis nebūtų išjungtas, išlyginkite santykius tarpusavyje“. Atsisveikinome su nerimu, nenujausdami, kad po poros mėnesių jis čia vėl sugrįš amžinam poilsiui. Lapkričio 23 aplankiau Brazaitį East Orange, N.J. Gulėjo gyvenimo išsemtas, kelis kartus iš eilės pabėgęs nuo mirties. Savimi jis nesirūpino, tik klausinėjo patylom apie bičiulius, apgailestavo, kad negalėjo užbaigti daugelio pradėtų darbų. Prašė, kad kas nors užbaigtų jo pradėtą darbą apie Ivinskį. Džiaugėsi, kad užbaigė darbėlį apie Padalį ir prašė jį bičiuliams išsiuntinėti su sekančiu „Į Laisvę“ numeriu. Atsisveikinau su nuostabiu kovotoju. Po keturių dienų teko vėl sugrįžti ir palydėti amžinajam poilsiui.

Prisimena daug jo pamokymų ir pasakymų. Vienas iš tokių aštresnių kartaus humoro pasakymų ir šiandien tebeskamba iš 1960 m. birželio 3 laiško, gauto grįžus iš Clevelando LFB konferencijos: . . . *„Lengva ant širdies, kai matai, jog idėja persilieja į naujus žmones ir gyvuoja naujom formom. Grįždamas, lėktuve, norėjau betgi apsiašaroti kaip Ignas M., kada* (Nukelta į 61 pusl.)

JUOZAS BRAZAITIS

**Lietuva jam buvo kūnas ir kraujas, darbas ir kova,
gyvenimo turinys ir prasmė**

VYTAUTAS A. DAMBRAVA

Atsiminimai apie profesorių Juozą Ambrazevičių - Brazaitį siekia 1939 metus, tik ką man įstojus į Vytauto Didžiojo Universitetą. Pirma pažintis buvo netiesioginė — per “Aušros” gimnazijos septintokės. Kai kurios jų mane kartais prašydavo peržiūrėti literatūros namų darbus (ar padėti parašyti temą “į temą”), kuriuos turėdavo įteikti savo mokytojui Ambrazevičiui. Jos degė iš gėdos, blogą pažymį gavę, ir darė visa, kad tik šios negarbės išvengtų. Siūbtelėjus pažymių kreivei į viršų, jaučiau si, lyg ir aš būčiau geresnio pažymio susilaukęs. “Braziuliuko” dėstymą aušrokės apibūdino vienu žodžiu — dieviškai. Visos jos atrodė į savo mokytoją įsimylėję. Nematė gimnazistės nei amžiaus skirtumo, nei dilstančios plaukų linijos, nei mažo kalbos defekto.

Mano žmona Aldona irgi buvo prisiekusi jo gerbėja. Ji yra išsireikšusi: “Kaip iš visų muzikos mokytojų tik Balys Dvarionas sugėbėjo mane pasiekti ir širdyje atskleisti žavųjį muzikos pasaulį, taip tik vienintelis profesorius Brazaitis savo estetinė erudicija ir gilia intuicija atvėrė mums sub-

Dr. Vytautas A. Dambrava, JAV-bių ambasados Venezueloje patarėjas ir kultūros ir švietimo departamento direktorius

tilią, gal net mistinę lietuvių sėklą. Brazaitis pasiekė nepaprastų rezultatų: mes, Kaune gimę ir augę, tik per jį pažinome ir supratome Lietuvą. Tik jis įdegino mumyse meilę lietuviškai tematikai. Kiekvienu autorium ar kūriniu, kurį jis bebūtų nagrinėjęs, jis mus užbūrė, savo magišku žodžiu išgaudamas subtiliausius niuansus, ir iš lietuvių kūrybos gelmių prieš mūsų akis kilo tikras, savitas ir amžinas krašto ir tautos veidas”.

Brazaitis aukoti norėjo

Tais pačiais “fuksavimo” metais, “Iusticia” korporacijos sensorai mane įkinkė į rinkliavų darbą. Atsimenu, vieną šaltą vėlyvo rudens vakarą aš su Brone Brinkyte atsiradome prie prof. Brazaičio durų. Kaip nedrąsiai spaudžiau durų skambutį, taip šiltai jis mus sutiko; kaip nepatogiai jaučiausi, prašydamas aukos, taip noriai jis aukojo. Brazaitis buvo vienas iš tų retųjų, kuris *norėjo* aukoti, kai esama brolių, kurie aukodami, atrodo, patys aukojasi...

Perkėlus Teisės Mokslų fakultetą į Vilnių, mano menki pirminiai ryšiai nutrūko. Nenutrūko tik didėjęs domėjimasis jo darbais ir raštais.

Susitikimai New Yorke

Po dešimties metų mūsų keliai susikirto New Yorke. Susitikdavome minėjimuose, vietos ar sritiniuose Lietuvių Fronto bičiulių susirinkimuose ar suvažiavimuose. Pagaliau ir aš buvau jo

minčių aureolės apgaubtame šviesos rate. New Yorke metais aš bičiuliams “Amerikos Balse” rotatoriumi atspausdinau jo paruoštus “Pilnutinės demokratijos pagrindus”. Išvykus užjūrin, JAV diplomatinė tarnybon, ieškodavau progų sustoti nors dienai New Yorke jo aplankyti ir su juo išsikalbėti. Profesorius Juozas visuomet noriai surasdavo laiko, rodydamas neužtarnauto nuoširdumo, o šnekėdamas neužmiršdavo pečiuje kepamo kumpio taukais palaistyti ir gražiai pavaišinti. Tematika mažne visuomet sukdavosi apie plačiąją (pasaulio) ir siaurąją (išėivijos) politiką. Juozas bandė suvesti sintezę du natūralius priešus: idealizmą ir realizmą. Iš čia — kas kart dažnėjančios ir stiprėjančios gilaus nerimo gaidos. Profesorius Juozas visuomet kalbėjo principingai, įtikinančiai ir įgaitojančiai, nuosekliai analizuodamas laiko problemas ir mūsų uždavinius nuolat besikeičiančioje pasaulinės politikos raidoje... kaip mokytojas. Bet jis nebuvo apa-

**Aldona ir dr. Vytautas Dambra-
vos, prof. Juozas Brazaitis ir dr.
Bronius Radzivanas New Yorke**

tiškas: jis nagrinėjo, o ne kritikavo; jis kovojo su savim ir jį slegiančia mūsų išeivijos “vienaaukšte Amerika”. Lyg su Tilvyčiu būtų kartojęs: “Kreivi auga beržynai, kreivi mūsų milžinai”.

Rezistencinė tematika Munchene

1955 jis aplankė mūsų šeimą Munchene. Praleidome ilgą vakarą, besišnekučiuodami ir prisimindami kitus didžiuosius mūsų rezistencijos bičiulius. Vokietijoje jau man buvo tekę artimai bendradarbiauti ne tik su dr. Pranu Padaliu, su kuriuo porą metų drauge redaktoriavome “Amerikos Balso” lietuviškoje tarnyboje, bet čia pat, pašonėje, Vatikano archyvuose nuo tomų dulkes pūtė mano širdies brolis prof. dr. Zenonas Ivinskis, su kuriuo dažnai susitikdavome, intymiai bičiuliaudavome ir entuzias-

tiškai svarstydavome lietuviškųjų transliacijų tikslą ir turinį. Jis buvo nepaprastai nuoširdus mano pastangų rėmėjas. Čia pat Munchene buvo “Alinutė” Grinienė ir prof. Jonas Grinius. Mūnsterį teko aplankyti ir prof. dr. Antaną Maceiną, kuris mane po parkus vedžiojo, kedendamas lietuviškąją rezistencijos tematiką, vakare vynu, midum girdė, naktį klasikų sonetais liūliavo, o naktį, man užmigęs, Fronto bičiuliams rašė, kad ankstyvą rytmetį savo žodžius juoston įkalbėtų.

Ir aną Munchene praleistąjį atmintiną vakarą pašnekesių alfa ir omega buvo lietuviškoji išeivijos politika. Buvo čia ir du kiti Juozai užkliuvę: dr. Juozas Kazickas ir Juozas Laučka.

Dramatiškas “grand finale”

Paskutinį kartą aš su juo ilgiau išsikalbėjau Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavime

Juozas Brazaitis 1955 Muenchene su (iš kairės) Aldona Dambraviene, dr. Juozu Kazicku ir Padaliais

New Yorke. Jei kovingumas pas prof. Brazaitį nebuvo dingęs, tai jo veide buvo įrėžtos stipraus nuovargio vagos. Atsimenu, klausiau, ar teisingą profesinį kelią esu pasirinkęs, kad pateisinčiau savo, kaip lietuvio misiją. Prof. Juozas mane padrąsino eiti tolyn ir nertis gilyn diplomatinėje JAV tarnyboje. Jo įsitikinimu, lietuviams nepaprastai esą svarbu iš-eiti į plačiąją areną ir ten savo pastangom, kontaktais ir darbu pasitarnauti Lietuvos ir Laisvės reikalui. Prof. Juozas tikėjo, jog šitoks darbas yra prasmingas, galįs nešti gausių vaisių. Prisiminė tąsyk mano korporacijos šūkis: “Estote prudentes sicut serpentes”.

1974 metais, grįždamas iš Buenos Aires ir pakeliui į naują paskyrimo vietą Caracas, Venesueloje, vėl bandžiau su juo susisiekti. Deja, mano mielas bičiulis Paulius Jurkus mane atkalbėjo: profesorius esąs visiškai silpnas. Kaip šioje žemėje būna, prieš užberiant jo karstą žemės sauja, pikti žmonės dar drįso jį kaltinti rėmus antisemitinę nacių politiką pirmaisiais okupacijos metais. Niekas nepatikėjo šiuo giliai įžeidžiančiu šmeižtu — nepatikėjo, tur būt, nė tie, kurie šį šviesų humanistą kaltino. Aišku, profesorius buvo rastas nekaltas, bet visa dar skaudžiai palietė jį, įtempdamas ir taip trūkstantį gyvybės siūlą. Toksai tad dramatiškas “grand finale” tauriosios mūsų asmenybės, ku-

rios gyvenimas buvo pašvęstas Kristui, Tautai ir jos laisvei.

O po to — gedulingi varpo dūžiai, palydint jį amžinybėn. Po to — ir šie tyliojo Fronto akmens rašyti žodžiai.

Kuklumas — didingumo žymė

Nors politikoje nėra vietos kuklumui, prof. Brazaitis savo gyvenimu įrodė, jog pirmutinė didingo žmogaus žymė yra jo kuklumas. Brazaičio didingumas buvo jo tiesume ir jo paprastume. Jis simbolizavo Laokooną: taurus paprastumas, ramus didingumas. Jo aristokratiškumas buvo jo krikščioniškame humanizme. Brazaičio gyvenimas buvo nukreiptas į aukštesnį tikslą, ne į save. Jis savo gyvenimu ir darbais įrodė, jog tik tie yra verti paminklo, kurie nėra jo reikalingi. Profesorius Juozas buvo kilnus kiekvienu darbu ir kiekviena savo mintimi. Pas jį visa buvo įprasmintą. Ir jis visuomet liko tas pats: kaip gimnazijos mokytojas, universiteto profesorius ar kaip ministeris pirmininkas, literatūros kritikas, rašytojas ir žurnalistas, jis nebuvo partinis politikas; prof. Brazaitis buvo valstybininkas ir valstybinės minties vykdytojas. Jo veiklos tikslas buvo “Nepriklausoma Lietuva ir nepriklausomas lietuvis”. Brazaitis neieškojo populiarumo; jis per gerai suprato, jog populiarumas yra didingumo arbatpinigiai. Jis

žinojo, jog pagirti lengva, tik sunkiau yra perprasti ir dar daug sunkiau visa objektyviai vertinti.

Rezistencija tironams yra paklusnumas Dievui

Kaip daugelis, taip ir aš metų metais stengiausi rasti atsakymą į mane knitenusį klausimą, kurį kartojo ir daugelis bičiulių: kodėl prof. Brazaitis paliko literatūros Parnasą ir metėsi į sunkų ir dažnai nedėkingą politinį rezistencijos darbą. Juk prof. Brazaitis buvo žmogus, kuris, anot bičiulio A. Mažiulio, net ir politikoje balsavo už sąžinę. Kokia paslaptinga aistra jį traukė politikon? Gal jis sutiko su Jeffersonu, jog “rezistencija tironams yra paklusnumas Dievui”. Gerai pažindamas mūsų politinio gyvenimo klaidas, jas raudonu rašalu braukė ir mokytojo plunksna taisė. Ir tačiau, jei mokykloje ir universitete jis išugdė sveiką, kovojantį atžalyną, tai jam buvo sunkiau rikiuoti siauražiūros politines grupes. Išeivijos politikieriai degė didesne meile ir ambicijom sau, o ne Lietuvai. Buvo ir tokių, kurie, pagal Pirožnikovą, jau buvo virte “medinėm sielom, kurios, iš vienos pusės degdamos, iš antros — pasilieka visiškai šaltos”. Buvusiems jo mokiniams ir kovos bendradarbiams niekad nebus suprantama, kaip kas nors, kur nors, kada nors galėjo jo žodžiui nepaklusti, jo minties nevertinti, jo pavyzdžiu nesekti. Ne veltui

šv. Raštas sako, jog gili išmintis pažįsta daug sielvarto.

Prof. Brazaitis gvildeno politines problemas besikeičiančio laiko kriterijais. Jis anksti suprato, jog religija ir pasaulėžiūra neduoda konkretaus atsakymo į visus mūsų politinio gyvenimo klausimus. Ir kai partijų politikai, klajodami savo išraižgytuose politikos labirintuose, jį vadino “pilkąja eminencija”, jis kalbėjo pranašo lūpom, matydamas skilstančias ir pamaži tirpstančias išeivijos jėgas, o savame krašte būti pranašu yra sunkiausia. Brazaičiui krikščioniškoji moralė buvo “nepaneigiamą dogmą, kuriam privalo paklusti visas žmogiškas veikimas, taigi ir politinis”. Pagal dr. Adolfą Damušį, “jis siekė sveikesnių santykių visuomenėje ir palankesnių kūrybinių sąlygų žmonėms”.

Šiandien jau daugelis įsitikino, jog prof. Brazaičio mintis sudaryti Lietuvos Tarybą nepartiniu pagrindu buvo teisinga, lygiai kaip teisinga buvo jo mintis ieškoti ir įtraukti visas geriausias jėgas rezistenciniam darbui. Su Linkolnu jis išeivijos lietuviams kartojo, kad, neatsisakę savo smulkių interesų, tai yra, neišsilaisvinę patys, mes vargiai galime pasitarnauti savo kraštui. Jis savęs lengvai atsisakė — o mes? Galiausiai Brazaitis mus kvietė sistemingon, ilgalaikėn kovon prieš žlungančią tremties dvasią. Jis žinojo, jog paprastai laisvė atkovojama po centimetrą.

Profesorius Juozas save laikė darbininku. Gal ir simboliška yra ta virtinė metų, praleistų "Darbininko" redakcijoje. Šiandien per vėlu klausti, kaip mūsų išeivija, pirmučiausia gi jos veiksniai, galėjo leisti sau tokį liukšusą — palikti jį dūlėti užkampyje, kai jo išmintis ir patyrimas buvo būtini aukščiausiose mūsų veiklos sferose, nustatant gaires ilgalaikiai razistencijai. Bet mes esame mirusiųjų gerbėjai. Esu tikras, kad dabar Brazaitis augs aukštyrą ir gilyn, į amžinąją tautos atminimą. Dabar surasime mes jo straipsnius ir studijas. Atsiras mūsų knygų lentynose Brazaičio raštų tomai. Jo paliktas raštijos lobis bus mūsų ir ateities kartų naujai atrandamas ir naujai aktualus.

Savo šviesia asmenybe profesorius Juozas buvo tikras kovojančio krikščionies pavyzdys. Ir jei jam rūpėjo principai, jo širdis buvo atlaidi, pilna meilės saviešiams. Jis visuomet norėjo lietuviams duoti — ne gauti ir, gink Dieve, ne prašyti. Iš jo mes nuolat ėmėme. Šiandien, artindamiesi prie jo kapo, mes visi jaučiamės skolininkai, o lietuviui būti skolininku yra didžiausias neturtas. Nepilnai jis buvo įvertintas, nes jį vertino išvargusi, nevieninga išeivija, o ne tauta, kurios pripažinimo jis yra nusipelnęs. Lietuva mums yra svaionė; Juozui gi — kūnas ir krau-

palyginau parodytų jūsų idealizmą su kat. viršūnėse suklestėjusiu moraliniu banditizmu. Kun. Ylai į jo pesimistiškus laiškus buvau atsakinėjęs, kad esu optimistas, nes tikiu, jog Lietuvą Dievas apveizdi ir gina ir, norėdamas apginti, išvedė iš Lietuvos profesorius, redaktorius, politikus, kunigus, neišskiriant ir vyskupų, kad jie "nesupaškundintų" Lietuvos. Dabar esu dar didesnis optimistas, nes tikiu, jog tarp išvežtųjų iš Lietuvos bus ne viena Loto šeima, dėl kurios Apvaizda buvo pažadėjusi nebausti Sodomos ir Homoros ..."

---

jas, darbas ir kova, jo gyvenimo turinys ir prasmė. Jis žinojo, jog žmogus triumfuoja be garbės, kai ieško pergalės be pavojų.

Ačiū, brangus Juozau, kad Tu savo pavyzdžiu įprasminai mūsų darbo kelią. Tavo pasaulėžiūra ir gili humanizmo dvasia buvo ir liks lietuvių laikysenos ir jo kovos mastas.

Brangus Juozai, Tu skynei savo tautai gražiausias gėles, nors Tavo gyvenimo kelyje buvo erškėčių. Dabar, amžinybėje, Tau tikrąjį atpildą suteiks patsai Kristus, nes Jame stengeisi atnaujinti Lietuvą ir Tu visados išlikai tikrasis Jo džentelmenas.

SUSITIKIMAI SU PROF. JUOZU AMBRAZEVIČIUMI

MYKOLAS NAUJOKAITIS

Sunki našta teko Laikinajai Vyriausybei, kai 1941 birželio 23 Lietuvių Aktyvistų Fronto Vyriausio Komiteto įgaliotinis Levas Prapuolenis per Kauno radiją paskelbė, kad lietuvių tauta sukilo prieš okupantą, kad Lietuvos nepriklausomybė atstatyta ir Laikinoji Vyriausybė sudaryta. Tai buvo momentas, kai vokiečių karo mašina vos buvo pradėjusi riedėti į Rytus, o rusų besitraukią daliniai dar buvo pasklidę visoje Lietuvoje. Vyriausybė savo žinioje neturėjo nieko, visiškai nieko; visas krašto atstatymas buvo paremtas prielaidomis ir viltimis. O realiai teko organizuoti administraciją, ūkį, finansus, susisiekimą ir visus kitus būtinus normaliam krašto funkcionavimui poreikius.

Sunkumai šimteriopai buvo pagilinti karo aplinkybių, nes visa ekonominė struktūra staiga sugriuvo, o susisiekimo reikmėms išridenti į Rytus su besitraukiančiais rusais. Vyriausybės veiklai planai negalėjo iš anksto būti paruošti, ir kai kurie asmenys vyriausybės sąstatan buvo pripuolamai įjungti kaip vieninteliai prieinami tuo laiku žmonės. Jie užėmė vietas tų, kurie seniau

Mykolas Naujokaitis, teisininkas, skautų veikėjas, aktyviosios rezistencijos veiklos metais

pagrindžio vadovybė vyriausybės postams buvo numatyti, bet kuriuos prieš karo pradžią rusai išvežė ar įkalino. Jei vyriausybės organizacinius, administracinius ar linijos klausimus ministeris Škirpa Berlyne ir buvo pozityviai apsprendęs, bet Laikinajai Vyriausybei tie planai visoje pilnu-

moję nebuvo prieinami, nes ir pačiam Škirpai nebuvo leista iš Vokietijos grįžti Lietuvon. Pagaliau tie planai buvo sudaryti tik daliniame sąlytyje su tauta, tad pilnai nebūtų galėję tiktai susidariusiai faktiškai padėčiai krašte.

Tokioj būklėj atsiradus, suprantama, kad einančiam Laikinosios Vyriausybės min. pirmininko pareigas profesorius Juozui Ambrazevičiui teko įdėti nepaprastą kiekį energijos ir laiko, ieškant tinkamiausio kelio krašto ir tautos gyvenimui atstatyti.

Susitikimas ligoninėje

Birželio 23 skelbiant Laikinąją Vyriausybę, Kazys Škirpa, jo pagedavimu, buvo pakviestas vyriausybėn būti ministriu pirmininku. Tačiau, kaip minėta, jam negalint eiti pareigų (vokiečiai jam iš Berlyno išvykti neleido), švietimo ministeris prof. J. Ambrazevičius buvo įprašytas eiti pirmininko pareigas. Taip faktiškai jis tapo Laikinosios Vyriausybės galva.

Keliom dienom praėjus nuo Laikinosios Vyriausybės suformavimo, ministeris pirmininkas aplankė mane Raudonojo Kryžiaus ligoninėje, kur aš tuo metu buvau gydomas. Jis čia nuoširdžiai kalbėjo, kad jam nereiktų pasilikti pirmininkaujančio pareigose, nes pagrindžio vadovybės mandatas buvo suteiktas min. Škirpai. Bet kol to negalima įvyk-

dyti, jis norėjo tiesiai iš manęs išgirsti ministerio Škirpos mintis ir žodžius, perduotus man Berlyne, šiais klausimais: sukilimo vykdymas, vyriausybės ir administracijos organizavimas ir veikla, lietuvių-vokiečių santykiai ir paties Škirpos situacija.

Plačiai pasidalinau su juo išpūdziais, patirtais Berlyne ir perdaviau min. Škirpos ir jo bendradarbių ano meto nuotaikas, prielaidas, svarstymus ir sutarimus. Iš tikro visa tai turėjau perduoti Vyriausiam Komitetui dar rusų okupuotos Lietuvos pogrindyje, tačiau dėl susidėjusių sąlygų to pilnai atlikti negalėjau. (Redakcijos pastaba: Mykolas Naujokaitis, teisininkas, atsargos karininkas, pagrindžio Vyriausio Komiteto siunčiamas, 1941.II.9 laimingai perėjo Vokietijos sieną ir atvyko į Berlyną. Čia su min. Kaziu Škirpa ir jo bendradarbiais plačiai išdiskutavo padėtį okupuotoje Lietuvoje ir Berlyno vadovybės planus. Su pranešimu pagrindžio vadovybei vėl iškeliavo Lietuvon. Trise IV.9 perėjo sieną ir tuoj pasijuto rusų pasieniečių apsupti. Dar turėjo galimybę atsitraukti į Vokietiją, tačiau nutarė veržtis į jėgą. Nors prasiveržti pavyko, tačiau besišaundant buvo stipriai sužeistas. Visą naktį ir sekančią dieną vežamas enkavedistų ir šunų, nukraujavęs, papuolė į rusų nagus. Buvo atgabentas į Kauną ir stiprioje apsaugoje patalpintas ligoninėn. Laimingu atsitikimu pagrindines pagrindžio vadovybei skirtas žinias jam pasisėkė perduoti per ligoninės gailėtingąją seselę, gi pilnai viską papasakojo, jau vokiečiam užėjus jį atlančiusiam Laikinosios vyriausybės min. pirmininkui. Nors dauguma tų perdavimų skirtų žinių jau buvo praradę aktualumą, bet Ambrazevičius jomis dėmėjosi kaip berlyniškių nusiteikimais ir jų padarytu visos situacijos vertinimu).

1. Karas

Rusų-vokiečių karas, tuolaikiniiais min. Škirpos daviniais, turėjęs prasidėti gegužės pradžioje. Jis tada tačiau suprato, kad data gali keistis ir mums tiksliai nebūti žinoma, o kartais vokiečiai gali perduoti netikslią datą mums suklaidinti. Nors jis ir tikėjosi turįs palyginti draugišką ryšį su Wehrmachto sluoksniais, tačiau buvo pakankamai realus, prileisdamas suvedžiojimo galimybę.

Škirpa taip pat suprato milžiniškas besiplečiančio karo komplikacijas, ir netikėti įvykiai kitame karo fronte lengvai galėję pakeisti vokiečių žygio į Rusiją laiką. Karo pradžia galėjo būti atidėta mėnesiams ar net metams. Juo nuomone, sukilimui ruoštis reikią skubiai, bet nenusivilti, jei laikas pasikeistų. Jis suprato, kad sukilimo skelbimas, neprasidėjus karui, būtų tikra savižudybė. Tad vokiečių peržengimas Lietuvos sienos turėjo būti pozityviu ženklu sukilimui skelbti. Škirpa neabejojo, kad intensyvaus ruošimosi sukilimui laikotarpiu būsią žymiai daugiau suėmimų, nes būsią sunkiau išlaikyti konspiraciją, ir tos sąlygos pareikalausiančios aukščiausio pasiaukojimo.

2. Ryšiai su vokiečiais

Min. Škirpa manė su vokiečiais turįs gerus ryšius. Jis tikėjosi tei-

giamų rezultatų iš kontaktų su vokiečių kariuomenės karininkais, su kuriais santykiai buvę palaikomi abipusio pasitikėjimo dvasioje. Kai kurie jų buvę jo bendraklasiai vokiečių generalinio štabo akademijoje.

Škirpa rezervavo sau teisę sukilimą skelbti pirmąją karo dieną, jei jam pasisektų garbingai susitarti su vokiečiais Lietuvos laisvės klausimu. Tokiai prielaidai pavykus, Lietuvos pagrindis galėjo tikėtis tokios eigos:

a. Vokiečiai galėtų leist sudaryti egzilinę Lietuvos vyriausybę dar prieš Vokiečių-Rusų karo pradžią. Tuo atveju, žinoma, daug sunkumų nugalėta: šį vyriausybę skelbtų suskilimą ir jam vadovautų, duodama nurodymus tautai;

b. Jei pirmoji galimybė neišsivystytų, Škirpa galvojo, vokiečiams sutinkant, iš Vokietijoje esančių lietuvių sudaryti grynai lietuvišką karinį vienetą ir, jam pačiam vadovaujant, išsikovoti pasienyje Lietuvos teritorijos plotą. Iš šios lietuviškos žemės jis pats paskelbtų sukilimo pradžią ir Laikinosios Vyriausybės sudarymą. Škirpa manė, kad tam žygiui Vištyčio miestelis būtų labiausiai tinkamas. Škirpa šių galimybių įgyvendinimą gan giliai svarstė, prileisdamas galimai neigiamas pasėkas. Jo nuomone, artimi santykiai su vokiečiais nors ir rizikingi, tačiau neišvengiami, nes viską lemiąs reikalas laisvinti kraštą nuo didesnio galvažudžio.

3. Sukilimo skelbimas Lietuvoje

Jei Min. Škirpai nepasisektų su vokiečiais susitarti, tai pagrindinis Vyriausias Komitetas ne vėliau antrąją karo dieną turi bet kokiomis priemonėmis skelbti sukilimo pradžią, organizuoti vyriausybę ir duoti direktyvas krašto administraciniais organams. Šitie valstybinės reikšmės aktai, jei tik būtų įmanoma, turi būti skelbiami per radiją. Labai svarbu, kad visa tai pasiektų laisvąjį Vakarų pasaulį, nes visa tai galėtų turėti reikšmingų pasekmių tolimesniam įvykių vystymuisi. Pirmiausiai tokių žinių paplitimas pasaulio spaudoje galėtų turėti lemtingos įtakos tolimesniam vokiečių elgesiui. Mat, Vyriausiam Komitetui skelbiant sukilimo pradžią, jau būtų išryškėjęs neigiamas vokiečių nusi-

statymas pirmųjų dviejų galimybių atžvilgiu. Toks viešas reikšmingų žinių per radiją skelbimas sudarytų palankią pasaulio opinią Lietuvos naudai ir tai galėtų teigiamai pakreipti vokiečių nusistatymą Lietuvos laisvės prasme.

Min. Škirpa skaitė, kad yra būtina daryti visa, kad sukilimas būtų krašte paskelbtas pirmą ar antrą karo dieną. Susivėlinus, efektas būtų žymiai menkesnis, nes, jo vertinimu, vokiečiai perkirsia Lietuvą per 3-5 dienas.

4. Laikinosios Vyriausybės sąstatas

Vyriausybės sąstato klausimu min. Škirpa buvo nuomonės, kad jei jam būsia leista organizuoti egzilinę vyriausybę, tai savaime aišku tokioj vyriausybėj dalyvautų vien iš Lietuvos pasitraukę žmonės. Jei, iš antros pusės, Laikinąją Vyriausybę organizuotų ir skelbtų pagrindžio Vyriausias Komitetas, tada vyriausybės nariais būtų kviečiami pagrindžiui prieinami ir patikimi žmonės. Škirpa nė vieno vyriausybės nario įsakmiai nepiršo, išskyrus tai, kad jis kiekvienu atveju turėtų būti paskelbtas ministru pirmininku. Jo samprotavimu, ryšiai, kuriuos jis esąs sudaręs su vokiečių užsienio reikalų mi-

Naujokaičiams, šių prisiminimų autoriaus šeimai — prof. Juozas Brazaitis (N. E. Sūduvis) padovanojo savo knygą "Vienų vieni"

nisterijos senais pažįstamais pareigūnais ir bendramoksliais generalinio štabo karininkais, turėtų turėti pozityvios įtakos, sprendžiant Lietuvos problemas. Jis tvirtai tikėjo, kad vokiečių okupacija užtruksianti kelerius metus ir kad noroms-nenoroms mums teksią su jais turėti reikalų. Pasikalbėjimuose su min. Škirpa tačiau buvo sutarta, kad, vienu ar kitu būdu formuojant vyriausybę, būtų stengiamasi tą formavimą atremti į kiek galima platesnio politinio spektro bazę.

5. Krašto administracija

Išsiaiškinus, kad Berlyne esama nusistatymo išlaisvintos Lietuvos administracinį aparatą sudaryti net iki viršaičio pareigų lygio skyrimo keliu iš patikimųjų sąrašų, pagrindžio Vyriausio Komiteto vardu buvo pasiūlytas kitas kelias: administraciniai organai, veikę prieš bolševikų okupaciją, automatiškai atstatomi ir pareigūnai grįžta į savo vietas. Pakeitimai, kur iškiltų reikalas, būtų daromi individualiai. Min. Škirpa su pasiūlytuoju projektu sutiko.

6. Trėmimai iš Lietuvos

Trėmimu klausimu Škirpos nuomonės griežtai skyrėsi nuo pagrindžio padaryto situacijos vertinimo. Jo manymu, bolševikai visais laikais turėjo didelių sunkumų su transportu, ir dabar, aiškiai besiruošdami karui, tikrai nevykdys plačios apimties trėmi-

mų. Pagrindžio argumentas, kad politiniai sprendimai Bolševikijoje turį pirmenybę prieš visa kita, Škirpos galvosenos nepakeitė.

7. Ateities planai

Pasikalbėjimuose su min. Škirpa Berlyne konkretesnių detalių apie posukiliminio laikotarpio planus nebuvo išvystyta. Tad situacija, faktiškai susidariusi vokiečių okupacijoje, negalėjo tapti diskusijų objektu. Galvojau, kad Škirpa, jei būtų norėjęs radikaliau keisti Laikinosios Vyriausybės kursą, būtų suradęs būdų savo nusistatymams perduoti, nors dalinai ir buvo vokiečių belaisvis Berlyne.

Prof. Ambrazevičius, išklausęs pranešimo, padėkojo už perduotas detales ir palinkėjęs “greitai pasveikti” atsisveikino.

Gimsta Lietuvių Frontas

Išėjęs iš ligoninės, tolimesnį bendradarbiavimą su prof. Juozu Ambrazevičiumi tęsiau pagrindiniame Lietuvių Fronto sąjūdyje. Mat neilgai truko suprasti ir įsitikinti, kad lietuviška veikla vokiečių okupacijoje, taip pat kaip bolševikų metais, tėra galima tik pagrindy.

Tuo laiku buvo prieita išvados, kad Lietuvių Aktyvistų Frontas, veikęs ir atlikęs tautai pareigas bolševikų okupacijoje, bent savo vardu nebeturėtų reikštis naujo okupanto sukurtose sąlygose. Ir taip, prof. Ambrazevičiaus pasiū-

lymu, pagrindžio organizacijai buvo parinktas Lietuvių Fronto vardas, nors vadovaujantys organai buvo sudaryti iš išlikusių LAF vadovybės narių. Lietuvių Fronto priešakyje nuo persiorganizavimo pradžios natūraliai buvo pastatytas prof. Ambrazevičius.

Pradžioje buvo galvojama, kad Lietuvių Frontas ir toliau galėtų tęsti Lietuvių Aktyvistų Fronto funkcijas ir misiją. Čia galėtų apsiungti visi kiti rezistenciniai vienetai. Lietuvių Fronto vadovybės diskusijose buvo keliamos mintys ir daromi mėginimai įtraukti įvairių pakraipų žmonių. Padirbėjus ta kryptim, keletą jaunimo grupių prisidėjo prie Lietuvių Fronto. Kiti parodė aišką norą veikti kaip atskiri vienetai, siūlydami palaikyti tik asmenišką kontaktą. Jie galvojo, kad mažesni vienetai turėjo didesnių galimybių išlikti.

Tačiau tų pasitarimų eigoje išryškėjo ir kitas požiūris: nors kai kurios grupės, kaip minėta, su skepticizmu žiūrėjo į susijungimą vienoje organizacijoje, tačiau dauguma buvo linkusi apsiungti vienoje vyriausioje pagrindžio vadovybėje. Tokio organo įgyvendinimo organizaciniai darbai pareikalavo daug pastangų ir magnetizmo, nes nuomonių skirtumai buvo dideli. Gi priimant dėmesin, kad vokiečių okupacija buvo mažiau apdairi ir netaip įjėginga, kai kurių grupių ir žmonių ambicijos ir reikalavimai bei

politinės jėgos demonstravimas žymiai pakilo.

Nesutariama dėl rezistencinių organizacijų ir karininkų

1942 metų pabaigoj Ambrazevičius ir aš nuėjome pas adv. Zigmą Toliušį, kuris pas save buvo pasikvietęs ir dr. Vladą Lašą, pasikalbėti vyriausio Lietuvos laisvinimo komiteto pagrindyje organizavimo klausimu. Mes gana greitai išaiškinom, kodėl esame susirūpinę tokio komiteto reikalingumu. Išdėstėme savo planus tokio komiteto sudarymui ir veiklai. Tačiau taip pat greit pajutom šių asmenų nepalankų nusistatymą atžvilgiu naujų rezistencinių organizacijų, kurios bolševikų pagrindyje ir sukilime pakėlė sunkiąją rezistencinės kaitros našą.

Toliušis ir Lašas, abu gilaus patyrimo veikėjai ir politikai, principiškai tiems planams pritarė, bet pabrėžė, kad lemiamos įtakos organizaciniais, politiniais ir administraciniais vyriausios vadovybės klausimais turėtų turėti iš seno žinomos politinės grupės. Jų nuomone, pagrindžio organizacijos yra labai sunkiai apčiuopiamos: neįmanoma apspręsti jų dydžio, jų veiklos svorio ir net jų ideologinių bei politinių išpareigojimų. Iš antros pusės, senosios politinės partijos esančios visiems žinomos ir jų svoris lengvai atpažįstamas. Kalbant apie asmenis, senųjų veikėjų darbai iš

praeities ir dabarties esą visiems gerai žinomi.

Dr. Lašas taip pat pareiškė labai griežtų rezervų dėl karininkų didesnės įtakos į pagrindžio politinę veiklą. Jis teigė, kad tokia įtaka būtų neigiama, pridudanti aiškų nepastovumo elementą. Abu, adv. Toliušis ir dr. Lašas, galvojo, kad karininkų įtaka dar netolimoje praeityje neabejotinai kenkusi tautos labui ir jie šiuo metu neigiamai žiūrį į bet kokią siūlymą įtraukti šią grupę į tautos politinį darbą. Jų nuomone, karininkams pavesti vien tik karinius uždavinius: karinis tautos paruošimas, karinių planų sudarymas ir jų vykdymas. Politinius sprendimus gi turėtų daryti senųjų politinių partijų atstovai.

Čia mūsų nuomonės aiškiai išsiskyrė. Ambrazevičius teigiamai vertino karininkų įnašą tautos pagrindžio veikloje ir gynė jų teisę dalyvauti ir politiniuose sprendimuose. Skaitė, kad dėl keletos nepriimtinių asmenų nereikėtų ir visus kitus atimesti.

Lietuvių Fronto vardu aš pareiškiau, kad pagrindžio organizacijos esančios gerai susiorganizavusios ir išvysčiusios aukšto lygio veiklą. Šių organizacijų įnašo ir aukų tautos vadavimo darbe niekas negalįs nuneigti. Aiškinau, kad pagrindžio veikloje yra neįmanoma išskirti politinės ir karinės veiklos sričių ir kad šios dienos susitikimas čia, šioje patalpoje, įvyko pagrindžio organizacijos iniciatyva. Pabrėžiau, kad

Lietuvių Frontas negali sutikti, kad dalis pagrindžio organizatorių ir veikėjų šiuo metu būtų išskirta iš politinės veiklos ir kad jai nebūtų leista pasisakyti jokiais politiniais klausimais.

Jei po šio susitikimo mes Toliušiaus ir Lašo pareiškimuose ir pastebėjome tam tikrą sušvelnėjimą rezistencinių organizacijų atžvilgiu, tačiau tas sušvelnėjimas ir toliau buvo neryškus. Tačiau karininkų atžvilgiu jų užimta pozicija net stiprėjo, ir kompromisui neatsirado jokios spragos. Mane itin kankino adv. Toliušiaus užimtoji pozicija, nes jo paties brolis buvo gana aukštas ir įtakingas pareigūnas Lietuvių Fronto eilėse. Net ir pats Zigmas Toliušis, kai anksčiau buvo kalbintas, labai simpatingai ir palankiai buvo pasisakęs bendros veiklos vieneto formavimo reikalu.

Neradus galimybės pakeisti ar sušvelninti šių dviejų politikų nuomonių, Lietuvių Frontą toliau pasirinkta kryptim dirbo per kitus specialiai šiam uždaviniui parinktus pagrindžio veikėjus. Rezistencinių ir senųjų politinių grupių galutinis apsijungimas Vyriausiam Lietuvos Išlaisvinimo Komite to įvyko maždaug metams praėjus nuo pirmųjų mėginimų.

*Aukščiausias pagrindžio
autoritetas*

Kontaktai su prof. Ambrazevičiumi antinacinėje rezistencijoje buvo dažni ir intymūs. Manau,

kad jį pažinau kaip žmogų ir kaip tautos tarnybą pilnai pasiaukojusį kovotoją. Mano labai artimai išgyventi epizodai liudija, kad Ambrazevičius pavestas ar pasimtas pareigas atlikdavo nuostabiai sąžiningai, didžiai garbingai ir su aukščiausiu pasiaukojimu.

Laikinojo Vyriausybės nuo pirmos dienos nešė totalinę atsakomybę už tautos kovos pasisėkimą, už vyriausybės pasirinktą kryptį ir kelią, už visą lietuvių veiklą krašte, kurio tuometinis savavalis šeimininkas buvo visos Europos ir pasaulio pabaisa. Pogrindy prof. Ambrazevičius buvo taškas, į kurį vedė didžioji dauguma pogrindžio gyvybės siūlų, ir pajėga, kuri daugeliui buvo aukščiausias autoritetas ir vadas, kuriam buvo parodytas didžiausias lojalumas. Daugeliui jo vardas įkūnijo pilnutinį pasitikėjimą veikla, darbu ir rezultatais. Bet kokioje aplinkybėje profesoriaus Ambrazevičiaus įtaka ir svoris pogrindžio veiklai išliko pastoviai reikšmingas.

Po 1943 m. kovo mėnesį įvykusių masinių intelektualų suėmimų, kurių aukos tapo Stutthofo koncentracijos stovyklos kaliniai, Ambrazevičius visiškai pasitraukė į pagrindinį gyvenimą. Bet ir iš čia jis tęsė vadovaujantį vaidmenį Lietuvių Fronte. Jokie asmeniškai pavojai nekludė jam atlikti pareigų taučiai.

(Atkelta iš 41 pusi.)

manymais ir metodiškai, patvarus vykdytojas. Lankstus svarstymuose ir stamantus principuose. Negreitas angažuotis, bet tvirtas duotame žodyje stovėti. Visiems maloniai paslaugus ir niekam neįkyrus. Kur jūs rasite politikai tinkamesnių savybių kandidatą! Pagaliau, tikras politikas yra savotiškas menininko ir mokslininko lydinys. Ar gi netoks ir buvo Brazaitis?

Didžiai pabėgėlių masei traukiantis iš Lietuvos, prof. Ambrazevičius pasuko į Žemaitiją, kur planavo pasilikti su besiorganizuojančiais pogrindžio kariais. Lietuvių Fronto vadovybės nariai grįžo iš Vokietijos, susirado Profesorį ir didelėmis pastangomis prikalbino jį vykti į Vakarus, kad toliau vestų pasiimtas pareigas vadovauti tautos kovai naujose ir nepažįstamose sąlygose. Ir jis dirbo . . . deja, savųjų ne visada suprastas ir įvertintas .

*****

Buvo skaudu sakyti "Sudiev", Profesoriumi mirus. Ir vėl skaudu tarti "Sudiev", mirties metinėse grįžus į darbo, kovą ir neišsipildžiusių vilčių pogrindyje dienas.

Ačiū, Profesoriau, už kartu praleistas dienas ir valandas!

JUOZAS AMBRAZEVIČIUS-BRAZAITIS

Pora brūkšnių jo portretui

ČESLOVAS GRINCEVIČIUS

Česlovas Grincevičius, rašytojas, "Draugo" redaktorius

Apie Juozą Ambrazevičių-Brazaitį galima daug kalbėti, yra daug ko pasakyti. Kalbėti kaip apie tyros širdies žmogų, gilų profesorių, išvalgų literatūros kritiką, darbštų kultūros darbininką, patrauklų, turiningą kalbėtoją ir pagaliau politiką. Apsistoję ties keliais charakteringesniais atsiminimais, kurie kitų gal nebus paliesti.

Ambrazevičiaus žvilgsnis pro Vilniaus gražinimo džiaugsmą

Atmintina data: 1939 spalio 10. Lietuvoje paprastai būdavo minima liūdna spalio 9-ji, Vilniaus netekimas, bet tais metais jos neminėjome, nes tiems, dėl kurių minėdavome tą dieną, buvo dar liūdniau. Tą vakarą Vytauto Didžiojo Universiteto medicinos fakulteto didžiojoje auditorijoje buvo eilinis VDU studentų ateitininkų susirinkimas. Šalia organizacinių reikalų buvo ir profesoriaus Ambrazevičiaus paskaita. Neatsimenu, kokia tema. Žinoma, kokiomis nors aktualijomis, kai mūsų pašonėje vyko karas, o prie Lietuvos rytinių sienų prislinko sovietų armijos. Žinojom, nujautėm, nors oficialioji spauda ir nerašė, ko mūsų valstybinė delegacija, vadovaujama užsienio reikalų ministerio Juozo Urbšio, išvyko į Maskvą ir ką ji ten svarsto. Neabejojom, kad eina kalbos apie Vilniaus grąžinimą. Laukėm, spėliojom, širdies gilumoje džiaugėmės.

Paskaitą baigdamas, prelegentas kalbėjo maždaug tokiais žodžiais:

Šiuo metu, kai mes čia susirinkę, Maskvoje, galimas dalykas, pasirašoma Vilniaus grąžinimo sutartis . . . Nemanykime, kad už jį nereikės kokia nors kaina sumokėti . . .

Profesorius nebaigė savo žodžių, kai keli šimtai susirinkusių pradėjo ploti, ir visiems nugarą perėjo šiurpas. Pagaliau! Vilnius, kurio ilgėjome kaip pasaulis išblaškyti žydai Jeruzalės, bus mūsų, ir galėsime vaikščioti šventomis jo gatvėmis.

Praėjus tam entuziazmui, auditorijai nutilus, Ambrazevičius toliau tokiu ramiu tonu, be pastebimo pakilimo ir entuziazmo, kalbėjo:

O jeigu po to mūsų tauta vėl neteks nepriklausomybės ir laisvės ... Ar mes mokėsime tada tinkamai sunaudoti savo jėgas kovai už laisvės atgavimą antrą kartą taip, kaip mokėjo ir sugėbėjo mūsų vargani, pasaulio užmiršti ir jau nurašyti į buvusių tautų eiles, į miršančiųjų sąrašų mūsų tėvai ūkininkai ir kaimo muzikėliai? Ar mūsų sąžinės neprikaišios, kad džiaugdamiesi šia trumpa laisvės prošvaiste, nesugebėjome jos išnaudoti dar didesniajam jėgų stiprinimui ir neįvertinome, lyg tautos laisvė kažkoks savaime suprantamas ir amžiams garantuotas reikalas, dovana, už kurių daugiau nereikės kovoti ir dėl jos neverta aukotis.

Taip maždaug kalbėjo tada, tą lemtingą rudens vakarą mūsų labiausiai gerbiamas profesorius.

Jo žodis ir tada buvo kitoks, kaip paprastai girdėdavom iš kitų entuziastų apie mūsų galybę ir kad "joks priešas tenedrįsta įkelti koją į mūsų šalį". Ne, Ambrazevičiaus žodis buvo žmogaus realisto, įspėjimas, kad nebūtume kaip tie strausai, audrai užėinant kišą galvas į smėlį.

Kitą rytą, keldamiesi, jau girdėjome per radiją himno garsus ir pranešėjų Kazių — Inčiūros ir Gandrimo — linksmą žinią, kad Vilnius grįžta, kad vakar pasirašytas susitarimas. Mes skubėjome į universiteto rūmus, netilpo mumyse entuziazmas, norėjome žinoti daugiau detalių ir, svarbiausia, kada? Kada gi mes galėsime išvysti Vilniaus bokštus ir nusilenkti prie šventojo Kazimiero? Tik debesėlis, susidaręs vakar vakare, dar daugiau mums kėlė rūpesčių, kai pamatėm žemėlapi. Ne visas Vilniaus kraštas grįžta Lietuvai. Negrįžta pusė žemių, kurias tie patys Maskvos valdovai 1920 metų sutartimi pripažino kaip mūsų teritoriją. Antra — tam tikras skaičius sovietų karių atvyks ir pasiliks mūsų žemėje. O jei vakarykšti žodžiai išsipildys ar jau pradeda pildytis? O jeigu tai liūdni, bet nemeluoti pranašystės žodžiai?

*Biržiška apie
Ambrazevičių-Brazaitį*

1941 metų liepos mėnuo. Toms dienomis buvome liudininkai, kaip mūsų Laikinoji Vyriaus-

sybė grūmėsi su nacių užmačiomis; beginklė, net nuo susisieki-mo priemonių atskirta, stengėsi išgelbėti kas lietuviška, neboda-ma užsitraukti okupanto rūstybės. Kas nukentėtų pirmieji? Žinoma, jie — vyriausybės nariai.

Atmintini tomis dienomis pasa-kyti žodžiai kito didelio žmo-gaus, profesoriaus Vaclovo Biržiškos. Biržiška nebuvo iš vadina-mojo “katalikiško bloko” žmonių, tai jo atsiliepimai apie katalikų sluoksnių žmogų negali būti neobjektyvūs. Buvau tada artimas Biržiškos bendradarbis V.D. Uni-versiteto bibliotekoje. Kartą jis man sako:

“Žiūrėk tu man —jūs, katali-kai, čia pat mūsų pašonėje ne-pastebėtai užsiauginote žmogų, kokio šiais laikais labiausiai ir reikia: kultūringas politikas ir nepakeičiamas valstybininkas. Važinėdamas tik dviračiu, eida-mas švietimo ministerio parei-gas, per penkias savaites padarė daugiau nei būdavo ministeris padaro per penkerius metus, va-žinėdamas limuzinu. Jis per tų laikų spėjo atstatyti bolševikų sujauktų švietimo darbų. O kur jo dar didesnis rūpestis kaip minis-terio pirmininko!”

Ačiū, Vaclovai, kaip jį kolegos vadino, už tokį tiesų ir teisingą žodį.

*Brazaičio rūpesčiai,
grumiantis su giltine*

Priešpaskutinis susitikimas su Brazaičiu buvo labai neįprasto-

mis sąlygomis ir nekasdienine misija. 1969 Brazaitis turėjo šir-dies priepuolį, ir tik stebuklingu būdu labai gerų lietuvių gydyto-jų ir bičiulių buvo išgelbėtas. Či-kagos bičiuliai, atjausdami jo sun-kią finansinę padėtį (žinodami, kad neturi iš ko gyventi), dr. Pet-ro Kisieliaus suorganizuoti gy-dytojai Brazaičiui sušelpți sudėjo nemažą sumą. Bet kaip ją įduoti? Nusiusi per banką — grąžins. Profesorius niekad iš nieko jokių dovanų nepriims, juo labiau pini-gų, nors jam ir labiausiai reikėtų. Tad reikia nusiųsti ir “diploma-tinį kurjerį”, kuris sugebėtų pro-fesorių įtikinti, kad jam pinigai tikrai reikalingi ir kad jis neturi teisės šiuo metu jų nepriimti. Ir tuo kurjeriu teko būti man. Bičiuliai man sakė: *“Tu būdamas studentu ir su prelatu Jakštu-Dambrausku mokėjai susikal-bėti, kai jis prieš mirtį nebuvo sukalbamas, tai čia rasi kalbą”*.

Nuskridęs į Newarką, radau jį dr. Rožės Šomkaitės namuose, South Orange, N.J., labai rūpes-tingai jos globojamą. Išbuvau tuo-se namuose visą dieną. Daug kar-tų man buvo leidžiama apsilanky-ti profesoriaus kambary ar su juo pereiti koridoriais ir pakalbėti. Jokia tema neturėjo būti erzinan-ti, neraminanti. Pirmiausia reikė-jo įtikinti, kad būtų nusikaltimas prieš visus bičiulius ir lietuvių visuomenę, jei jis nepriimtų šių pinigų ir nesunaudotų gydymui-si, kad išliktų gyvas, būtų svei-kas ir vėl su mumis darbuotų-

si. Kai pirmą pasipriešinimo dalį pavyko nugalėti, iškėlė kitą reikalą: jis pinigus sunaudosiąs tik visuomeniniams reikalams; tegu tai bus pavesta jo nuožiūrai, kur juos skirti. Ir vėl teko paprieštarauti: visuomeninių darbų, kaip šventajam Rašte minimų elgetų, visada buvo ir bus, ir šalpomis tos problemos niekada neišspręsimė.

“Pagaliau, kai pasveiksite, jei tas skatikas sugrįš, tada bus galima jį pervesti ir visuomenei. O dabar yra tokia valia tų, kurie mane čia siuntė”.

Tą dieną, keliolika kartų susitikęs su profesorium, turėjau progos išgirsti jo šviesius samprotavimus apie dabartines mūsų bėdas. Bandžiau jį nuo tų samprotavimų sulaikyti, kad nepakenktų jo sveikatai, bet jis sakė, kad tai ilgomis ligos valandomis išmąstęs ir norėjęs vienam kitam pasakyti. *“O gal kas pasinaudos, jei mano išvados pasirodys teisingos”.*

Apie lietuvių tautos ateitį

Tauta išsilaikys, pakels visas okupacijos kančias. Emigracijoje tikrų lietuvių prisiauginsime, bet ne tiek, kiek reikėtų kovai už tautos laisvę. Mums reikia planuoti kovą ilgomis distencijomis. Išsivadavimas? Jokios iškilmingos deklaracijos ar moraliniai nuostatai, sutartys, istoriniai ar teisiniai faktoriai okupanto iš Lietuvos neišsprąšys. Net jeigu pasikeistų sovietinė sistema, nereikia daug dėti vilčių. Daugiausia vil-

čių gali būti, jei pati rusų imperija būtų sukręsta, suskaldyta. Jis pritariąs prof. Juozo Ereto spėjimui, jog nesąs negalimas rusų kinų karas. Žinoma, to ar kito karo pasekmės sunku numatyti mums ir visai žmonijai. Bet žmonija einanti karo, ne taikos kryptimi.

Emigracinis erzelys

Liūdna, kad mūsų nedidelė saujelė silpnina savo jėgas ir skaidosi. Tokia buvo ir kitų tautų emigrantų dalia, negeresni esame ir mes. Gaila, kad mūsų viešajame gyvenime, ypač spaudoje, demagogija užima labai didelę vietą. Nesugebam pasimokyti iš tų pačių amerikiečių spaudos, kur, nors ir yra pasiskirstymas partijomis, bet opo nuojama argumentais ir faktais, gi pas mus bendrybėmis ir taškomasi purvais. Ir juo toliau, tuo blogiau. Pasidarė būdinga nes skirti svarbių reikalų nuo nesvarbių ir skirti jėgas kovai dėl menkniekių. Dar liūdniau, kai eikvojame jėgas savęs susinaikinimui. Dėl asmeninių ambicijų kapojamės iki apsijuokimo. Kapojame kiekvieną aukščiau iškeltą galvą, net savo labai artimo bičiulio. Svarbu, kad ta galva būtų ne mano paties.

Lietuviškas partiškumas

Brazaičiui tekę susitikti ir bendradarbiauti su įvairių partijų ir pažiūrų žmonėmis — politi-
(Nukelta į 135 pusl.)

JUOZAS BRAZAITIS-ŽURNALISTAS

SIMAS SUŽIEDĖLIS

Prieš trejus metus Juozui Brazaičiui, kaip žurnalistui, buvo įteikta Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos premija. Savo žodyje, pasakytam įteikimo iškilmėje, jis taip apibūdino laikraštinį darbą: *“Žurnalistas įsipareigoja tarnauti trejopom vertybėm: tiesai, pažangai, visuomenės interesui. Tiesai tarnaus nei peikdamas nei girdamas asmenų ir jų darbų be rimto pagrindo. Pažangai tarnaus nesustingdamas senose gyvenimo idėjose ir formose . . . Visuomenei tarnaus jos neskaldydamas, bet stengdamasis suprasti kitaip galvojančius”*. Tokius reikalavimus žurnalistui statydamas ir drauge nurodydamas galimas nuokrypas, rėmėsi ne kokia teorija, bet geru laikraštininko darbo pažinimu ir praktika.

Pirmasis laikraštis, kurio redakcijoje dirbo apie ketverius metus (1923 - 1927) dar studijuodamas, buvo “Lietuva”, valdžios leidžiamas Kaune dienraštis. Vyriausią jo redaktorių skyrė ministeris pirmininkas iš valdančios partijos asmenų. Šiaip jau redakcijos sąstatas perdaug nesikeitė: jį sudarė gana įvairių pažiūrų antriniai redaktoriai ir bendradarbiai. Brazaitis buvo vienas iš pagalbinių redaktorių, rūpinęsis kultū-

Simas Sužiedėlis, istorikas, Encyclo-pedia Lituanica redaktorius

rinių įvykių apžvalgom. Jis turėjo prigimties dovaną keliais tautpiais sakiniiais užgriebti dalyko esmę. Brazaitis nemėgo pilstyti iš tuščio į tuščią. Jo žurnalistinis stilius buvo dalykiškas, glaustas, neornamentuotas.

Baigęs studijas (1927), “Lietuvos” dienraštyje neužsiliko, nes nė nemanė tapti profesiniu žurnalistu; tačiau ir neatitolo nuo spaudos darbo. Spauda, jo žodžiais, *“buvo lietuvių tautinės sąmonės gaivintoja nuo pat Valančiaus leidžiamų Prūsuoje bro-*

šiūrų ir slapta gabenamų į Lietuvą dar prieš pirmuosius mūsų laikraščius". Su mūsų laikraštija yra suaugę vardai Basanavičiaus, Kudirkos, Tumo-Vaižganto, Jakšto Dambrausko, Antano Smetonos ir eilės kitų literatų, kultūrininkų, mokslininkų, visuomenės veikėjų. Jie nebuvo žurnalistai profesionalai, kaip ir Brazaitis, kuris įsirikiavo iš naujos generacijos. Jo vaikystę temdė nelaisvė, bet brendimas vyko jau nepriklausomybės švytėjime. Išbudusi tautinė sąmonė nebebuvo reikalinga kudirkiško "Varpo" žadinimo, bet ją reikėjo grūdinti, lenkti į kultūrinę pažangą, kreipti į našų kūrybinį darbą. Brazaitis čia įsijungė visas: su savo literatūros studijom, jaunuomenės ugdymu, paslauga įvairiems leidiniam ir laikraščiui. Štai, jį randame, kad ir trumpai, redaguojant "Jaunimo Vadą", pavasarininkų žurnalą, skirtą organizacinio darbo metodikai ir jaunimo vadų ugdymui. Vienerius metus (1928 - 29) redagavo "Ateitį", moksleivių ateitininkų žurnalą, o Šiaip jau nemažai jame rašė. Devynerius metus buvo vienas iš pagrindinių kultūros žurnalo "Židinio" bendradarbis, paskelbęs keletą originalių studijų ir eilę apžvalginių straipsnių.

Nepriklausomos Lietuvos dvidešimtmetį minint (1938), Brazaitis "Židinyje" parašė reikšmingą straipsnį vasaros numeriui (Nr. 5-6). Kai kiti rašę apžvelgė lietuvių tautos laimėjimus politikos

ir kultūros srityse, Brazaitis atskleidė **dvasinį lietuvių veidą nepriklausomoje Lietuvoje**. Taip buvo pavadintas tas straipsnis. Įprastu jam išvalgumu nurodė įvykusius pakitimus visuomeniuose sluoksniuose bei jų santykiuose, pažiūrose į savo valstybę, kultūrą, gyvenimo prasmę; pastebėjo, kad yra atsiradęs jau ir lietuviškas miesčioniškas luomas. *"Jame rasime iš dalies valdininkų, net aukštųjų; rasime tarnautojų, laisvosios profesijos žmonių, pusinteligentių ir kitokių. Visus juos jungia menkas intelektualinis, estetiškas lygmuo; visus jungia pasyvus dalyvavimas viešuose reikaluose, hedonistiniai interesai gyvenime . . . Juk maloniau pasinerti mažo ratelio, kompanijos, šeimos ar net profesijos džiaugsmuose, nekaip kvaršinti sau galvą viešais reikalais"*. Kai dabar skaitome tuos žodžius, atrodo, lyg būtų rašyti ne prieš 40 metų ir ne ano meto laisvos tėvynės miesčioniškajai šviesuomenei, bet dabar, mums, pabirusiems po svetimus kraštus, pavargstantiems kovoti dėl savojo krašto ir savo tautybės — dėl tų viešų reikalų, kurie kvaršina galvas ir drumsčia mažojo, uždaro draugų ratelio džiaugsmą puošniose rezidencijose. Iš tikrųjų, namų pastogės užsklęsta ramuma niekada nėra buvusi kultūrinės pažangos veikniu. Nepriklausomoje Lietuvoje prieš tokį sotų snaudulį kėlė balsą budrios asmenybės, kiek

Prof. Juozas Brazaitis ir dr. Vytautas Vardys — buv. „Į Laisvę“ redaktoriai

joms tai leido vieši tvarkos sargai. Čia reikėjo ir sugebėjimo ir lankstumo rasti savo mintim ir veiksmam deramą formą.

Šia linkme buvo redaguojamas „Naujosios Romuvos“ žurnalas, ėjęs paskutinį nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį (1931-40). Apie save jis buvo sutelkęs šalininkų būrį, kuris savo susirinkimuose svarstydavo politinio ir kultūrinio gyvenimo aktualybes. Brazaitis buvo vienas iš to žurnalo bendradarbių ir pasitarimų dalyvių. Žymiai vėliau, jau tremtyje, jis to laikraščio kryptį aptarė tokiais lakoniškais žodžiais: *“kovą prieš svetimybes už tautinę kultūrą, prieš susiskaldymą už konsolidavimą, prieš sustingimų*

už kultūrinę dinamiką . . . Iš kovos su svetimybėmis aštriausia buvo prieš kultūrbolševizmą, t.y. garbinimą kultūrinių reiškinių, kurie ėjo iš Sovietų Sąjungos”. Prieš tas ir kitas dvasinio mūsų gyvenimo kreives laikraštis propagavo tautinę kultūrą, atremtą į vakarietišką krikščionišką ideologiją. „Naujosios Romuvos“ bendradarbių sambūryje subrendo ir ta pagarsėjusi deklaracija *Į organiškos valstybės kūrybą*, sukėlusią spaudoje aštrias diskusijas dėl valstybinės santvarkos ir krašto valdymo principų.

Dar tampa negu su anuo žurnalu, Brazaitis buvo susirišęs su „XX Amžiumi“, to dienraščio redakciniu kolektyvu. Jį sudarė jaunų katalikų inteligentų grupė, pradėjusi plyšti nuo ją ugdžiusios krikščionių demokratų senesnės generacijos, bet dar ne tiek, kad kartų spraga būtų jau kartinusi ir kliudžiusi bendrauti. Moderniškai redaguojamam dienraštyje Brazaitis rašė vedamuosius būdingu jam *Servus* slapyvardžiu; lotyniškai tai reiškė *tarnas*, atseit, tarnas tiesos, pažangos ir visuomenės gerovės — tų trijų vertybių, kuriomis jis saistė savo žurnalistinį darbą. Savo kituose straipsniuose sugebėjo taip subtiliai pasakyti tiesą, kad neklūdavo nei valdinei spaudos kontrolei. Ir kai buvome arti agonijos, kuri artėjo su Lenkijos ultimatumu, Klaipėdos užgrobimu ir Raudonosiom bazėm, — tokiais dramatiškais momentais apibūdinti

susidariusią padėtį, kad nesukeltum panikos ir neužtrauktum grūmojusio priešo didesnės rūstybės, reikėjo lanksčios ir apdairios žurnalisto plunksnos — Brazaičio talkos. Taip išgyventa koki dviguba okupacija ir paskui vargana bėgtis iš savo namų.

Anom tikro negando dienom Brazaitis rašė straipsnius ir atsisaukimus pogrindžio laikraščiuose, iš kurių nacių laikais vyravo jo perkrikštytas žurnalas “Į Laisvę”, vėliau ir redaguotasis. Tam rezistenciniam laikraščiui tuojau po 1941 sukilimo buvo parinktas “Laisvės” vardas, bet Brazaitis ištaisęs jį į “Į Laisvę”, pastebėdamas, kad dar tiktai žengiama laisvės linkui. Laikraščio vardą pailginęs, kitu atveju organizacijos pavadinimą sutrumpino: *Lietuvių Aktyvistų Frontas*, išleidus vidurinį terminą, tapo tiesiog *Lietuvių Frontu*. Jei frontas yra prieš ką nors nukreiptas, jis negali būti neaktyvus. Ir čia pasirodė Brazaičio menas rasti idėjom taiklias glaustas formules.

Brazaitis liko aktyvus laikraščių redakcijose ir tremties dienomis. Jos atnešė nerimą, netikrumą, neviltį — tokias neigiamas nuotaikas, kurios instinktyviai prasiverždavo nesutarimu, kivirčiais, aitria polemika. Brazaitis nešūkavo užgauliom frazėm, nemalė nieko į dulkes ir neliaupsino tuščia panegirika. Jis rašydavo ramiai ir santūriai, remdamasis konkrečiais faktais ir logiš-

kom jų išvadam; nevengė atsi-kreipti ten, kur matė grubų prasi-lenkimą su tiesa, kur buvo lau-žomi moraliniai principai, kur ap-gaulė šiepėsi iš tariamai nekalto veido. Dar taip neseniai, prieš ketverius metus, jis rašė Lietuvos ateities klausimu: *“Laisvės gali-mybė vis toliau nustumiamą. Šios krašto vyriausybės detente politika vis tvirčiau palieka pavergtus kraštus pavergėjų malonei”*.

Dirbdamas “Darbininko” redakcijoje (1952 - 74) Brazaitis rūpinosi politinėm žiniom ir spaudos apžvalgom, o paskutiniaisiais metais vis dažniau pasirodydavo ir jo vedamieji. Nė vienas kitas lietuviškas laikraštis šiame krašte nėra turėjęs tokios išsami-os ir geros informacijos. Bra-zaitis labai gerai pažino didžiuo-sius Amerikos laikraščius ir žur-nalistus, jų ideologinį nusistaty-mą. Nors ir sakoma, kad ameri-kietis žurnalistas tetarnaujas in-formacijai, atseit, piliečių “teisei viską žinoti”, bet ką eilinis pi-lietis turi žinoti ir kas reikia nuo jo nuslėpti, priklauso nuo tos laikraščio linijos. Brazaitis at-skleisdavo užkulisius, sugretin-damas įvairių laikraščių ir ko-mentatorių pateiktus prieštarau-jančius faktus. Visam tam reikė-jo pašvęsti daug laiko, ir jis ne-skaičiuodavo nei dienų nei valan-dų, apsikrovęs spaudos kauge ligi gilių išnaktų. Jeigu jam būtų te-kę rašyti sindikatinius straips-nius, jis būtų pasistiepęs pro

"Darbininko" redakcija prieš 1962: (iš kairės) Paulius Jurkus, Simas Sužiedėlis (vyr. redaktorius, dabar Encyclopedia Lituanica red.), tėv. Modestas Stepaitis, O.F.M. (miręs 1962) ir prof. Juozas Brazaitis (miręs 1974)

aukštai iškeltas šio krašto kolumnistų galvas.

Iš kur velionis sėmėsi tiek energijos, ištvermės, uolumo tam darbui, kuris iš tikrųjų nebuvo jam nei pasirinktinis nei profesinis? Brazaitis buvo lietuvių literatūros kritikas ir istorikas, ir tai jam padėjo stipriau pasireikšti ir laikraštiniame darbe. Tačiau tikrasis jo pasiaukojimo lietuviškai spaudai akstinas buvo šis:

"Tegaliu prisipažinti, — rašė prieš 20 metų "Į Laisvę" žurnale (1953), — kad krašto re-

zistencijos šviesiausi didvyrių pavyzdžiai man, kaip ir daugeliui tremtyje, stovi prieš akis nuolat; jie gaivina pasiryžimą visas jėgas skirti kovai už tėvynės laisvę, palaiko tvirtą tikėjimą, kad kruvinais keliais, didelėm aukom, lėtu žingsniu, bet toji laisvė, laisvė visom tautom artėja, kaip nesulaikomas saulės patekėjimas".

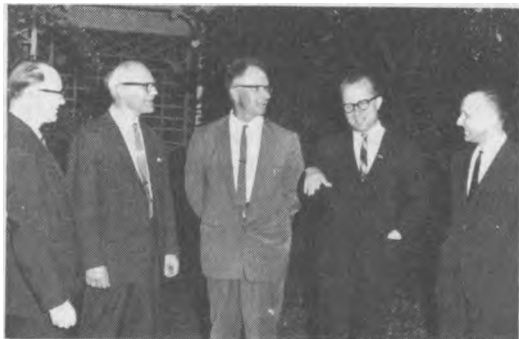
Štai kas gaivino ir palaikė trapų, stoišką vyrą, užsisklendusį savyje, bet, rodos, apglėbusį visą lietuvių tautą, kad ją išneštų iš sutemų į saulės patekėjimą.

MAŽI DIDELIO ŽMOGAUS PRISIMINIMAI

STASYS BARZDUKAS

Prisiminimų autorius Stasys Barzdukas, PLB garbės pirminkas (viduryje) su (iš kairės) V. Vaitiekūnu, J. Brazaičiu, L. Valiuku ir K. Ambrozaičiu

Mintys krypsta į nutolusią, bet labai širdžiai artimą praeitį — į jaunystės dienas, į Marijampolę, į jos gimnaziją. Aplinkui ją buvo išsidėstę lietuviškų pavadinimų kaimai — Trakiškiai, Triobiškiai, Degučiai, Tarpučiai, Kumelionys, Meškučiai, Skardupiai, Vidgiriai, Uosupis ir kt. Visi jie priklausė Marijampolės „įtakai“: mūsų tėvai čia važiuodavo į turgus, čia įvairiose įstaigose jie atlikdavo savo reikalus, čia buvo didelės parapijos centras, jau iš tolo galėjai matyti aukštus ir baltus bažnyčios bokštus, o naktį miesto žiburių gaisai kilo aukštai į dangų. Carų Rusijos laikais Marijampolė garsėjo savo „kliasomis“: jos gimnazija turėjo lietuvių jaunimą nutautinti, bet joje dirbo tokie tautos žadintojai kaip Petras Kriaučiūnas, Petras Armi-

nas, Motiejus Gustaitis, tad Lietuvai ji davė Joną Basanavičių, Vincą Kudirką, Joną Jablonskį, Kazį Grinių, Jurgį Matulaitį, Pranciškų Bučį, Vincą Mykolaitį ir daug kitų. O mūsų akyse besikelianti nepriklausoma Lietuva mums davė jau lietuvišką Marijampolės gimnaziją, iš pradžių pasivadinusią „Žiburio“, o nuo 1920 gruodžio 31 savo auklėtinio ir lietuvių bendrinės kalbos kūrėjo Rygiškių Jono vardu.

A. a. Juozo Ambrazevičiaus ir mano tėviškės buvo visai netoli Marijampolės, jo — į rytus, mano — į pietus, Sūduvos lygumose, kur net kelių kilometrų spinduliu matyti visa, kas aukščiau stiepiasi į viršų — didesnis namas, aukštesnis medis, plytinės ar kitos kokios įmonės kaminas ir kt. Geru oru taip pat galėjom girdėti ir

Marijampolės varpus. Tėvai mums parveždavo lauktuvių, o šventomis dienomis veždavosi į bažnyčią. Vėliau atsidūrėm ir Marijampolės gimnazijoje. Nepriklausomos Lietuvos kūrimosi idealizmas, laisvo jau lietuviško gyvenimo entuziazmas ir ateities viltys kaitino mūsų širdis. Ko mums negalėjo duoti iš pradžių visko stokojanti gimnazija, papildė organizacija. Gimnazijos ateitininkų kuopa buvo labai gausi, labai veikli ir labai patraukli. Kuopelėmis, būreliais ir sekcijomis pasidaliję, tada rašėme referatus, kūrėme eilėraščius ir rašinėlius, leidome laikraščius, dainavome, vaidinome ir t.t. Juozas Ambrazevičius už mane buvo vyresnis trim klasėm. Neatsimenu, kad jis būtų buvęs tarp vadų. Vadovavo kiti, tad mes, jaunesnieji, tada jo įtakos nejautėme. Matydavome jį pertraukų metu gimnazijos koridoriuose ar kieme, bet santūrų, paprastą, nieku neišsiskiriantį, ir viskas.

Kai 1925 baigiau Marijampolės gimnaziją, Ambrazevičius jau buvo trejų metų studentas Lietuvos universitete Kaune. Taip pat dirbo valdžios oficiozo „Lietuvos“ redakcijoje. Mudu ryšių neturėjom. Bet tų pačių 1925 vasarą pradėjau „Lietuvai“ rašyti korespondencijas. Į dienraštį jos patekdavo per J. Ambrazevičiaus rankas. Redakcija mokėjo man ir honorarą. Kai vienu tarpu atsiėmiau už prirašytas eilutes devyniasdešimt litų su viršum, pasiju-

tau esąs ir „turtingas“. Tada buvo mada turėti dryžiuotas „diplomatines“ kelnės, tad už tuos pinigų, važiuodamas rudenį į Kauną taip pat studijuoti, tokias kelnės įsitaisiau ir aš. Nuvažiavęs pasirodžiau ir J. Ambrazevičiui — pažiūrėk, girdi, į man išmokėtą honorarą! Jis, kaip jam buvo įprasta, tik švelniai šyptelėjo.

Apsigyvenau studentų bendrabuty Laisvės alėjos 61 nr., kur taip pat gyveno ir J. Ambrazevičius. Tik ne tame pačiame kambary. Ieškodamas darbo ir jau mokėdamas „rašyti“, 1925 rudenį pasidariau Lietuvos Seimo posėdžių reporteriu. Iš pradžių posėdžių aprašymus teikiau „Rytui“, vėliau buvau paprašytas rašyti ir „Lietuvai“. Taigi ir vėl susidūriau su J. Ambrazevičium: veždavau jam savo aprašymus į redakciją, jis peržiūrėdavo ir aprobuodavo. Taisydavo nedaug, nes nereikėdavo: oficiozo aprašymai turėjo būti daugiau mažiau objektyvūs, ir redaktoriaus nuomonė šiuo atžvilgiu sutapdavo su reporterio nuomone. Tai buvo man didžiai naudinga tiek visuomeninio, tiek rašto darbo pamoka. Antra, atlyginimą vėl gaudavau už prirašytas eilutes, ir jų susidarydavo tiek, kad pragyvenimo pagrindas susidarė visai tvirtas. Liaudininkų valdžios laikais mano prižiūrėtojas „Lietuvoj“ jau buvo ne J. Ambrazevičius, bet Juozas Žiugžda. Po 1926 gruodžio 17 perversmo, tautininkų laikais, vėl grįžo J. Am-

brazėvičius. Bet man su juo kartu dirbti dabar teko neilgai, nes 1927 balandžio 12 Seimas buvo paleistas ir aš reporterio duonos netekau.

Su J. Ambrazevičium taip pat susidurdavau universitete, kur kartu klausydavom tų pačių profesorių Vinco Mykolaičio-Putino, Stasio Šalkauskio, Juozo Ereto ir kt. paskaitų. Jo paskaitų užrašai buvo pavyzdys, kaip reikia gerus užrašus pasidaryti. Visuo-met rašydavo rašalu ir storuose sąsiuvinuose. Jais naudodavosi daug kas ir kiti. Bet bendrabu-čio studentų gyvenime jis beveik nesimaišydavo. Neturėjo nė lai-ko: studijavo, tarnavo, o dirbo daug, uoliai ir rūpestingai. Dirbti mokėjo, tad pastebimai brendo. Ėmė rodytis jo ir studijinių straipsnių. Pradėjęs mokytojauti „Aušros“ mergaičių gimnazijoje, tuoj pat susidarė įdomaus ir pa-žangaus lietuvių kalbos ir lite-ratūros mokytojo vardą. Mokinės jį vertino. Daugiau: ir mylėjo. Buvo ir tokių, kurios įsimylėjo. Bet nė vienai neteko, nes kiti buvo Viešpaties keliai, atnešę jam vėliau daug kartėlio ir nusi-vylimų. Mokytojas jis buvo švel-nus, bet reiklus. Tad silpnės-nėm mokinėm prireikdavo kore-petitorių. Vienu tarpu dviem jo mokinėm padėdavau rengti pa-mokas ir aš. Mat, reikėjo pini-go, nes po Seimo paleidimo, kaip sakiau, buvau netekęs pasto-vios reporterio duonos.

Nuo 1928 rudens keliai išsi-

skyrė: J. Ambrazevičius vis la-biau tvirtinosi Kaune, man rei-kėjo rinktis provinciją — iš pra-džių Tauragę, vėliau Prienus, dar vėliau Alytų. Lietuvos mokykla greitai ėmė justi J. Ambrazevi-čiaus svorį ir reikšmę — vienas po kito pradėjo rodytis jo vadovė-liai: 1930 „*Literatūros teorija (poetika)*“, 1931-32 „*Visuotinės li-teratūros istorijos*“ dvi dalys (pa-rašė kartu su J. Grinium ir A. Vaičiulaičiu), vėliau „*Naujieji skaitymai*“ (kartu su A. Skrups-keliene ir A. Vaičiulaičiu). Jie padvelkė naujumu, pažangumu, metodiškumu ir patrauklumu, taip pat užpildė ligi tol buvusią spragą. Taip pat J. Ambrazevi-čius leido vieną po kitos savo re-daguotas kitų autorių knygas: Do-nelaičio „*Metus*“, Pietario „*Al-gimantų*“, Lazdynų Pelėdos „*Klaidą*“, Maironio „*Pavasario balsus*“ ir kt. Rašė ir leido savo paties studijas: „*Vaižgantų*“, „*Lietuvių rašytojus*“. Spausdino literatūros straipsnius. Taigi tur-tino mūsų mokyklą, ateidamas į talką jos mokytojui ir į pagalbą jos mokiniui. Jam rūpėjo ir or-ganizacinis profesinis mokytojų gyvenimas — 1938-40 jis pirmi-ninkavo lietuvių kalbos ir lite-ratūros mokytojų sąjungai, kurios steigimo mintis kilo ir subrendo švietimo ministerijos vasaromis Nidoje, Juodkrantėje ir Palangoje rengiamuose lietuvių kalbos ir li-teratūros mokytojų kursuose. J. Ambrazevičius į šiuos kursus buvo kviečiamas lietuvių tauto-

sakos dėstytoju, ir savo kursą jis mums skaitė įdomiai, patraukliai, šviežiai.

Nepriklausomoj Lietuvoj turėjom iš pradžių seimokratinį, vėliau autoritetinį režimą. Ir vienas, ir antras turėjo daug trūkumų. J. Ambrazevičius priklausė prie tų mūsų žmonių, kurie naujai ieškojo, kas mūsų valstybei geriausiai tiktų. Tad jis 1936 vasario 23 kartu su kitais „*Naujojo Romuvoj*“ paskelbė deklaraciją „*Į organiškiosios valstybės karybą*“. Ano meto autoritetinio režimo sąlygomis, kada oficialiai buvo būtina tikėti valstybės vado išmintingumu ir neklaidingumu, šis paskelbimas mums, provincijoj gyvenantiems, darė sprogsios bombos įspūdį. Juk daug kas tada norėjo „ramybės“ ir „gerų algų“, o čia buvo rašoma: „*Nepaprastai rimtas pasaulio istorijos momentas žiūri mūsų tautai į akis. Rūstūs didelių kaimynų grūmojimai ir naujo visuotinio karo garsai šiurpiu aidu atsimuša į mūsų kraštų, o dvasinis nihilizmas ir aštrėjanti ekonominė krizė vis didesnės įtakos daro mūsų gyvenimui ir gresia pakirsti jaunas mūsų nepriklausomybės šaknis*“. Deja, mūsų valstybinis gyvenimas ir toliau riedėjo įsibėgėjusios rutinos keliu, ir ano meto mūsų galingieji nekreipė dėmesio į šį įspėjantį balsą. Tauta buvo migdoma, ja nepasitikima, daug kas nuo jos slepiama, ir rezultatai žinomi: kai turėjom savo valstybę, ji at-

sisakė ginti savo laisvę, o išėjom už laisvę kovoti, kai patys buvome jau nelaisvi, neginkluoti ir nevadovaujami. Dėl to tokios didelės ir skaudžios mūsų partizanų kraujo aukos.

Neramūs taip pat buvo J. Ambrazevičiaus straipsniai ir „*XX Amžiuje*“, kur juos pasirašinėjo slapyvardžiu *Servus*. Žinojome šį slapyvardį ir gėrėjomės J. Ambrazevičiaus straipsnių turinio aktualumu ir minčių taiklumu. Savo stilium jis jau buvo tapęs nepralenkiamas: jame visa buvo gyva, vaizdinga, kondensuota. Atrinktas žodis, apdorotas sakinyse. Pats vykdė tai, ko savo „*Literatūros teorijoj*“ reikalavo iš kitų: „*Nuvalkiotas iškilmingas žodis daro tokį pat įspūdį, kaip kad šilkinis nudrįskęs drabužis .. . Paprastas žodis, nors kasdien vartojamas, neįgrysta kaip duona*“. Tai mokėmės iš J. Ambrazevičiaus raštų ir vadovėlių visi, ne vien mokiniai. Jis bus turėjęs daug ir didelės įtakos. O ir kalbėdamas niekadęs „negriaudė perkūnu“. Kalbėjo be retorikos, bet įdomiai, nes visados turėjo ką pasakyti. Neskubėjo, bet visados „laiku“ baidė. Susikūrė savo stilių, bet mokėjo bei galėjo ir kitais pasiremti.

J. Ambrazevičius augo, brendo ir daugiausia reiškėsi ateitininkų sąjūdy. Autoritetinis režimas į šį sąjūdį šnairomis žiūrėjo, tačiau J. Ambrazevičius tebėjo savo keliu. Jis paskaitydavo paskaitų, kurios mums imponavo ne tik

savo forma, bet ir aktualiu bei drąsiu savo turiniu. Jo asmenybė gebėjo peržengti kuriamas užtvartas: pirmininkavimas ateitininkų sendraugių sąjungai jam nebuvo kliūtis dirbti švietimo ministerijos tautosakos komisijoje. Atsidėjęs mokymo ir mokslo darbui, politikos praktikoje nesireiškė, gal ir sąlygų nebuvo. Tik Sovietų Sąjungai 1940 okupavus Lietuvą, J. Ambrazevičius nuėjo į politiką ir virto Brazaičiu. Bolševikams jis tapo priešu numeriu pirmu. Mes patys vieni jį giriam, kiti be atodairos peikiam. O man (ir ne tik man) pasidarė jo gaila. Politika jį alino. Ėdė jam laiką. Kartino gyvenimą. Atitraukė nuo darbų, kuriems buvo gerai pasirengęs. Vieną kartą Fordhame universiteto lituanistikos vasaros kursuose, kur dirbti abu buvome kviečiami, jis užsiminė norįs dar parašyti kokio šimto puslapių lietuvių literatūros konspektą šių dienų išeivijos lietuvių jaunimui. Tas konspektas, nėra nė mažiausios abejonės, būtų buvęs ir naudingas, ir vertingas, ir įdomus. Bet jis liko neparašytas. Ėmė šlubuoti J. Ambrazevičiaus sveikata, neatsirado nė skatinančios iniciatyvos. Tačiau, tur būt, liko Fordhame skaitytos lietuvių literatūros paskaitos, nes jis jas pasirašydavo.

Niekad nepriklausiau prie artimųjų J. Brazaičio draugų, bet jis manimi domėjosi. Jau sakiau, kad jo priežiūroje rašiau korespondencijas ir Seimo posėdžių apra-

šymus. Kai 1930 vedžiau Albiną Kazlauskaitę, taip pat mokytoją, mudu atsidūrėm neišsprendžiamoj padėty: abu nepriklausėme prie valdžios globojamų asmenų, tad ji nerado reikalo mudviejų sukelti į tokią vietą, kad galėtume kartu gyventi. Gimė ir augo mudviejų vaikai, o reikėjo gyventi skyrium, nes į mudviejų prašymus nei inspektoriai, nei pati švietimo ministerija nekreipė dėmesio. Darėsi tikra bėda. Tik kai 1939 švietimo ministru tapo dr. Leonas Bistras, tai J. Brazaičio užtarimu ir rūpesčiu mano žmona buvo atkelta į Alytų, kur aš mokytojavau gimnazijoje. Ar reikia sakyti, kaip iš karto pasitaisė, palengvėjo ir sunormalėjo mūsų šeimos gyvenimas! Tad mini J. Brazaitį su nuoširdžiu dėkingumu.

J. Brazaitis savo gyvenimą praejo ne rožėm klotu keliu. Jį žymėjo darbas, rūpesčiai, pavojai. Normaliais laikais atvangos ieškojo knygų, teatre, koncerte. Pavojų metais jam reikėjo slapstytis. Svetur kartėlį kėlė į paviršių plaukianti menkystė. Slėgė šeimos drama. Todėl jis nesigailėjo gero ir nuoširdaus žodžio kitam. Iš-tisai duodu J. Brazaičio dvasiai būdingus du jo man rašytus laiškus.

1962 Kalėdos: Prie sveikinimų šventėm priimki ir mano nuoširdų sentimentą Tau, Poniai, Aušrelei, Arvydai. Jei kyla man kartais rūpestis, kad pats fiziškai
(Nukelta į 135 pusl.)

ESI HEROJUS, TAPK ŠVENTUOJU

Studentiški prisiminimai apie Juozą Ambrazevičių-Brazaitį

VINCAS KAZLAUSKAS

Vincas Kazlauskas, teisininkas, studentavimo metais, kai gyveno Tėvų Marijonų bendrabutyje Kaune

Pirmą kartą Juozą Ambrazevičių sutikau Kaune, kai 1927 įstojau į universitetą ir apsigyvenau Tėvų Marijonų bendrabutyje, Laisvės al. 61. Čia ir jis gyveno.

Vos susipažinęs, pastebėjau, kad Juozas yra draugiškas ir nuoširdus žmogus. Mane labai imponavo tai, kad jis, amžiumi daug vyresnis, kalbėjo su manim kaip su subrendusiu žmogumi. Pokalbiai su juo man taip patiko, kad aš dažnai lankydavausi jo kam-

baryje. Jis man pasidarė tikras globėjas ir patarėjas.

Savaitgaliais bendrabučio gyventojai susirinkdavome valgomajame kambaryje arba sodelyje ir čia vesdavome įvairiausias diskusijas. Temos buvo įvairios, permainingos. Tam pačiame bendrabutyje tada pas tėvus marijonus gyveno kun. Steponas Telksnys, kun. Kazimieras Barauskas (Baras), Pranas Mantvydas, Antanas Januševičius, Juozas Grušas, Stasys Barzdukas, Jonas ir Kazys Petrušaičiai, Pranas Samulionis, Sergiejus Treigys, Juozas Ambrazevičius (Brazaitis).

Jo veide spindėjo šypsnyš

J. A. tuo metu mokytojavo "Aušros" mergaičių gimnazijoje. Man, pirmamečiui studentui, jis sudarė tėvišką išpūdį. Jis visuomet būdavo ramus, giliai susitelkęs. Kalbėdavo lėtai, niekad nesikarščiuodamas. Savo jausmus ir pergyvenimus mokėdavo gerai apvaldyti. Aš niekad nemačiau Juozo garsiai besijuokiančio, kad ir prie labai linksmų pašnekesių. Nors jis visiems imponavo savo rimtumu, išmintimi ir tam tikru kilnumu, tačiau jo veide visad spindėjo šypsnyš. Ir atrodė, kad jis niekad negalėtų supykti. Visa-

da buvo taktiškas ir santūrus. Pokalbiuose iš kitų išsiskyrė logika, idėjų brandumu ir patrauklia išsireiškimo forma.

Jo charakterį neblogai gali pa-vaizduoti jo reagavimas į vieną bendrabučio gyventojų studentišką išdaigą. O buvo taip. Pasinaudodami balandžio pirmosios "teise" (tai buvo 1928 metais), sumanėme paskambinti į kitoje gatvės pusėje esančią Kapulskio kepyklą ir "Romos" viešbučiui užsakyti tūkstantį bandelių. "Užsakymą" padarė Juozas Grušas. Pro langą stebėjome, kaip Kapulskio darbininkai skubiai krovė dėžes į sunkvežimį ir išvežė ir kaip už valandos parvežė atgal ir vėl turėjo iškrauti. Mums besikvatojant, į valgyklą įėjo Juozas Ambrazevičius. Vieni kitus pertraukdami, papasakojome jam padarytą "šposą". Juozas išklausė mūsų pasakojimo ir ramiai pasakė: "Aš taip nedaryčiau".

Ateitininkas ir darbštus literatas

Juozas visa širdimi buvo ateitininkas. Išviršinės formos (kepuraitės, špagos ir kt.) jo nežavėjo, bet viso veikimo pagrindu laikė idėjinį įsipareigojimą ir tų idėjų pritaikymą gyvenime. Vienoje ateitininkų šventėje, pamenu, jis kalbėjo, kad ateitininkai — tai gausiausia ir drausmingiausia organizacija, todėl turinti būti įsipareigojusi atlikti didžius darbus tėvynės labui.

Kartą Juozas pasiuntė mane pas prel. Jakštą-Dambrauską padaryti pasikalbėjimą spaudai. Jis mane taip puikiai tam pasikalbėjimui paruošė, kad pats Jakštas stebėjosi mano sugebėjimu taikliai iškelti laiko aktualijas. Prelatas, atsimenu, pabrėžė, kad marksistinės filosofijos šalininkai puola religiją, prisidengę mokslo vardu, o katalikai mokslininkai tyli, nors savo tarpe turi labai pajėgių žmonių.

Ambrazevičius jau tada turėjo labai didelę biblioteką. Skaitydamas knygas, darė ištraukas, katalogizuodamas jas pagal prof. St. Šalkauskio mokslinio darbo metodikos nurodymus. Jis tada rengė studiją apie Maironį. Kartą pokalbyje J.A. pastebėjo, kad poetai sukuria gražiausius eilėraščius įsimylėję. Tai patvirtinanti ir Maironio kūryba. Jis atidengė kelias Maironio meilės paslaptis, gavęs žinių iš pirmųjų šaltinių ir interpretuodamas tai kaip žmogiškąją tikrovę. Maironio monografijos ištraukas jis keliais atvejais spausdino periodikoje, bet pats veikalas liko Lietuvoje, ir jo likimas nežinomas. J.A. buvo didelis Maironio gerbėjas.

Savo bibliotekoje J.A. buvo sutelkęs daug literatūros srities knygų ir svetimomis kalbomis, ypač vokiečių kalba. Literatūra, atrodo, buvo jo tikrasis pašaukimas.

Mes, jaunesnieji, matėme ne tik J.A. gabumus, bet ir didelį jo darbštumą. Jo paskaitos ir

straipsniai būdavo labai sąžiningai paruošti. Kilus kokiems literatūriniais klausimams, mes visada kreipdavomės į J.A. Jo atsakymai būdavo įdomūs, gerai motyvuoti. Kartą aš jį paklausiau, kodėl jis, duodamas net labai išsamų paaiškinimą, visada dar prideda “aš manau”. Jis pasakė, jog literatūroje mažai tesą matematikos, o be to norįs, kad kiekvienas turėtų ir savo nuomonę. Literatūroje aksiomų nesą, tai neturį būti vietos ir tušties ginčams.

*Juozas buvo
tikras džentelmenas*

Trečios šio šimtmečio dekadose gale aktuali tema buvo moderniški šokiai. Iš bažnytinės hierarchijos pusės tiems šokiams buvo stiprus pasipriešinimas. Gan griežtą nuomonę tuo klausimu turėjo ir Ateitininkų Federacijos vadas prof. St. Šalkauskis. Ambrazevičius, nors pats iš vis nešoko, moderniškųjų šokių nesmerkė. Vėliau tie šokiai įsiteisino.

Ambrazevičiaus apsirengimas buvo tvarkingas, skoningas ir švarus, nors savo kostiumus dvigubai ilgiau nešiojo, negu mes, didesni padaužos. Rengėsi konservatyviai — rūbų eilutės būdavo tamsios spalvos, o taip pat ir kaklaraiščiai. Ne tik iš kalbos, elgesio, bet ir iš apsirengimo Juozas buvo tikras džentelmenas. Jis buvo mums pavyzdys ir savo taupumu — negėrė svaigalų, nerūkė, todėl visada turėjo pinigų. Gerai

pažino gyvenimą, buvo praktiškas.

Jaunystėje J.A. turėjo labai gražius plaukus, kuriuos rūpestingai šukuodavo. Tačiau plaukai gan staiga ėmė slinkti ir gerokai prarėtėjo. Jis dėl to pergyveno ir iš kelių kartų dėl to skundėsi.

J.A. vienas iš pirmųjų Lietuvoje pripažino moterų emancipaciją. Mokytojaudamas “Aušros” mergaičių gimnazijoje pastebėjo, kad mergaitės ir savo gabumais, ir darbštumu dažnai pralenkia vyrus. Tačiau moterys, anot jo, dažnai neturinčios galimybių savo talentų išvystyti. Jis pats bendravo su didelio intelekto moterimis. Man atrodė, jog tuo metu jo artimiausia draugė buvo J.P.

Pasinėręs į pedagoginį darbą

Vieną sekmadienį radau Juozą labai geroje nuotaikoje, tad išdrįsau paklausti, kodėl jis neieškąs sau žmonos. Jis man parodė dvi didžiules krūvas sąsiuvinų. “Ne tik darbo dienos, bet ir sekmadieniai užimti rašto darbų taisymu. Neliktų laiko žmonai”. Įdomesnius rašto darbus jis duodavo man paskaityti. Prisimenu vieną jo mokinės Šleževičiūtės rašinį apie lietuvišką romantizmą; rašinys buvo neapsakomai gražiai nuspalvintas religiniu koloritu. Tai buvo tuo įdomiau, kad Šleževičių šeima buvo tapatinama su kairiąja visuomene. “Aušros” gimnazijoje mokinių tarpe buvo aukštų valdininkų ir net

Juozas Brazaitis 1927 metais Kaune su grupe studentų: stovi (pradedant antroju iš kairės) — Antanas Šerkšnas, Kazys Petrušaitis, Serg. Treinys, **Juozas Ambrazevičius (Brazaitis)**, Juozas Grušas, Antanas Januševičius (ilgametis "Ateities" redaktorius, nacių nužudytas Stutthofio konc. stovykloje), Jonas Pet-

rušaitis, neatpaž. kunigas, Vincas Ramonas ir kiti neatpažinti; sėdi — Vincas Kazlauskas, Jonas Babinas, Pranas Samulionis... (II-ras iš dešinės) Antanas Ankudavičius (Ankudas), kiti neatpažinti; apatinėje eilėje vidury — Pranas Krasnickis, kiti du neatpažinti

ministerių dukrų. Kartą, man esant jo kambaryje, ministeris Šilingas skambino mokytojui J.A. dėl dukters rašinio. Priekaištavo, kam jis pabraukęs žodį "bažnyčia", kaip barbarizmą. Ministeris sakė, kad jis vartojęs daug metų šį žodį ir vartosiąs, o čia esąs tik kalbininkų išmistas.

Savo mokytoją "Aušros" gimnazijos mokinės labai pamėgo. Daugelis jų buvo į jį tiesiog įsimylėjusios. Tai man patvirtino buvusi jo mokinė Aldona Brazdžionienė. (Tai patvirtina ir šiame "IL" numeryje spausdinami K. Grigaitytės prisiminimai-Red.).

Kalbėdamas Juozas savotiškai ištardavo raidę "r". Iš tikro tai

jam kažkaip ir tiko, tarsi dar viena jo individualybė. Šiaip jau savo mintis dėstė logiškai ir su precizija. Vienas kolega juristas kartą išsireiškė, jog Ambrazevičius galėtų būti puikus teisininkas.

Iš Ambrazevičiaus pasidaro Brazaitis

Nors J.A. pašaukimas buvo literatūra, tačiau jau ir anais laikais jautriai sekė vidaus ir tarptautinę politiką. Tačiau to jautrumo niekur nerodė ir nei raštu, nei žodžiu nesileisdavo į politinius ginčus. Politinius klausimus svarstydavo, pagal prof. Šalkauskio vartojamą posakį, "sub specie

(Nukelta į 96 pusl.)

ŽYDINTI SALA

Profesoriui J. Brazaičiui atminti

KOTRYNA GRIGAITYTĖ

Kalbėti apie mirusį, kai jauti Jį esant gyvu — nelengva. Rodos, pasvers kiekvieną tavo žodį, peržvelgs kiekvieną mintį; atidės į šalį, kas bent tuo tarpu nereikalinga, arba pasakys “be to mes lengvai apsieisime”.

Dabar, rodos, žiūri Jis pro petį į slenkančią popierių ranką, tik jau nieko nebesako ... Ir rašyk, žmogau, apie Jį patį, tą nepamirštamą mokytoją ir draugą, mieląjį profesorių Juožą Ambrazevičių-Brazaitį.

Ateina Jis į gimnaziją

1927-taisiais metais ateina Jis į “Aušros” mergaičių gimnaziją, jei neklystu, šeštąją klasę, kurioj buvau ir aš pati. Toks jaunas, nedrąsus, tas naujasis mūsų lietuvių kalbos mokytojas: dailia eilute apsitaišęs, tamsūs plaukai rūpestingai sulyginti. Na, pagalvojom, su juo lengvai susidorosimi dar universitetu tebekvepia — kiek jis čia vyresnis už mus. O klasė susigyvenusi į damų vienetą. Krečiant išdai-gas, kaltos nerasi. Priims bausmę visos kolektyviai. Apie tai Jis jau buvo kitų mokytojų išpėtas. Mes, maždaug 16-17 metų, pilnos jaunatviško nerimo ir

Kotryna Grigaitytė, rašytoja, tuo metu kai ruošė debiutinį eilėraščių rinkinį “Akys pro vėduoklę”

“klastos”. Kas gi kitas bus mūsų “aukomis”, jei ne mokytojai. Tačiau toji klasė perėjo iki brandos atestato, nepasižymėjusi jokių skandaliuku, vertu dėmesio už gimnazijos sienų. Išėję į gyvenimą, davėm Nepriklausomai Lietuvai dvi dramos aktorės, vieną operos solistę, vieną rašytoją ir keletą gydytojų. Paties prof. Brazaičio žodžiais tariant, toji klasė liko labiausiai įsi-

spaudusi jo atmintyje iš viso mokytojavimo laikotarpio. Su mumis dirbant, jam tekę susidurti su įvairiais ir gana sudėtingais charakteriais: ir pašaipios, ir sentimentalios, ir gudrios, ir karštos penketukų rinkėjos. Nežiūrint šių skirtumų, visos kaip viena savitarpį — vieningos. Visos daugiau ar mažiau palinkusios į išdaigas, nekalbant apie iškiliąsias, kurios ruošė vaidinimus klasėj po pamokų, kūrė kupletus.

Jis kitoks

Po pirmosios naujo mokytojo pamokos priėjom išvados, kad jis kitoks negu visi mokytojai, bet koks, taip ir nemokėjom nusakyti. Vaidintojų grupės vadovė Monika Mironaitė, vėliau iškilusi kaip dramos žvaigždė (Noros vaidmenyje), neatrodė entuziastiška.

— Monika, na, kaip tau naujasis mokytojas? — paklausiau pertraukos metu.

— Nemanau, kad jis tiktų mūsų vaidinimams, — atsakė kaž kaip liūdnoškai.

Taip ir buvo. Į šaržuotas “dramas” mok. Ambrazevičius nepatėjo, o jei ir užkliuvo kada, tai tik kaip nežymus personažas. Tačiau atėjo Jis mūsų mergaitiškam pasaulin kaip lengvas pavasario griaustinis, sudrebindamas jaunąs širdis meilės ugnimi. Meilė, kaip gražiai ji beskambėtų, ir čia neišvengė pasišaipymų. Tos, kurios atsilaikė prieš “silpnę

savo mokytojui, arba jau turėjo širdy kitą “pašinę”, neiškentė nepaerzinę anas nelaimingąsias tam tikrais kupletais, piešiniais ant lentos, arba šūkais, kuriuos dežiuruojanti vos spėdavo nutrinti.

Šia proga suminėsiu vieną punktėlį iš tų žaidimų:

“Jau skandalas ant bulvaro
(koridoriaus),
Damajančios laukia Nalos.
Alpsta akys, rankos svyra,
Ašarėlės perlais byra . . .”

Nalos vardas jam prigijo, bedėstant mums pasaulinę literatūrą. Damajančios, tai įsimylėjusios Nalą klasės draugės. Keisčiausia buvo, kad visa tai dėjosi su vaikišku atvirumu: šūktelėsi kuriai “Damajanti!” — ji būtinai atsigręš ar atsilieps. Tai buvo savaime suprantama ir gražu. Mok. Ambrazevičius “negirdėjo” kupletų ir “nematė” Jį įsimylėjusių, tačiau apie tai jis gerai žinojo. Kaip sakoma, ylos maiše nepaslėpsi. Nelabai ir slėpėm, nes savaip Jį mylėjom visa klasė, kaip puikų dėstytoją, teisingą pažymiuose, draugišką ir atsidavusį auklėtinėms pedagogą. Jis nefavorizavo gerųjų mokinių ir nerodė šaltumo silpnosioms. Naujasis mokytojas švelniai ir nejučiomis mus “sukišo į maišą”. Dingo noras krėsti išdaigas, bet pakilo noras mokytis. Savo pamokose klausytojų dėmesį Jis lengvai pagaudavo ir intensyviai išlaikydavo iki skambučio. Dingo Jo pamokose anais laikais

taip madoj buvusios “špargalkos”. Sąžinė neleido apgaudinėti, Jis buvo per geras . . .

Jei norite padėti draugei

Bet. . . kas be nuodėmės. Lai kas nuo laiko pasitaikydavo šis tas. Taip atsitiko ir man. Viena mergytė, silpna lietuvių kalboj, klasės rašomojo darbo metu pasiprašė, kad ištaisyčiau jos rašomojo klaidas. Trumpam mudvi pasikeitėm sąsiuviniais. Bevaikščiოდamas po klasę, mokytojas stabtelėjo prie mano suolo ir žiūri į sąsiuvinį. Pieštuku paliečia vieną žodį ir sako ramiai: “Pataisykit dar ir čia”. Po to vėl vaikščioja po klasę, daugiau nekreipdamas dėmesio. Mano rašysena jam buvo gerai žinoma, nes tuo laiku jau taisydavau mano literatūrinius darbelius, parsinešdamas į namus. Taigi, be abejonės buvau pagauta kaip vagis — tiesiog už rankų. Dėl to porą naktų negalėjau miegoti. Po dviejų dienų turėjo ir vėl būti lietuvių kalbos pamokos. Prieš tai istorijos mokytoja pašaukė mane į mokytojų kambarį savais reikalais. Atsiradau visai arti Nalos. Jis man ir sako:

— Palaukit prieškambarių minutėlę, — ir ima raustis po savo portfelį.

Stoviu ir laikiu, o ašaros jau už pirmutinių durių. Mokytojas atneša noveliukę, kurią buvo ištaišęs, ir pradeda aiškinti parašytą pastabėlę.

— Ponas mokytojai ... — stauga užsikukčioju verksmu. Jis suprato, kad ne novelė čia kalta, o tas nelemtas rašomasis. Žiūri minutėlę į mane, tėviškai šypso-damas, ir sako atsidusęs:

— Jei jūs norite padėti savo draugei... (Ir jis čia nurodė, kaip turėčiau padėti).

Pertraukai pasibaigus, apsiašarojus skubu į klasę. Tarpdury, mačiusi mus besikalbant, viena mergaitė nustemba:

— Ką? Tave pravirkdė Nalą?

— Ne! Aš pravirkdžiau Nalą! — sušukau emocijų plėšoma. Susigėdus savo ašarų, atsisėdu į suolą ir pykstu pati ant savęs: ką Jis padarė su mumis! Juk mokytojus apgauti būdavo saldu. O dabar?

Pabučiuok jį kada

Norėtus dar sugrįžti ir kiek ilgiau stabtelėti prie Monikos Mironaitės, nes ir po daugelio metų, man beslaugant profesorių Brazaitį dr. R. Šomkaitės namuose, mes apie Mironaitę daug, daug kalbėjome.

Ji buvo anais laikais viena iš stipriausių Damajanti. Stipriausia ne todėl, kad būtų laimėjusi Nalą, bet kad sugebėjo savo vaidybą Jį “klasiškai” apgauti, t.y. suvaidinti, būk tai mylinti lotynų kalbos mokytoją V. (šie abu mokytojai buvo gana draugiškuos santykiuos). Neatmenu gerai, kaip ten viskas klostėsi, tik Monika pasakė man, kad ji labai laiminga. Nalą, pa-

prašytas, nulydėjęs ją pas mok. V., kur ji turėjusi eiti kažkokiais gimnazijos reikalais. Jai vienai esą labai nedrąsu, nes . . . jai sunku nuslėpti savo jausmus. Kelias su Nala buvęs tolimas, bet mielas. Ji man tai pasakojo užspringdama juoku, o ašaros iš tų žydriai mėlynų akių taip vijo viena kitą, jog atrodė ir pačios ašaros mėlynos. Negreit susigaudžiau, kad vienintelė proga su Nala jai ilgiau pabūti — tai toji kelionė. Ji man aiškino tada: “Kalbėdama apie mok. V., aš Nalai išsakiau visą savo meilę. Jam pačiam . . . supranti?”

Ir vėl juokas, ir vėl ašaros. Kitą rytą Monika man sako:

— Tu ten nueini pas Nalą dėl tų novelių. Pabučiuok jį kada . . .

— Monika, ar tau galvoj negėrai? Kojos negalėčiau įkelti daugiau pas Jį, — neaišku, ar nustebau, ar pasipiktinau.

— Ne. Viskas būtų tvarkoj, aš žinau. Tik tu nedrįsti.

Praėjo kiek metų. Monika ištekdėjo. Kartą, susitikus savo buvusį mokytoją Nalą, jam papasakojo visą teisybę apie tą kelionę pas mok. V. O prof. Brazaitis, man atpasakodamas tą jų pokalbį, pridėjo:

— Dar šitaip manęs niekas nėra apgavęs. Aš ta Monikėle tada taip tikėjau.

Patyrus, kad Mironaitė anų dienų paslaptis profesoriui jau atidengė, paklausiau, ar ji prisipažino, kad gundžiusi mane Nalą

pabučiuoti?

— Ne. Apie tai ji man nesakė, — ir dar pridėjo: — mano mergytės, kokios jūs buvot išdykusios ir kokios mielos . . .

Eime į kiną

Iš studentavimo laikų neturiu ryškesnių prisiminimų apie prof. Ambrazevičių, nes lankiau Humanitarinių mokslų fakultetą ir literatūros dalykus klausiau pas Putiną-Mykolaitį. Tačiau ilgą laiką buvau asmeniška prof. Ambrazevičiaus studentė. Jis koregavo visus mano raštus. Tuo laiku buvau labai produktyvi, ypač novelėmis. Jo kambary Ugniausių gatvė, T. Marijonų namuose, jausdavaus kaip namie.

1975 balandžio 13 d. prof. Brazaičio minėjime kalbėdamas S. Santvaras suminėjo, kad, atėjusi pas profesorių, nusimesdavau batukus ir patogiai susiriesdavau ant sofos. Tai tiesa. Tiesa ir tai, kad Jam neretai kuo nors pasiguosdavau. Bet S. Santvaras pamiršo kas svarbiausia: profesorių auškojo man daug darbo valandų, kad atvertų langą į literatūros pasaulį. Kartais jis pasakydavo:

— Žinai, Katrele, šiandien aš kažkaip išsisėmęs. Atidėkim darbus į šalį, eime į kiną.

Tokių progų labai laukdavau. (“Katrele” Jis mane vadino iki mirties — ir privačiai, ir bičiulių būry).

Nedalink savo dovanų

Bėgo metai audringi, bėgo metai skaudūs. Išsiblaškėm po pasaulį. Pagaliau atsiradom vėl netolimoj kaimynystėj: profesorius New Yorke, o aš New Jersey. Susitikdavome retesnėm progom ir dažniausia žmonių būry. Gal tik vieną, kitą kartą teko nuoširdžiai išsišnekėti. Temos buvo jau kitokios: šeima, vaikai, kūrimosi galimybės. Jauna praeitis kažkur liko, lyg žydinti sala, kurią net žodžiais peršiuurkštu paliesti, beplūduriuojant buitės rūpesčiuose. Buvęs mokytojas Ambrazevičius dabar jau — politikas Brazaitis. Dėl to Jį apgailėjo ne vienas rašytojas.

1969 metų žiemai besibaigiant, paskambino dr. R. Šomkaitė, jog turinti savo namuose ligonį ir nėra kas Jį prižiūrėtų, jai išėjus į darbą. Tada buvo pirmasis mirties pasikėsinimas į mūsų visų brangų prof. Brazaitį. Nu-

vykusi ligonį slaugyti, gavau prirašytą lapą, kada duoti kokius vaistus, koki maistą ir t.t. Apšilankiusi dr. Irena Giedrikenė, kurios priežiūrai ligonis buvo patikėtas, informaciją dar papildė: "Ligonio nekalbinti, laikytis nuošaliau ir tuo pačiu arti jo". Išeidama dar pakuždėjo į ausį: "Labai silpnas". Galvoju sau. Ir išsilaikyk gi, žmogau: ir be ašarų, ir be kalbų, ir visai arti, ir visai toli. . .

Vaikščioju, bijodama net sušlamėti, sukryžiauvusi pirštus ant lūpų, kad neprašnekčiau. Stropiai seku informacijos lapą, patiekdama maistą, kurio užtektų tik paukščiui. Slaugyti ligonį patyrimo nekažkiek, tad pirmomis dienomis jaučiau nemažą įtampą. Slaugomajam ėmus stiprėti, mud-

*Pasilik vienas, nedalink savo dovanų –
Rūkuose miega saldės spinduliai,
Kaip kūdikiai. . .*

*Šiuurktūs šešėliai, girti vakarykščia diena.
Džiaukis, jog esi nepastebimas.
Tavo padai liečia kelio dulkes,
Kaktoj žiebiasi amžinybės žvaigždė.*

*Rūkuose miega saulės spinduliai,
Kaip kūdikiai.
Laukinės kriaušės atveria baltus delnus . . .
Gerk, o gerk rytmečio pilnumą.*

*Granito kalną
broliai kasa
vienų vieni.
Šlaitais upeliai kraujo teka
visoj šaly.*

*Debesio glėbin
saulė ritas.
Naktis tamsi.
Mirties verpetuos lupa granitą
vienų vieni.*

—————
*Už puotos stalo
didžiūnai sėdi.
Talka baigta.
Rūbu raudonu žemę aprėdę,
šaukia: taika!*

viejų kontaktas mezgėsi gan greitai. Iš kažkur atsirado vilties ir humoro. Kartą, kai palinkau prie Jo lovos, kad uždėtų rankas man ant kaklo, mėginant priešpiečiams pasodinti, kažkaip nejučiomis ėmiau ir pasakiau:

— Matai, dabar galėčiau išpildyt Monikos prašymą — pabučiuoti Nalą, kai Jis pats laiko uždėjęs rankas ant mano kaklo.

Ligonis pradėjo taip nuoširdžiai juoktis, kad aš net išsigandau.

— Dėl Dievo meilės, — sakau, — juk mums nevalia nei kalbėti, nei juoktis, ką pasakytų Irutė (taip mes savo tarpe vadinom dr. Giedrikiene). Iš to mano išgąščio Jį ėmė dar didesnis juokas.

— Jei jau mirt, tai bent linksmai, — atsikvėpęs pasakė. Po to nepasidarė ligoniui blogiau. Kartą, kai jau buvo gerokai sustiprėjęs, betikrindamas mano naujausius eilėraščius, ilgai įsižiūrėjo į vieną ir paklausė:

— Katrele, ar gali pasakyti, ką turėjai galvojį jį rašydamą?

Pasakiau, kad turėjau galvojį savo mokytoją. Ir tai buvo tiesa. Eilėraštis buvo pavadintas “Nedalink savo dovanų”. Kitas eilėraštis, jau spausdintas, labai patraukęs jo dėmesį, buvo “Vienų vieni”. Apie eilėraščius be ryšio su profesorium čia neminėsiu, nors mudviejų buvo nemažai tuo laiku apie juos kalbėtasi.

Ligos pavojui lėtai praeinant, mes patyliukais vėl grįžom į žydinčią salą, paliktą anapus vandenų. Grįžom į savo klasę, į Ugniagesių gatvę ir į kitus mūsų išvaikščiotus takus. Nors buvau pats nereikšmingiausias ratukas dr. Šomkaitės namų gydymo aparate, tačiau turėjau progos įsitikinti, kiek daug ligoniui reiskia gera nuotaika, mėginant grįžti į gyvenimą. Gal ne kartą mudu truputį nusižengėm daktarų nustatytom taisyklėm, tačiau buvom įsitikinę, kas sveikatai tas žalos nepadarė. Jis vis atsargiai užsimindavo apie gimnaziją, laukdamas lyg vaikas pasakos prieš miegą... O mane kažkas gundyte gundė atskleisti ir tai, kas Jam lig šiol apie klasę dar liko nežinoma. Tokių “perliukų” prisirinko geras žiupsnelis.

Vieną rytąėjau į dr. Šomkaitės permatomą žalumoj paskendusius namus. Parko takai buvo apnešti žiedadulkėm. Su manim, rodos,ėjo visa jaunystė. Buvau gerai pažįstamam pavasario “tranze”. Tokios nuotaikos priglūšinta, atsiradau pas profesorių. Tada ligoniui jau buvo leista pavaikštinėti po kambarius. Jis sėdėjo ant lovos krašto, peržiūrinėdamas spaudą.

— Pavargai, Katrele, — sako, — tokį kelią pėsčiomis.

— Kelias tolimas, bet mielas, — išdainavau anuos, nors ir neautentiškus, Monikos žodžius.

Ir man atrodė, kad Jo akys drėksta. Lūpos kiek suspaustos, nosies šnervės išsiplėtusios. Aha, pavasaris veikia į ligonį kontrastu, pagalvojau. Ką man dabar daryt?

— Ar Jūs šiandien jaučiatės blogiau? — paklausiau.

— Jaučiuosi taip pat, tik negera, kad esu kitiems našta. Ypač šiuos namuos, kai matai, kad užmiršta save, o rūpinasi tuo, kuris mažiausiai reikalingas. (Kalbėjo, aišku, apie dr. Šomkaitę). Štai, kas jį pradėjo slėgti, kai ėmė atgauti jėgas: begalinis jautrumas — nesunkinti kitų.

— Mes Jus visi labai mylime, visas “štabas”! — mėginau užtikrinti linksmai.

— Žinau . . . jaučiu . . . bet. . .
— Jis nebaigė sakinio.

— Bet. . . bet. . . kam čia tos minorinės nuotaikos. Ši diena su visu pavasariu priklauso tik mums.

Kaip tik tuo laiku buvo Jam duodama specialaus vyno. Aš, turėdama dr. Šomkaitės pilnus šeiminkavimo įgaliojimus, prisipyliau vyno iš kito grafino ir žymiai daugiau. Turiu gi atsilaisyti prieš nuotaikų grėsmę. Susidaužėm taurelėm. Jis jau skaidriau nusišypojo.

— Būk gerutė, susirangyk ant sofos patogiai, kaip kadaise . . . Ugniagesių gatvė.

Taip ir padariau. Numečiau batus ir paskendau puošniose dr. Šomkaitės sofos pagalvėlėse.

Jis kažką galvojo, bet nesiskubino pasakyti. O aš galvojau, kad nugalėjom pavasarį.

— Dabar man primeni tą vakarą, kai, grįžęs iš posėdžio universitete, radau tave miegančią savo kambary ant sofos. Raudona skarelė su juodom aguonom užmesta ant stalo lempos, kambarys pilnas šiltai rausvos šviesos. Vieni rankraščiai nuslydę ant grindų, kiti įstrigę tarp pirštų. Man taip pagailo: nusi-bodo mergaitei ir užsnūdo.

Gerau atsiminiau — tada mes ruošėme spaudai mano debiutinį eilėraščių rinkinį “Akys pro vėduoklę”.

Volungės atsiranda prieš lietų

Kai ligonio sveikata pagerėjo, kad jau nebereikėjo nuolatinės prižiūrėtojos, kartais užeidavau šiaip Jį aplankyti. Kartą apie 11 val. dienos metu, beeinant tirštai išsilapojusiais parko takais, pasipynė debesiukas. Lyg ant juoko — nulijo trumpai, bet stipriai. Kol priėjau dr. Šomkaitės sodybą, saulė ir vėl žeme raičiojosi, uždegdama savo šviesą kiekvieną vandens lašą. Žengus kelis žingsnius takeliu, pamaciau Profesorių sėdintį prieky vynuogių tunelio. Susigaudžiau, kad Jis ir lietų bus praleidęs tame begaliniai tirštų lapų tunely. Jis sėdėjo pusiau nugara į mane. Kairioji koja sulenkta kampu, dešinioji atitraukta kiek atgal. Visu kūnu truputį palin-

kęs į priekį, abiem rankom laikė uždengęs kelius, lyg saugodamas juos nuo oro atmainų. Poza — lyg mėginusio atsistoti ir sustingusio tame judesy. Nedrįsau prisitarti, sudrumst mintis ar išgąsdinti. Patyliukais grįžau atgal į šaligatvį ir, po kelių minučių, trankiais žingsniais pasukau atgal kietesnių taku. Jis atsigrėžė:

— Katrele, per lietų...

— Volungės visada atsiranda per lietų, nes ieško vandens; o aš atėjau ieškodama vyno...

Tą kartą daug juokavom. Jis mane ėmė vadinti volungėle. Kalbant telefonu taip ir atsiliepdavau kurį laiką. Jei pasitaikydavo prieš lietų ar po lietaus, mudviejų pašnekesys visada nusiskaidrindavo juokavimu. Šis epizodėlis reikšmingas gal tik tuo, kad po to vizito, grįžtant parku namo, susikristalizavo eilėraštis “Nedalink savo dovanų”, į kurį Profesorius atkreipė dėmesį, atspėdamas mano mintį. Šiaip, Jis nebuvo mano “įkvėpėjas”, bet tyras šaltinis, prie kurio ateidavau po nesėkmių atgaivint pavargusią sielą.

Nepamenu gerai metų, bet jau buvo gerokai po gimnazijos, kai susižiedavau su Remigijum Valaičiu, Profesoriaus geru pažįstamu ir bendradarbiu. Kai abu užėjom Jam prisistatyti, linkėdamas mums laimės, Jis pasakė: “Daug buvo Damajančių, bet man buvai tik tu viena”.

Šiuos Profesoriaus žodžius

priėmiau paviršutiniškai. Tose aplinkybėse tebuvo vienintelė galimybė priimti juos kaip komplimentą. Tačiau po daugelio metų, beslaugant Jį ir pašnekesiais grįžtant į “žydinčią salą”, kartą Jis priminė:

— Nemanyk, kad man lengva buvo, kai supildavai į mano švarko atlapą savo širdies nesėkmių ašaras, kai reikėdavo išklaustyti, paguosti, patarti, užgniaužus savąjį jausmą.

Dabar galvoju: kaip bebūtumėm dideli ar maži, visi griebiamės savo praeities šviesių skeldrų, nes jau maža kas belikę ryt dienai...

Taigi. Už langų suokia pavasaris. Medžiai vis labiau įsilapoja. Kartais su dr. Irute ar “štabo” viršininke dr. Šomkaite pasiimam profesorių ir išvažiuojam trumpam į gamtą. Jis žengia silpnai, reikia prilaikyti, kas, matyt, slegia Jį. Jis kalba apie Putnamą. Jis ten važiuosiąs, suprantama, taip apsisprendęs, kad priglaustų Jį lietuviška Putnamo seselių žemelė. Mudvi su Irute stengiamės nuotaiką išblaškyti, bet sunkiai einasi.

Paskutinės Velykos

Lemtingi buvo tie 1969-ji metai. Spalio 17-tą dieną mirė mano vyras. Tą šurprios nelaimės valandą profesorius Brazaitis su dr. Šomkaite atskubėjo pirmieji. Man padėti “štabas” staiga persiorganizavo: abi mielosios dak-

(Atkelta iš 87 pusl.)

aeternitatis". Tai įžvalgaus politiko žymė.

Okupacijose ir apleidęs tėvynę, Juozas Ambrazevičius iš literatūros perėjo į politinio darbo lauką. Ne dėl karjeros, bet pareigos šaukiamas. Tai idealisto kelias. Ir tada iš Ambrazevičiaus jis pasidarė Brazaitis. Politinį darbą jam teko dirbti sunkiausiose sąlygose. Ir tose sąlygose jis atsiekė tiek daug, kad vargu kitam būtų pasisekę atsiekti. Jo asmenybė buvo geriausia jo vaisingo darbo talkininkė. Jis buvo pakantus išklaudyti priešingą nuomonę ir pripažinti, kai ji teisinga. Tačiau savąją tiesą jis visada gynė faktais ir logiškais argumentais. Brazaitis buvo nepaprastai įžvalgus — jis gebėjo ne tik matyti gyvenimo realybę, pažinti žmones, pastebėti socialinio ir politinio gyve-

nimo įvykius, bet ir visa tai giliai analizuoti bei objektyviai įvertinti. Jo kritika visada buvo pozityvi. Kaip jis kalbėjo, kaip rašė, taip ir gyveno. Niekad nieko neniekino, neižeidė, o vaižgantiškus deimančiukus gebėjo pamatyti ir pas savo priešininkus. Ambrazevičiui-Brazaičiui nebuvo svetimas ir švelnaus humoro jausmas.

Aplamai Juozą pažinau kaip pareigingą idealistą ir tikrą dvasios aristokratą. 1962 metais sutikau jį Los Angeles mieste ir mažiausio pasikeitimo jame nepastebėjau: švelnus, nuoširdus, draugiškas. Su jo mirtimi neteko me vieno iš pačių didžiųjų nepriklausomoje Lietuvoje išaugusių žmonių. Ir aš manau, kad jo paliktoji šviesa ne tik neužges, bet, priešingai, su laiku tėkmė augs ir stiprės.

---

tarės ir buvęs mūsų ligonis.

Prasidėjo vėl nauja fazė: metai iš metų gedulo ženkle. Profesoriaus sveikata svyrudavo: tai geriau, tai blogiau. Grįžęs į namus redaguoti "Darbininko", laikas nuo laiko trumpam užsukdavo aplankyti. Atmintinos 1974-ųjų metų Velykos. Didįjį Šeštadienį stabtelėjo Jis pasveikinti su Šventėmis. Lipo iš mašinos su violetinių hiacintų vazonėliu. Atrodė, Jis vos išlaikotą vazonėlį rankose. Išbėgau pasitikt, perimdama iš Jo gėles.

— Be reikalo, Katrele, nėra sunku, — lyg ir nenoromis perleido jas man, prieš lipant keletą laiptukų iki durų. Žinau, kad buvo sunku, labai sunku, nei kiek nelengviau, kaip mano širdy, mirties šešėliams slankiojant aplink. Kalbėjo Jis lėtai, kaip visada, tačiau tyliau ir dažnokai atsikvėpdamas; vos tepalietė kuklias vaišes. Tai buvo paskutinės Velykos...

Ar Jis mirė 1974 metų lapkričio 28 d. linksmai, kaip buvo žadėjęs, — nemačiau, nežinau.

PASKUTINIS PAŠNEKESYS SU PROF. JUOZU BRAZAIČIU

LEONARDAS VALIUKAS

Leonardas Valiukas, LFB centro valdybos pirm., 1974 Dainavoje su prof. Juozu Brazaičiu ir jo dukra Marija Matulioniene

Paskutiniųjų virš dešimties metų laikotarpyje prieš prof. Juozą Brazaičio mirtį tekdavo jį aplankyti net po keletą kartų metuose. Rezoliucijų ir kitais reikalais siekdavau krašto sostinę, tad gana dažnokai pasukdavau ir iki New Yorko ir “Darbininko” redakcijoje aplankydavau prof. Juozą Brazaitį. Jei netekdavo užsukti į “Darbininko” redakciją, tai tuo atveju turėdavome ilgus telefoninius pašnekesius. Tie mūsų pašnekesiai liesdavo visus opiuosius ir aktualiuosius lietuvių, Lietuvos ir pasaulio reikalus bei klausimus. Kiekvienas iš tų pašnekesių tęsdavosi tarp 2-4 valandų. Kiekvieną kartą atvykdavau su “paskutinėmis” žiniomis iš krašto sostinės, ir prof. Juozas Brazaitis

stengdavosi išgauti visas detales, kurios liesdavo JAV politinį gyvenimą ir Lietuvos bylos reikalą. Tie pašnekesiai vykdavo net su pertraukomis. Mat, “Darbininko” redakcijoje atsirasdavau apie 10 ar 11 val. ryte. Apie 12 val. mano senas pažįstamas ir bičiulis iš Los Angeles laikų kun. dr. K. Bučmys, O.F.M., pakviesdavo į vienuolyną pietums. Po pietų prof. Brazaitis ir aš vėl tęsdavome savo pašnekesį. Atsiminimų iš turėtų pašnekesių su prof. Juozu Brazaičiu duosiu vėliau. Šį kartą mano atsiminimai lies tik paskutinį ir ilgą mūsų pašnekesį, turėtą 1974 metų rugpiūčio mėnesio 7 ir 8 dienomis LFB poilsio ir studijų savaitėje Dainavoje.

Paskutinis susitikimas su frontininkais

Maždaug prieš šešetą metų nė viena LFB poilsio ir studijų savaitė neapsieidavo be prof. J. Brazaičio: jis jose visad tardavo ilgesnį žodį ir noriai jungdavosi į diskusijas. Bent penketą metų prieš mirtį jo sveikata jau gerokai šlubavo, ir studijų savaitėse jis nebepasirodydavo.

1973 ir 1974 metais tas savaites teko organizuoti man. Į mano kvietimą atvykti į 1973 m. stovyklą, jis atsakė laiškučiu:

Labai ačiū už dėmesį ir rūpestį . . . Težinosiu tik paskutinėm dienom, ar galėsiu atvykti. Jei pvz. bus man tokios dienos kaip vakar ir šiandien, tūnosiu Brooklynė. Jei atvyksiu, tai dviem dienom — sakysim, antradieniui ir trečiadieniui. Savaitgalio venčiu, nes tada bus daug žmonių, o aš papratęs būti vienas, stebėti ir mažiau būti stebimas . . .

Į Dainavą neatvyko. Teko vėliau būti New Yorko mieste, ir jis man kalbėjo, kad tuo metu jo sveikata buvusi blogoje padėtyje. Tame mūsų pašnekesyje jis užsiminė, kad pasistengsiąs mus aplankyti Dainavoje 1974 metų vasarą. Vėliau “bombardavau” jį laiškais. Jis atsiliepė 1974 metų birželio 7 laišku, kuriame rašė:

. . . Ar galėsiu atvykti į studijų savaitę — nežinau, kokia bus tada ‘mano atmosfera’. Apskritai atpratau nuo žmonių, o juo labiau nuo masės žmonių.

Jei susidarys patogios sąlygos — nebent porai dienų . . . Parašiau vėl jam, pažadėdamas visą galimą globą Dainavoje ir geriausius frontininkų gydytojus. Jo laiškas (1974.VIII.2) pasiekė mane jau Detroite: “Mielas Leonardai, neturėjau tiek energijos, kad atsispirčiau Tavo tokiame energingam įsakymui būti Dainavoje. Jei nieko ypatingo neįvyks, būsiu trečiadienį ir ketvirtadienį. Nieku nesirūpink. Mane iš Clevelando atveš ir parveš mano duktė. Nesirūpink nė patalpa. Galima bus juk sustoti tame artimiausiame motely. Iki pasimatymo trečiadienį apie pietus! J.B.”.

Gerokai prieš pietus prof. J. Brazaitis pasiekė Dainavą. Kaip buvo minėjęs, jį atvežė jo duktė Marija Brazaitytė-Matulionienė. Kartu atvyko jos kelerių metų dukrelė. Visa trijulė buvo apgyvendinta gan patogiam stovyklos administracijos dviejų kambarių butelyje.

Mūsų pirmoji “sesija”

Iki pietų buvo dar beveik valanda laiko, ir aš pakviečiau profesorių į seselių namelį, kur buvau apsigyvenęs. Mano pakvietimą jis mielai priėmė. (Dainavos stovykloje niekad nebuvusiems paaiškinu, kad “seselių namelis” yra atskiras pastatėlis, susidedąs iš 4 kambarių, svečių kambario ir koplytėlės. Tame namelyje visad apsigyvena sto-

vykios vadovybė).

Tuo metu seselių namelyje buvome įsikūrę penkiese: kun. K. Pugevičius, kun. H. Šulcas, Bern. Brazdžionis, J. Kojelis ir aš. Kiek prisimenu, tuo metu nė vieno iš jų nebuvo ten, ir mudu pradėjome savo to paskutinio pašnekėsio pirmąją “sesiją”, užtruksią geroką pusvalandį.

Jis buvo atvežęs naujai išėjusio 1974 birželio mėn. “Į Laisvę” numerį (tiesiog iš spaustuės!), mano suredaguotą. Įteikdamas jį jis man kalbėjo: “Geras numeris”.

Sustojome kiek prie jo sveikatos stovio. Į mano klausimą — “Profesoriau, koks sveikatos stovis, kaip jaučiatės paskutiniu metu?” — jis išėmė iš švarko kišenės keletą mažų bonkučių su įvairiomis piliulėmis ir jas man rodydamas kalbėjo: “Jos palaido mano gyvybę”. Pridūrė, kad ta diena (1974 rugpiūčio 7) esanti pakenčiama. Kalbėjau, kad jis išoriniai atrodo puikiai. “Būtų puiku”, jis skubėjo su savo atsakymu, “jei ir vidinė padėtis būtų tokia pat. Kaip minėjau neseniai savo laiške, mano energijos ‘akumulatorius’ jau nebe-pakraunamas. Metai auga ir su jais negalavimai.” Čia užsiminė, kad prie įprastinės ligos prisimetusios dar naujos, kurios jį varginančios jau keletą mėnesių. Kalbėjo, kad prie geriausių norų negalėjęs atvykti į LFB sąjūdžio suvažiavimą, įvykusį 1974 metų gegužės mėnesio 25 ir 26

dienomis Čikagoje.

Prof. J. Brazaitis, žvilgtėrėjęs į jam paduotą studijų savaitės programą, mane paklausė, kaip mums pavykstą Kalifornijoje įtraukti jaunimą į konkretų Lietuvos laisvinimo darbą. “Masiškai įtraukti į tą darbą nepavyksta”, kalbėjau, “bet mes ten turime keletą jaunimo atstovų, kurie pajėgiai ir sumaniai į tą žygį jungiasi”. “Jums ten, Kalifornijoje, kažkaip sekasi beveik kiekvienoje srityje”, pašnekėjęs tęsė prof. J. Brazaitis. Jis kalbėjo, kad Dainavą patiksis ketvirtadienio pavakaryje ar penktadienio rytą ir jam nebeteksia išklausti jaunimo atstovų pareiškimų ir diskusijų simpoziume — *Jaunimo paruošimas visuomeninei veiklai ir Lietuvos laisvinimo darbui ir jo įtraukimas į tą žygį*. Tas simpoziumas buvo pramatytas programoje šeštadienį, rugpiūčio 10. Nuomonių pasikeitimas jaunimo problemomis tęsėsi apie 10 minučių ir mūsų nuomonės sutapo šiais klausimais: (a) frontininkai turėtų tęsti, plėsti ir tobulinti jaunimo paruošimą ir įtraukimą į konkretų Lietuvos laisvinimo darbą; (b) LB vadovybė turėtų suruošti kasmet specialius vienos ar poros savaitių kursus jaunimui, kuriuose jaunimo atstovai iš įvairių krašto vietovių būtų ruošiami visuomeninei veiklai ir apčiuopiamam Lietuvos laisvinimo darbui; (c) pagrindinės jaunimo organizacijos (ateitininkai, skautai)

turėtų imtis iniciatyvos jaunimo paruošimui ir įtraukimui į konkretų laisvinimo darbą.

Laikas buvo pajudėti pietums į Dainavos stovyklos valgyklą. Sutarėme savo pašnekesį tęsti po pietų.

Komunistų nauja taktika

Priešpietiniame pašnekesyje prof. J. Brazaitis buvo užsiminęs, kad turįs tam tikros medžiagos, kuri liečianti jojo asmenį. Paminėjau, kad po pietų būsiu kurį laiką seselių namelyje, ir jis pažadėjo pas mane vėl užsukti.

“Prieš maždaug trejetų savaitių rašiau tau”, kalbėjo po pietų atėjęs prof. J. Brazaitis, “kad esu kaltinamas kaip žydų persekiotojas Laikinosios vyriausybės dienomis. Sovietams per tam tikrų JAV elementų pavyko neseniai praveisti tuo klausimu straipsnių ir žinučių “New York Times” ir “New York Daily News” dienraščiuose. Tam tikri žmonės mano “kaltei” įrodyti jau seniai ieško liudininkų Los Angeles, Čikagoje, Detroite, New Yorke ir kituose miestuose. Dėl to teko porų mėnesių sugaišti, iki įsiskaičiau į sovietų paruoštus leidinius “Nazi-War Criminals” . . ., “Documents Accuse” ir kt., iki surinkau kitų medžiagų ir parašiau 17 puslapių aiškinimų apie tuos laikus ir darbus bei sovietų atliktų dokumentų falsifikavimą”.

Prof. J. Brazaitis kalbėjo, kad žydams yra puikiai žinoma, jog Laikinoji vyriausybė stengėsi jiems padėti visomis išgalėmis. Čia jis nurodė porą dokumentų: vieną — nacių (“Documents Accuse”, No. 107), kitą — sovietų (“Švyturys” — 1963.X.19). Ir naciai ir sovietai tvirtina, kad žydų reikalus nuo 1941 metų liepos 2 dienos tvarkė patys naciai. Anot prof. J. Brazaičio, tų kelių dienų laikotarpyje (1941. VI.24 — 1941.VII.2) žydų reikalas Lietuvoje iš viso nebuvęs net pajudintas. Prof. J. Brazaitis kalbėjo toliau, kad iškilesni lietuvių darbuotojai laisvajame pasaulyje gali sulaukti panašių ar kitų sovietų kaltinimų, žinoma, pagrįstų falsifikuotais dokumentais. Anot jo, seniau sovietai tremtinius vadindavę “fašistais”, paskutiniųjų poros metų laikotarpyje bandą ne vienam prisegti “žydų persekiotojo” vardą. Neseniai sovietai pradėję savo naują taktiką, pasiūsdami į laisvąją pasaulį savo “dokumentų”, kuriais bandoma “įrodyti”, kad vienas ar kitas lietuvių darbuotojas yra buvęs komunistų agentas. Jis klausė: “Ar mes esame pasiruošę ir pajėgūs tų sovietų melą ofenzyvų sutikti ir jų atremti?”

Jau jam mirus, kongresmanas J. Eilberg rašė (1975.I.13) JAV LB Krašto valdybos vicepirmininkui A. Gečiui, kad kaltinimai prof. J. Brazaičiui buvę be pagrindo.

*Bendravimas su pavergtais
lietuviais*

Prof. J. Brazaitis minėjo, kad tą mano suredaguotą ir man atvežtą „*I Laisvę*“ žurnalo numerį perskaitęs su vienu „išibėgijimu“. Tame numeryje skirta nemaža vietos bendradarbiavimo su karštu ir pavergtaisiais klausimui. Klausiau, ar jis pritariaš visoms mintims, keliamoms tuo klausimu tame numeryje ir padarytoms prie jų išvadoms. Jo atsakymas buvo, kad vienoms — pritariaš pilnai, kitoms — neutralus, gi vienai ar kitai — priešingas. Anot jo, frontininkai ir kiti lietuviai neturėtų bijoti tą klausimą svarstyti bei diskutuoti, bet tai darytina mažose grupėse. Tam tikros gairės tuo klausimu esančios reikalingos, ir Algio Raulinaičio siūlomi šeši punktai esą tvarkingi. Jam esančios priimtinos tame numeryje duodamos dr. A. Maceinos mintys. Nieko blogo nesą ir Anatolijaus Kairio mintyse. Jis eilę kartų man ir kitiems yra kartojęs teigimą: „*Jei norime duoti šviesos kitiems, turime patys jos turėti*“. Anot jo, pavergtieji laukia iš mūsų — laisvės ir nepriklausomybės ilgesio ir ugnies, Vakarų kultūros šviesos, vilties ir kantrybės jausmo, demokratijos ilgesio ir dvasios, laisvojo pasaulio šlifo. Anot jo, daugelis pavergtųjų pralenkiu daugelį laisvųjų visose tose ir kitose srityse. Anot jo,

tokių asmenų, kurie tų dorybių neturi, vykimas į pavergtą kraštą neduodąs jokios naudos Lietuvai, o tik žalos.

Lietuvių išjudinimas veiklai

Pro f. J. Brazaičio atvykimo į stovyklą dienos (rugpiūčio 7) popietė buvo skirta steikams ir pašnekiesiems prie Dainavos ežerėlio. Poilsio ir studijų savaitės dalyviai buvo susigrupavę po 8 ar 10 asmenų prie eilės stalų po pastoge prie ežerėlio. Dauguma dalyvių nebuvo per daug „agresyvūs“ ir nevargino prof. J. Brazaičio. Po steikų vakariinės buvo padaryta prof. J. Brazaičio kartu su iškilesniais frontininkų darbuotojais nuotraukų. Amerikiečių panašiuose susibūrimuose iškilmingiausias asmuo aplanko kiekvieną grupę prie kiekvieno stalo ir su ja nufotografuoja. Tokį pasiūlymą daviau prof. J. Brazaičiui, ir jis be jokio atsikalbinėjimo priėmė. Prof. J. Brazaitis, fotografas ir aš pradėjome tą „kelionę“, kuri užtruko žymiai ilgiau, negu kad maniau. Po visos tos „kelionės“ nuo stalo prie stalo maniau, kad prof. J. Brazaitis gali man reikšti kiek nepasitenkinimo. Priešingai, jis šypsojosi, dėkojo už sudarymą galimybes susitikti su kiekvienu ir pasikeisti vienu kitu žodžiu ir kalbėjo: „*Jaučiuosi neblogai. Tas pasibičiuliavimas mane paveikė teigiamai*“.

Suradome vietos prie vieno

iš laisvesnių stalų, ir mūsų paš-
 nekesys palietė frontininkų ir
 kitų lietuvių išjudinimą konkre-
 čiam darbui bei veiklai. Jis čia
 nepagailėjo man ir kitiems kali-
 forniečiams gražių ir mielių žo-
 džių. Anot jo, jis stebįs mūsų
 veiklą ten su džiaugsmu. Prof.
 J. Brazaitis kalbėjo: *“Žaviuosi
 paties ir kitų energija ten ju-
 dinti bičiulių ir kitų lietuvių
 veiklą. Jūs ten su kaupiu ati-
 duodate savo duoklę sąjūdžiui,
 išseinate su didesniais užsimoji-
 mais ir juos realizuojate. Būtų
 gera, kad ir kitos vietovės pa-
 sektų jums”*. Anot jo, masės im-
 ponuoja didesni užsimojimai, ku-
 rių lietuvių centriniai vienetai
 stokoja. Mūsų veiksniai, akcen-
 tavo jis toliau, turėtų imtis di-
 desnių užsimojimų, paruošti tų
 žygių įvykdymui konkrečius ir
 detalius planus ir kviesti laisvo-

jo pasaulio lietuvių bendruome-
 nę tų darbų įgyvendinimui.
 Mūsų nuomonės sutapo, kad iki
 šiol laisvojo pasaulio bendruome-
 ninio ir Lietuvos laisvinimo dar-
 bo ir finansavimo našta pakelia
 vidurinėsios ir senesnėsios kar-
 tos nariai. Kaip pilniau įjungti
 jaunąją kartą į visuomeninę veik-
 lą ir Lietuvos laisvinimo dar-
 bą? Kaip išgauti pinigines pa-
 ramos visam mūsų darbui iš tų,
 kurie galėtų aukoti kasmet šimtai
 ir tūkstančiais? Kokio lais-
 vinimo darbo galėtų imtis šimtai
 jaunosios kartos atstovų, kurie
 profesoriauja kolegijose ir uni-
 versitetuose, ir kaip juos pasiek-
 ti? Mūsų nuomonės vėl sutapo,
 kad tai esą didžiosios proble-
 mos, kurioms mūsų aktyvioji vi-
 suomenė turėtų surasti atsakymą
 bei sprendimą.

Prie vieno stalo: (iš kairės) L. Žemaitienė, J. Brazaitis, L. Kojelis, V. Baleišytė,
 V. Petrulis, P. A. Raulinaitis, J. Mikonis, R. Jautokaitė ir S. Smalinskienė

Nepasakytoji kalba

Prof. J. Brazaitis atvyko į kitos dienos (rugpiūčio 8) studijų savaitės rytinę programos dalį. Nors išvakarėse jis man buvo sakęs, kad nė nemėginčiau jo kviesti tarti žodžio, tačiau, pradėdamas posėdį, priminiau, kad turime savo tarpe patį vyriausiąjį “rabiną” ir lauktumėm iš jo bent kelių žodžių. Jis nejudėjo į priekį ir pakilęs nuo kėdės publikoje tarė: *“Nepasakyto kalba yra visad geriausia kalba. Turiu ją pasirašęs ir savo kišenėje”*, su šypsniu veide kalbėjo jis, *“ir tegu ji ten ir palieka”*. Palinkėjo visiems sėkmės ir atsisėdo. Tai buvo jo paskutinis viešas žodis LFB sąjūdžio nariams.

Per likusį jo buvojimo laiką Dainavoje buvome dar iš kelių kartų sėstelėję vienur ar kitur ir pasikeitėme nuomonėmis visa eile kitų klausimų: nesuradimas bendros kalbos veiksniuose, mūsų spaudos misija, opieji ir aktualieji LFB sąjūdžio reikalai ir kt. Anot jo, dėl veiksmų nesutarimo neturėtumėm per daug sielotis; svarbiausia, kad kiekvienas iš jų imtųsi konkretaus darbo. Kalbėjo, kad beveik nieko nebeparašęs “Darbininkui”. Anot jo, mūsų šiek spauda turėtų mus informuoti, formuoti mūsų viešąją opinią gyvybiniais lietuvių ir Lietuvos klausimais, išėiti su konkrečiais siūlymais

ir būti žymiai daugiau kritiškesnė mums visiems.

Paskutinis atsisveikinimas

Prof. J. Brazaičio piniginis pajėgumas buvo labai ribotas, tačiau jis visad stengdavosi visomis išgalėmis paremti visus pozityvius lietuvių užsimojimus. Po vieno pasistiprinimo Dainavos valgykloje Linas Kojelis ir aš bandėme parinkti dalyvių tarpe aukų kunigo Kazimiero Pugevičiaus veiklai. Bandėme aplenksti prof. J. Brazaitį. Jis pagriebė mane už rankos, sakydamas: *“Leonardai, to nedaryk!”* Jis perbėgo akimis aukotojų sąrašą, pasirašė jį ir paaukojo tokią sumą, kuri pralenkė kitas.

Savaitgalis artėjo, ir dalyvių skaičius didėjo mūsų poilsio ir studijų savaitėje. Susitikome vėl, ir jis kalbėjo: *“Leonardai, už maždaug pusvalandžio išjudėsimė. Buvo didelis dvasinis atsisveikinimas bei atsigaivinimas. Dėkui už manęs pakvietimą į Dainavą. Kada aplankysi mus New Yorke? Jei tik pasuksi į rytinį pakraštį, neaplenk mūsų”*. Pažadėjau jį aplankyti netolimoje ateityje. Atsisveikinome, ir jis tarė: *“Iki pasimatymo New Yorke!”* Deja, tas mūsų pasimatymas nebeįvyko ...

JUOZO BRAZAIČIO KRITIKA TREMTYJE

VLADAS KULBOKAS

Literatūros kritikas Vladas Kulbokas

Juozas Brazaitis (Ambrasevičius) literatūrą studijavo Kauno universiteto teologijos-filosofijos fakultete 1922-27 m.; literatūros studijas gilino Bonnos universitete 1931-32 m. Literatūros profesorius ir kritikas, nepriklausomoj Lietuvoj rašęs „Židinyje“, „Naujojoje Romuvoje“, tremtyj — „Žiburiuose“, „Aiduose“, „Tremtinių Mokykloje“, „Tėviškės Garsė“, „Darbininke“. Literatūros straipsnių davė Lietuvių Enciklopedijai. Išleido vadovėlius: „Literatūros teoriją“ (1930), „Visuotinės literatūros istoriją“

I, II (su J. Grinium ir A. Vaičiulaičiu), (1931, 1932), „*Naujuosius skaitymus*“ I, II (1938), III (1939, su A. Vaičiulaičiu ir A. Skrupskeleiene). Parašė literatūros studijas: „*Vaižgantą*“ (1936) ir „*Lietuvių rašytojus*“ (1938). Lietuvoje liko rankraštis knygos apie Maironį. „*Vaižganto*“ studijoje pagrindinai įvertino jo kūrybos meną. Čia, autoriaus žodžiais, „*nors atsižvelgiama į Vaižganto kūrybos istoriją, tačiau dėmesys labiau sukoncentruojamas į pačią objektyviausiąją kūrybą, į objektyvų kūrybos produktą, į Vaižganto beletristiką, ne į Vaižgantą beletristą*“. („*Vaižgantas*“, 4 psl.). Studija pasižymi gilia analize, lyginamuoju metodu, objektyvumu ir gyvu estetiniu Vaižganto kūrybos pergyvenimu. Be to, dar Brazaitis suredagavo: Donelaičio „*Metus*“ (1940), V. Pietario „*Lapės gyvenimą ir mirtį*“ bei „*Algimantą*“, Lazdynų Pelėdos „*Klaidą*“ (1939) ir Maironio „*Pavasario balsus*“ (1940).

Gilios erudicijos ir gero skonio straipsniais garsėjo dar Lietuvoje, pasižymėdamas žmogiškąja šiluma, idėjingumu, naujų idėjų iškelimu. Tremties pradžioje, atspėdamas nuo politikos, kol nepasinėrė „Darbininko“ redakcijos darbuose, dažnai pasisaky-

davo literatūros bei kritikos klausimais, duodamas nesenos literatūros praeities piūvį, ateities gaires. Paskutiniai metai vėl tam daugiau atsidėdavo. Berods, nepasirašytieji “Darbininko” literatūriniai straipsniai bei kritikos priklauso jo plunksnai. Jis didelis stilistas. Sakiniai trumpi, paprasti, vaizdingi ir reljefingi.

Jo nuomone, mūsų lyrika dar Lietuvoje pasiekė europinį lygį. Proza, idealizuodama liaudies moralinį taurumą, dvasinę pusiausvyrą, daugiausia neigiamai piešia naują luomą — buržuaziją. Naujovės į musėjo iš Vakarų per Rytus. Įsitvirtinęs simbolizmas perėjo į realistinį simbolizmą. Tėvynėje likę rašytojai gavo materialines sąlygas, o tuo patį sakymą kurti pagal svetimą ideologiją — varomi agituoti (*Laureatų akivaizdoje*, “Aidai”, 1948, 13 nr.).

Literatūros vaidmuo tremtyje

Tautos padėtis šiuo metu yra herojinė; eina žiauriausia kova dėl tautos ir žmogaus teisės gyventi. Tremties literatūra — vienas kovojančios tautos ginklų tautiečiams stiprinti ir draugams laimėti. Bet čia neperšama propagandinė, pilietinė literatūra, eiliuota publicistika. Literatūros paskirtis — žmoniškumo žadinimas, žutbūtinės kovos stiprinimas. Tremties literatūra silpnėnė negu buvo Lietuvoje, nes visi

esame degraduoti ir nepajėgiama duoti to, ką galėjome Lietuvoje; be to, visos tautos gyvena atominės tremties grėsmėje, žmogaus žemosios galios atpalaiduojamos. Baugu, kad rašytojai spaudoje vienas kitą čaižo. Skaldomės ir smunkame moraliai labai staiga. Literatūra stengiasi bent tą tempą sulėtinti. Rašytojai turėtų būti kaip ugnies stulpai izraelitams (*Karybos vaidmuo šiandien*, “Tėviškės Garsas”, 1947. II.20).

Tremties rašytojas labiau susijęs su bendruomene negu tėvynėje. Įspūdžių gausybė veikia rašytoją teigiamai ir neigiamai. Jis patenkina lietuviško žodžio pasiilgimą, bet turi nesustingti siaurame rate, net tėvynės ilgesį reikšti originaliai, kad neišeitų reportažas, taikomoji poezija. Poetas, stovėdamas aukščiau, suvokia gilesnę įvykių prasmę ir suranda poetinę formą. Kartu rašytojas turi kelti ir bendruomenės lygį. Mūsų galvose ir jausmuose eina perversmas, kurį tik rašytojas gali atskleisti. Grynoji literatūra nėra atitrūkusi nuo visuomenės, o jai vadovauja. Tik tokios literatūros labai maža, nes nėra sąlygų kurti. Mūsų rašytojai neturi medžiaginės atramos. Į svetimas literatūras įeiti beveik negalima. Teks remtis bendruomenėmis, jei jos neišsiblaškos ir sudarys bent minimalias rašytojo sąlygas. Reikia stengtis susirišti su pasaulio rašytojais (*Rašytojas tremtinių bendruomenė*—

je, "Tremtinių Mokykla", 946, II, 15-19).

Rašymas svetima kalba

Kilus balsams, kad mūsų rašytojams reikia stengtis išeiti į svetimas literatūras, rašyti svetimomis kalbomis, J. Brazaitis, apsvarstęs argumentus už ir prieš, konstatavo: už-rašytojai gautų daugiau skaitytojų, daugiau garso, pinigų, talentui skleistis sąlygas, išgarsintų Lietuvos vardą ir žmonijai atiduotų lietuvių tautos duoklę; prieš — dėl gausių varžovų rašytojui sunkiau prasimušti, o taip pat būtų skriauda atiduoti svetimiesiems rašytoją, ypač mūsų mažai tautai. Išvada — rašytojo nepalengsi į svetimą tematiką, kūrybinio pergyvenimo neužsakysi; talento didumą ir tarptautiškumą lemia ne tema, o talento gilumas. Svetimaj žemėj rašytojas gali kurti iš atsiminimų ar naujų pergyvenimų, bet visur liks tautinio charakterio žymės. Dabartinei kartai šis klausimas neaktualus, o ateityje priklausys nuo rašytojo apsisprendimo. Sentimentas tėvams lenks į savąją literatūrą. Bet dvasinio savitumo išlaikymui čia aplinka nepalanki (Ar lietuvis menininkas turi liktis ištikimas, "Aidai", 1960, nr. 6, 248-252).

Tremties kritikos vargai

Tremtyje nuo pat pradžios buvo skundžiamasi kritikos sunkia padėtimi. Kritikas daugiausia ra-

šo patys rašytojai, neišvengdami šališkumo. J. Brazaitis (Sūduvis) pastebi, kad ir Lietuvoje recenzijose būdavo daug subjektyvumo. Ir ten jas rašydavo daugiausia rašytojai, ir objektyvesniems išeidavo neblogai. Sunkiau būdavo su lyrikais. Lyriško nusiteikimo, subjektyvios kritikos žalin-gos, nes jos klaidina skaitytoją ir nuvertina recenziją: "*Autoriui daug svarbiau išgirsti objektyvių ir net kritiškų nuomonę svetimaj žmogaus (net ir savo priešo), nes bičiulių meilę jis ir taip žino, ir dėl neobjektyvumo, per daug pasaldintos recenzijos jam darosi koktu*" (Knygos ir recenzijos, "Žiburiai", 1948.II.4). Reikiamųjų recenzijų žala dar didesnė: skaitytojui trukdoma grožėtis nauju veikalu ir neteisingai pažeidžiamas autorius. Be to, mūsų tebejaučiamos nedemokratiškos atarūgos: smerkti kitaip rašantį, reikalauti aktualių temų, jas nurodinėti, kabintis prie pasaulėžiūros, reikalauti "tikro gyvenimo", žanrų grynumo: *Vienas šaukia, kam autorius rašo apie tolimų praeitį, kai mes norime aktualesnių, dabarties temų? Arba pikta klausiamo: kodėl rašytojas vaizduoja tik kaimiečius, kai mums įdomu miestiečiai? Kitas vėl piktinasi: kodėl knygoje atvaizduotas tik vienos pasaulėžiūros atstovas, o nėra lygiai iškelti ir visų kitų srovių atstovai? Ir tuoj daroma išvada — veikalas esq̃s vienašališkas, neteisingas, menkavertis etc*"...

(t. p.)- Arba kimba prie slapyvardžių, lenda į privatų autoriaus gyvenimą, provokuoja, pvz., išsišoka: „ši knyga turėjo gauti pirmąją premiją“. Recenzentai turi vertinti veikalo geras ir blogas puses proporcingai pagal jų svorį. Nevykę blusinėjimai neturi atgrasyti idealistų skaitytojų, kaip buvo atsitikę paskutiniu metu tėvynėje.

Apie novelę ir lyriką

Atsiliepdamas į V. Švitros teigimą, kad Lietuvoje vyravo novelė („Tėviškės Garsas“, 1947, 87 nr.), Brazaitis pasisako, kad ne kiekvienas rašytojas gimęs novelistu ir, be to, visi žanrai yra lygiaverčiai, nors mūsųose vyrauja novelė, pvz., Biliūnas, Vienuolis, Vaičiulaitis, Mazalaitė, Krėvės „Šiaudinė pastogė“. Rimtas literatūros mėgėjas visus žanrus lygiai vertina. Mes kiekvieną vaizdelį vadiname novele. O jai reikia: dinaminio įvykio, objektyvumo (be pašalinio balasto), kompozicijos rišlumo ir natūralumo. Palaidumas — mūsų novelės nuodėmė. (*Mūsų novelės klausimu*, „Žiburiai“, 1947.X.4).

Lyriką specialiai paliečia str. *Apie romantinio peizažo lyriką*. B. Rutkūno 4-a lyrikos knyga („Žiburiai“, 1947.VIII.30). Brazaičio manymu, subtiliai jautri išorės plastikai romantika patinkanti jaunimui, bet šiandien jos simboliai nuvartoti; nors kur egzotiškesnis autoriaus jausmas lie-

jasi kartu su gyvo peizažo atspindžiu, ši paprastutė poezija, kad ir negili, slepia daug grožio. Betgi tuojuo priduria: „O rinktinio meno mėgėjai, tur būt, čia pasiges savito originalumo, kuriuo kūrėjas turi švystelti ir staugiai sutirpinti širdis. Nėra čia žodžių sklidinumo nei ypatingo dvasios gilumo“. Taigi čia Brazaičio išvalgumas ir rimti reikalavimai originalaus talento eina kartu.

Nepriklausomos Lietuvos literatūros kartos

J. Brazaitis sintetiškai apibendrina jas „Aidu“ 1968 m. 2 nr. 62-68 psl. Jas skirsto taip:

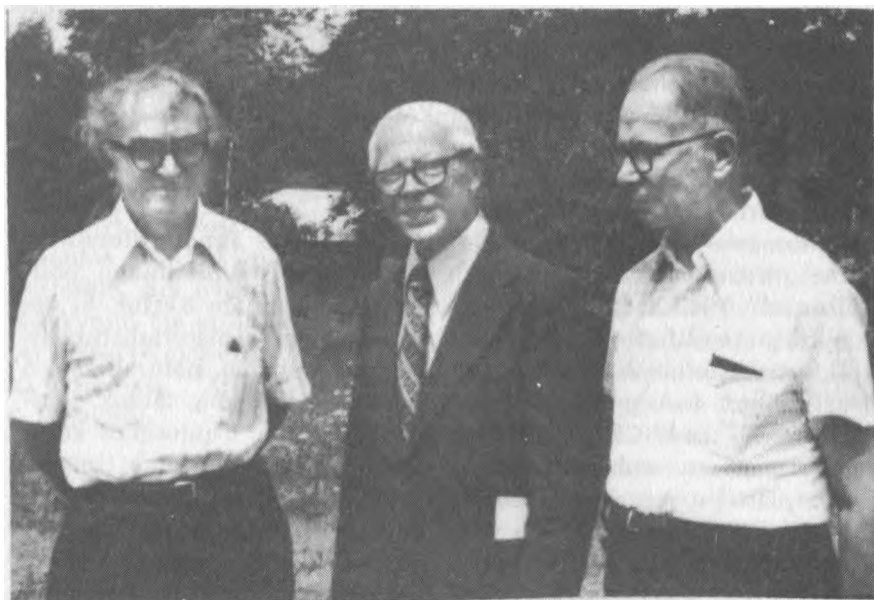
I-ji generacija apima tautinio atgimimo metą. Literatūra tuo metu turi visuomeninį, patriotinį uždavinį pažadinti krašto meilę, paskatinti į mokslą, kultūrą, vienybę, žmoniškumą. Tai Maironio, Vaižganto, Vydūno, Lazdynų Pelėdos, Šatrijos Raganos, Žemaitės laikai.

II- sios generacijos atstovas Herbačiauskas atmeta literatūros tarnavimą visuomeniniam, politiniam, religiniam tikslui. Ši generacija atmeta materialistinę filosofiją, realizmą, natūralizmą, o pasuka į estetizmą, tautos geniaus ieškojimą. Tautosakos keliu eina L. Gira, V. Krėvė, impresionizmo — Šeinius, ekspresionizmo — Savickis, realizmo — Vienuolis, simbolizmo — Sruoga, Kirša, Putinas, futurizmo eksperi-

Prof. Juozas Brazaitis ir poetas tėvas Leonardas Andriekus, O.F.M., dabartinis Liet. Rašytojų d-jos pirmininkas, apie 1960 New Yorke

Poetas Bernardas Brazdžionis, prof. Juozas Brazaitis ir PLB garbės pirmininkas Stasys Barzdukas 1974 Dainavoje

Lietuvių Rašytojų d-jos susirinkime apie 1960 poeto Juozo Tysliavos namuose; iš kairės (sėdi) P. Juskus, A. Landsbergis, K. Grigaitytė - Graudienė, prof. J. Brazaitis, N. Mazalaitė, tėvas L. Andriekus, O.F.M.; stovi L. Žitkevičius, P. Naujokaitis, J. Tysliava, Stp. Zobarskas, V. Maciūnas

Prof. Juozas Brazaitis (dešinėje) Lietuvių Rašytojų draugijos 1958 metų literatūrinės premijos įteikimo iškilmėje New Yorke. Kalba laureatas poetas Kazys Bradūnas, gavęs premiją už eilėraščių rinkinį "Morenų ugnys". Kairėje Leonardas Andriekus ir Birutė Pūkelevičiūtė, literatūros vakaro dalyviai

mentus daro Binkis.

III generacija eina dviem keliais: Vakarų ir Rytų. Reiškiasi nuosaikus realizmas poezijoje: Miškinis, Aistis, Brazdžionis; pasakojime — kyla Vaičiulaitis, Ramonas, Mazalaitė, Simonaitytė, Jankus; socialistiniame realizme reiškiasi S. Neris, Cvirka.

Žvilgsnis į poeziją...

Iš pirmosios generacijos Brazaitis išryškino Maironį. Jo vaidmuo mūsų tautos gyvenime didžiulis. Santykiai su tauta skirtini 3 laikotarpiais: a) prieš nepriklausomybę, b) laisvę atgavus, ir c) okupacijų metais. Aptaria ir sovietinių okupantų jo paneigimą, vėliau “reabilitaciją” (*Maironis ir Lietuva*, “Aidai”, 1957, 8 nr.). Pirmame laikotarpyje Maironis herojinės kovos už lietuviybės idealus didelio talento poetas, realiai įvertinęs ateitį ir jai laimėti davęs programą, sukėlęs tikėjimą ir entuziazmą. Nuo spaudos atgavimo prasideda visuomenės diferenciacija ir literatūros emancipacija. Maironis primamas ar atmetamas literatūriniais motyvais. Nepriklausomybę atgavus, gal nesąmoningai norint nusikratyti Maironio hegemonijos, prieš jį griežčiau rašoma (B. Sruoga, A. Šmulkštys, A. Venclova). Į Maironį grįžtama rusams okupavus Lietuvą. Komunistai jį apšaukia buožių poetu. Antrojoje okupacijoje iš dalies reabilituotas, bet perdažytas. Skai-

tytojai jo naują leidimą, nors ir išcenzūruotą, greitai išgraibstė.

Poetas J. Baltrušaitis gyvenimo gale Brazaičiui atrodo kaip idealus mąstytojas, dėstęs objektyvų dogmatinį pasaulio ir giliosios esmės suvokimą (*Baltrušaičio “Poezija”, “Aidai”, 1948, 9, 429-30*). F. Kiršos Tolumų stiprybė esanti ten, kur patriotinis jausmas suobjektyvintas. Jis Brazaičiui atrodo filosofiškiausias mūsų poetas, deja, ne visada išbaigtos formos.

Straipsniu *Putinas — lietuvių poetas nelaisvėje* (“Darbininkas”, 1956.XII.21) aptaria pavergto, bet nepalaužto poeto kūrybą, kurioje “*skamba gimtojo krašto meilė, laisvės troškimas, protestas prieš dvasinę prievartą ir smurtą, pasididžiavimas žmogaus didybe, o sielvartas dėl jo menkystės, ir kiti poeto plunksnos verti jausmai*”.

S. Santvarą, kaip ir Vaižgantą, laiko idealistu ir jungiančiu žmogumi lietuvių visuomenėje. Ir savo raštuose jis stengiasi jungti idealą ir tikrovę, “*ieško realistinio ir simbolinio žodžio kūrybinės išraiškos: realistinei frazei surasti poetinės atmosferos, simbolinei frazei surasti kūrybinio konkretumo, sujungti du kraštutinumus — šita kryptimi reikėsi Santvaro kova dėl poezijos jo poezijoje. Kur ji buvo laimėta, išsprogdavo, vaižgantiškai kalbant, nuoširdūs deimančiukai*”.

Apie *Aistį*, pasukusį iš egoistinės lyrikos į objektyviąją (*Nemuno ilgesys*) J. Brazaitis kalba straipsnyje *Tėvynės ir pavasario pasakų poezija* (*„Žiburiai“*, 1947. XI.1). Čia Aistis nugalėjo soneto formą ir iškėlė lietuviško žodžio muzikalumą: *„Anksčiau Jonų Aistį (Kuosų Aleksandriškį) pažinome kaip didelį estetų, nematytu lig tol subtilumu pajutusį lietuviško žodžio muzikalumą ir vaizdo plastikų. Dabar tų muzikalumą poetas iškelia iki fortissime. Tai tikri žodžio jautrumo stebuklai, ir tai tetinka tik jam vienam“*. Esą, Aistis pastatęs estetinę poezijos sieną, kurią retas kas beperlips. Ir pasukęs į patriotiką, nevirto publicistu. Mintį nugalėjo *„nečionykščio gyvenimo nuostabia gėla“*. Tai poeto didybė.

K. *Bradūnų* Brazaitis laiko giliausiu animistiškai krikščionišku mūsų liaudies dvasios reiškėju, giliau į ją nusileidusiu už pačią tauotsaką: *„Ana praeities dvasia, žvelgianti į gamtos reiškinius sudvasinančiom, animistinėm akim, kuriančiom paraleles ir kontrastus tarp žmogaus ir gamtos reiškinių, sugrįžta Bradūno poezijoje sūmoningai ir giliai, sugrįžta dvasios pagilinta, supoetinta daugiau negu pačioje tautosakoje“* (*Morenų ugnys*, *„Darbininkas“*, 1958.IX.23). Brazaitis atskleidžia keistą, lyg ne šio pasaulio šviesą, iškaltą reljefą tos nerealios realybės; atspėja, kad poetas leidžiasi į savo paties

dugną, mistiškas buities šaknis. Iš svarių žodinių akmenų statąs pagonišką šventyklą. Tik sapno logika leidžianti minėti Sopulinalgąją, varpus, greta senosios religijos įvaizdžių (V. K.). . . Pirmiau Bradūnas žinojęs visus atsakymus. Dabar išrita didelius klausimus ir, lyg akmenis, nustumia bedugnėn (*Morenų ugnys*, *„Aidai“*, 1959, 5, 218-19).

L. Andriekaus *„Saulė kryžiuose“* jam švysčioja lyg Dievo charakterio ženklais (*„Darbininkas“*, 1960.XI.15), o *„Po Dievo antspaudais“* poetas jau ieškąs sau naujo kelio. Tur būt, J. Brazaitis (*„Darbininko“* 1969.X.10 str. be parašo) užakcentuoja apie V. Šlaito paskutinį rinkinį: *„Kur eilėraščio pabaiga susiliečia simboliškai su kažkuo aukštesniu ir gauna pagilintos prasmės, ten yra geriausi eilėraščiai“*.

V. Bogutaitės *„Lietų ir laikų“* vadina *„apeliaciniame teisme užvesta bežemės kartos byla“*. Bežemė karta — be konkrečios geografinės vietovės, be tėvynės ir tėviškės. Jai visi kontinentai, rasės ir religijos vistiek. Jos dvasia sudėliota iš visos žemės nuotrupų. Tokie ir Bogutaitės antrojo rinkinio *„Lietaus ir laiko“* įvaizdžiai. Jie rodytų lyg žmogų universalinės dvasios, kuri skirtina nuo eklektinės, prisisunkusios elementų iš visos žemės jų neištirpinus, nepavertus nuosavu organišku pasauliu, palikusiu lyg vaiko kišenės *„turtai“*. Kritika nejaučia čia to sulydymo. Kiek ga-

lima suvokti, Bogutaitės žmogaus kentėjimai, kovos — giminiški egzistencialistams. Bet tai dar ne universalumas, tik šios epochos tam tikros žmonių grupės dvasia ... Ar jie visuotiniai, ar jie praeis kaip tam tikra mada? Bogutaitės eilėraščiai cikliniai, išvengia fragmentiškumo. Gaila, kad, esą, autorė kai kur jungia poeziją su reportažu. Ir asociacijų ryšys palaidas. Žodis, užuot komunikacija buvęs su kitais, tesuprantamas autorei (visas ciklas „*Dainuoki, broli, savo likimą*“). Tad didžioji rinkinio dalis belieka ne poezijos laimėjimas, o eksperimentas. (*Apeliaciniame teisme užvedė bylų bežemė karta*, „Darbininkas“, 1969.IX.12).

Brazaitis palankiai sutiko naująją mūsų poetų generaciją — „*Tiltų*“ ir „*tunelių*“ rinkinį (Atėjo su savo žodžiu nauja generacija, „Darbininkas“, 1969.XII). Jauniausieji gimę tarp 1945 ir 1952, daugiausia Vokietijoje, augę jaunimo organizacijose, veikiami didmiesčio aplinkos ir jos gyvenimo ritmo, judėjimo ir nežinios, bet ta techninė civilizacija jų nedžiugina, jai net reiškiamas aversija, traukimas į gamtą, taikos pasiilgimas ir pagarba žmogui. Juos žavi rytojaus paslaptingumas, noras kurti naują pasaulį. Visi atsisako klasinės formos, rašo palaidai, pusiau retoriškai, pusiau kaip reportažą. Kai kurie dar jaučia vidinį ritmą. „*O geriausia kritika jiems bus jų pačių pirmyn bėgantieji me-*

tai. Su metais atsisakys manieros ar plokščios formos, aštrės jų konkretus gyvenimo tikrovės suvokimas ir jų santykis su tikrove, stiprės jausmo ir minties suglaudimas į atbaigtą poetinį vienetą, ateis mokėjimas istoriškai žiūrėti į poezijos formų ir temų raidą, kuri reiškiasi pasikartojančiom bangom“.

... ir į dailiąją prozą

Brazaitis akylai permeta blizgančio esteto J. Savickio kūrinį, mato aukštą jų kokybę, artizmą, neturintį ryšio su skaitytoju. Savickis, jo manymu, žmogų padaro marionete, pagal savo norą tampo, rodo be jokių moralinių interesų, tik rafinuotu civilizacijos padaru. Jis sumaišęs realinį pasaulį su fantastiniu, ir sukuriąs trečią — meno pasaulį (Jurgis Savickis, „Aidai“, 1952, 2, 70-72).

Jis iškelia M. Pečkauskaitės aktualumų tiems, kurie nori apsispręsti už tautą ir religiją. Čia esąs jos aktualumo pagrindas. (*Pečkauskaitės raštų prasmė šiandien*, „Aidai“, 1961, 9, 398-400).

A. Vaičiulaitį jis pastato į tikrą vietą — po „Keturių Vėjų“ rėkiančio kritinio realizmo Vaičiulaičio estetiško realizmas — nepraeinamo grožio kūriniai. Kritikas pabrėžia gyvenimo medžiagos panaudojimą, kompoziciją, charakterius, foną. Jo novelės turi epinio platumo, minties konden-

suotumo; literatūrinės pasakos atsistoja greta Haufo, Wildo, Skalbės (*“Tėviškės Garsas”*, 1947. IV.3).

Literatūroje Brazaitis mato paryškindą, pagilintą tikrovės atspindį. Taip V. Ramono *“Kryžių”* Kreivėno skelbiamos pažiūros ir darbai būdingi tiek mūsų visuomenei, tiek Vakarų kapitalizmo atstovams, net ir tariamiems *“krikščioniškos kultūros saugotojams”*. Kreivėno ir jo sūnaus Petro dialogas yra pratęstas į visuomenę, kur vieni aiškino, kad materialistinė ir liberalistinė filosofija tiesė kelią komunizmo praktikai, o kiti piktinosi autorium dėl neteisybės liberalistinei ir socialistinei ideologijai. Visuomenės balsai nesutarė. *“Ginčas negalėjo priversti prie sutarimo, kaip negalėjo susitarti ir Kreivėnas su sūnum. Bet ginčas buvo ženklas, kad lietuviškoje visuomenėje ir po ano bolševikmečio buvo žmonių su Kreivėno galvojimu, buvo žmonių ir su Petro galvojimu”* (*“Draugas”*, 1965.I.19). Kai V. Ramonas antrame romane *“Dulkės raudoname saulėleidy”* parodė panašią katalikybės iškrypą — kataliką fariziejų, tai katalikai autoriaus nekaltino katalikybės suniekinimu (*“Aidai”*, 1965., 10, 451-52). Kita vertus, kai A. Škėmos *“Balta drobulė”* kritikuota moraliniu atžvilgiu (kaip ribojantis su pornografija), tai šis kaltinimas rašytojo draugų buvo puolamas, kam kritikas virsta moraliniu cenzoriumi, var-

žančiu kūrėjo laisvę; ta pati laisvė nebuvo pagerbta *“Kryžių”* atveju: *“Tokis dvejobas matas tebegyvas tiek lietuviškoje, tiek nelietuviškoje visuomenėje. Tie, kurie kalba apie kūrybos laisvę sau, dažnai pamiršta apie kūrybos laisvę kitam”* (*“Darbininkas”*, 1965.I.19). Brazaitis *“Kryžiuose”* mato pusiausvyrą tarp turinio ir idėjos, *“kur stiliaus spontaniškas gajumas ir kultūra, charakterių plastika, kontrastinis jų susitapymas šalia kitskito, dramatinės įtampos logiškai veda į rūsčių drastišką nukryžiovimo atomazgų”* (*“Aidai”*, 1965,10, 452).

J. Brazaitis pripažįsta J. Jankui gerai pinamą intrigą, dinaminę techniką, bet nurodo, kad žalia tikrovė reikalinga meninės skraistės (*Naktis ant morų*, *“Aidai”*, 1949, 24, 129-30). Jaunam prozininkui P. Jurkui, linkusiam į lyrizmą, pataria laikytis esminių dalykų — įvykių ir intrigos. Jankus esąs jautrus ir turįs skonį literatūrinio grožio, jį kultivuoja ir skaitytoją patraukia lyrine nuotaika. Bet lyrinė nuotaika yra tik pagalbinis pasakojimo elementas, o turi vyrauti intriga. Ir Jurkui, kurio pasaulis yra tarp realistinio ir fantastinio ribos, reikėtų remtis labiau realistiniu, leidžiančiu labiau gilintis į psichologinius ir filosofinius klausimus (*Rašytojas nuo Varduvos*, *Darbininkas*, 1954).

Plati *“Lietuvių literatūros svetur”* apžvalga, berods, taip

pat jo darbas (*“Darbininkas”*, 1969.VII.2 ir 9). Šio veikalo trijų generacijų autorius Brazaitis skirsto taip: vyresnės kartos — A. Vaičiulaitis (poezijos apžvalga), S. Santvaras (drama) ir V. Kulbokas (literatūros kritika), vidurinės kartos — J. Girnius (visumos apžvalga) ir Č. Grincevičius (bibliografija); jaunesnės kartos — K. Keblys (romanas) ir R. Šilbajoris (novelė). Vieni į savo darbų žvelgiu kaip informatoriai, kiti kaip vertintojai. K. Keblys — aštriausias kritikas. Knygos vertintojas pasisako už informaciją, nes duoti knygos vertinimų, jei skaitytojas veikalo nėra skaitęs — nenaudinga. Nevienodai knygos ir grupuojamos. A. Vaičiulaitis — generacijomis, Keblys — chronologiškai, Kulbokas — kryptimis, dėstymo temomis ir kartomis. Vertintojas pasisako už kartų principą: (1) nepriklausomą Lietuvoj subrendę ir kūrę rašytojai, (2) pradėję Lietuvoje ir čia išplėtoję savo kūrybą, (3) subrendę čia ir šio krašto įtakoje, (4) tik į literatūrą atėję ir pradėję reikštis. Pessimistiškai žiūrį į literatūrinę padėtį Keblys ir Šilbajoris, o optimistiškai — Vaičiulaitis ir Santvaras. Griniaus straipsnio itin vertinga dalis — paralelė tarp čionykštės ir tenykštės literatūros, ir nurodymai, kurie tremties veikalai būtų įmanomi okupuotojoj Lietuvoj. Keblio nurodomi romano uždaviniai — “žmogiškosios tikrovės atskleidi-

mas” ir “naujosios Vakarų literatūros įtakos prisiėmimas” Brazaičiui atrodo abejotini: pirmasis per platus (žmogų atskleidžia visi literatūros žanrai ir visi menai), antrasis čia vartojamas susiaurinta prasme — egzistencializmo pažiūros. Tuo ribojimasis “reiškia tikrovės susiaurinimą, griežčiau tariant, gal net išimties pavertimą taisykle. Gyvenimo tikrovės plotas yra daug didesnis, žmonės yra ne vienos krypties . . . (*“Darbininkas”*, 1969.VII.9). Ne visi žmonės Dievo ieško, — kiti jo valią vykdo. Ir jie vertinami meno veikale pagal menišką pavaizdavimą. Girnius, anot kritiko, netiesiogiai mėgina atitiesti Keblio formulę, sakydamas, “kad dabartinio rašytojo kūrybos vertę sudaro ne primastos ar priimtotos tezės, o meninis dabartinės lietuviškos tikrovės atskleidimas” (*“Liet. lit. svetur”*, 526).

Skirstymas veikalų į tezinis ir netezinius Brazaičiui taip pat neatrodo priimtinas: “Veikalų padaro priimtina ne pasaulėžiūros tezės, epochiniai ar kitokį šarvai, bet mokėjimas duoti tiem dalykam meninio pavidalo” (*“Darbininkas”*, 1969.VII.9). Tvirtinimas, kad nepriklausomos Lietuvos literatūra neatskleidė kaimo žmogaus — netikslus. O Lazdynų Pelėda, Krėvė, Vaižgantas, Vaičiulaitis? . . . Kebliui ir Šilbajoriui dabartinė visuomenė atsilikusi, nekultūringa, gyvenanti iliuzijomis, užsidariusi nuo Vaka-

rų pažangos, nepritarianti literatūros avangardui. Šie apžvalgininkai nežiūri į tremties visuomenės raidą: stovyklas, emigraciją, ryšininkus iš Lietuvos, partizanų kultą; antrame dešimtmetyje išaukęs intelektualinis elitas. Pirmuoju laikotarpiu visuomenė entiziastiška lietuviškai knygai, meno manifestacijoms; atokus laikymasis nuo absurdo teatro, pasukimas į memuarinę literatūrą. *“Liet. literatūroje svetur”* apeita reikšminga kacetinė literatūra (st. Ylos *“Žmonės ir žvėrys”*, J. Daumanto *“Partizanai”*). Betgi Brazaitis šią apžvalgą vertina šitaip: (1) *“Lietuvių literatūra svetur”* yra 22 metų laikotarpio ne tiek literatūros istorija, kiek literatūros kritika — lyg *“Literatūros Lankų”* tęsinys; (2) ji labai vertinga surinkta informacija; (3) nors kai kurie teigimai bus sutikti kaip kontroversiniai, bet jie gali būti naudingi, jei vers skaitytoją susigalvoti; (4) pats toks knygos pasirodymas yra naujo intelektualinio pajėgumo ir organizacinių sugebėjimų liudijimas (t. p.).

Brazaitis duoda rimtų pastabų ir tautosakos klausimais, pvz., dėl J. Balio *“Lietuvių pasaulėjautos tikėjimų ir papročių šviesoje”*, kur autorius kalba apie kiekvienos religijos misteriją ir liaudies prisiėmimą naujos religijos prievartos. Brazaitis dėl to pareiškia: *Toki apibendrinimai gal yra būdingi autoriaus pasaulėjautai, bet jie nėra būdingi lie-*

tuvių liaudies pasaulėjautai ir nėra moksliskai pagrįsti kultūros raidos ženklai” (*“Aidai”*, 1967, 9, 410-11).

Brazaitis — psichologinės bei estetinės kritikos atstovas, tremties kritikų tarpe priklauso vyresniųjų kartai. Nuodugniai pažindamas pasaulinę ir savąją literatūrą, davė gerų literatūros apžvalgų, literatūrą rišo su gyvenimu, literatūroje matė esminę tikrovę, pabrėždamas visuomeninį ir moralinį momentą bei rašytojo laisvę. Rašytoją, ypač tremtyje, laikė visuomenės kėlėju ir žmoniškumo žadintoju. Į avangardizmą žiūrėjo blaiviai ir nuosaikiai, užvis vertindamas meninį lygį, bet ne madingą srovę, davė vertingų pastabų jauniems rašytojams. Pats būdamas didelio estetinio skonio kritikas, tiksliai ir taikliai įvertino daugelį tremties literatūros kūrinių. Jo sprendimai nevienadieniai, o tikrai patveriu ilgam laikui. Didelis jo nuopelnas — visuomenės literatūrinio skonio auklėjimas.

*Šią naktį krito daugel lapų
Ir nuoga bus dabar klevuos,
Tarnai ateis, lapus sušluos,
Ir aukso kauburėliai –
Kapas vis prie kapo
Ant tavo kelio sužėruos.*

A. Jas m a n t a s

BRAZAITIS LIGOJE

ROZALIJA ŠOMKAITĖ

Rozalija Šomkaitė, farmacijos daktarė, visuomenininkė

1969 sausio 19, sekmadienį, vakare (tą datą gerai pamenu, nes ant rytojaus buvo prezidento Nixono inauguracija) Brazaitis paskambino Vaitiekūnui, kuris iš pasikalbėjimo padarė skubią išvadą, kad su Brazaičiu kažkas labai negera, nes jis perdavęs savo patvarkymus mirties atveju. Negaišdami išvykom pas profesorių. Buvo labai neramu. Rakto nuo jo buto neturėjau ir nežinojau, kaip seksis patekti į

vidų. Nerimas atslūgo, kai, paskambinus ir Snukei (jo “beagle” šuniukui) pradėjus loti, po valandėlės durys atsidarė ir chaluatų apsisiautęs pasirodė patsai profesorius. Atrodė labai suvargęs. Bet, raginamas eiti lovon, aiškinosi, kad jau truputį geriau jaučiasis, krūtinėje mažiau skauda. Papasakojo, kad per pamaldas Angelų Karalienės lietuvių bažnyčioje pasijutęs blogai ir netekęs sąmonės. Bet netoliese sėdėjęs dr. R. pagelbėjęs atsigavinti ir palydėjęs iki automobilio. Pats dr. R. išskubėjęs į Washingtoną, į prezidento Nixono inauguraciją. Girdi, imdamas tabletę po tabletės nitrogliceriną, parvairavęs į 1060 East 39th Street, Brooklyne. Tuoj skambinęs dr. P., kuris davęs kai kurių nurodymų ir pažadėjęs rytoj, pirmadienį, apsilankyti. Į mano ir Vaitiekūno prašymus, kad vyktų pas mane į South Orange, griežtai atsakė NE.

— Mane iš čia tur būt tik su grabu išneš, — pasakė.

Kai pirmadienį, sausio 20, rytą jam paskambinau, jo balsas buvo kaip iš po žemių. Bet mane ramino, kad jaučiasis truputį geriau kaip vakar. Sakė, kad jau buvęs dr. P. ir nustatęs, kad jam tik nervinis priepuolis.

Man tačiau vistiek buvo neramu. Per pietus paskambinau kun. V. Dabušiui ir, viską papasakojusi, paprašiau jį vakare su manim ir Vaitiekūnu nuvažiuoti pas profesorį ir jį būtinai atsigabenti pas mane į South Orange, nes Brooklyne jam vieną vienam sirgti — tai lygu mirties ieškoti. Taip ir padarėm.

Vakare mes trise prisistatėm profesorui ir apreiškėm savo pretenzijas — išgabenti profesorį į South Orange. Griežtai šiaušėsi. Nevyksiąs. Spaudėme ir gražiuoju ir veik piktuoju. Atamenu kun. Dabušio kietą pastabą:

— Tai ar mus laikai kokiais piemenimis, kad jau antrą kartą nori išvaryti . . .

Pagaliau nusileido ir, kaip amerikiečiai sako, pasidarė “cooperative”. Man atidavė receptą, kurį rytą buvo gavęs iš dr. P., kad nueičiau į vaistinę ir paimčiau vaistus. Leidosi padedamas apsiręngti ir pasiimti reikalingus mažmožius. Tik nesutiko vykti mano automobiliu. Sutarėme, kad profesorius, kun. Dabušis ir Vaitiekūnas vyks profesoriaus automobiliu, vairuojant kun. Dabušiui. Žinoma, pasiėmėm ir Snukę.

Toje maždaug 45 minučių kecionėje profesorius nuolat ėmęs nitroglicerino tabletes. South Orange, kol Vaitiekūnas savo darbo kambarį pertvarkė ligonio sąlygoms, profesorius šiek tiek užvalgė pieniškos sriubos. Į antrą aukštą nueiti jau nepajėgė. Naktį jį keliskart lankiau. Miego-

jo ramiai. Paryčiais man pasigirdo jo įtartinas knarkimas ir kosėjimas. Skundėsi dideliu skausmu krūtinėje. Pasiūliau iškviešti greitąją pagalbą ir vykti į ligoninę. Griežčiausiai atsisakė.

— Rožele, ligonine tu nori mane nužudyti. Man praeis . . .

Tada paskambinau dr. R., kuris man patarė kreiptis į širdies ligų specialistą ir davė jo pavardę. Dar skambinau daktarams S., G. ir B. Mano pačios daktarė B. man paaiškino, kad privačiuos namuos tokį ligonį gydyti daktarai vengia, kad neužsitrauktų profesinės atsakomybės. Tada skambinau savo svainiui dr. A. į Čikagą patarimo. Mane išklausęs, paaiškino, kad prieš profesoriaus valią dabartinėje sąlygose jis į ligoninę nevežtinas ir kad namų aplinkoj šiuo atveju esą šiek tiek daugiau vilties profesorį išgelbėti. Sykiu nurodė, ką konkrečiai su vietos gydytojo pagalba turėčiau tučtuojau padaryti. Po to susirišau su dr. G. Ji užsakė diuretinių vaistų ir paprašė dr. A. laboratorijoje padaryti profesorui elektrokardiogramą ir kitus tyrimus. Parsivežiau dr. S., kuri paėmė profesoriaus kraują ir savo laboratorijoje padarė chemines analizes. Užsaciau deguonies tanką su reikiamaiais prietaisais. Antradienį vakare jau žinojom, kad profesorius yra stipraus širdies infarkto ligonis.

Dr. A. nustatytą gydymo režimą vykdyti daugiausia teko

man pačiai dr. G. priežiūroje. (Liginimo meno aš šiek tiek pramokau 1964, kelias savaites būdama ligoninėje prie savo svainio su širdies infarktu. Ta proga iš medicinos seserų pramokau ligonį ant kito šono apversiti, nuprausti lovoje, ar pakeisti lovos skalbinius, ligoniui esant lovoje, taip pat masažuoti ligonio kojas geresnei kraujotyčiai ir kitus būtinus patarnavimus). Dr. G. kasdien profesorių lankė ir darė atitinkamas injekcijas. Man esant darbe, pirmomis dienomis profesorių ligino Vaitiekūnas. Jo žinioje buvo ir Snukės globa. Savaitei buvau pasamdžiusi moteriškę, bet ji pasirodė tokia patarška, kad profesorių daugiau alino, kaip ligino. Turėjau jos atsikratyti. Gana dažnai profesorių lankė ir ligino jo buv. mokinė K. Grigaitytė-Graudienė.

Daugiausia rūpesčio buvo pirmomis dienomis. Vieną naktį, matyt, dėl nuovargio man kiekiau įmigus, per miegus pajutau, kad kažkas tempia mano antklodę. Mano nuostabai tai buvo Snukė. Pajutęs, kad pabudau, gailiai unkšdama, puolėsi prie mano veido, paskum staugia spruko į gretimai esantį profesoriaus kambarį (abėjos durys buvo atdaros) ir ten vėl unkštė. Nubėgusi į profesoriaus kambarį, radau prie lovos nukritusią alsuojamąją masę, kurios jis pats jau negalėjo pasiekti. Mat, jis pats buvo bandęs įsijungti de-

guonį, bet nepajėgė.

Pradžioje apie profesoriaus sveikatos padėtį turėjau kasdien referuoti dr. A. į Čikagą. Kai po savaitės nauja elektrokardiograma parodė, kad yra įvykęs persilaužimas į gerąją pusę, raportuodavau kas antra diena, o vėliau — vis rečiau.

Kai dr. A. leido profesorių pasodinti, buvau truputį nustebinta jo pajėgumo. Kai savo nuostabą jam pačiam pasakiau, jis, kaip paprastai, šypsodamasis paaiškino:

— Matai, Rožele, dabar jau galiu tau išduoti vieną paslaptį. Atsimeni, kai mane lankė dr. S. Patyręs, kad man užginta sėstis, papasakojo savo paties patirtį. Dar stažuodamas Hudson ligoninėje, Kearny, N.J., jis pastebėjęs dvejopą gydytojų praktiką: vieni gydytojai laikydavę ligonį bent šešias savaites kaip prikaltą prie lovos, kiti leisdavę ligoniui sėstis jau po kelių dienų. Ir faktas buvęs, kad antrieji veikiau sustiprėdavę. Todėl dr. S. tada ir man patarė, kad aš, kaip ligintojai bus užsiėmę kuo kitu, pabandyčiau po truputį pasėdėti. Tu pati dabar matai, kad tai buvo neblogas patarimas.

Be šios “apgavystės” profesorių, šiek tiek atsigavęs, pradėjo rūpintis ir teirautis, kas darosi “Darbininke” ir, man nežinant, per Vaitiekūną gauti “The New York Times”. Pirmą kartą nuo susirgimo pradžios (1.19) sa-

vo automobilį profesorius vėl pabandė liepos mėnesį. Iš South Orange atgal į Brooklyną išvyko rugsėjo mėnesį.

Bet ir iš Brooklyno veik kas savaitė pasirodydavo South Orange, nes dr. G. visą laiką leido injekcijas nuo kraujo krešėjimo. Beje, dr. A. buvo parinkęs tokius vaistus, kurių vienu metu buvo pristigę. Tik paskelbus per vietinę vaistinę tų vaistų pareikalavimą atitinkamoje JAV farmacininkų spaudoje, kelios vaistinės atsiliepė su pasiūlymais. Tuo keliu susidarė užtenkamos atsargos.

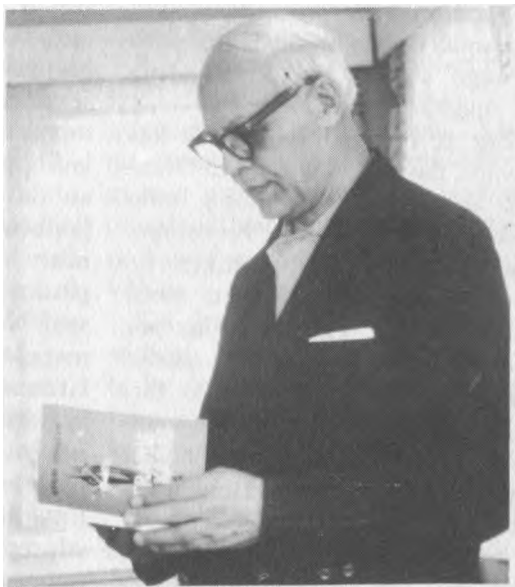
1973 iš Vaitiekūno nugirdau, kad jam su profesorium kartą grįžtant iš Kazickų, profesorius gana dažnai ėmęs nitroglicerino tabletes. Pirmąja proga paklausiau profesorių, ar jis tik ne per daug naudojasi automobiliu. Profesorius mane patikino, kad automobilio vairavimas — jam tikras poilsis. Girdi, jis iš Brooklyno per vieną dieną galįs nuvykti į Putnamą aplankyti kun. Ylos ir seselių.

Lūžis profesoriaus sveikatoje į blogąją pusę, atrodo, bus įvykęs 1973 pavasarį. Nuo tada jis man pradėjo guostis, kad jį kamuoja nemiga, kad dažnokai paskaudanti krūtinė, kad kartais tam skausmui apmalšinti per dieną tenką paimti po 30-40 nitroglicerino tablečių, kad ir skilvį paskaudą. Nors veik kas savaitė įduodavau profesoriui po kokių stiklainių pačios gamintų vai-

sių ar uogų konservų ir pačios virto užšaldyto vištienos sultinio, bet žinojau, kad maitinimosi atžvilgiu profesorius nerūpestingas ir todėl lengvai galėjo kokią vidurių negalę įsigyti. Abi su dr. G. pradėjome profesorių įkalbinėti, kad atsigultų į ligoninę nuodugnesniam sveikatos patikrinimui. Bet kur tau jis klausys! Nepaisant nė labai didelio respekto dr. G. ir labai nuoširdaus, galima sakyti, vaikiško ja pasitikėjimo, vistiek neklausė nė jos prašymų, kad gultųsi į ligoninę. Tik, kai skausmai krūtinės ir skilvio srityje tiek sustiprėjo, kad jų apmalšinti jau nebepajėgė nė nitroglicerinas, tada pagaliau sutiko atsigulti į dr. G. parinktą ligoninę. Beje, 1974 profesorius man prisipažino, kad pradėjęs su savim eksperimentuoti, būtent, susitūrėti nuo širdies raumenis stiprinančių vaistų.

Sekmadienį, 1974 rugsėjo 22, Vaitiekūno lydimas profesorius atvairavo į South Orange. Pirmadienį, rugsėjo 23, aš jį nugabenau į East Orange General Hospital ir palikau vidaus ir širdies ligų specialistų globoje. Apie savo atsigulimą į ligoninę profesorius užgynė skelbti. Kai dr. Kazickas, atsitiktinai iš pranciškonų apie tai patyręs, jam paskambino į ligoninę, profesorius, manydamas, kad aš būsiu apie jį dr. Kazicką painformavusi, buvo smarkiai ant manęs užsirūstinęs.

Juozas Brazaitis ligoje, Rozalijos Šomkaitės namuose, skaito K. Grigaitytės eilėraščių rinkinį "Trapus vakaras" Nuotr. Č. Grincevičiaus

Tyrimai ligoninėje parodė mažą žaizdelę skilvyje ir užsikimšimą ("occlusion") širdies kraujyje induose. Širdies ligų specialistai patarė širdies operaciją, prieš tai kiek galint sustiprinus visą profesoriaus organizmą. Skilvio žaizdelė per keletą dienų pagijo. Atitinkamais vaistais širdies ligų specialistai mėgino "iš-tirpdyti" širdies kraujagyslės užsikimšimą. Profesoriaus savijauta pasitaisė, jėgos atsigavo. Tik apie širdies operaciją jis ir girdėti nenorėjo. Atvirkščiai, maldavo gydytojus, kad kuo veikiau jį iš ligoninės išleistų. Ir išmaldavo. Gydytojai sutiko išleisti iš ligoninės su sąlyga, jei pasižada laikytis nustatyto režimo: gulėti, valgyti dietinį maistą, imti prirašytus vaistus, nesinervinti.

1974 spalio 4, penktadienį, par-sivežiau profesorį į South Orange. Galima suprasti mano susijaudinimą, kai, grįžusi po darbo, profesoriaus neradau. Paaiškėjo, kad, Vaitiekūnui išėjus į krautuvę, profesorius, niekam nieko nesakęs, išvairavo į Brooklyną. Paskambinau dr. G. ir papasakojus, kas su profesorium atsitiko, pridūriau, kad tai mane labai įžeidė ir kad aš daugiau jam nei skambinsiu, nei juo rūpinsiuos. Matyt, dr. G. apie tai bus papasakojusi profesoriui, nes šeštadienį, spalio 5, jis man paskambino ir labai atsiprašinėjo. Sutarėme, kad abu viską pamiršime ir kad pirmadienį jis grįš į South Orange. Tikino mane, kad jaučiąs gerai ir turįs parašyti "Darbininkui" savaitinę

apžvalgą. Šeštadienį vakare nuvežiau jam vaistus ir šiek tiek maisto. Spalio 7, pirmadienį, jį parvežė į South Orange kun. Dabušis. Spalio 4, vykdamas į Brooklyną, jis paskutinį kartą vairavo automobilį. Jo gydytojas jam vėliau priekaištavo, kad tai buvęs „suicidal“ susigalvojimas.

South Orange jo sveikatos stovis, atrodė, gražiai taisėsi. Jau buvo pradėjęs rašyti dr. Maceinos kažkurio veikalo recenziją AIDAMS, jau vėl buvo bekečias sparnus į Brooklyną, į talką DARBININKUI.

Spalio 13, sekmadienį, vakare, kai aš buvau į New Yorką pavėžinusi mane lankiusias Nainytes ir namie buvo likę profesorius ir Vaitiekūnas, staiga profesorius sugriebė dideli skausmai krūtinėje. Nei nitroglicerinas, nei jo įprastai nuo skausmo vartojamas anicin jį apmalšinti nebepajėgė. Vaitiekūnas norėjo pakviesti greitąją pagalbą, kad nugabentų į ligoninę, bet profesorius nesutiko. Tuo metu sugrįžus namo ir patyrus, kas darosi, ir aš melste meldžiau profesorius, kad sutiktų greitosios pagalbos nuvežamas į ligoninę. Ne ir ne!

— Jeigu norit manim susikratyti, vežkit į ligoninę, — pasakė.

Tada susirišau su dr. A. Čikagoje. Jis, mane išklausęs, griežtai įsakė nepaisyti profesoriaus ožiavimosi, tučtuojau pašaukti greitąją pagalbą, kad jį pristatytų į ligoninę; „arba jūs jo ne-

teksite“, užbaigė. Šioks dr. A. patvarkymas buvo profesoriui perduotas. O jis labai respekta-vo dr. A. Tada per kokias 15 minučių mano lydimas profesorius jau buvo East Orange General Hospital, iš kurios tik prieš gerą savaitę buvo išėjęs.

Ligoninėje gydytojas tuoj pat konstatavo stiprią širdies ataką ir iškviatė profesoriaus gydytoją, širdies specialistą, kuris, apžiūrėjęs profesorius, patarė iškviesti dukrą, nes padėtis esanti kritiška. Buvo iškviestas ir pranciškonas tėvas Paulius. Sekmadienio naktis buvo labai netikra.

Spalio 14, pirmadienį, popiet iš Clevelando atskrido dukra Marija, ir aš galėjau vykti namo nusenūsti. Nuo 12 nakties iki ant-radienio 7 val. ryto pavadavau Marytę, o nuo 7 val. ji mane išleido į darbą. Po darbo vykau tiesiai į ligoninę, nes Marytė apie 5 val. p.p. turėjo grįžti namo. Dienomis paprastai profesorius lankė dr. G., o po darbo aš nuvykdavau ir pabūdavau iki 6-7 val. ryto.

Spalio 18, penktadienį, po darbo nuvykusi pas profesorius, radau jį dideliuose skausmuose, suprakaitavusį ir negalintį prisišaukti medicinos sesers. Suradau medicinos seserį, kuri, susisiekusi su gydytoju, parūpino atitinkamų vaistų. Naktis praėjo ramiai. Kai šeštadienio rytą vykau namo, profesorius nieku nesi-skundė, tik jautėsi labai nusilpęs ir man kalbėjo:

— Jaučiu, kad mano gyvenimo svarstyklės krypsta į anapus. Labai neturiu jėgų. Laikausi tik už dviejų siūlelių...

Kai popiet vėl pas jį sugrižau, radau truputį pajėgesnį ir kalbesnį, nepaisant mano išpėjimų, kad kalbėjimas gali jį be reikalo nuvarginti. Iš jo kalbos man ypatingai įstrigo posakiai:

— Kuo arčiau artėja mirtis, tuo ji yra savesnė...

— Turiu vienintelį troškimą, kad mano duktė išsilaukytų lie-tuvaite...

Šeštadienio naktis praėjo visai ramiai. Rytą atrodė žvalus ir juokavo. Sekmadienį aš tarnybos reikalais turėjau išvykti į Madison, Wis. Atsisveikindama pasakiau profesorius, kad ateinančią naktį sutiko prie jo pabūti bičiulė Irutė Eitmanienė. Buvo labai patenkintas. Palinkėjo man laimingos kelionės ir pridėjo, kad trečiadienį, kai grįšiu iš Madison, jau veikiausiai rasiu jį grįžusį į South Orange. Nors trečiadienį grįžusi jį teberadau ligoninėje, tačiau buvo regimai sustiprėjęs. Pasakojo, kas jį lankė, kas atsiuntė linkėjimų korteles ir kad gydytojas labai patenkintas jo padėtimi. O kai aš jau norėjau atsisveikinti, atidarė prie lovos esančios spintelės stalčių, išėmė didoką voką su VIA AIR MAIL lipinuku, ištraukė mėlyną kortelę su viršelyje išspausdintu OUR FATHER WHICH ART ... ir padavė man:

— Skaityk...

Dėl savo prasto regėjimo aš greitosiomis nepajėgiau rankraščio suskaityti. Tada jis pats, iš manęs paėmęs, perskaitė:

— Mielas Tėtukai. Vakar Marytė man paskambino ir pranešė liūdną naujieną apie Tavo sveikatą. Užuojaautos žodžiai dažnai skamba pigiai ir banaliai. Noriu tik pasakyti — tegul Dievulis suteikia Tau stiprybės ir palaimos Tau sunkioje Valandoje. Ta pati — Mamytė. (Data — spalio 16).

Aš vis dar nesusigaudydama, kas taip rašo, paklausiau:

— Kas gi čia rašo?

— Nagi mano žmona. — paaiškino profesorius. Ir, įdėjęs kortelę į voką ir voką atgal į stalčių, juokdamasis pridūrė:

— Tu atameni, Rože, kai, susipažinusi su dabartiniu Vlados vyru, kartą tu man pasakei, kad Brazaitienė vertesnė už mane dangaus, gyvendama su tokiu vyru... Kai pasveiksiu, aš tau daugiau papasakosiu...

Palikau profesorį skaidrioje nuotaikoje. Kai po darbo ketvirtadienį ir penktadienį drauge su Vaitiekūnu jį lankėme, atrodė visai atsigavęs, pradėjęs skaičiuoti laikraščius, domėtis gyvenimu ir rūpintis, kad tik veikiau iš ligoninės išleistų.

Spalio 26, šeštadienį, prieš piet buvau išvykusi į White Plains, N.Y. Grįžusi, turėjau į garažą pristatyti automobilį, kad paremontuotų. Namie atsiradau apie 6 val. p.p. Netrukus su-

skambėjo telefonas ir dr. G. pranešė, kad tik ką profesorius jos akyse sukritęs ir šiuo metu “intensive care” visokiais aparatais gaivinamas. Padėtis jo labai kritiška. Tuoj nuvykau į ligoninę. Profesorius buvo be sąmonės. Burna ir nosis aklinau užlipdytos. Alsuoja mechaniniais plaučiais. Kitas aparatas širdžiai palaikyti. Virš lovos televizijos aparatas nuolat rodė širdies plakimo lauztinę. Įpūdis buvo, kad profesoriaus organizmas jau kapituavęs, o gyvybės siūlelis palaikomas tik mašinomis. Iki 1 val. ryto padėjau medicinos seserims budėti. Per tas keletą valandų jokio pasikeitimo ženklo.

Kai sekmadienio rytą nuvykau pas profesorį, jis jau buvo atsibudęs. Akys jau buvo gyvos. Kai medicinos sesuo jį paklausė, ar mane pažįstas, jo akių žvilgsnis tvirtino, kad pažįsta. Tačiau, kai medicinos sesers paprašyta aš jam pakartodama aiškinau, kur ir kodėl jis yra, jo akys visai nereagavo. Sekmadienio vakare palikau profesorį su labai mažu vilties spindulėliu.

Spalio 28, pirmadienį, prieš vykdamą į darbą, aplankiusi profesorį, iš medicinos sesers patyriau, kad naktį buvęs neramus, vis bandęs keltis. Aiškinau profesoriui, kad visi tie aparatai jam būtini. Prašiau klausyti gydytojo ir medicinos sesers, bet iš jo akių skaičiau, kad jis dėl tų aparatų labai kenčia ir nori būti išvaduotas. Vėliau, dienos

metu jį lankydama, dr. G. gavo tokią pat išpūdį. Po darbo nuvykusi pas profesorį iš medicinos sesers sužinojau, kad profesorius labai sunerimsta, kai dr. G. ar aš jį aplankome.

Spalio 29, antradienį, prieš vykdamą į darbą, aplankiusi profesorį, pastebėjau kaip ir šiek tiek prablaivėjusį. Ir medicinos sesuo papasakojo, kad naktį praleidęs, palyginti, ramiai, kad, atrodo, jau įvykęs persilaužimas į gerąją pusę. Tik iš jo akių matėsi kažkoks nepasitenkinimas, sakyčiau, kaip ir pyktis ir noras atsikratyti aparatų varžtais. Gal būt labiausiai jį kamavo plaučių mašina, dėl kurios buvo aklinau užlipdyta burna ir nosis. Tokią išvadą priėjo ir dr. G., jį dienos metu lankydama. Pasikalbėjusi su profesoriaus gydytoju, dr. G. man pranešė, kad plaučių aparatas profesoriui būsiąs atjungtas spalio 30, trečiądienį. Mudvi sutarėm prašyti gydytoją, gal jis leistų tatau jau antradienį padaryti, nes tas aparatas profesorį labai kamuoja. Kai po darbo aplankiau profesorį, plaučių aparatas jau buvo atjungtas ir profesorius jau šypsojosi savo įprastiniu šypsniu. Beje, jis buvo neįprastai kalbus. Pasakojo, kad jį lankęs būrys kunigų, kad kun. B. turėjęs jam vaistų, bet nedavęs, kad jį lankiusios moterys, vadovaujamos ponios S., kad “Lito” direktorius jam neduodąs ramybės, kad Vaitiekūnas jį apleidęs, kad prie

jo vis taikstąsi muitininkai . . . Bet paklaustas, ar jį aplankė dr. G., tvirtino, kad neaplinkė. Kadangi žinojau, kad dr. G. jį tikrai lankė, supratau, kad profesorius dar nėra sugrįžęs į tikrovę. Bet kai tatai pasakiau medicinos seseriai, ana nustebusi pareiškė:

— Ką jūs kalbate! Profesorius yra pilnoj sąmonėj. Jis visiems dėkoja ir komplimentus sako.

Trečiadienį rytą jau radau profesorį kėdėje pasodintą. Po darbo drauge su Vaitiekūnu aplankėme. Vaitiekūnas, rodydamas į lovos aptvarą, pastebėjo, kad tai tur būt tam, kad ligonis nepabėgtų. Į tai profesorius atsiliepė, kad jam vieni niekai per tokią tvorą peršokti. Ir įsivaizduokite, kai Vaitiekūną parvežusi namo sugrįžau pas profesorių, pataikiau kaip tik į patį sąmyšį, mat profesorius bandęs per lovos aptvaras išlipti. Vargšas vėl buvo atitinkamai pririštas.

Nuo ketvirtadienio profesorių dažnai lankė kun. Dabušis su vijatiku. Ketvirtadienį po darbo man apsilankius, profesorius daug pasakojo apie savo oficiozo "Lietuvos" korespondento keliones kartu su prezidentu Smetona, šiam 1927 lankant Lietuvos provinciją; apie savo lankymąsi Suomijoje; apie savo santykius su prof. Schmittleinu; apie savo profesorių Bonnos universitete Luetzellerį. Bet, pastebėjęs, kad aš kai ką, jam pasakojant, pieštuku pasižymiu, uždrau-

dė užsirašinėti.

Lapkričio 1, penktadienį popiet aplankiusi profesorių, aiškiai mačiau jį esant pilnoj sąmonėj. Papasakojo, kas jį lankė, klausė, ar buvusi atvykusi dukra, prašė ją informuoti, kad "nepasijaustų išjungta". Penktadienį vakare abi kartu su dr. G. aplankėm. Radosm gerai nusiteikusi.

Kai aplankiau šeštadienį, prašė, kad žnybtuku nugenėčiau rankų nagus. Kadangi dėl savo susilpnėjusio regėjimo negalėjau žnybtuku jo nagų sugriebti, tai profesorius pats nagą žnybtuku sužnybdavo, bet aš turėjau nagą nužnybti, nes jis pats tam neturėjo jėgų. Ta operacija profesorių labai linksmai nuteikė.

Lapkričio 3, sekmadienį, profesorių aplankė "Darbininko" vyr. redaktorius tėvas Kornelijus Bučmys ir pranciškonų spaustuves viršininkas tėvas Pranciškus Giedgaudas. Abiejų išpūdis — profesorius labai atkūęs.

Lapkričio 4 profesorius iš "intensive care" skyriaus buvo perkeltas į vienutę. Man profesorių aplankius, jo gydytojas mane išpėjo, kad jau netrukus profesorius iš ligoninės galės išeiti, bet, kol galutinai susveiks, truksiu ilgai. Pridėjo ir abejojamą, ar iš viso jis jau bus pajėgus savim pasirūpinti. Nurodė ir tokios sveikatos žmones globojančias įstaigas.

Buvo aišku, kad profesoriaus rekonvalescencijai reikia ne tik tinkamų patalpų, maisto ir prie-

žiūros, bet dar labiau tinkamos dvasinės aplinkos, kad nepasijus-
tų izoliuotas. Tad amerikietiškoji
aplinka iškart atkrito. Susiskam-
binau su kun. Yla, teiraudamasi
apie Putnamo galimybes. Pasi-
dairius šen ir ten, nieko gudres-
nio nevyko sukombinuoti, kaip
pasiimti profesorių vėl į South
Orange. Čia jo kambarys, iš ku-
rio spalio 13 jį greitoji pagalba
išvežė, tebebuvo *jo kambarys*,
nieko nepakeistas. Reikėjo tik
įprastinę lovą pakeisti išnuomota
specialia ligonio lova. Reikėjo
išsinuomoti riedamąją kėdę pro-
fesorui pasėdėti ir į vonią nu-
gabenti. Deguonies tankas ir kiti
atitinkami prietaisai buvo nuo
1969.

Lapkričio 9, šeštadienį, ligoni-
nės greitoji pagalba profesorių
iš East Orange General Hospi-
tal vėl sugrąžino į South Oran-
ge. Jis buvo geros nuotaikos, bet
dar labai bejėgis. Naktimis ir
savaitgaliais stengiausi aš pati
profesorių prižiūrėti, darbo die-
nomis, nuo pirmadienio iki ket-
virtadienio tarp 9 val. ryto ir
4 val. p.p. jį ligino bičiulė Irutė
Eitmanienė, o penktadieniais —
W. Moor, kuri tvarkė mano bu-
tą ir profesorių jau 1969 pail-
gindavo. Pradžioje kasdien, o vė-
liau kas antra diena dr. G. tik-
rino širdį, kraujo spaudimą ir
apskritai sveikatos stovį. Gydyto-
jų patarimu, pirmąją savaitę, iš-
skyrus kun. Dabušį, lankytojai
nebuvo leidžiami. Vėliau — kiek
galint prilaikomi. Pirmomis die-

nomis buvo prausiamas ir skus-
davosi sėdom, po savaitės —
jau skusdavosi stačiomis. Valgis
buvo tiekiamas dažniausiai ke-
turis kartus per dieną.

Nors maistas buvo visai be
druskos ir be prieskonių, valgy-
davo sąžiningai. Apskritai, pro-
fesorius niekad nieku nesiskun-
dė. Beje, tiek man, tiek Eitma-
nieniui esant su profesorium, jis
mėgo kalbėti. Dažnai tekdavo jį
priturėti, kad kalbėjimas jo ne-
nuvargintų. Prisimindavo, kaip
1940 jis iš sovietinio politruko
atsiėmęs pagrobtą savo automo-
bilį, kurį vėliau bolševikai vis-
tiek “nusavinę”. Papasakodavo
apie savo gyvenime sutiktus
“Dievo žmonos”, apie didelės
reikšmės jo gyvenimui turėjusias
moteris. Iš kalbos išėjus, aiškin-
davo Lietuvos ateitį, dėstydamas,
kad tarptautinė padėtis Lietuvai
nieko gero nažadanti, kad jaunes-
nioji karta ir čia, išeivijoje, ir
ten, tėvynėje, labai skirtinga nuo
jo, profesoriaus, kartos. Aiškinda-
vo, kad Kultūros Židinytė netoks,
kokio reikėjo, bet vistiek geras
ir toks, koks yra. Su didele pa-
garba prisimindavo tėvą Paulių,
tėvą Pranciškų ir kartais prie-
kaištaudavo tėvui Kornelijui, kam
savo stalčiuose susendinęs “Dar-
bininko” medžiagą. Dažnai pri-
simindavo savo leidinį apie dr.
Padalį ir labai norėjo jį pama-
tyti atspausdintą. Bet labiausiai
mėgo kalbėti apie gyvenimo
prasmę, kuri visai aiškiai išryš-
kėjanti tik mirties akivaizdoje.

Pakartodamas pasakojo, kad tada, spalio 26, kai susmuko dr. G. akyse, jautęs, kaip siela apleidžianti kūną, ir kad tas jausmas buvęs labai malonus. Sakydavo, kad verčiau mirti, negu tapti kam nors našta. Pakartodamas prašydavo, kad tik jokių atveju jo daugiau negabendinčiau į ligoninę ir jokių atveju neleisčiau kartoti atgaivinimo proceso, kokį išgyvenęs po spalio 26 priepuolio. Beveik kaskart, kai aš ar Eitmanienė palikdavome profesorų vieną, grįžusios rasdavome besimeldžiantį. Beje, Eitmanienę profesorius nuolat klabeno, kad parūpintų jam kalėdinių atvirukų, kad sykiu su kalėdiniais sveikinimais galėtų ir savo padėką pareikšti visiems, kurie jį lankė ar linkėjimų kortelę atsiuntė. Apie tai jis Eitmanienei kiekvieną jos buvimo dieną primindavo, nors buvo dar tik lapkritis. Buvo jaučiamas jo skubėjimas. Mane taip pat raginte ragino kiekvieną pavidimą kuo veikiau atlikti, nes sakė turįs kažkokį nujautimą.

— Kokį nujautimą, profesoriau? — kartą paklausiau.

— Nagi vieną naktį per miegus pajutau, kad turiu keltis ir rašyti apie Padalį, nes galiu nesusipėti. Ir atsikėlęs pradėjau rašyti. Būčiau nerašęs, būčiau nespėjęs...

Porą savaitių profesorius atrodė sustiprėjęs. Jau pavaikštinėdavo po kambarį. Užsižiūrėdavo į langą. Iš tėvo Baniūno buvo

pasirūpinęs dvi Adomo Galdiko monografijas. Jas, sakė, turėsianti aš įteikti jo amerikiečiams gydytojams. Gerai nusiteikęs buvo ir lapkričio 28. Kai Vaitiekūnas, išvykdamas į kažkurio Pavergtųjų Tautų Seimo nario tautinę šventę Lietuvos Laisvės Komitetui atstovauti, užėjo pas profesorių, jis juokavo, kad tokiai reprezentacijai per prastą kaklaryšį pasirišęs. Ir kai Vaitiekūnas, pakėlęs ranką, pasakė "Sei gesund" (Būk sveikas), profesorius, abi rankas pakėlęs, juokdamasis kar-tojo: "Sei gesund, sei gesund..." Kai netrukus po to atėjo profesoriaus aplankyti inž. G. ir agr. T-K., profesorius atsikėlė iš lovos ir, sėdėdamas savo riedam-ojoj kėdėj, ilgokai su jais kalbė-josi. Jiem pasikėlus atsisvei-kinti, iš savo kėdės pakilęs, profesorius susirado Galdiko monografijas ir jas padovanojo savo lankytojams, paskutiniams lankytojams...

Išleisdama inž. G. ir T-K. iš profesoriaus kambario, paprašiau profesorių vėl į lovytę. Jis už-sidėjo alsuojamąją maskę ir, pa-leidęs deguonį, išsitiesė lovoje. Palydėjęs svečius laiptais iki iš-laukinių durų, išgirdau viršuje tokį režiantį balsą. Užlėkusi į profesoriaus kambarį, pamačiau jį mirties agonijoje. Petelefona-vau čia pat gretimam name gy-venančiai dr. Grigorio. Iškviečiau greitąją pagalbą. Kai po to at-bėgau į profesoriaus kambarį, jis jau buvo išvykęs...

AKADEMIKAS JUOZAS AMBRAZEVIČIUS - BRAZAITIS

(1903.XII.9 — 1974.XI.28)

VACIUS PRIŽGINTAS

Vacius Prižgintas, bibliofilas, lietuviškas knygnešys Kalifornijoje, "Į Laisvę" bendradarbis

Prof. Juozas Ambrazevičius-Brazaitis yra nepriklausomos Lietuvos augintinis. Rusų okupacijos metu pradėjo Marijampolės gimnaziją ir ją baigė 1922, jau laisvos ir nepriklausomos Lietuvos laiku. 1927 užbaigė studijas ir išlaikė egzaminus universitete. Dvejus metus savo studijas gilino Vokietijoje.

1927-43 "Aušros" gimnazijos mokytojas, dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą. 1934-43 VDU profesorius;

*... tik savo tautos meilė
neleidžia nurimti ...*

STASYS ŠALKAUSKIS

vedė lietuvių tautosakos ir lietuvių literatūros katedrą.

1926 vienas iš steigėjų Ateitininkų "Šatrijos" Meno draugijos.

1939 Rumšiškėse, "Šatrijos" šventės metu, buvo pakeltas į garbės narius.

1935 paskirtas Lietuvių Tautosakos Archyvo Tarybos nariu, o 1940 — jau tos Tarybos sekretorium. 1938-1940 Lietuvių Kalbos ir Literatūros Mokytojų Sąjungos pirmininkas. 1939-1940 Lituanistikos Instituto lietuvių literatūros skyriaus pareigūnas. 1939 Teatro repertuaro komisijos narys. 1939 LKMA III Suvažiavimo metu pakeltas į Akademijos narius mokslininkus.

1923-27 dirbo dienraščio "Lietuva" redakcijoje. 1928-1929 ateitininkų žurnalo "Ateitis" redaktorius. 1936-1940 dienraščio "XX Amžius" redakcijos kolegijos narys. "Židinio" ir "Naujosios Romuvos" nuolatinis bendradarbis. Nuo 1951 "Darbininko" redaktorius. Tą darbą išlaikė iki paskutinių dienų. 1953-59 žurnalo "Į Laisvę" redaktorius.

1972 prof. J. Brazaičiui buvo paskirta pirma LKMA žurnalistikos premija "už brandų bei svarų įnašą į lietuvių periodinę spaudą per 50 metų". Jis tą premiją sunaudo-

jo knygai apie prof. J. Eretą išleisti. Anksčiau buvo gavęs St. Šalkauskio premiją, bet spauda, jo įprašyta, apie tą įvykį nutylėjo.

Žemiau duodama prof. J. Brazaičio spausdintų darbų bibliografija. Sudarant ją, naudojam LKMA Suvažiavimo Darbų III tome paskelbtų jo darbų sąrašą, kuriame duota tik 45 pavadinimai, siekią 1939 metus. Tą sąrašą, kiek sąlygos leido, pataisiau ir papildžiau.

Sudarydamas šią prof. J. Brazaičio darbų bibliografiją, nepaprastai stebėjau jo darbštumą. Tas darbštumas plaukė iš gilios meilės savo tautai ir savo tėvynei. Jojo darbštumas yra tikrai mums visiems pavyzdys! Jis pats tapo to savo darbštumo auka!

BIBLIOGRAFIJA

1930

1. **Aleksandras Dambras** • **Jakštas**, Tiesos Kelias, Nr. 9.
2. **LITERATŪROS TEORIJA**. Poetika, 124 psl., Kaunas.

1931

3. **Šatrijos Raganos** "Irkos tragedija", Židinys, 27 psl.
4. **Gabrielė Petkevičaitė-Bitė**, Židinys, 324 psl.
5. "Estetiškoji" tautų charakteristika, Židinys, 469 psl.
6. **VISUOTINĖS LITERATŪROS ISTORIJA**, I dalis, (su J. Griuniu). Kaunas, 264 psl.

1932

7. **Iš naujosios lietuvių tautotyros raštų užsieny**, Židinys, 34 psl.
8. **Maironio lyrikos sociologija**, Židinys, 8-9, 101.
9. **Maironio religinė poezija**, Tiesos Kelias, Nr. 12.

1933

10. **Pietario stiliaus ekperimentas**, Židinys, 344 psl.
11. **Putino lyrikos studija**, Židinys, 12, 442.
12. **VISUOTINĖS LITERATŪROS ISTORIJA**, II dalis. (Su J. Griuniu ir A. Vaičiulaičiu). Kaunas, 306 psl.
13. **Vaižganto kūryba**, Naujoji Romuva, 124 psl.
14. **Maironio vieta lietuvių religinėje literatūroje**, Židinys, 335 psl.
15. **Tautosakos literatūrinis perdirbimas ir sekimas**, Athenaeum, IV tomas.

1934

16. **Tautosakos autoriaus problema**, Židinys, 2, 150.
17. **Stiliaus kultūra**, Židinys, 8-9, 121.
19. **Dobilas**, Židinys, 12, 520.
20. **Metmenys pasakos poetikai**, Athenaeum, IV tomas.
21. **Netendycynja literatura li-tewska**, Wiadomości Literackie, Nr. 12.

1935

22. **Karys ir karas literatūroje**, Židinys, 11, 377.
23. **Vysk. A. Baranausko religinės giesmės**, Tiesos Kelias, Nr. 3.
24. **Savęs beiėskant tautosakoje**, Naujoji Romuva, Nr. 35.
25. **A. Baranauskas — prieštaravimo žmogus ir poetas**, Naujoji Romuva, Nr. 9.
26. **Gyvasis Valančius**, Naujoji Romuva, Nr. 37-38.
27. **Maironio vieta lietuvių religinėje literatūroje**, LKMA Suvažiavimo Darbai, I tomas, Kaunas, 335.

1936

28. **A. Jakštas visuomenėje ir literatūroje**, Naujoji Romuva, Nr. 10.
29. **Idėjinės ir forminės likmės naujojoje literatūroje**, Naujoji Romuva, Nr. 15-16.
30. **Simonas Daukantas lietuvių tautinės sąmonės evoliucijoje**, Židinys, 2, 129.
31. **Nesudegintas lakštas ir neišbarstyti pelenai**, Židinys, 12, 529.
32. **VAIŽGANTAS**, APMATAI KŪRYBOS STUDIJAI, Kaunas, 190 psl.
33. **NAUJIEJI SKAITYMAI**, I dalis, I klasei. (Su A. Skrupskeliene ir A. Vaičiulaičiu).
34. **Lietuvju literatūros laureatai**, Dauguva, 5, 471.
35. **Pšibiliauskienės biografija**, Židinys, 2, 157.
36. **VISUOTINĖS LITERATŪROS ISTORIJA**, I dalis, antras pataisytas leidimas. (Su J. Griniumi).
37. **VISUOTINĖS LITERATŪROS ISTORIJA**, II dalis, antras leidimas. (Su J. Griniumi ir A. Vaičiulaičiu).

1937

38. **Lietuvių liaudies pasakojimai**, Naujoji Romuva, Nr. 4-5.
39. **Formos problema lietuvių naujojoje literatūroje**, Naujoji Romuva, Nr. 21-22.
40. **Pietario istoriosofinės nuotrupos**, Židinys, 10, 269.
41. **Rašytojo išsivadavimas (Biliūno laiškuose)**, Židinys, 12, 545.
42. **LIETUVIŲ RAŠYTOJAI**, literatūriniai straipsniai, 326 psl.
43. **Vormi probleemen leedu unes kirjanduses**, Looming, 452 psl.

44. **NAUJIEJI SKAITYMAI**, II dalis, 2 klasei. (Su A. Skrupskeliene ir A. Vaičiulaičiu).
45. **LITERATŪROS TEORIJA**. Poetika. Trečias pataisytas leidimas.
46. **Naujosios lietuvių literatūros idėjinės ir forminės linkmės**, LKMA Suvažiavimo Darbai, II tomas, Kaunas, 233 psl.
- 1938
47. **Lietuvių tautos paskyrimas Jakšto supratimu**, Židinys, 3, 289.
48. **Dvasinis lietuvių veidas nepriklausomoj Lietuvoj**, Židinys, 5-6, 652.
49. **Maironis priešais socialinį klausimą**, Židinys, 11, 515.
50. **Ideologinės grupės "Aušros" — "Varpo" gadynėje**, "Krikščionybė Lietuvoje" knygoje.

1939

51. **Dalykui išaiškinti**, Židinys, 4, 541.
52. **Estetikos temomis**, Židinys, Nr. 7.
53. **Red. Dr. Vinco Pietario "Algimantas"**, I ir II dalys, antras leidimas; parašė įvadą **Pirmoji lietuvių istorinė apysaka**.
54. **Red. Dr. Vinco Pietario "Lapės gyvenimas ir mirtis"**.
55. **Red. Lazdynų Pelėdos "Klaida"**.
56. **LIETUVIŲ TAUTOSAKA**, pasakytų universitete rankraštis, 73 psl., (seserų kazimieriečių bibliotekoje).

1940

57. **Jakšto ir Vaižganto jungas**, LKMA Suvažiavimo Darbai, III tomas, Kaunas, 234 psl.
58. **Red. Maironio "Pavasario balsai**, su T. Kulikausko pieši-

niais, VII laida, Kaunas. Parašė straipsnius **Maironis ir visuomenė** bei **Pavasario balsų leidimai**. Spaudė Šv. Kazimiero Djos leidykla. Rusų komunistų partija visą Šv. Kazimiero Djos turtą užgrobė, partijos cenzūra Maironio „Pavasario balsų“ neleido spausdinti. Tik paskubomis slapta buvo atspausdinta 10 egz. korektūros teisėmis.

59. Red. **Donelaičio „Metai“**, dail. Vyt. K. Jonynas iliustravo medžio raižiniais. Švietimo Ministerijos leidinys Nr. 524, tiražas 3,000 egz. Parašė įvadą **Būrų kultūros poetas**.
60. Red. **Donelaičio „Metai“**, dail. Vyt. K. Jonynas iliustravo medžio raižiniais. Vokiečių okupacinė cenzūra išbraukė įvadą Būrų tautos poetas.

1944

61. Red. **Maironio „Pavasario balsai“**, VIII laida, Kaunas, pakartotas VII leidimas, rusų komunistų cenzoriaus konfiskuotas. Vokiečių okupacinė cenzūra išbraukė eilėraščius: Milžinų kapai, Nevėžis per karą, Eina garsas, Ant Punios kalno. Tiražas 3,000 egz.
62. Red. **Maironio „Pavasario balsai“**, IX, X ir XI laidos, Kaunas. Pakartotas VIII leidimas. Kiekvienos laidos tiražas po 10,000 egz. IX laida turi Maironio, Petrapilio profesoriaus, paveikslą, X laida — dail. Janulio pieštą portretą ir XI laida — Maironio biusto nuotrauką.

1946

63. **Dvasinis lietuvių tremtinio vei-**

das, Aidai, 6, 83.

64. **Svetimoji duona**, Žiburiai, 4, 4.
65. **1918-1946**, Žiburiai, 8, 5.
66. **Pasaulio politikos linkme**, Žiburiai, 8, 7.
67. **IN THE NAME OF THE LITHUANIAN PEOPLE**.
68. **NAUJIEJI SKAITYMAI**, 1 klasei (Su A. Skrupskelienė ir A. Vaičiulaičiu). Išleido Muencheno lietuvių apygarda.
69. **LITERATŪROS TEORIJA**. Poetika. Išleista Detmoldo stovykloje.
70. **Rašytojas tremtinių bendruomenėje**, Tremtinių Mokykla, 2, 15.

1947

71. **Mokyklos ir mokytojo uždaviniai tremtyje**, Aidai, 1, 20.
72. **Pranas Dovydaitis**, Studentų Dienos, Nr. 3, ir Ateitis 1 (2), 4.
73. **Iš studentų gyvenimo**. Studentų ateitininkų suvažiavimas, Ateitis, 1.29.
74. **Kūrybos vaidmuo šiandien**, Tėviškės Garsas, Nr. 60.
75. **Knygos sukaktis ir Naujokaičio istorija**, Žiburiai, 26, 4.
76. **Šiometinė „Brydė rugiuose“**, Žiburiai, 26, 6.
77. **„Lapkričio naktys“ mūsų lentynoje**, Žiburiai, 28, 5.
78. **Apie romantinio peizažo lyriką**, Žiburiai, 35, 4.
79. **Mūsų novelės klausimu**, Žiburiai, 40, 4.
80. **Tėvynės ir pavasario pasakų poezija**, Žiburiai, 44, 4.
81. **Kiekviena jėga vartojama stiprėja**, Žiburiai, 51, 6.
82. Red. **Maironio „Pavasario balsai“**, XIV ir XV laidos, išleido L. Vismantas, Wuerzburgas, Vokietija. Pakartotas rusų ko-

munistų partijos cenzoriaus užgintas VII leidimas. Kiekvienos laidos tiražas po 2,500 egz.

83. **VISUOTINĖS LITERATŪROS ISTORIJA**, II dalis. (Su J. Griniumi ir A. Vaičiulaičiu). Trečioji laida. Išleido leidykla "Tėviškė", Schweinfurte, Vokietija.

84. **Apie Vaičiulaičio kūrybą**, Tėviškės Garsas, birželio 3 d.

1948

85. **Ignas Skrupskelis**, penkerių metų mirties sukakčiai, Aidai, 1, 16.
86. **Laureatų akivaizdoj**, pranešimas literatūrinėje šventėje vasario 15 d., (teikiant premijas, Aidai, 13, 151).
87. **Fausto Kiršos "Tolumos"**, Aidai, 14, 231.
88. **Baltrušaičio lietuviškas palikimas**, Aidai, 19, 429.
89. **Pranas Naujokaitis: Lietuvių literatūra**, Aidai, 23, 82.
90. **Naktis ant morų**, Aidai, 24, 129.
91. **Antras veiksmas prasidėjo**, Aidai, 25, 145.
92. **Kai tėvynė yra tremtinio minityse**, Ateitis, 7, 2.
93. **Knygos ir recenzijos**, Žiburiai, 6, 5.
94. Red. **Dr. Vinco Pietario "Algimantas"**, I ir II dalis, IV laida. Parašė įvadą **Pirmoji lietuvių istorinė apysaka**.

95. Red. **Donelaičio "Metai"**, dail. Vyt. K. Jonynas iliustravo medžio raižiniais. Vokietijoje, Prancūzų zonoje.
96. **Ein kleines Volk wird ausge- loescht**.
97. **Living in Freedom**.

1950

98. **Sielų genocidas**, Ateitis, 9, 2.
99. **Lietuvos vergijos dešimtmetis**, T. dr. L. Andriekaus, O.F.M., red. Metraščio knygoje, 83 psl. Išleido Tėvai Pranciškonai.
100. Red. **J. Raumanto "Partizanai už geležinės uždangos"**.

1951

101. **Petras Pilka: Žvaigždžių ieškojimas**, lyrika, tiražas 100 egz. neparduodama knyga. Aidai, 9, 423.
102. **Marianapolis — Thompson, Conn.**, Ateitis, 5, 167.
103. **APPEAL TO THE UNITED NATIONS ON GENOCIDE**.

1952

104. **A. Landsbergis — A. ir J. Mekai — L. Letas: Antroji proza**, Aidai, 5, 228.
105. **Bronius Kazys Balutis**. Jo gyvenimas ir darbai, Aidai, 7, 330.
106. **Lietuva, politikos žurnalas**, Aidai, 8, 378.
108. **Dvi karalystės**, Aidai, 10, 433.
109. **Beržas svyruoklis**, Ateitis, 6, 137.
110. **Su Jaunąja Lietuva**, Ateitis, 6, 132.
111. **Jungiantis žmogus**, Darbininkas, birželio 3 d.
112. **St. Šalkauskis - siluetas**, pasakaita, skaityta New York ateitininkams sendraugiams (nepasausdinta).

1953

113. **Atgarsiai apie Maceinos "Inkvizitorius"**, Aidai, 1, 42.
114. **Jurgis Savickis**, Aidai, 2, 70.
115. **Dėl organizacijų veiklos**, Aidai, 2, 95.
116. **Apie masonus**, Aidai, 3, 142.

117. **Visuomenės dėmesio taškai**, Aidai, 5, 237.
  118. **Lietuvos partizanų laiškas Šv. Tėvui keliauja per Europą**, Aidai, 6, 287.
  119. **Dinamiškas asmuo mūsų visuomenėje**. Prof. K. Pakšto 60 m. sukaktis, Aidai, 8, 332.
  120. Pastabos: **Amerikos lietuvių ketvirtasis kongresas**, Aidai, 10, 475.
  121. **Ką atnešė 1952**, Ateitis, 1, 3.
  122. **Prof. Eretas apie Rusiją liečiančias knygas**, Ateitis, 2, 45.
  123. **Filmas**, Ateitis, 3, 66.
  124. **Kas yra cinerama**, Ateitis, 4, 89.
  125. **Vydūnai mirus**, Ateitis, 4, 91.
  126. **Šiltas ir šaltas filmas**, Ateitis, 5, 111.
  127. **Baltasis vilkas** (K. Binkio eiliuota pasaka), Ateitis 6, 150.
  128. **Srovė ir uola mūsų politinės diferencijos kelias**, I Laisvė, 1, 6.
  129. **NAUJIEJI SKAITYMAI**, IV pataisytas leidimas, skiriamas tremties mokyklai, išleido Bostono lietuviai mokytojai.
- 1954
130. **Eugene O'Neill (Amerikos dramaturgas)**, Aidai, 1, 34.
  131. **Budėjimas naktį**, Aidai, 2, 49.
  132. **Apie lietuvišką knygą ir laikraščius**. (Iš redakcijos anketos). Ateitis, 6, 130.
  133. **Rašytojas nuo Varduvos**, Darbininkas, liepos 2 d.
  134. **Dambrauskas kaip poetas ir kritikas**, LE IV t., 259.
  135. **Nepasaulėžiūrinės diferencijos keliu**, I Laisvė, 2, 46.
  136. **Tiesos vardan**, I Laisvė, 2, 58.
  137. **Rezistencijos diena**, I Laisvė, 3, 1.
  138. **Pavargimo grėsmė**, I Laisvė, 4, L
  139. **Išsilaisvinimo tragedija**, I Laisvė, 4, 44.
- 1955
140. **Donelaičio "Metai"**, LE V t., 118.
  141. **Koegzistencijos babilas**, I Laisvė, 5, L
  142. **Dienos reikalai laisvinimo veikloje**, I Laisvė, 6, 52.
  143. **Rezistencijos pagerbimas**, I Laisvė, 6, 44.
  144. **Laiškas į Europą**, I Laisvė, 7, 1.
  145. **Kiek Ženevos dvasia mus gali patenkinti**, I Laisvė, 7, 47.
  146. **Dvasia ir interesas**, I Laisvė, 6, 1.
  147. **Trejų metų perspektyvoje**, ištrauka pranešimo, duoto LFB pasitraukimo iš Vliko proga, I Laisvė, 8, 38.
  148. **Ties vieno lietuivio klaidėdžio byla**, I Laisvė, 8, 43.
- 1956
149. **Lietuvos teatro sukaktis**, Aidai, 6, 246.
  150. **Išparduota knyga**. (Stasys Raštikis, Kovos dėl Lietuvos, kario atsiminimai, I tomas). Aidai 10, 467.
  151. **Lenktynės su šėtonu**. (Vlado Ramojaus karo atsiminimai). Ateitis, 5, 115.
  152. **Putinas — lietuvių poetas nelaisvėje**, Darbininkas, gruodžio 21 d.
  153. **V. Ramono "Kryžiai"**, Draugas, sausio 19 d.
  154. **Rytai ir Vakarai mummyse**, I Laisvė, 9, 1.
  155. **Konsolidacijos reikalas sesijoje ir po sesijos**, I Laisvė, 9, 48.

156. **Ugniniai stulpai**, Į Laisvę, 10,1.
157. **Nuo Ženevos konferencijos iki Amerikos rinkimų**, Į Laisvę, 10,41.
158. **Rezistencija 14 metų fone**, Į Laisvę, 11, 22.
159. **Nikito Chruščiovo strategija ir Lietuva**, Į Laisvę, 11,38.
160. **Sovietinamas lietuvių literatūros mokslas**, Į Laisvę, 12, 46.
161. **Politinės raidos metinis balansas**, Į Laisvę, 12, 57.
162. **Rezistencija Lietuvoje**, Lietuva, 11, 93.

1957

163. **Vienas iš laikraštininkų**. (Apie kun. J. Prunskį 50 m. amžiaus ir 25 m. kunigystės sukakties proga). Aidai, 6, 284.
164. **Maironis ir Lietuva**, Aidai, 8, 337.
165. **Vienybė, iliuzija, utopija**, Į Laisvę, 13, 14.
166. **Lietuvos ministrui Povilui Žadeikiui mirus**, Į Laisvę, 13, 81.
167. **Nuo Ženevos iki sputniko**, Į Laisvę, 14, 56.
168. **Jėgos ir aukos dvasia kariuomenėje**, Į Laisvę, 14, 80.

1958

169. **Thomas S. Eliotas žengia į aštuntąją dešimtį**, Aidai, 10, 470.
170. **Antanas Maceina — 50 metų sukaktis**, Į Laisvę, 15, 18.
171. **Trys liudytojai apie nepriklausomos Lietuvos gyvenimą ir kūrybą**, Į Laisvę, 16-17, 27.
172. **Kai įvykiai pradeda riedėti**. Atstovybės prie Vatikano likimas, Į Laisvę, 16-17, 105.
173. **Lastauskienė-Ivanauskytė, Marija**, LE,XIVt., 192.
174. **Lietuvių Aktyvistų Frontas**,

LE, XVI t., 26.

175. **Lietuvių Frontas**, LE, XVI t., 45.

1959

176. **Kazio Bradūno "Morenų ugnys"**, Aidai, 5, 218.
177. **Marija, gelbėki mus!** (Sibiro maldaknygė). Ateitis, 2, 25.
178. **Laisvinimo problemos**, Į Laisvę, 18, 19.
179. **Idėjos spaudoje**, Į Laisvę, 18,74.
180. **Maironis**, prelatas, spaudos draudžiamąjį laikotarpį didžiausias poetas, LE, XVIII t., 111.

1960

181. **Ar lietuvis menininkas turi likti ištikimas**, Aidai, 6, 248.
182. **L. Andriekus "Saulė kryžiuose"**, Darbininkas, birželio 15 d.
183. **Žmonės ir idealai laiko tekėjime**, Į Laisvę, 20, 1.
184. **Kultūros kelias nepriklausomoje Lietuvoje**, Į Laisvę, 22, 10.
185. **Naujoji Romuva**, LE, XX t., 78.
186. **Partizanai antrosios sovietų okupacijos metu**, LE, XXII t., 44.
187. **Pečkauskaitė Marija, Šatrijos Ragana**, LE, XXII t., 235.
188. **Pietaris Vincas**, LE, XXII t., 459.
189. **Artimo meilė visuomeniniame veikime**, Laiškai lietuviams, Nr. 5.

1961

190. **Sukilimas ir tauta**, Aidai, 2, 49.
191. **Lietuvių charakterio vertybės**, Aidai, 3, 110.
192. **Marijos Pečkauskaitės raštų prasmė šiandien**, Aidai, 9, 398.

193. **Partizanai antrosios sovietų okupacijos metu**, Į Laisvę, 24,3.
194. **Rezistencija**, LE, XXV t., 198.
1962
195. Red. **Juozo Daumanto "Partizanai"**, antras papildytas leidimas. Šiai laidai parašė **Rezistencijos veidai ir Autoriaus lydimasis žodis**. Išleido Į Laisvę Fondas, 510 psl.
196. **Kristijono Donelaičio pėdomis**, Aidai, 3, 99.
197. **Donelaitis praeityje ir dabartyje**, Aidai, 3, 124.
198. **Senų arklių pardavimas**, Ateitis, 3, 81.
199. **Dvasinis lietuvių veidas nepriklausomoje Lietuvoje**, Į Laisvę, 34, 31. (Perspausdinta iš 1938 Židinio).
200. **Ar utopija pavirs realybe?**, Į Laisvę, 35, 1.
201. **VIENŲ VIENI dvidešimt penkerių metų rezistencijoje**, Išleido Į Laisvę Fondas, 424 psl.
202. **ALLEIN, GANZ ALLEIN, Wiederstand am Baltischen Meer**.
1965
203. **Vincas Ramonas**, Aidai, 10 451.
204. **Vaižgantas**, kanauninkas, visuomenės veikėjas, rašytojas, LE, XXXII t., 27.
205. **Valančius, Motiejus**, LE, XXXII t., 525.
206. **Antano Jasmanto poezija**, užsklanda eilėraščių rinkiniui "Gruodas".
1967
207. **Lietuvių liaudies pasaulėjauta**, Aidai, 9, 410.
- 1968
208. **Nepriklausomos Lietuvos literatūra**, Aidai, 2, 62.
209. **Pirmoji sovietinė okupacija**, 1940-1941, LE, XV t., 356.
210. **Vokiečių okupacija**, 1941-1944, LE, XV t., 371.
211. **Literatūra spaudos draudimo laikais**, LE, XV t., 607.
1969
212. **Vanda Zaborskaitė: Monografija apie Maironį**, Aidai, 6, 281.
213. **Lietuvių literatūra svetur**, Darbininkas, liepos 9 d.
214. **Apeliaciniame teisme užvedė bylą bežemė tauta**, Darbininkas, rugs. 12 d.
215. Red. **Vysk. Pranas Brazys, M.I.C., Auropos lietuvių ganytojas**, Spaudė Tėvų Pranciškonių spaustuvė.
1970
216. **Šiuolaikinės lietuvių literatūros bruožai**. Aidai, 10, 474.
1971
217. **Gyventi per mirtį**, kalba laidojant 1941 birželio m. žuvusius partizanus Kaune, Aidai, 6, 25.
218. **Laikiniosios vyriausybės veikla**, Aidai, 6, 252.
219. **Stasys Šalkauskis lietuvių tautinės misijos raidoje**, Aidai, 10, 447.
1972
220. Red. **DIDYSIS JO NUOTYKIS, Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai**, 288 psl. Šiai knygai išleisti paskyrė žurnalistikos premiją 500 dol.
221. **Nekapituliuojanti plunksna**, Didysis jo nuotykis knygoje, 121 psl.

(Atkelta iš 83 pusi.)

nepaimtum, tai visada su šviesiu džiaugsmu seku, kaip visa šeima harmoninga, reiškiasi lietuviškai ir kūrybiškai. Tegloboja Jus Dievulis ir toliau. Brazaitis.

1971 gegužės 7: Mielas Stasy, Dabar lyg ir nemada vardadienis. Betgi man jis visada rodos artimesnis, mielesnis, nes asmeniškesnis senų bičiulių prisiminimas. O čia dar Tavo jubilėjus, kurį sutinku su „užuojauta“ Geriau būtų, kad jo dar nebūtum sulaukęs. Geriau būtų, kad nereiktų dar daktarų receptais ramstyti. Bet ir tokiom sąlygom — laikykis paviršiuje, saugodamas nervus, lėtinamas tempą ir mėgindamas išmokyti net iš savęs . . . Tavo J. Brazaitis.

1974

22. **Akademija tautos kryžkelėse.**

(Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos 50 m. sukakties proga padarytas pranešimas 1973 m. rugsėjo 2 d., Bostone).

223. **Red. VIENAS IŠ REZISTENTŲ; Dr. Pranas Padalis, 1911-1971, išleista autoriaus bičiulių lėšomis.**

224. **Red. Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika, I tomas, 336 psl. Pogrindžio leidinys 1972-1973, Nr. 1-7. Parašė įvadą ir komentarus.**

1975

225. **Faustas Kirša, Aidai, 1, 12. (Iš paskutinio 1940 Židinio 5-6, 600). Nebaigta.**

(Atkelta iš 73 pusi.)

kais, visuomenininkais, kultūrininkais. Turėjęs progą pažinti juos kaip žmones ir kaip savų grupių atstovus. Iš tų visų, su kuriais tekę dirbti už Lietuvos ribų, labiausiai vertinęs lietuvius socialdemokratus, kaip tikrai subrendusių grupę valstybiniam gyvenimui ir demokratiškam gyvenimui.

Žmonės su vizija

Apgailestavo, kad lietuviams trūksta platesnio pramatymo ir veikimo ta linkme. Labai būdingas atsitikimas įvykęs su profesorium Pakštu. Anas žmogus dar prieš 1939 turėjo drąsos pasakyti, kad artėja katastrofa ir kad reikia gelbėtis. Ir ką gi, ano meto oficialūs Lietuvos žmonės jį palaikė panikos kėlėju, vadino tiesiog „varjotu, kartodami žodžius ‘tauta gali būti rami’“. Siūlė tada Pakštas iš Lietuvos išvežti visą auksą, ne vien dalį, Čiurlionio paveikslus, senus dokumentus, kitus nepamainomus turtus kur nors deponuoti, pav., Amerikoje. Siūlė 1939 vasarą iš Lietuvos išsiųsti dalį jaunimo, ateitininkų chorų, sustiprinant jį ir ne choristais, bet būsimaisiais veikėjais. Kiek būtume išgelbėję pajėgiausių lietuvių patriotų, vėliau sunaikintų kalėjimuose ir Sibire. Nugalėjo ne pakštiškas ‘gąslinimas’, bet saldus nieko neveikimas, ir buvo demagogiškai pasijuokta iš žmogaus, kuris turėjo platesnę akiratį ir į ateitį

BRAZAITIS KALIFORNIJOJE

Vasario 16 minėjimo bankete, Los Angeles, Calif., 1962.II.11: iš kairės I-je eilėje Lietuvos konsulas dr. J. J. Bielskis, JAV senatorius Roman L. Hruska, ALT sk. pirm. J. Jodelė, **prof. Juozas Brazaitis**, kan. A. Steponaitis; II-je eilėje prof. dr. M. W. Graham (žiūr. L.E. XXXVI t.), buv. JAV pasiuntinys Lietuvai dr. Owen Norem, Respublikonų partijos pirm. Patricia Hitt, žurnalistas George Todt, dr. P. Padalis

(Atkelta iš 135 p.)

žiūrėjo ne panikos kėlėjo, bet įspėjančio apie gresiančių nelaimę akimis.

Ambrazevičius-Brazaitis priiskirtinas taip pat prie pačių realiausių visuomenininkų — politikų, kuris visą savo gyvenimą, talentą ir pasiruošimą paskyrė ne tam, kas arčiausiai prie širdies, ką būtų norėjęs dirbti, bet kas labiausiai buvo reikalinga, kur šaukė tauta ir tie, kurie negali šaukti.

Atsikviesti Brazaitį kalbėtoju į Vasario 16 minėjimą buvo nelingva. Teko įveikti dvi kliūtis. Pirmiausia, apie Los Angeles Altos skyrių telkėsi žmonės, kuriems būti frontininku reiškę daryti nusikaltimą. Todėl per metų metus frontininkų niekinimui negailėjo laiko, energijos nei gėdos išteklių. Tačiau keletus metus į skyriaus valdybą įėjo keli pozityvaus nusiteikimo asmenys, ir 1962 blokada prieš frontininką kalbėtoją Vasario 16

minėjime buvo sulaužyta. Buvo padarytas nutarimas pagrindiniu kalbėtoju iš New Yorko pakviesti prof. Juozą Brazaitį. Bet čia susidurta su antra kliūtimi: Brazaitis mielai jungdavosi mažesniuose rateliuose į pokalbius ir svarstymus, tačiau „kalbėtojo“ pareigų masinėse auditorijose vengė. Neteko iš vis girdėti, kad po 1952 pasirodymo Čikagoje Brazaitis būtų Vasario 16 minėjime kalbėjęs. Antrąją „blokadą“ įveikti šiuo kartu tačiau buvo daug lengviau. Atrodo, kad Brazaitis turėjo slaptą norą pamatyti Kaliforniją ir čia sutikti tuo metu energingai besireiškiančius Rezoliucijoms Remti Komiteto pradininkus. Po poros pasikeitimų laiškais, savo sutikimą davė, nors vėliau tarsi vėl suabejojo. 1962 pradžioje Los Angeles Altos sk. sekretoriui (kuris taip pat buvo ir LFB Los Angeles sambūrio pirmininkas) rašė:

“Seku ir esu sužavėtas jūsų dinamika. Dėl to beveik gailiuosi neištesėjęs sau duoto žodžio — nekalbėti Vasario minėjimuose, nes nėra kas ‘pasakyti’. O jūsų užsidegimas kaip tik laukia ko nors naujo iš kalbėtojo, dėl to ir bijau, kad jums taip pat teks ‘gailėtis’ mane pasišaukus”.

Brazaitis atvažiavo ir kalbėjo. Šv. Kazimiero parapijos salė prisirinko pilnutėlė, kaip niekad, nors oras pasitaikė nepalankus. Klausytojai buvo sužavėti kalbėtojo erudicija, logiška minties slinktim ir patrauklia kalbėjimo

forma, atskleidžiančia jo inteligentišką ir šiltą asmenybę. Po paskaitos, pav., prof. Elena Tumienė, kalbėtojams statanti didelius reikalavimus, šių žodžių autoriui pasakė: *“Iki šiol turėjau abejojimų dėl prof. Brazaičio. Dabar pamačiau, kad frontininkai turi didelį vadą”.*

Vakare Brazaitis dalyvavo Vasario 16 suruoštame bankete viešbutyje, kur buvo atvykę daug žymių amerikiečių svečių (žiūr. nuotrauką), o kitos dienos vakarą praleido susitikime su LF bičiuliais ir kviestais svečiais bič. Ažuolaičių namuose. Čia jam buvo įteiktas rašytojos Alės Rūtos suredaguotas adresas (žiūr. nuotrauką). Pačios Kalifornijos profesorius daug ir nepamatė, nes lietus pylė kaip iš kibiro. Visokiom gudrybėm buvo gundomas pasilikti bent savaitei, o jis šypsodamasis, be jokių ‘paspaudimų’ atsakinėjo: *“Keliausiu. Turiu paruošti apžvalgą sekančiam ‘Darbininko’ numeriui”.* Ir iškeliavo, pabuvęs vos tris lietingas dienas.

Iš Kalifornijos Brazaitis išsivežė gerus įspūdžius. Grįžęs, II.17 parašė laišką, kuriame įdėjo ir tokius žodžius:

“Laimingai parkeliavęs, noriu padėkoti Jums už man parodytų nuoširdumą ir vaišingumą. Parkeliavau su šviesiais įspūdžiais. Bičiuliam lyginau New Yorką su Los Aneeles kaip Žemaičius su Klaipėdos kraštu. Daugeliu atžvilgių lygis aukštes-

Profesoriui Juozui Ambrazavičiui -
Brazaičiui, Literatūros Profe-
soriui Jssilaisvinusios Lietuvos
Ministeriui Piemininkui, Fronto Bi-
čiulių Įkūrėjui ir Vadui, Tikėjimo
Neritly ir Išitikimybės. Parojuose Sim-
boliui -

LFB Los Angeles sambūrio adresas,
Įteiktas prof. J. Brazaičiui, jam lankan-
tis Kalifornijoje

Brangus Profesoriau,

Jūsų daugiaariopai reikš-
mingo atsilankymo Angelų Mieste
proga, mes reiškiamo nuoširdžią
pagarbą ir atsidavimą išitikimybės
Tautai, kovos ir rilties idėjoms,
kurias matome įkūnytas Jūsų as-
meny ir darbuose.

Dieve, talkink mūsų dar-
bams ir ilgink bei stiprink visų
mūsų, Būti, kad ištroztume iki
Aušros.

Los Angeles Fronto Bičiuliai

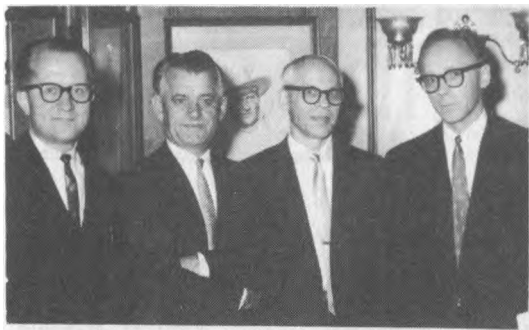
Los Angeles, 2. 10. 1962.

Atsilankiusiam LFB Los Angeles sambū-
rio priėmimo **prof. Juozui Brazaičiui**
sveikinimą skaito rašytoja Alė Rūta

Prof. Juozas Brazaitis su LFB
Los Angeles sambūrio valdyba
— P. A. Raulinaičiu, J. Kojelių
ir E. Arbu — Ažuolaičių na-
muose

Brazaitis Kalifornijoje su Rezo-
liucijoms Remti komiteto pirm.
L. Valiuku, Arizonos u-to prof.
dr. P. Padaliu ir LFB L.A. sk.
pirm. J. Kojelių

nis. Man pačiam daugiausia op-
timizmo paliko tie mažieji 'lau-
reatai' ir busimieji veikėjai, ku-
rie sąmoningai ir atkakliai
kreipiami lietuviška linkme, ne-
paliekant vieno Dievo globai.
Dėl bičiulių pasireiškimo Los
Angeles savo įspūdžius buvau
pasakęs žodžiu. Dieve duok,
kad kitur taip reikštųsi".

Spalio 4 vėl rašė:

"Buvimų pas (jus) prisimenu
kaip vienu iš negausių prošvais-
čių savo gyvenime — tiek ener-
gijos, geros valios, tikėjimo,
nors trukdytojų netrūksta visur.
Tepadeda Dievulis jums vi-
siems kuo ilgiau ištvirti toje

pačioje dvasioje".

Savo apsilankymą Kaliforni-
joje prof. J. Brazaitis sentimen-
talai prisimindavo ir vėliau.
Pav., 1963.VII.24 laiške vėl rašo:
"Nuo buvimo Los Angeles mano
mintys dažnai sugrįžta pas jus".

Kaliforniečiai, kurie Jį pažino-
me, kurie su Juo bendravome,
kuriems Jis kalbėjo 1962 metų
Vasario 16-ją, savo mintimis nuo-
latos grįžtame pas Jį, pas Iške-
liavusįjį, pas "mūsų didįjį Mi-
rusįjį, kuris gyvena mumyse ir
toliau" (iš prof. A. Maceinos
1975 m. birželio 7 d. laiško).

J. Kj.

**Mes mirštame, bet mirdami norime žinoti, kad yra
pasaulyje žmonių, kurie nebijo nors gyvu žodžiu kovoti
už pavergtų, naikinamų tautų laisvę.**

Iš laiško 1947 iš Lietuvos

Rusiškasis disidentizmas ir Pabaltijo suverenumas

Klausimas, kaip rusų disidentai žiūri į mums gyvybingą Pabaltijo laisvės problemą, neatmezgiamai susipina su kitu, rusams gyvybingu, o mums žinotinu klausimu: kaip rusų išeivija susitinka su daugiabriaune SSSR subyrėjimo problema?

Mes laukte laukiame bent dalinio SSSR pakraščių byrėjimo, nes tai žada mums 1918 metų padėties atstatymą. Tai mums džiugėsio ir teisingumo įvykis. Rusams gi, įpratusiems didžiuliotis savo teritorijos plotčiais, teritorijos byrėjimas panašus į žemės drebėjimą. Jie pripratę galvoti, kad Rusija padengia vieną šeštąją dalį visos planetos sausumos. Ir dauguma jų tiki, kad tam tikri kompromisai, režimo pakaitos, ekonomikos laimėjimai apgina Rusijos imperiją nuo subyrėjimo katastrofos.

Tačiau žodžiai „išlikimas“, „subyrėjimas“, „Rusijos tautų išlaisvinimas“ jau įsipilietina disidentų lėkikoje, ir juo toliau, juo ryškiau ta drąsi prielaida tampa neišvengiamai artėjančiu faktu. Pabaltijo valstybių suverenumo atstatymo problema rusų išeivijos politinėje ir moralinėje dialektikoje glūdi bendrame SSSR ateities kataklizmo kontekste.

Atvirai tarus, tas laukimas jaučiamas rusų išeivijos politiniuose traktatuose ir beletristikoje, bet tai daž-

IDĖJOS ir

niausiai vis slypi tarp eilučių, be konkretaus plano brandinamas ir auginamas, ir tą laukimą tinka pavadinti pro ružavus akinius stebima viltimi. Juk nekitai ir pas mus. Tai viltis. Kur klesti viltis, retkarčiais apsieiškia laukiamas faktas. Tas faktas gali įgauti nelaukiamų formų. Visos revoliucijos, pereidamos iš vilties prielaidų į konkretybę, įgaudavo naujas, nelauktas, „neužplanuotas“ formas.

Nedaug yra medžiagos kategoriškiems sprendimams daryti, kurioje plotmėje rusų išeivija ir naujas jos prieauglis, itin aktyvus po 1960, susitinka su Pabaltijo problema. Neteko rasti tuo klausimu veikalų nei studijų periodikoje. Teko rasti tačiau knygų, kurios, aiškindamos Rusijos - Ukrainos ateities santykius, prileidžia Ukrainos atkritimą ir visa tai svarsto gana šovinistišku tonu. Tenka galvoti, kad SSSR subyrėjimo tema vis dar žeidžia įsikalbėtą rusišką patriotizmą ir tebėra savotiškas baudas, neprinokęs svarstybos.

Istorinė logika rodo, kad nevisad milžinės valstybės susprogsta kaip bomba. Subyrėjimo procesas trunka ilgą laiką. Byrėti nuo pakraščių neišvengiama.

Tad Pabaltijys, Kaukazas, Moldavija... ir, turint trupinėlių fantazijos, nesunku vaizduoti SSSR masyvą kaip dabartinį Afrikos žemėlapi. Prieš II Pasaulinį karą tikrai kelios valstybės ten buvo. 90% buvo kolonijos ir pro-

DARBAI

tektoratai. Dabar gi Afrikos kontinentas margoja didesnių ar mažesnių, ar tiesiog mikroskopiškų suverenų valstybių spalvomis. Nežiūrėta ekonomikos perspektyvų, žemės turto, žmonių kultūrinio lygio, uostų ar priėjimo prie jūros problemų, viskas tai buvo antraeiliai klausimai. Pagrindas buvo vienas: tautos arba genties noras turėti nepriklausomybę savo gyvenamos teritorijos ribose. Šitoks afrikietiškas vaizdas ir gali gąsdinti rusų išeivį, tad ir kalbėti apie totalinį SSSR - Rusijos subyrėjimą nėra lengva. Juk nelengva buvo išdidžiam Romos piliečiui, kuris visame antikos pasaulyje prisistatydavo „civis Romanus sum“, matyti Romos griuvimą. Tad SSSR - Rusijos byrėjimo vizija gali būti konkretizuota dabartinės Afrikos žemėlapyje. Byrančios valstybės pagrindinis elementas, rusai, gali ir turi baugintis, kaip antikos romėnas, savo griūvančių forumų dundesiais.

Suprantama „byrėjimo, subyrėjimo“ temos yra absoliutus tabu Maskvoje, kuri vis dar sėkmingai, liberalinių Vakarų idiotų remiama, hipertrofiškai plinta ir siekia naujų, racionalumu neparemtų, sienų. „Byrėjimo, subyrėjimo“ motyvai bailokai dar skamba rusų išeivijos svarstybose. Ir tiesiog neįtikėtinas faktas, kad stagnacijos ir sudrausminto mąstymo Maskvoj suskambėjo samizdatinis Andriejaus Amalriko klausimas: ar išliks SSSR iki 1984 metų? Tai buvo

ruso atliepis į anglų politinio fantasto George Orwell klausimą, kuris parodė totalistinės valstybės triumfą savo knygoje „1984“.

To fatališko byrėjimo temomis nesunku rasti rusų disidentų spaudoje citatų, pareiškimų, tarptautinės moralės išvestinių. Visa tai rodo, tenka galvoti, respektą tautų apsisprendimo principui. Tuose pareiškimuose minimas ir Pabaltijys. Tad suprevatybės piliečiai, sukręsti savo valstybės teroro, ieško morale paremtos politikos ir atmeta prievartą, kuri remioasi klasta ir melu.

Čia tenka išdrįsti patikslinti Aleksandro Solženicino šūkį „Šalin melas! Nustokime gyventi melu!“ Klasta — apgaulė, pinklės, pikta valia — valstybės praktikoje efektingesnė už melą. Melą galima demaskuoti. Melas yra arba gali būti klastos elementu.

Subyrėjimo baubas rusams nėra naujas. Rusijos imperija visada jį išgyvena. Aštuoniolikto amžiaus Puگاčevo ir Razino „buntai“ stengėsi atplėšti Pauralę ir Volgos - Dono sritis. Kazokas Jermakas pridūrė prie Maskvos kunigaikštijos milžinišką Sibiro teritoriją, bet 1918 metais, prieškolčakiniam periode, Sibiro patriotai deklaravo nepriklausomą Sibiro valstybę. 1918 metais atsiskyrė Pabaltijys ir Kaukazas, nors tikrai Pabaltijys sugebėjo išlikti laisvas.

“Ar SSSR turi ateitį? Ar SSSR išliks iki 1984 metų?” paklausė jaunas autorius Andriejus Amalrikas ir sulaukė už tai žiaurų atpildą. Tačiau jis realizavo bręstančią prielaidą: pabaiga gali būti netoli, ji už kampo. Tai buvo stimulus kitiems prabilti ta tema. Amalrikas kalbėjo patetišškai, Šafarevičius prabilo akademiš-

kai. Abu sutinka: subyrėjimo galimybė reali. Jeigu taip, mes darome išvadą, Pabaltijo problema išeina iš akligatvio.

Netoli Amalriko ir politiniai - visuomeninio žurnalo "Kontinentas" autoriai sustoja prie fatališkos temos "Ar SSSR turi ateitį?" ir atsargiom užuominom dėsto: ateitis nėsčia netikėtumais. Tad ir supervalstybės pakraščių nubyrėjimo problema yra natūralus, logiškas, laiko tėkmėje neišvengiamas reiškinys. To nubyrėjimo procese aneksuotos Pabaltijo ir Kaukazo valstybės būtų atstatytos. Čia netenka minėti dalinių teritorijų atkritimų, kurios atitektų Rumunijai, Lenkijai, Suomijai, Kinijai. Netenka ir spėlioti apie atkursimų valstybių politines bei socialines santvarkas bei jų eventualius junginius.

Rusų disidentų žurnalas "Posev", 1974 m. nr. 12, savo vedamajame taria:

"Geros valios žmonės, palaikydami Solženicinų, privalo reikalauti iš valstybinių teroristų: nešdinkitės lauk iš okupuotų teritorijų! Nešdinkitės lauk iš Čekoslovakijos ir Vengrijos, iš Lenkijos ir Vokietijos! Grąžinkite laisvę Pabaltijui, Gudijai, Ukrainai, Užkaukaziui! Nešdinkitės iš Rusijos!"

Šis įdomus nerusiškų teritorijų ir Rusijos interesų sutapdinimas kartais nepasizymi politine precizija nei išmintimi. Taip, pav., vokiečių tautybės rusų išeivijos veikėjas Štrištrikfeldtas, buvęs generolo Vlasovo ryšininkas su Wehrmachtu, tame pat "Poseve" tvirtino, kad generolo Vlasovo judėjimas masinės pabaltiečių viltis išsilaisvinti, nes visų priešas buvęs bendras: sovietinė Maskva. Mes gi žinome, kad generolo Vlasovo

judėjimas jokio poveikio į lietuvišką rezistenciją neturėjo. Vlasovo judėjime daugelis matė paprastą pagelbinį Wehrmachto dalinį. Bet giliau pasižvalgius rusų išeivijos svarstymuose, pabaltiečiai vis dar eina po etikete "Rusijos tautos" ir "Rusijos mažumos"...

Rusų išeivijos masėje veikia daug junginių. Pav., "Social-krikščioniškosios sąjungos" programoje įrašytas "Rusijos tautų išlaisvinimas". Rusų kalba išsireiškiamą "ruskije narodnosti". Terminas keistas. Ar gali būti nerusų tautos, kartu ir rusų? Nesirūpindami kitomis tautomis, nes tai jų reikalas, tvirtai tariame, kad tokia etiketė visiškai netinka pabaltiečiams. Tos tautos, po "ruskaje narodnosti" etikete egzistuoti nenori. Šitokiu taku einant, artėjimo nebus. Ir pro domo sua tarus, tenka ir mums stebėtis, kad iki šiol kalbos su rusiškuoju disidentizmu mūsų plačioji veiksnija vis neužmezga. O užmegzti verta, nes į rusų disidentizmą smalsiomis akimis žiūri pasaulinė spauda.

Kaip ten bebūtų su pasirodančiomis mums nepriimtinomis klaidomis, rusų išeivija dabar orientuojasi Pabaltijo problemose, ir Pabaltijo laisvės determinaeija turi stiprią vietą disidentų leksikone. Kaip matėme iš "Posevo" vedamojo, jų apeliacijose į pasaulinę moralę Pabaltijys pastatomas išpūdingoje vietoje. Mūsų reikalo prezentacijai tai mums naudinga. Dirstelėjus į aneksiją, paranku smerkti sovietinį grobuoniškumą. Užgrobtos teritorijos stovi greta tvirtinimo: "SSSR subyrės!" Juk ir caro režimo griuvimo priešaušryje buvo visuotinis tvirtinimas "carizmas kris". Tai įdomi ir įtikinanti paralelė.

Patyrinėjus prieinamą literatūrą, matyti, kad Pabaltijo laisvės tema skamba dargi ryškiau ir dažniau už Kaukazo temas. Ukrainos problematika dar aptemdoma galvojuimu, kad didrusis ir ukrainietis yra boliai, nelyginant aukštaitis ir žemaitis. Tas pat taikoma ir gudo - didrusio giminystei.

Rusų publicistai Redlichas ir Levickis tvirtina, kad Pabaltijyje tautinės rezistencijos esmė suvesta į sovietinio teroro išugdytą rusofobiją. Apie tai jie rašo paskutiniame „Posev“ numeryje. Čia itin akcentuojama Estija, ir tai mums ypatingai įdomu. Estų orientacijos punktai gali būti palyginami su lietuvių slapčiausiu pogrindžiu. Pagal šiuos autorius, estai gyveną rusofobijos nuotaikomis. Jų idėjinė deklaracija lakoniška ir stipri. Visur ant sienų rašoma: „Ivanai, eik namo!“ „Ivanai, nešdinkis iš Estijos!“

Publicistas Šafarevičius samprotauja, kad subyrėjimo galėtų ir nebūti, jeigu Rusijoje atsirastų humaniškas, demokratinis režimas, patrauklus ir savo ekonominiais laimėjimais. Tada visi pakraščiai bei vidinės tautos ir gentys būtų suinteresuotos prisilaikyti kokios federacijos, konfederacijos ar unijos pavidalo. Įrodymų tokiai teorijai jis nepateikia. Tai norimos ateities vizija, besiribojanti su utopija. Istorija, kietu žingsniu eidama, aplenkia utopijas.

Gyvenimiškam pavyzdžiui „Posev“ paėmė Estijos atvejį. Ir, štai, sužinome, kad 1970 metais estai pogrindininkai susirišę su rusais pogrindininkais. Kratos ir areštai praretino jų eiles. Bet 1971 metais susiformavo „Rusijos, Ukrainos, Gudijos ir Pabaltijo demokratų“ sąjū-

dis. Kas jis? Ar tai bendras demokratinis frontas, ar tai rusų disidentų dominantas? Be davinių spresti negalima. Tačiau tais pat 1971 metais rugpjūčio 10 dieną jau pasirodė ir „Tautinio Estijos fronto“ programa. Čia jau visiškas estiškojo reikalo dominantas. Jų leidinys „Estijos demokratas“. Jie kalba apie naują Estijos konstituciją, reikalauja sovietinių karo pajėgų išvedimo, plebiscito ir JT intervencijos. Šie „Estijos demokratai“, kaip pastebi „Posev“, neturi ryšių su estiškąja išeivija laisvės kraštuose.

Tas estų judėjimas turi du sparčius. Vienas pageidauja ryšių su disidentais rusais, kitas siekia bėkoms, promisinės kovos su visais „ivanais“. Tas judėjimas sugebėjo nusiųsti memorandumą JT gen. sekretoriui Waldheimui, bet supuvusioje JT organizacijoje, aišku, buvo kur nors palaidotas.

Čia tenka paminėti prieš kurį laiką iš ok. Lietuvos patekusį į „Tėviškės Žiburius“ misteriską pogrindžio atsišaukimą, iš kurio patyrėme apie naujus rezistencinius vienetus su naujais siekiais, kurie mums, kietai įsėdusiems į tunkančios išeivijos minkštasuolius, atrodė keistoki, gana naivūs, ir ne pagal mūsų tradicijas.

Tarp kitų rusų disidentų sąjūdžių paminėtinas „Tautinių solidaristų susivienijimas“, sutraukęs intelektualią II Pasaulinio karo rusų išeiviją. Jų tarpe daug universiteto dėstytojų. Susivienijimas labai panašus į LFB struktūrą: respektuojama nepasaulėžiūrinė politika, narių tarpe yra narių ir ne rusų tautybės. Susivienijimo šūkis — „Dievas ne jėgoj, bet teisybėje“. Jie leidžia žurnalą „Posev“, literatūrinį žurnalą

AR RUSAI GALĖTŲ PASEKTI ŠVEICARIJOS PAVYZDŽIU?

Sovietų Sąjunga, jei panorėtų, galėtų tapti laisvą, savanoriškai susijungusių tautų bendrija. Bet Rusijos praeities tradicijos sunkia našta gula ant dabartinės kartos pečių. Marksizmas, būdamas esmiškai antidemokratiškas, įstojo į Rusijos tradicinės autokratijos vėžes, į jos beteisiškumo bei sauvališkumo nelaisvę ir su ja sutapo. Visai natūralu, kad rusų marksistai žygiuoja senu, carų pramintu keliu. Skelbdami pasauliui komunizmo idealus ir tuo būdu apgaudami dau-

---

“Grani”, bėgamąją kroniką. Solidaristų spaudoje randama stiprių, aiškių ir mums naudingų prasitarimų apie Pabaltijį, SSSR subyrėjimo konteksto ribose. Tai yra talka mūsų kovai. Ta talka galėtų būti daug efektingesnė, jeigu mūsų veiksniai pralaužtų tradicinės stagnacijos tvoras, sudarytų kontaktus, informuotų.

Šioje srityje, savaime aišku, yra vilčių, gausu ir būsimų nusivylimų. Tačiau informacija yra reikalinga. Rusų disidentų dėmesiui būtina parengti bent brošiūrų formoje informaciją rusų kalba apie Pabaltijo išeivijos veikimą politinėje perspektyvoje, apie mūsų išeivijos struktūrą, apie išgautas kongresines rezoliucijas ir kt. Atrodo, kad visa tai jiems nežinoma. Savo medžiaga mes galėtume juos informuoti, gal užimponuoti ir patraukti į bendrą darbą.

Jurgis Gliauda

gelį naivių idealistų bei pasimetusių žmonių Vakaruose, rusai varo nacionalistinę ekspansijos politiką, pavergdami laisvas tautas ir jas prievartos priemonėmis rusindami. Rusų marksistai teoriškai yra patekę į neišsprendžiamus prieštaravimus tarp rusų nacionalizmo ir kosmopolitinio marksizmo.

Šveicarijos pavyzdys

Yra Europoje šalis, kuri kaip ir Rusija yra daugiatautė valstybė, bet kuri davė pasauliui tautinio darnumo ir nelygstamos tautinės tolerancijos pavyzdį. Tai nedidelė, neturtiniga Šveicarija. Tačiau dėl žmonių darbštumo, sumanumo ir taikingos harmonijos šveicarai sukūrė didelę pramonę ir labai aukštą gyvenimo lygį. Šveicarijoje gyvena vokiečiai (75%) prancūzai (15%), italai (10%) ir apie 60,000 retoromanų, senovės keltų palikuonių. Nors vokiškai kalbantieji sudaro tris ketvirtadalius visų gyventojų, bet jie neturi jokių intencijų užmesti savo valią kitoms tautybėms. Visos keturios tautybės turi lygias teises ir visos jų kalbos oficialios. Piliietis įstaigose gali kreiptis bet kuria iš tų keturių kalbų ir tarnautojas privalo jam atsakyti ta kalba, kuria kreipiamasi. Tačiau žmonės, nepaisant, kokia kalba kalbėtų namie, visi jaučiasi esą šveicariais ir tuo didžiuojasi.

Kas šveicarus taip artimai suliedino į valstybinę bendruomenę? Aišku, kad laisvė ir visa laisvės atmosfera,

kurioj jie gyvena ir kuria jie alsuoja. Kiekvienas šveicaras yra laisvas pilietis. Niekas jo neverčia išpažinti tą ar kitą tikėjimą ar netikėjimą, tą ar kitą ideologiją, niekas neverčia kalbėti ta ar kita kalba. Keli Šveicarijos kantonai iki šiolei išlaikė tiesioginę demokratiją: visi kantonų piliečiai susirenka po atviru dangum, išrenka valdininkus, priima arba atmeta įstatymus. Šveicarijoj kiekviena tautinė grupė jaučiasi saugi, nes žino, kad niekas nesikėsins į jos kultūrinį vystymąsi. Dėl to Šveicarijoje nėra ir mažumų klausimo.

O kaip Sovietų Sąjungoj?

Sovietų Sąjunga kaip ir Šveicarija yra daugiatautė valstybė. Joje proporcingai nišų yra 25% mažiau, negu vokiečių Šveicarijoje. Vienok skirtumas tautybių klausimu šiuose dviejuose kraštuose yra kaip tarp dangaus ir žemės. Sovietų Sąjunga, nors oficialiai ir išpažįsta kosmopolitinę marksizmo ideologiją, tikrovėje siekia tapti griežtai tautine, vienaulyte rusų komunistų imperija. Brutaliomis priemonėmis rusai pasiryžę surusinti visas nerusiškas tautas ir sunaikinti jų tautinę kultūrą. Bolševikai neišsivadavo iš nacionalistinės ir ekspansinės rusų carų tradicijos, siekusios kitas tautas užkariauti ir priversti paklusti.

Nesuradusi savo pašaukimo dvasinė, religinė, kultūrinė bei ekonominė kūryboj, rusų tautą tarsi magišką jėga traukia praeities tradicijos, žavi juos, kutena jų tautinę ambiciją, stačiai juos apstulbina ir pavergia. Net toks Leninas, profesinis internacionalistas, buvo priešingas federalinei santvarkos idėjai. Jie siekė vienalytės valstybės, kad galėtų lengviau ją valdyti. Aplinkybių ver-

čiamas, jis priėmė federalinę santvarką, bet tik užsitikrinęs galią tiesioginiai ją valdyti per didžiai centralizuotą komunistų partiją. Kiekvienojo sąjunginėj respublikoj komunistų partija yra visagalė, sąžiningai vykstanti centrinio nišų komunistų politbiuro įsakymus.

Nors Leninas ir prikaišiojo Ordžonikidzei ir Dzeržinskiui už Gruzijos nepriklausomybės panaikinimą, sakydamas, kad bolševikų priemonės tautoms apsaugoti turi skirtis nuo senojo ruso deržimordos, tačiau faktiškai jis pats buvo priešingas tautų apsisprendimo principui. Atskiros tautos negavo iš jo jokio užtikrinimo dėl savo laisvės. Jis kėsinosi ir į Baltijos valstybių nepriklausomybes. Todėl nei marksizmas-leninizmas, nei dabartiniai sovietų vadai neduoda jokios vilties nerusiškoms tautoms Sovietų Sąjungos apimtyje išlaikyti savo tautinę tapatybę. Visai kitaip yra satelitinėse valstybėse, kur tautinės kultūros griauančioji Maskvos ranka pilnai nesiekia. Ten sulydinimo į vieną "bendratautę" principas neveikia, ir niekas nekalba apie naujos "sovietinės nacijos" kūrimą.

Rusiškas fašizmas

Naujoji, 1961 metais paskelbta sovietų komunistų partijos programa neslepia Sovietų Sąjungos asimiliacinių tikslų. Joje užtinkame tokį išsireiškimą:

"Su komunizmo pergale Sovietų Sąjungoj dabar tautos dar labiau suartės, jų ekonominis ir ideologinis tapatumas padidės ir išsivystys komunistiniai požymiai, bendri jų dvasinei struktūrai. Tačiau išnykti tautinėms skirtybėms, ypač kalbinėms, yra žymiai ilgesnis procesas, negu išnykti klasinėms skirtybėms".

Čia komunistų partija pati netyčiaiom nutraukia kaukę nuo savo veido ir, atidengdama savo tamsius kėslus, pasirodo visame savo brutaliame nuogume. Ji pasisako siekianti išnaikinti visas tautines ir kalbines skirtybes ir visas pavergtas tautas sulydyti į vieną “bendratautę”, kuri būtų ta pati rusų tauta. Su atviru įžūlumu partija apgailestauja, kad tautinėms ir kalbinėms skirtybėms sunaikinti būsiąs reikalingas “žymiai ilgesnis procesas” ir kad nerusiškų tautų suviršinimo negalinti įsprausti į penkmečių planų rėmus.

Šitoks partijos “atvirumas” yra ne tik brutalus ir ciniškas, bet, švelniai išsireiškiant, ir “netaktiškas”. Tai eilinė komunistų bravūra, kai jie visas tvirtoves pasiryžę imti “ura” šūkiais. Apsvaigę savo rusinimo politikos laimėjimais, jie nebeišlaiko nė konspiracinės diskrecijos. Rusų komunizmas faktiškai išvirto į arogantišką rusų šovinizmą bei kraštutinį nacionalistinį fašizmą. Komunizmas jiems tapo patogi ideologinė priedanga brutaliai rusifikacija vykdyti. Tokiu pat įžūlumu nacių laikraštis “Das Schwarze Korps” 1942 rugpiūčio 20 straipsnyje “Germanisieren” atidengė savo planus pasiglemžti ir kolonizuoti Baltijos valstybes, Ukrainą ir kitus užimtus kraštus. Netenka abejoti, kad raudonųjų fašistų planai susilauks to paties likimo, kaip ir rudųjų.

Antimarksistinė komunistų herezija

Prisipažindama, kad tautinėms bei kalbinėms skirtybėms išnaikinti reikią “žymiai ilgesnio proceso”, negu klasinėms skirtybėms išlyginti, komunistų partija netyčia papildė ir nedovanotiną antimarksistinę hereziją.

Juk pagal Marksą, visos religinės, kultūrinės, tautinės, kalbinės, politinės ir kitos apraiškos priklausančios “anstatui”, kuris esąs ekonominės bazės pasėka. Užtekisį tik pakeisti ekonominę bazę, ir “anstatas” automatiškai pasikeisias.

Jau praėjo penkiasdešimtą metų nuo socialistinės ekonominės bazės įkūrimo, o “antsato” apraiškos (kultūriniai, tautiniai ir kalbiniai skirtumai) dar ligi šiol neišnyko. Taigi Markso mokslo kertinis akmuo neatlaiko gyvenimo patirties krūvio. Todėl pakrypusį marksizmo ideologiją pastatą rusams tenka ramstyti KGB durtuvais.

Nesiseka sovietams ir su klasinių skirtybių išnaikinimu. Tiesa, pradžioje, tuoj po revoliucijos, komunistai Rusijoje klasines skirtybes “išlygino”, nukapodami marksizmo priešams galvas, tačiau per 50 metų vėl išsiaugino naują komunistinių buržujų ir kapitalistų klasę, su atskiromis krautuvėmis, ligoninėmis, privačiais vasarnamiais kurortuose, ištaigingais restoranais. Čia užsienietiškomis prekėmis apsirūpina, užsienietiškais vaistais gydosi ir užsienietiškais gėrimais vaišinasi privilegijuota, pavergtas tautas engianti ir rusų liaudį išnaudojanti rusų komunistų klasė.

Daugiatautiškumas —

Sovietų Sąjungos silpnybė

Daugiatautė sovietų imperija toli gražu nėra vieningai nei tautiškai, nei ideologiškai, nei politiškai. Daugiatautiškumas yra Sovietų Sąjungų silpnoji pusė. Tai jos susinaikinimo sėkla.

Propagandos mašinos be atvangos skelbia apie “broliškas respublikas”, “sovietinių tautų draugystę”, visų

BIEDNIOKAI IR VIDUTINIOKAI

Pirmuoju bolševikmečiu Lietuvoje sovietinė propaganda, siekdama nustatyti vienus visuomenės sluoksnius prieš kitus, Lietuvos žmones suskirstė į “good guys” — “biedniokus ir vidutiniokus” ir “bad guys” — “kulokus”, “klerikalus”, “nacionalistinius fašistus”, “buržujus”, “smetoninikus” ... Ir tie “gerieji” buvo siunđomi sunaikinti “bloguosius”.

Šiuo metu “biedniokų ir vidutiniokų” terminas iš sovietų žodyno teisėtai yra išgyvendintas, nes visi Lietuvos žmonės, dvasiškai ir medžiagiškai alinami, yra tapę labiau biedniokai negu vidutiniokai. Bet sovietinė propaganda saviems tikslams ieško biedniokų ir vidutiniokų užsienio lietuvių jaunimo tarpe. Tuo

tikslu vasaromis Vilniuje organizuojama vadinamus “lituanistinius kursus”. Sovietų saugumo į tuos kursus atrenkami kandidatai, dabar jau dvasiška prasme, daugiausia priklauso biedniokų ir vidutiniokų klasei. Per trejėjus metus pro enkavedistinį rėtį į tuos kursus prasmuko vos keli šviesūs jaunosios kartos lietuviai ir tai ne per saugumo neapsižiūrėjimą, bet kitais tikslais: kursams sudaryti tam tikrą prestižą ir šviesesnius laimėti savo tikslams.

Vilniuje organizuojami kursai iš tikro yra kursai. Taipogi yra lituanistiniai kursai. Tik ta lituanistika labai sovietinė. Sovietinė frazeologija viską paprastai apkrauna “tarybiniais” palydovais: “tarybinis moky-

---

sovietinių gyventojų “brolišką meilę ir vienybę” bei padėką, pagarbą ir meilę “kilniadvasei rusų tautai”. Niekur pasaulyje žodžiai “meilė”, “vienybė”, “brolybė”, “draugystė” ir t.t., taip dažnai nėra vartojami, kaip Sovietų Sąjungoj, nes visos nerusiškos tautos, įskaitant ir slaviškus baltarusius ir ypač ukrainiečius, stačiai nekenčia rusų. Sovietinė propaganda turi sunkų uždavinį iš neapykantos rusų tautai padaryti meilę, brolybę, draugystę.

Sovietuos daugiatautiškumas gali būti lemtingas Sovietų Sąjungai, nes nė viena iš pavergtųjų tautų, pavojui išstikus, ne tik neis ginti “didžiosios tėvynės”, bet atsuks savo ginklus prieš pavergėjus. Daugiatautiškumas

yra Sovietuos “Achilo kulnas”.

Baisu šiandien ir pagalvoti apie visuotinio keršto išsiliejimą. Bet jis neišvengiamas, nes rusai ne tik nieko nedaro tai lemtingai valandai užbėgti už akių, bet tą keršto valandą patys artina. Propaganda apie “brolybę” ir “draugystę” yra naivus paliatyvas rimtai tautų ko-egzistencijos problemai spręsti. Tam reikia ne žodžių, bet darbų, bet jų laukti iš rusų negalima. Savo bekompromisine laikysena kitų tautybių atžvilgiu rusai nė kiek nepasitarnauja nei rusiškai tautybei, o tik dar labiau gilina prarają tarp Rusijos ir pavergtųjų tautų ir konsoliduoja nerusiškųjų tautų jėgas skaudžiai atsiskaitymo valandai.

Vladas Juodeika

tojas", "tarybų Lietuva", "tarybinė moteris", "tarybinės švietimas", "tarybinis rašytojas" . . . Tik "tarybinis" atributas nuo lituanistinių kursų nuslėptas. Kad užsienio lietuviuose nesukeltų įtarimų.

Tų kursų "tarybiškumą" atskleidė vienas 1974 metų kursų dalyvis "Darbininke". Ne tik kursų "tarybiškumą", bet ir daugumos dalyvių dvasinį biedniokiškumą ir vidutiniškumą.

Jei iš tikro taip būtų, kaip kursų organizatoriai skelbia, kad tuo siekiama sustabdyti užsienio lietuvių jaunimo nutautėjimą, ne sovietų žvalgyba turėtų kandidatus į kursus parinkti, bet leisti tai padaryti pačioms lietuvių jaunimo organizacijoms: skautams, ateitininkams, studentų sąjungai, vyčiams, PLJ sąjungai ir kt. Pačios organizacijos pažįsta saviškius ir galėtų parinkti tinkamiausius kandidatus. Bet Sovietijoje enkavedistai yra pagrindiniai ekspertai visoms gyvenimo sritims, net kandidatų parinkimui į Kauno kunigų seminariją-

Kursai, ir dabartiniame lygyje, turėtų teigiamos reikšmės, jei į juos galėtų patekti lietuvių jaunimas iš kitų "nepriklausomų" respublikų — Gudijos, Latvijos, Ukrainos, Sibiro — ir 6 savaites kartu praleisti su Amerikos, Australijos, Anglijos ir kitų laisvųjų kraštų lietuviais. Bet iš ten ne tik kad kandidatų nerenka, bet ir norintiems neleidžia iš vis į Lietuvos mokyklas vykti, nei pas save lietuviškų mokyklų organizuoti, net ir "tarybinių" lietuvių kalba laikraščių prenumeruoti.

Ir suprask "tarybinę" ir enkavedistinę logiką: pas save lietuviybę smaigia, užsienio lietuviuose šokasi "gelbėti".

Kad tie sovietiniai lituanistiniai kursai sužalotų užsienio lietuvių jaunimo dvasią, nuogąstauti netenka. Sovietinė propaganda savo mele yra tiek apžlibusi, kad net nepajėgia nujausti, kuo galėtų užsienio lietuvių paveikti. Vis bando ūkio ir technikos pažangą, lygindama ją su 1939 metų padėtim. Giriasi keliais, pastatais, elektrifikacija, įmonėmis, muziejais, bet nenujaučia, kad tas jaunas lietuvis visa tai lygina ne su 1939 metų Lietuva, kurios visai nepažįsta, bet su savo gyvenamuoju kraštu. Ir jam išpūdzio ta "pažanga" nepadaro. Net suaugusieji, kurie "angelų sargų" lydimi plačiau yra pasivažinėję po Lietuvą, sovietinę pažangą lygina ne su 1939 metų Lietuva, bet su pažanga, padaryta laisvajame pasaulyje. Tokia Čikaga dar 1950 metais buvo be greitkelių tinklo, milžiniškų pastatų, O'Hare aerodromo, iš Michigano ežero atkovotoje žemėje įkurto puikiausio universiteto, moderniškiausių pastatų, o kvepėjo Wilsono ir Swifto skerdyklų kvapais. Sovietinė pažanga užsienio lietuviui, palyginus su Amerika, tai nykštuko ir milžino žingsniai.

Biedniokai ir vidutiniokai tų dalykų nesvarsto. Pasižiūri ir tiek. Akilesnis gi kursantas irgi nesusižavi neįspūdinga technikos - ūkio pažanga, bet dairosi į dvasinę atmosferą: kokia pažanga padaryta laisvės kryptimi, kokia padėtis žmogaus teisių srityje. Bėdniokai ir vidutiniokai nieko nereiškia išeivijos lietuvių gyvenime prieš kursus, nieko nereiškia ir grįžę. Šviesesnieji pro sovietinės propagandos dūmus praregi sovietinę tikrovę, ir tai yra teigiamoji tų kursų nauda.

S-s

BENDRUOMENĖS KELIU:

Teisinė tvarka ar anarchinė įtampa?

Šiandien vėl daug kalbam ir rašom Bendruomenės klausimais: kokia jos esmė ir paskirtis? ar tinkama jos santvarka? ar gerai ji vadovaujama? ką ir kaip reikėtų joje keisti?

Kadangi Bendruomenė esame “visi”, tad natūralu, kad ir nuomonės įvairuoja. Tačiau bėda yra ne nuomonių įvairybė, bet jų sprendimo būdai ir priemonės. Juk visais amžiais sąmoningas žmogus kovoja dėl savo įsitikinimų, stengdamasis juos įpiršti taip pat kitiems, kad bendromis jėgomis bei pastangomis jie būtų įgyvendinti. Daug laimėta: pripažįstam minties ir sąžinės laisvę, turim demokratiją, vertinam artimo meilę, gerbiame tiesą ir t.t. Daug dėl savo gyvybės ir egzistencijos taip pat yra kovojusi ir mūsų tauta. Tad didžiojamės jos herojinė istorija. Be jos šiandien mūsų nebūtų: seniai būtume susiurbti arba lenkų, arba rusų, arba vokiečių. Iš kitos pusės, lietuvių tauta ilgą savo istorijoje negalėjo tapti tuo, kuo ji galėjo ir turėjo būti. Dėl jos nelemto likimo kalti ne vien agresyvūs jos priešai kaimynai. Kalbės dalis, deja, glūdi pačioje tautoje.

Sprogdinančios įtampos

Nuo pat mūsų tautos istorijos pradžios niekad netrūko ją iš vidaus sprogdinančių įtampų. Kunigaikščių

Lietuva valdymo reikalus sprendė jėga ir žudynėmis: buvo nužudyti Mindaugas, Kęstutis, Žygimantas ir daugelis kitų. Didikų ir bajorų Lietuva vertėsi tarpusavio kovomis, intrigomis, svetimųjų paramos ieškojimu, veto teise, džiaugėsi bei didžiavosi “aukso laisve” ir gyrėsi, kad “Bespublika laikosi netvarka”. Pražudę valstybę, jie patys buvo istorinio likimo nušluoti. Tik XIX a. pabudo pati tauta, radusi taip pat Lietuvos kelią. Po trejų metų bandro darbo “Aušroj” pastebėta, kad vienoj krūvoj neįmanoma išsitekti. Ėmė formotis lietuviškos partijos. Natūralu, bet ir negerai, kad jų tarpusavio varžybos virto pirmievių kovomis su atžagareiviais, bažnytininkų — su bedieviais ir t.t. Vėliau įtampos skaldė Petrapilio lietuvių seimą ir Lietuvos Tarybą. Kai turėjome nepriklausomą Lietuvą, joje taip pat kūrėsi atskiros “nepriklausomos” Raseinių, Perlojos ir kt. respublikos. Lietuvos seimokratiją 1926 gruodžio 17 perversmas jėga pakeitė vadistiniu režimu, dėl to ligi šių dienų suvedinėjamos tarpusavio sąskaitos. Patys tvarkydamiesi, mėgstame vaidinti poziciją ir opoziciją: pozicija — darbui dirbti, opozicija — kliudyti ir kenkti. Štai Steigiamojo Seimo 1922 Lietuvos konstitucija su katalikų kraštui būdinga religine fraze “Vardan Dievo Visagalio” tegalėjo

būti priimta vien pozicijos, dviejų žydų ir vieno nepartinio atstovo balsais, o giedant Lietuvos himną, opozicija išėjo iš posėdžių salės. Arba dabar labai didžiojamės nepriklausomos Lietuvos žemės reforma, bet jos įstatymas buvo priimtas tik krikščioniškojo bloko ir vieno nepartinio atstovo balsais, valstiečių liaudininkų ir žydų atstovai susilaikė nuo balsavimo, o socialdemokratų balsavo prieš. Lietuvos I Seimas niekaip negalėjo išrinkti prezidento, ir absoliutinės Seimo daugumos 1922 išrinktasis prezidentas opozicijos buvo nepripažįstamas, Seimą reikėjo paleisti, Mykolo Šlezevičiaus vyriausybei opozicija mokėjo tuo pačiu: 1926 per šešis valdymo mėnesius buvo įteikta 12 interpeliacijų, kėlusių nepasitikėjimo klausimą. Dėl to Kazys Škirpa knygų „Mykolas Šlezevičius“ nepagaili aštrių žodžių ir mūsų partijom, ir ypačiai Seimui, kur skandalingiausios obstrukcijos „posėdžius paversdavo į tikrą balaganą“ ir kur „buvo kompromituojamas pats Seimas, kaip tautos atstovybė“ (256). Po 1926 gruodžio 17 perversmo buvo prisiekta laikytis 1922 konstitucijos, deja, priesaika buvo sulaužyta. Toliau atsiminkim Vliko nesutarimus su diplomatijos šefu, tarp savęs kovojančius partinius blokus, kai kurių asmenų diskriminaciją, grupių pasitraukimus bei grįžimus ir kt. Dabar įtampa yra atėjusi Lietuviai Bendruomenei, į kurią dėjome pačias didžiausias savo viltis.

Gimstanti Bendruomenė

Vokietijoje veikiantis Vlikas turėjo žmonių, gebančių žvelgti toliau ir giliau. Jie suprato, kad gerai susiorganizavusi tautiškai sąmoninga

išėivija gali būti didelė ir patvari jėga dviem didiesiems uždaviniam vykdyti: lietuvybei svetur išlaikyti ir Lietuvos laisvei atgauti. Todėl Vlikas, jei ir nieko daugiau nebūtų atlikęs, tai vien Lietuviių Bendruomenės sukūrimu pasistatė išliekamą paminklą, V. Vaitiekūnas pagrįstai gretina du dalyku: „*pasaulio lietuvių bendruomenės organizacijos kūrimas mūsų išėivijos lietuvybei palaikyti ir tautinei kultūrai ugdyti yra ne mažesnės reikšmės kaip ir žemės reforma Lietuvos nepriklausomybei*“ („Draugas“, 1951 liepos 7). P. Maldeikis neseniai pasirodžiusioj Mykolo Krupavičiaus monografijoj lygiai pagrįstai teigia, kad „*lietuvių bendruomenės suorganizavimas buvo ne kas kita, kaip Vliko atliekamų laisvinimo uždavinių pratęsimas . . . Tai organizacijai numatytas lietuvybės išlaikymo uždavinys reiškę pasipriešinimą okupanto pastangoms sunaikinti lietuvių tautą. Tuo būdu lietuvybės išlaikymo pastangos pasidaro tam tikra Lietuvos laisvinimo forma, jo darbo atsišakojimas. Išėiviams nuliutėvėjant, nebūtų kas užsienyje siekia Lietuvos laisvės ir kovoja su Lietuvos okupanto užsimojimais surusinti lietuvių*“ (320).

Vokietijos tremty 1946 kovo 3-4 Hanau stovykloj formaliai gimusi Lietuviių Tremtinių Bendruomenė rūpinosi visais bendraisiais lietuvių reikalais — ne tik švietimu ir kultūra, ne tik socialiniais reikalais, bet ir Lietuvos laisvinimu. Ji sudarė Vlikui moralinę ir materialinę atramą. Jai rūpėjo ugdyti tautinį solidarumą, demokratinę sąmonę ir lietuviško darbo meilę. Ir atliko iš tikrųjų daug ir didelių darbų. Todėl Vlikui buvo įmanoma žengti

tolimesnį žingsnį: sukurti ir 1949 birželio 14 paskelbti Lietuvos Char-
tą ir ant jos idėinių pagrindų su-
kurti formalią organizaciją — pasau-
ly pasklidusius lietuvius jungiančią
Pasaulio Lietuvos Bendruomenę. Tai
be galo didelė idėja, paremta atei-
ties tautine vizija, kuriai išreikšti
bene geriausiai tinka jos vykdytojo
M. Krupavičiaus šie žodžiai: PLB
yra „vienatinė, svarbiausia priemo-
nė išsaugoti išbarstytus tautos vai-
kus Lietuvai su visu išsineštu iš
tėvynės lobiu“ (Krupavičiaus mono-
grafija, 325).

LB idėja kasdienybės pilkumoje

Maironis bus teisingai pastebėjęs,
kad „idėjos, jei didžios, nemirštas
kaip žmonės“. Vieną kartą gimusi
Bendruomenės idėja taip pat nemirs.
Ja žavėsis idealistai, jai dirbs tau-
tiniai mūsų entuziastai. Tačiau taip
pat aišku, kad nėra pasaulio idėjos,
kuriai visi pritartų. Tad ir su Bend-
ruomenės idėja dėjosi ir dedasi tai,
kas su Evangelijos sėjėju ir jo grū-
dais: tie grūdai, kurie nukrito į
gerą žemę, davė ir gerą derlių:
„vienai šimteriopą grūdą, kiti šešias-
dešimteriopą, dar kiti trisdešimterio-
pą“, o tie, kurie nukrito ant kelio,
ant uolų, tarp erškėčių, tuos arba
atskridę paukščiai sulesė, arba jų
daigai nuvyto ir, neturėdami šaknų,
sudžiūvo, arba juos nusmelkė išau-
gę erškėčiai.

Taigi, Bendruomenės kelias į gy-
venimą nebuvo lengvas. O ypačiai
sunkus Jungtinėse Amerikos Valsty-
bėse. Pagrindines sunkumų priežas-
tis iškelia ir P. Maldeikis M. Kru-
pavičiaus monografijoje: „Čia veikė
daug organizacijų su bendrine Ame-
rikos Lietuvos Taryba, kurios pa-
galba Krupavičius, organizuodamas

Bendruomenę, negalėjo pasinaudoti.
Amerikos lietuvių bendruomenę,
panašiai kaip ir kituose kraštuose,
reikėjo sukurti iš naujųjų ateivių,
tik nedaugeliui senosios kartos lie-
tuvų teprisidedant“ (328). Taip pat
susidurta su „abejingumu, delsimu,
atidėliojimu ir net neslepiamu ne-
noru“ (329). Skersai kelio stėjo par-
tinis galvojimas: „To nenoro prie-
žastis dažnai buvo politinis užkie-
tėjimas: žiūrėjimas pro partinę priz-
mę daug kam padaro nepriimtina
ir pačią Bendruomenės idėją“
(329). O organizacijų veikėjai pri-
sibijojo, kad Bendruomenė sumen-
kins „jų veikiančių organizacijų
vaidmenį ir kad atėję nauji veikė-
jai paverš iš jų visuomeninį vado-
vavimą“ (330). Lietuvių katalikų va-
dai „nenorėjo greta religinių orga-
nizacijų turėti nepasaulėžiūriniais
pagrindais sukurtų ir įtakingų tauti-
nę bendruomenę“ (330). Žodžiu, pa-
sak mūsų patarlės, „kas norėjo šunį
mušti, tai ir lazda rado“. Todėl
M. Krupavičius 1950 balandžio 17
laiške rašė: „JA V-bėse PLB organi-
zavimas eina atvirkščia tvarka. Jis
nepradedamas nuo laikinojo organi-
zacinio komiteto sudarymo, o nuo
apylinkių. Ir, antra, apylinkė orga-
nizuojama ne krašto komiteto, bet
‘spontaniškai’, apačių veržlumu.
Čia visa eina be jokių skyrimų,
raginimų, tik vietos žmonių inicia-
tyva ... Ta minia – tai DP. Prie-
jų gali prisidėti ir eilinių ameri-
kiečių. Jų vadai tuo tarpu nesukal-
bami“ (330).

Šie vadai manė bendruomenę tu-
rį jų vadovaujamų organizacijų pa-
vidalu. Apačios norėjo daugiau —
visuotinės ir demokratinės bendruo-
menės, kuriai galėtų priklausyti kiek-
vienas lietuvis su aktyvia ir pasy-

via organų rinkimo teise. Kaip jau sakytą, tokiai Bendruomenei idėjinius ir teisinius pagrindus padėjo Vlikas, o jo pirmininkas M. Krupa-
vičius su jam būdingu principingu-
mu buvo įsitikinęs, kad „*DP turi eiti grynai lietuviškuoju keliu be jokių atodairų*“ ir „*kad čia svyruot negalima*“ (330). Bet „*vienas vyras – ne talka*“. Todėl jis atsidėjęs ieško Bendruomenės idėjos, organizacijos ir darbo talkininkų, juos judina, įtikinėja. Jam rūpi rasti Bendruomenės klausimu sukalbamų žmonių. Jis taip pat klabena ir įtakingesnių veikėjų duris. Didelis laimėjimas buvo prel. Jono Balkūno suradimas, ir 1951 pradžioj susidarė jo pirmininkaujamas Laikinis Organizacinis Komitetas — Lokas. Lokas tais pačiais metais priėmė JAV LB statutą, paremtą visuotinio ir demokratinės santvarkos principais, lapkričio 18 New Yorke surengė oficialias Bendruomenės steigimo iškilmes, ją inkorporavo Connecticuto valstybės sekretoriato, vykdė organizacinius darbus ir kt. Deja, netruką taip pat pastangų Bendruomenės organizavimą paraližuoti, stabdyti, pajuokti, atmesti. Loko pirm. prel. Balkūnas po kelerių metų sunkauso darbo 1954 balandžio 10 Bendruomenės konferencijoj New Yorke šnekėjo: „*Dar Bendruomenė buvo net negimusi, o jau pasipylė prieš ją šmeižtų kampanija. Įvairiausi įtarinėjimai, pasmerkimai ir pan. mirgėta mirgėjo mūsų spaudoje. Atminkim, kad Altas su teisininkais ir be teisininkų dvejus metus nenoromis svarstė ir pagaliau palaimino pačių idėjų. Altas sutiko, bet visi 'keturi' (vykdomojo komiteto nariai) pareiškė nepritarimą . . .*“ (Loko 1955 apyskaita). O tautinės

padėties buvo stengiamasi „nematyti“, ir ją prel. Balkūnas ryškino tokiais klausimais: kokį kultūrinį darbą dirba SLA ir LRKSA? kokį kultūrinį darbą dirba partijų kuopos? ar ta kultūrinė veikla neapsiriboja šokiais ir išgėrimu klube? nurodykite man knygynus, skaityklas, na, nors ir sales su paskaitomis? Ir išvada: „*Dvasios elgetos būdami, norime pasitenkinti tokia savo bendruomene ir tokia jos veikla. Toji bendruomenė, išsisklaidžiusi po miestus ir kaimus, net negali jungtis su esamomis įstaigomis, ir todėl reikia ieškoti kitų būdų ir kitių kelių vėl susirišti su tauta*“ (Apykaita). Naujus būdus ir naujus kelius žadėjo Bendruomenė, ir prel. Balkūnas „Lietuvybės silpnėjimo priežastyse“ 1950 rašė: „*Pasaulio Lietuvių Bendruomenei skiriu pirmų vietų, stiprinant JAV lietuviybę*“.

Ar atsuksime laikrodį atgal?

Nors ir trukdomų bei tramdomų, tačiau rados pakankamai jėgų, pakreipusių Bendruomenės kelią visuotinio, demokratizmo ir lietuviybės linkme. Kiekvienam apsisprendusiam lietuviui Bendruomenė palikta atvira. Kiekvienam sudarytos sąlygos joje rinkti ir būti renkamam į jos organus. O lietuvybe remiasi visa išeivijos lietuvių veikla — ir švietimas, ir kultūra, ir Lietuvos laisvinimas. Sąmoningąją lietuviybę Bendruomenė supranta plačiąja prasme: tai ne tik lietuvių kalbos vartojimas bei branginimas, ne tik lietuvių kultūros pažinimas bei puoselėjimas, ne tik tautinių papročių laikymasis, bet ir tautinės lietuvių misijos suvokimas bei valstybinės nepriklausomybės siekimas. Gyvasis lietuvis, nešiojąs, pasak poeto,

“tėvynės vardą, jos gyvybę ir jos garbę širdyje”, — štai Bendruomenės veiklaus nario idealas. Gilesnės prasmės tautinio švietimo ir tautinės kultūros darbas iš tikrųjų turi remtis valstybinės nepriklausomybės siekimu, nes “valstybinė nepriklausomybė yra tautinės kultūros ugdymo ir išlikimo sąlyga” (Lietuvių Charta).

Bendruomenės visuotinumas, demokratizmas ir tautiškumas — tai tie trys pagrindai, kuriais remiasi ir visa kita: organizuotumas, tautinis solidarumas, savitarpio pagalba ir parama, pakanta ir pagarba minies ir įsitikinimų įvairybei. Reikia visiems suvokti, įsitikinti ir nusi-teikti, kad mūsų Bendruomenė bus tiek stipri, solidari, patraukti ir veikli, kiek bendromis pastangomis jai išsiauginsim moralinių ir legalinių autoritetų, kiek išmoksime laikytis teisinių normų ir visuomeninių principų, kiek apskritai nedarysim kitiems to, ko nenorim, kad mums darytų.

Ar tokiu keliu iš tikrųjų einam?

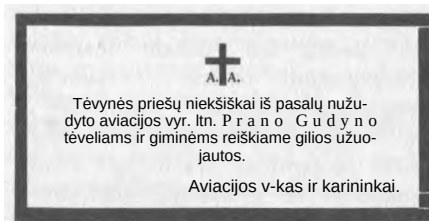
Pastangų ir nemažų yra. Kai kurių laimėjimų pasiekta. Deja, taip pat gyvos tradicinės destruktinės užmačios, dabar besireiškiančios nauju variantu teisinę tvarką pakeisti anarchine įtampa. Šit Čikagoj atsirado ambicingų vyrų, kurie, niekieno neįgalioti ir nepavesti, Altos 1974 sukviestame Amerikos Lietuvių Kongrese ėmė reikštis “JAV LB vardu” — sveikinti ir t.t. (o Altos vadovybė, tam pritardama, tokias sąlygas jiems sudarė!). Kai viešai buvo priminta, kad jie, taip darydami, “nušneka”, atsirado “reorganizacinė LB”. Iš tikrųjų buvo logiškiau. Bet logiškiausią žingsnį žengė viena “reorganizuota pirmininkė”, atsiriboda-

ma nuo JAV LB ir paskelbdama kad “Reorg. LB visiškai nesiekia perorganizuoti dabar veikiančią bendruomenę naujais pagrindais”, nes “kiekvienas žmogus turi teisę laisvai apsispręsti, dėl to mes visai nemanome su priešingai galvojančiais eiti į prievartinę kovą” (“Naujienuos”, 1975 birželio 25). Iš tikrųjų kas kam gali laisvės krašte ką drausti nauja steigti? Tik reikėtų ir atitinkamą vardą pasirinkti. At-pultų reikalas JAV LB laikrodį at-sukti atgal. Ir ožka liktų sveika, ir vilkas būtų sotus!

Nepatikimi misininkai

Tačiau šitokią optimizman linkusių nuotaiką tebedrumsčia nepatikimi mūsų misininkai, įsikalbėję, kad jų uždavinys, didžiojo Don Kichoto žodžiais, “saugoti teisingumą ir ginti skriaudžiamuosius”. Vienas toks misininkas nepriklausomą Lietuvą norėjo “perorganizuoti” atentatu prieš jos ministeri pirmininką, vėliau jis “reorganizavo” Ispaniją, ginklu kovodamas dėl komunistinės jos santvarkos, dabar “reorganizuoja” Amerikos lietuvių išeiviją, visus savo likusių sugebėjimų išteklius nukreipęs prieš Bendruomenę. Jis dabar rašo “Naujienuoms”, tad pravers bent iš vieno tokio vedamojo pacituoti kelis sakinius:

Girdi, Amerikon atvažiavo “maža lietuvių politikų grupelė”, kuri, pasimokiusi “iš žiaurių ir suktų Italijos bei Vokietijos politikų”, ryžosi tais pačiais būdais “užkariauti Ameriką” — “paimti savo kontrolėn didžiausių Amerikos lietuvių organizacijų išdus ir valdybas”. Jie taip pat “atvežė Vokietijoje sukurta Lietuvių Bendruomenę ir tikėjosi josios

Niekšiškas išdavikų darbas.

Gegužės mėn. 6 d., 20 val. 20 min., vykstant ministeriui pirmininkui ir užsienių reikalų ministeriui prof. Voldemarui su žmona ir mažuoju sūnėnu, kuriuos lydėjo vyr. leit. Gudynas ir kap. Virbickas, į

Vyr. lt. Pr. Gudynas, tragiškai žuvęs. Kelios kulkos taip pat kliuvo į ly-

dėjusius vyr. leit. Gudyną ir kap. Virbicką. Vyr. leit. Gudynas, kuriam kulka kliuvo į pakaušį ir išėjo per kaktą, užmuštas vietoj. Kapitoniui Virbickui peršautas dešinysis plautis. Be to, dar viena kulka sužeidė p-lę Juodakytę, kuri pripuolamai tuomet ėjo pro sužeistųjų

teatrą Glazunovo koncertan, prieš jį miesto sode buvo padarytas pasikėsinimas. Pasikėsintojai prie teatro durų į einančią grupę iš užpakalio paleido ne mažiau kaip septynis šūvius. Viena kulka sunkiai sužeistas į pilvą ir dviem lengvai į kojas mažasis prof. Voldemaro sūnėnas. Viena kulka peršovė iš kairės ties širdim ponios Voldemarienės rūbus ir net apatinius baltinius, praeidama pro pat kūną. Tuoj po pasikėsino

grupę į teatrą. Pasinaudojus sukelta žmonių tarpe panika, teroristams pavyko pasprukti.

Prof. Voldemaro sūnėnui padaryta operacija, kuri pasibaigė laimingai. Jam viena kulka padaryta de-

šimt žaizdų viduriuose. Kapitonas Virbickas guli taip pat ligoninėje ir jo sveikatos stovis patenkinamas. P-lę Juodakytę, padarius jai ligoninėje peršimą, sugrįžo namo.

Tuoj po pasikėsino prie teatro atvyko ponia Tubelienė, užsienių reikalų ministerijos generalinis sekretorius dr. Zaunius ir Lietuvos ministeris Vokietijoje p. Sidzikauskas, kurie pasirūpino sužeistuosius pernešti į teatrą Respublikos Prezidento ložėn, kur jiems buvo suteikta pirmoji pagalba. Dr. Zaunius sužeistuosius palydėjo ligoninėn.

Pasikėsino vietoj rastos dvi nedidelės nesprogusios granatos.

Elta.

Kpt. Virbickas, kuris pasikėsino metu buvo sužeistas.

Tokiomis priemonėmis kai kurie dabartiniai Lietuvių Bendruomenės „reorganizatoriai“ bandė „reorganizuoti“ Lietuvos vyriausybę („Karys“, 1929, nr. 18)

priedanga paimti savo kontrolėn visas Amerikos lietuvių organizacijas". "Jie tikėjosi įsakymais viską padaryti" ir tuos, kurie neklausė, "šalinę iš Bendruomenės, kol ten liko viena maža grupelė". O kad ji galėtų išsilaikyti vadovybėje, tai grie-

bėsi klastos ir apgaulės". Ji pagal reikalą kaitaliojo apygardas ir pagal išskaičiavimą klastojų rinkimus, pagalijau pradėjo klastoti net pačius pagrindinius garbės teismo nuostatus". Ji "uždarinėjo apylinkes, priešakiau sodino mažai grupe-

lei ištikimus žmones, organizavo kitas apygardas, iškreipė kiekvienų svarbesnį nutarimą ir savo lape-liuose šmeižė lietuvių daugumą". Ir t.t. (1975 birželio 3).

Veltui čia ieškotum kokio nors kad ir mažiausio faktelio: kas, kada, kur ir kaip tai padarė? Tad kyla klausimas, kuriuo tikslu ir kieno labui šie plepalai, šis minčių jova-las yra rašomas. Metų metais, iš vieno numerio į kitą. Bet tai da-bar yra Altos ir jos remiamos "re-organizuotos LB" oficialus balsas. Jų pirmininkai ir šalininkai juo džiaugiasi, iš džiaugsmo rankas trina ir padėkas bei paramą siunčia. Dėl to ir visiems kitiems pasidaro links-miau. Kai buvau jaunas, man visados taip pat džiaugsmą ir pasigė-rėjimą juk kėlė Ispanijos riteris, dau-žantis vėjo malūnus ir ietimi badan-tis avis. Miela naivi vaikystė!

Turim ir kitą nė kiek nemenkes-nį "aukšto laipsnio dorybių" gynė-ją. Taip pat misininką. O kad pa-sauly niekad netrūksta tokių, kurie į dorybes kėsina, tad ir jis atsi-dėjęs jas gina. Šit 1975 birželio 5 "Laisvojoj Lietuvoj" jis rašo: JAV LB dabartinė "Taryba išrinkta su-klastotais rinkimais, dėl to neteisė-ta, o Valdyba negalioja dėl to, kad sudaryta tos neteisėtos Tarybos va-lios pareiškimu". Vėl dairais šio "teisėtumo" ir "neteisėtumo" faktų. Jų nėra. Teduotas plikas tvirtinimas. Ne taip, kaip turėtų būti elgiamasi kultūringoj visuomenėj, kur tokiais atvejais sprendimus daro teismai ir kiti kompetentingi organai. Dėl to esame linksminami ir toliau: šį straipsnį persispausdino "Naujie-nos", jis buvo padaugintas atskirais

lapais ir platinamas, vėl džiaugėsi pats autorius ir jo šalininkai. Bendru džiaugsmu gyvenome ir visi kiti.

Iš aukštybių į žemę

Kad ir labai malonu paskrajoti "didžiųjų dorybių" džiaugsmo spar-neliais, bet reikia grįžti į pilkąją žemę, kur valgome kasdieninę du-oną ir dirbame savo darbus. Čia da-bar, kaip sakyta, susiduriame su "re-organizacine LB", išdidžiai besiskel-biančia, kad ji "jau atstovaujanti daugumai lietuvių". Matome, kokiais metodais ir priemonėmis ji kuriama. Aš pats nuo pirmųjų dienų priklausau JAV LB apylinkei, kuri loja-liai laikosi Bendruomenės įstatų. Bendruomenės rinkimai čia vykdomi visados tvarkingai: sudaromi rinki-kų sąrašai, balsai skaičiuojami vie-šai, balsų skaičiavimo lapai pasira-šomi, surašomas rinkimų protokolais ir t.t. Mano apylinkės pirmininkas man taip pat sako: visa saugoja-ma, jei nori — gali atvykti kad ir visa Čikaga patikrinti. Bendruome-nės apylinkė ir Altos skyrius čia randa bendrą kalbą ir susitaria dėl darbų. Kiek girdžiu ir iš spaudos matau, taip yra ir daug kur kitur. Tad kodėl dabar visa tai ir mes visi kiti turėtume pradėti niekinti, neigti, keisti? Tik dėl to, kad vie-nam kitam lietuviškam rėksniui kilo donkichotiškas noras atmesti teisi-nes normas ir visuomeninius prin-cipus ir bendruomeninį savo gyveni-mą pasukti anarchinių įtampų kryp-timi? Ne, tokios "prabangos" sau leisti negalim. Tad tie, kurie negali išsitekti Bendruomenės ribose, te-susikuria tai, kas juos patenkintų. Bet jie negali kurti "valstybės vals-tybėje". Valstybė juos sudrausmintų

savo turimomis priemonėmis. Juk ir Lietuvoj netrūko tokių, kurie norėjo “versti valdžią”, kad ji buvo “nege-
ra”, “neteisėta” ar “nepatinkama”, bet turėjo paklusti teismo, įstatymų, jėgos autoritetui. O kaip elgiamės Bendruomenėj: vienas sugalvoja ir sauvališkai skelbiasi LB Tarybos pirmininku, kitas — Krašto Valdybos pirmininku ir t.t. Arba LB apylin-
kės pirmininkas, narių prašomas, turi šaukti susirinkimą, bet nešaukia. Arba mažuma, išėjusi iš salės, iš-
sirenka savo valdybą, nors žino, kad teisėta tegali būti daugumos rinkta valdyba. Ir t.t. Tad kur atsidursime, ėmę eiti tokiais keliais? O atsiran-
da žmonių, dar besiskelbiančių tei-
sininkais, kurie tokius veiksmus tei-
sina ir gina. Tuo tarpu Antanas Smetona yra teisingai pastebėjęs, kad anarchiją tegalima vaizduotis tik Robinzono saloje, kur jis vienas ir gali daryti ką nori. Visuomenė-
je gi reikia laikytis jos saugomų normų: *“Kas saugo tvarką ir jos žiūri, kas veda tokį darbą, tas yra autoritetas, to reikia klausyti”* (Pa-
sakyta, parašyta, II. 76). Mūsų at-
veju autoritetas yra nustatyta tvarka renkama JAV LB Taryba ir vėliau jos sudarytieji organai. Kito teisingo kelio nėra. Jei kam atrodo, kad mi-
nėtų LB organų autoritetas nėra rei-
kiamoje aukštumoje, jį vėl reikia tikrinti naujų rinkimų tvarka. Ga-
lima, jei reikia, tikrinti ir rinkimų teisėtumą.

Tai nereiškia, kad Bendruomenė-
je jau yra visa tobula, lygu ir sklan-
du. Kad jos darbuotojai tokie balti kaip dangaus angelai. Bet nė to-
kie juodi, kokius piešia obstrukci-
niai opozicininkai. Jie balsavimų bū-
du atrinkti“ iš tos pačios medžia-

gos”, kuri yra bendra mūsų pačių daugumai. Galima skirtingai galvoti dėl Bendruomenės esmės ir uždavi-
nių, dėl jos organų sudarymo tvar-
kos ir sudėties, dėl rinkimų būdų ir t.t., bet neleistina kėsintis į tai, kuo laikosi pati jos egzistencija. O ji laikosi ypačiai dviem pagrindais — tautiniu solidarumu ir teisine są-
mone. Todėl ir šiandien visiems mums aktualūs tebėra prof. Stasio Šalkauskio žodžiai:

*Juk aišku, kad negali būti tikru visuomenininku tas, kas nenuvokia, kad visuomeninis gyvenimas savo vi-
sumoje yra pagrįstas solidariais in-
teresai, ir kas neturi supratimo, kad visuomenės tvarka ir įvairūs, kartais priešingi, interesai privalo būti atremti į teisės pagrindų (Atei-
tininkų ideologija, 101).*

Solidarumas turi reikštis tarpu-
savio pagalba, pakanta, siekimų de-
rinimu, bendros atsakomybės prisi-
ėmimu, o teisinė sąmonė — teisi-
nių normų ir principų lojaliu lai-
kymusi, pareigų ir uždavinių uoliu vykdymu ir demokratinės santvar-
kos rūpestingu saugojimu. Tai gali-
ma aukštos kultūros bendruomenėj. Ten, kur jos pagrindai griaunami, jų neatstos nė skambiausios patrio-
tinės frazės, kuriomis dabar savo sauvaliavimą mėgina dangstyti “re-
organizacinės LB” steigėjai.

Teisinės sąmonės reikšmę teisin-
gai suvokė senieji romėnai: dura
lex, sed lex — žiaurus yra įstaty-
mas, bet vis dėlto įstatymas! Ja turi
taip pat remtis mūsų Bendruomenė,
jei nori būti stipri, sveika ir kultū-
ringa.

Stasys Barzdukas

IŠ JAV LB VII-SIOS TARYBOS III-SIOS SESIJOS NUTARIMŲ

VISUOMENINIAIS REIKALAIS

1. JAV LB Taryba, išklausiusi JAV LB Visuomeninių Reikalų Tarybos veiklos pranešimų, konstatuoja, kad jos dirbamas darbas yra didelės reikšmės Lietuvos laisvinimo pastangose, todėl šį darbą didžiai vertina ir reiškia už jį nuoširdžią padėką.
2. Taryba pritaria JAV LB Krašto Valdybos linijai bendradarbiauti su Vyriausioju Lietuvos Išlaisvinimo Komitetu, kaip politinę veiklą koordinuojančiu organu, ir visomis Amerikos lietuvių organizacijomis, dirbančiomis Lietuvos laisvinimo darbą.
3. Pavojaus Lietuvos valstybingumui aktyvaizdoje, ryšiumi su netolimoje ateityje įvykstančia Europos Saugumo Konferencija, Taryba kviečia LB Visuomeninių Reikalų Tarybą organizuoti bendrą akciją Washingtone ir kitur ir prie tos akcijos kviesti prisidėti kitas organizacijas.
4. Pabaltijo valstybių inkorporacijos į Sovietų Sąjungą nepripažinimo klausimu, Taryba pasisako už Rezoliucijos JAV Kongrese pravedimą. Siekiant, kad JAV Administracija į Europos Saugumo Konferencijos nutarimus įtrauktų pareiškimą, pabrėžiantį sienų neliečiamumo principo netaikymą Pabaltijo valstybių atveju.
5. Taryba skatina laisvinimo veiksnius siekti bendro informacijos centro ir bendro lėšų fondo.
6. Taryba paveda Prezidiumui paruošti rezoliuciją Aloyzo Jurgučio šeimos laisvinimo reikalui.
7. Taryba, išklausiusi Krašto Valdybos, Visuomeninių Reikalų Tarybos ir Politinės - Informacinės komisijos pranešimus, juos išdiskutavusi, priėjo prie šių išvadų:

A. Smerkia "reorganizuotos bendruomenės" organizavimą, kaip JAV lietuvių išėvijios skaldomą apraišką. Reorganizatoriams sąlygoja:

- a. Atsisakyti nuo neteisėto naudojimo JAV Lietuvių Bendruomenės vardo inkorporacijos dokumentuose ir veikloje.
- b. Atšaukti amerikiečių teismuose užvestas bylas ir nepagrįstus šmeižtus.
- c. Bendruomenės problemas kviečia spręsti Lietuvių Chartos ir JAV LB Įstatuose numatyta tvarka.

B. Vaizdžiai matant kai kurių Amerikos Lietuvių Tarybos narių aktyvias pastangas trukdyti ir kenkti JAV LB veiklai, kreipiasi į ALT'ą sudarančias visuomenines organizacijas patikslinti, ar jų deleguotų atstovų antibendruomeniniai pareiškimai bei veiksmai derinasi su tų organizacijų tikslais ir linija.

C. Taryba kviečia lietuvių visuomenę atkreipti dėmesį į nuolatinis šmeižtus ir melagingus tvirtinimus dėl Lietuvių Bendruomenės ar jos veikėjų bendradarbiavimo su okupantu ar jų pareigūnais ir pareiškia, kad Lietuvių Bendruomenė tokiose akcijose nedalyvavo, nedalyvauja ir tokiai akcijai nepritaria.

ORGANIZACINIAIS REIKALAIS

1. JAV LB Taryba priėmė JAV Įstatų pakeitimus, liečiančius LB Garbės Teismą, JAV Lietuvių Jaunimo Sąjungą ir kitus.
2. Priėmė JAV LB Kultūros Tarybos taisykles.
3. Pakeitė LB Garbės Teismo taisykles, JAV LB Tarybos Rinkimų taisykles.

JAV Lietuvių Bendruomenės Garbės Teismas — pirmininkas Edmundas Korzonas ir teisėjai Tomas Remeikis ir Antanas Šantaras — 1975 m. gegužės 31 dieną, susirinkę posėdžio Čikagoje, išžiūrėjo bylą pagal Vytauto Kamanto skundą prieš Andrių Juškevičių ir kitus, ir rado:

Vytautas Kamantas paduotame LB Garbės Teismui 1974 m. birželio 23 d. skunde nurodo, kad 1974 m. balandžio 21 dieną Jaunimo Centre, Čikagoje, įvyko LB Vidurio Vakarų Apygardos apylinkių atstovų suvažiavimas, kuriame buvo teisėtai išrinkta 7 asmenų Apygardos Valdyba — Romas Kronas, Modestas Jakaitis, Dalia Dundzilenė, Kazys Laukaitis, Fabijonas Valinskas, Adolfas Šimkus ir Aleksandras Šatas, ir 3-jų asmenų Apygardos Kontrolės Komisija — Kostas Dočkus, Vytenis Šilas ir Antanas Būga. 1974 m. gegužės 10 d. raštu, kurį pasirašė Andrius Juškevičius ir Augustinas Orentas, JAV LB Vidurio Vakarų apylinkių valdyboms pristatomi — Andrius Juškevi-

čius, Juozas Bagdžius, dr. Zenonas Danilevičius, Valerijonas Pocius, Stasys Pranckevičius, dr. Vladas Šimaitis, Jonas Švedas, Augustinas Orentas ir Albinas Repšys, kaipo LB Vidurio Vakarų Valdyba, o Antanina Repšienė, Julius Norkus ir Kazimieras Povilaitis, kaip tos Apygardos Kontrolės Komisija. Tie patys asmenys "Draugo" 1974 m. gegužės 18 d. numeryje įdėtu apmokėtu skelbimu pristatomi lietuvių visuomenei, kaip JAV LB Vidurio Vakarų Apygardos Vaidybės ir Kontrolės Komisijos nariai. Taip pat tie patys asmenys išsiuntinėjo deklaraciją, kurią pasirašė, kaip LB Vidurio Vakarų Apygardos Valdyba ir Kontrolės Komisija. Skundėjas Vytautas Kamantas nurodo, kad Andrius Juškevičius ir kiti aukščiau suminėtieji asmenys pasiskelbdami LB Vidurio Vakarų Apygardos pareigūnais, kuriais jie nebuvo išrinkti, klaidina lietuvių visuomenę ir jų veiksmai ardo Lietuvių Bendruomenės solidarumą, o todėl prašo Garbės Teismą — viešai papeikti Andrių Juškevičių, Juozą Bagdžių, dr. Zenoną Danilevičių, Valerijoną Pocių, Stasį Pranckevičių, dr. Vladą Šimaitį, Joną Švedą, Augustiną Orentą, Albiną Repšį, Antaniną Repšienę, Julijų Norkų ir Kazimierą Povilaitį už neteisėtą pasiskelbimą JAV LB Vidurio Vakarų Apygardos, Valdybos ir Kontrolės Komisijos nariais, už visuomenę klaidinančią informaciją ir neklusymą LB aukštesnių organų, ir atimti vieneriems metams Bendruomenės teises, nusakytas LB įstatų 7 straipsnyje, už tęsiamą Lietuvių Bendruomenės solidarumą ardančią veiklą.

Andrius Juškevičius, Juozas Bagdžius ir visi kiti aukščiau paminėti šioje byloje skundžiamieji asmenys jų atsiųstame LB Garbės Teismui 1974 m. rugpiūčio 20 d. paaiškinimo rašte nu-

-
4. Patvirtino Lietuvių Fondo įstatų pakeitimus.
  5. Nustatė JAV LB Aštuntosios Tarybos rinkimų datą — 1976 m. balandžio mėn. 24-25 d.d.
  6. Nutarė padidinti Aštuntosios LB Tarybos rinktų narių skaičių iki šešiasdešimt (60).
  7. Taryba dėkoja organizacijoms ir asmenims, sveikinusiems sesiją žodžiu ar raštu.

TARYBOS PREZIDIUMAS:

Algis Rugienius — pirmininkas
Jonas Urbonas — sekretorius
Robertas Selenis

rodo, kad skundėjas Vytautas Kaman-
tas negali savintis bendruomenės orga-
nų teisių. Ir neturėdamas tinkamo įga-
lijavimo skųsti ką, kai skundimo pagrinda
nėra asmeninis, todėl prašė Vy-
tauto Kamanto skundo nesvarstyti. Jei
Garbės Teismas rastų tą Vytauto Ka-
manto skundą svarstytinu iš esmės,
jis turi būti atmestas, nes Vytautas Ka-
mantas padarė visą eilę neteisėtų veiks-
mų, kaip LB Vidurio Vakarų Apygar-
dos apylinkių atstovų suvažiavimo die-
nos pirmininkas, neleidamas svarstyti
iškelto apylinkių atstovų teisėtumo klaui-
simo. Vytautas Kamantas savo skunde
nuslėpęs faktą, kad iš Apygardos apy-
linkių atstovų suvažiavimo išėjo daugiau
kaip 60 atstovų, kad jie nuvykę į Vy-
čių salę Čikagoje tęsė toliau suvažia-
vimą. Tas susirinkimas išrinko juos į
LB Vidurio Vakarų Valdybą ir Kont-
rolės Komisiją ir jie apie tai pranešę
apylinkių valdyboms ir painformavę vi-
suomenę. Jokių neteisėtų veiksmų jie
nepadarę, nes visi buvę teisėtai iš-
rinkti, ir visuomenės neklaidinė, nes
skelbė tikrus faktus, o solidarumą Lie-
tuvų Bendruomenėje ardė ne jie, o
skundėjas Vytautas Kamantas, kuris
būdamas LB Tarybos Prezidiumo pirmi-
ninkas išleido neaiškius LB įstatus,
o taip pat kaitos LB centro valdybos,
kurios kišasi į apylinkių valdybų rinki-
mus. Prašo Vytauto Kamanto kaltini-
mus atmesti.

Pirmiausia, Garbės Teismui tenka
išspręsti klausimą, ar Vytautas Kaman-
tas turi teisės skųstis. LB įstatai ne-
nurodo, kas kuriuo reikalu gali paduoti
Garbės Teismui skundą. Vadovaujantis
bendru principu, kad skųstis gali tas,
kieno teisės yra pažeistos, reikia pri-
pažinti, kad kai iškyla klausimas apie
skelbimą neteisingos informacijos dėl
rinkimų rezultatų ar apie solidarumo
Bendruomenėje ardymą, kiekvienas
bendruomenės narys yra paliestas. Ir
turi skundo teises. Todėl ir šioje by-
loje negalima nepripažinti skundimosi
teisių Vytautui Kamantui.

Žiūrint bylą iš esmės, Garbės Teis-
mas randa, kad byloje esančiais šalių
pareiškimais ir rašytiniais įrodymais išyra
nustatytos sekančios aplinkybės:

1974 m. balandžio 21 dieną į Jau-
nimo Centrą, Čikagoje, suvyko LB Vi-
durio Vakarų Apygardos apylinkių atsto-
vai į suvažiavimą, atlikti iš anksto
paskelbtą darbotvarkę. Kaip matyti iš
registracijos komisijos sudarytų sąrašų,
suvažiavime užsiregistravo 118 atsto-
vų iš 11 apylinkių. Iš Cicero ir Mar-
quette Parko apylinkių buvo atvykę
po dvi delegacijas ir suvažiavimo pra-
džioje iškilius ginčui, kurios iš tų de-
legacijų yra teisėtoms, dalis apylinkių
atstovų išėjo iš posėdžių salės ir su-
sirinkę Vyčių salėje išsirinko savo LB
Vidurio Vakarų Apygardos Valdybą ir
Kontrolės Komisiją. Protokole, kuris
buvo surašytas Vyčių salėje, nenuro-
dyta, kiek iš kurios apylinkės atstovų
ten dalyvavo, o tik pasakyta, kad buvo
virš 60 LB apylinkės atstovų. Tuo tarpu
iš balsų skaičiavimo komisijos protoko-
lų, kurie buvo surašyti suvažiavimo po-
sėdyje Jaunimo Centre, matyti, kad
balsavime dalyvavo 98 atstovai, kurie
išrinko LB Vidurio Vakarų Valdybą ir
Kontrolės Komisiją.

Iš čia paduotų skaičių matyti, kad
Vyčių salėje susirinkusi atstovų grupė
buvo mažumoje ir šioje byloje skun-
džiamieji turėjo žinoti, kad jie negali
save laikyti teisėtai išrinktais LB Vi-
durio Vakarų Apygardos ir Kontrolės
Komisijos nariais.

Klausimas dėl Cicero ir Marquette
Parko apylinkių išrinktų valdybų ir jų
atstovų į Apygardos suvažiavimą tei-
sėtumas buvo sprendžiamas LB Gar-
bės Teisme. Garbės Teismas 1975 m.
vasario 2 d. sprendimu pripažino, kad
1974 m. balandžio 7 dienos Cicero
apylinkės narių visuotinas susirinkimas
teisėtai išrinko naują apylinkės valdybą
ir apylinkės atstovus į Apygardos su-
važiavimą, tad ir 1974 m. balandžio 21
d. Jaunimo Centre vykusiame Apygar-
dos atstovų suvažiavime registracijos

komisija priėmė ir užregistravo teisėtus 16 atstovų iš Cicero apylinkės. Marquette Parko byloje Garbės Teismas 1974 m. rugsėjo 19 d. sprendimu pripažino, kad pusė naujai išrinktos apylinkės valdybos yra teisėta, o tuo pačiu buvo pripažinta, kad Marquette Parko 38 asmenų delegacija turėjo būti sudaryta po pusę iš kiekvienos besiginčijančios šalies. Šių Garbės Teismo sprendimų rezultate iš Apygardos suvažiavimo Jaunimo Centre balsavusių sąrašo, viso 98 asmenų, atėmus Marquette Parko 19 atstovų, lieka 79 teisėti apylinkių atstovai, kurie sudaro didelę daugumą iš bendro suvažiavime užregistruotų 118 atstovų skaičiaus.

Toliau, svarstant šioje byloje apskųstųjų kaltės klausimą, reikia konstatuoti, kad LB Vidurio Vakarų Apygardos apylinkių suvažiavimas buvo sušauktas Jaunimo Centre, tai Jaunimo Centre jis turėjo būti ir užbaigtas. Atvykę į suvažiavimą apylinkių atstovai turi teisės išeiti iš posėdžių salės, bet yra aiškiai neteisėtas veiksmas išėjusiems susirinkti kitoje salėje ir spręsti suvažiavimo darbotvarkės klausimus. Jei Apygardos atstovų suvažiavimo pirmininkas Vytautas Kamantas padarė veiksmus, kuriuos skundžiamieji laikė pažeminančiais jų teises ir neteisėtais, tai jie galėjo dėl tų veiksmų skųstis LB Garbės Teismui, bet ne susirinkti Vyčių salėje ir rinkti sau antrą LB Vidurio Vakarų Apygardos Valdybą ir Kontrolės Komisiją. Iš Vyčių salėje vykusio Apygardos apylinkių atstovų posėdžio protokolo matyti, kad ten susi-

rinkę pareiškė pageidavimą, kad jų išrinktą Apygardos Valdybą nepristatytų LB Centro Vaidybai, nes ji esanti jiems nepriimtina.

Remiantis aukščiau išdėstytais įrodymais, LB Garbės Teismas randa, kad šioje byloje skundžiamieji nusižengė, prisistatydami LB Vidurio Vakarų Apygardos apylinkių valdyboms kaip teisėtai išrinkti Apygardos Valdyba ir Kontrolės Komisija, kai jie nebuvo teisėtai toms pareigoms išrinkti. Jie nusižengė neteisėtai skelbdamiesi per spaudą lietuvių visuomenei esą LB Vidurio Vakarų Apygardos išrinktais pareigūnais. Šitie veiksmai ardo Lietuvių Bendruomenės solidarumą ir nusižengusieji turi būti atitinkamai nubausti.

Remdamasis aukščiau pasakytu ir vadovaujantis LB Įstatų 8 str., p. C,50 ir 54 str., JAV Lietuvių Bendruomenės Garbės Teismas

nusprendė:

papeikti Andrių Juškevičių, Juozą Bagdžių, dr. Zenoną Danilevičių, Valerijoną Pocių, Stasį Pranckevičių, dr. Vladą Šimaitį, Joną Švedą, Augustiną Orentą, Albiną Repšį, Antaniną Repšienę, Julijų Norkų ir Kazimierą Povilaitį ir atimti jiems šešių mėnesių laikui LB Įstatų 7-me straipsnyje numatytas Bendruomenės teises: a) sprendžiamuoju balsu dalyvauti LB apylinkės susirinkimuose, b) balsuoti JAV LB organų rinkimuose, c) būti renkamiems į LB organus.

E. Korzonas

T. Remeikis

A. Santaros

Jei vertybių gradacijos ieškom, tai man nelygstamos vertybės, sakysim, yra teisingumas ir garbingumas.

J U O Z A S   B R A Z A I T I S

VISUOMENĖS JUDINIMAS LIETUVOS

LAISVINIMO DARBUI

Kaliforniečių 1975 metų politinių studijų savaitgalis

Politiniai studijų savaitgaliai Kalifornijoje yra jau tradicija. Eilę metų juos ruošia Lietuvių Fronto Bičiulių Los Angeles sambūris. 1975 metų politinių studijų savaitgalis buvo suruoštas ir pravestas sausio 25 ir 26 dienomis Los Angeles Hilton viešbutyje ir šv. Kazimiero lietuvių parapijos salėje.

Politinių studijų savaitgalių siektai

Politinių studijų savaitgaliai sutraukia lietuvius, kurie dar sieloja si ir rūpinasi greitesniu Lietuvos laisvės rytojumi. Tais politinių studijų savaitgaliais siekiama išjudinti lietuvių visuomenę pilnesniam ir našesniam Lietuvos laisvinimo darbui. Juose skiriama daug dėmesio jaunimo problemoms. Jaunimo darbuotojai labai aktyviai dalyvauja visoje programoje. Niekad nepasitenkinama vien tik Kalifornijos lietuvių jėgomis. Į šiuos politinių studijų savaitgalius visad iškviečiami bent keli žymesni ir aktyvesni lietuvių darbuotojai iš JAV-bių rytinio pakraščio. Nepamirštami ir amerikiečių politinio bei visuomeninio gyvenimo vairuotojai: stengiamasi jų visad pasikviesti ir juos įjungti į Lietuvos laisvės darbus. Politinių studijų savaitgalių progomis stengiamasi laimėti vietas ir krašto amerikiečių spaudoje kiek

galint daugiau dėmesio Lietuvos bylos reikalui.

Per laisvojo pasaulio lietuviškąją spaudą išjudinamos ir kitų kraštų lietuvių bendruomenės pilnesniam Lietuvos laisvinimo darbui. Neseniai dr. A. Maceina rašė tų politinių studijų savaitgalių organizatoriams Kalifornijoje: "... *"Jūsų ruošiami savaitgaliai jau yra tapę užjūrio garsenybe, kuri judina lietuviškąjį gyvenimą . . .* Dr. A. Maceina gyvena Vakarų Vokietijoje.

Temos ir programos dalyviai

1974 metų politinių studijų savaitgalis buvo pradėtas sausio 25 dieną, šeštadienį, Los Angeles Hilton viešbutyje ir baigtas sausio 26, sekmadienį, šv. Kazimiero lietuvių parapijos salėje. Klausytojų skaičius svyravo tarp 150 - 400 asmenų, kurie turėjo progos išklausti trijų paskaitų, vieno pranešimo ir poros simpoziumų. Štai, tų paskaitų ir simpoziumų temos: *"Demokratija išeivijos visuomeninėje srangoje: tikrovė ar mitas?* (diskusinė St. Barzduko paskaita); *"Politika ir išeivija"* (diskusinė J. Gliaudos paskaita); *"Juožo Brazaičio kūryba ir darbai"* (Bem. Brazdžionio paskaita); *"Lietuvių prasiveržimas į plačiąsias amerikiečių mases su Lietuvos bylos reikalu – priemonės ir būdai"*

Politinių studijų savaitgalio pietuose (iš kairės) dr. J. Gliaudys, jr., P. A. Raulinaitis, Simas Kudirka, G. Kudirkienė, St. Barzdukas, L. Valiukas, buv. JAV prezidento kabineto narys Robert Finch, Ž. Brinkienė ir B. Nurmsen (estas).
Nuotr. L. Kanto

(simpoziumas); *“Nauji keliai Lietuvos laisvinimo žygyje”* (simpoziumas); *Amerikos Lietuvių Katalikų Tarnybos planai ir darbai* (kun. K. Pugevičiaus, tos tarnybos vadovo, pranešimas). Pagrindiniai simpoziumų pranešėjai buvo: Ž. Brinkienė, J. Pažeraitė, dr. J. Gliaudys, Jr., J. Kojelis, L. Kojelis, S. Kudirka, dr. F. Palubinskas, dr. J. Žmuidzinas ir V. Vidugiris. Diskusinėms paskaitoms, simpoziumams ir pranešimui pasikeisdami moderavo: E. Arbas, dr. Z. Brinkis, I. Medžiukas, P. A. Raulinaitis ir L. Valiukas.

Politinių studijų savaitgalyje dalyvavo ir žymių amerikiečių. Iš jų paminėtinas buvęs Kalifornijos vicegubernatorius ir JAV prezidento kabineto narys Robert Finch. Jis pareiškė savo sugestijų, kaip lietuviai ir kiti pabaltiečiai galėtų plačiau paskleisti savo kraštų bylą amerikiečių visuomenėje ir sulaukti apčiuopiamų rezultatų.

Lietuvos bylos išnešimas į amerikiečių spaudą

Simas Kudirka buvo panaudotas Lietuvos reikalui paskleisti amerikiečių spaudoje, organizacijose bei visuomenėje. Milijoninio tiražo *“Los Angeles Times”* įdėjo puikų straipsnį apie Simo Kudirkos eitus kryžiaus kelius ir kartu Lietuvos bylą. Visus JAV ir Kanados kampus siekias katalikų savaitraštis *“Twin Circle”* paskyrė beveik visą numerį Simui Kudirkai ir Lietuvos reikalui. Ta proga apie Simą Kudirką ir Lietuvą rašė ir kiti vietiniai amerikiečių laikraščiai. Simui Kudirkai buvo sudarytos sąlygos susitikti su amerikiečių universitetų studentais ir profesūra, dalyvauti bei kalbėti amerikiečių organizacijų susirinkimuose.

Po politinių studijų savaitgalio buvo suorganizuoti bent keli pusiau uždari ar uždari žinomesnių lietuvių darbuotojų pasitarimai su svečiais iš toliau: Stasiu Barzduku, Simu Ku-

Pokalbyje apie sovietų koncentracijos stovyklas — dr. K. Ambrozaitis, Simas Kudirka, St. Barzdukas, P. A. Raulinaitis (LFB L.A. sambūrio pirm.), kun. K. Pugevičius. Nuotr. K. Ambrazaičio

dirka, kun. Kazimieru Pugevičium ir jau po politinių studijų savaitgalio į Los Angeles užsukusiu dr. Kaziu Ambrazaičiu. Tuose susirinkimuose bei pašnekesiuose buvo pajuodinti visi aktualieji bei opieji lietuvių ir Lietuvos klausimai.

Jei LFB Los Angeles sambūris gali tai padaryti, kodėl to negali padaryti LFB sambūriai Čikagoje, Cle-

velande, Detroite, New Yorke, Philadelphiaje, Toronte ir kitose vietovėse? Iniciatyvos galėtų taip pat imtis LB apylinkių vadovybės ir kiti aktyvesni lietuvių vienetai. Tuo atveju visa lietuviškoji veikla žymiai pagyvėtų ir atneštų keleriopai daugiau apčiuopiamų rezultatų.

K. P. Radvila

Politinių studijų savaitgalio organizatoriai ir svečiai: (iš kairės) A. Pažiūrienė, M. Ambrazaitienė, M. Gliaudienė, Alė Rūta-Arbienė, R. Bureikienė, V. Pažiūra, J. Pupius, Ig. Medžiukas, dr. K. Ambrozaitis, Simas Kudirka, dr. Z. Brinkis, St. Barzdukas, kun. K. Pugevičius, G. Kudirkienė, J. Kojelis, L. Kulnienė ir A. Kulnys. Nuotr. K. Ambrazaičio

POLITINIŲ STUDIJŲ SAVAITGALIO

IŠVADOS

Politinių studijų savaitgalis, suorganizuotas Lietuvių Fronto Bičiulių Los Angeles sambūrio, įvyko 1975 m. sausio 25-26. Jame pasakaitas skaitė arba pranešimus padarė St. Barzdukas, Bern. Brazdžionis, Ž. Brinkienė, J. Gliauda, dr. J. Gliaudys, Jr., J. Kojelis, L. Kojelis, Simas Kudirka, dr. F. Palubinskas, J. Pažeraitė, kun. K. Pugevičius, L. Valiukas, V. Vidugiris ir dr. J. Žmuidzinas. Iškeltais klausimais pareiškimus darė gausi auditorija.

Išvadų komisija, susidedanti iš E. Arbo, dr. Z. Brinkio, dr. V. Juodeikos, J. Kojelio (pirm.), P.A. Raulinaičio ir dr. P. Pamataičio, išpaskaitose, pareiškimuose bei pranešimuose iškeltų minčių ir siūlymų daro sekančias išvadas:

1. Lietuvių visuomenės tautiškam solidarumui ugdyti ir politinės lietuvių veiklos praktikai įdiegti visose lietuviškose bendruomenėse organizuoti politinių studijų savaitgaliai.

2. Visuomeninėje lietuvių veikloje atsisakoma autoritetinio principo ir pasiduodama daugumos valios sprendimams. Demokratijoje daugumos valia pareiškiamą visuotinių balsavimų keliu.

Demokratinės idėjos puoselėjamos spaudoje, visuomenėje ir kasdieniniame gyvenime.

3. Demagogija ir arogancija — didžiausi demokratijos priešai. Tad kiekvienam lietuviui puoselėtina pagarba, pasitikėjimas ir meilė, o tolerancija kiekvieno lietuvio nuo-

monei. Diskusijos vestinos aukščiausio džentelmeniškumo ir krikščioniškos pakantos dvasioje, niekad nepažeidžiant tiesos ir teisingumo.

4. Lietuvių išeivijos tautinė misija glūdi kultūrinės ir politinės veiklos sintezėje. Tad pasisakant prieš politinės veiklos suvulgarinimą, pasisakytina ir prieš tos veiklos nuvertinimą. Bandymai politinę veiklą priešpastatyti kultūrinei veiklai išplaukia iš intelektualinio sekulumo ir lietuviškoms problemoms nejautrumo.

5. Visame laisvajame pasaulyje Lietuvos laisvinimo veiklai vadovauja VLIK-as.

VLIK-ą sudarančios grupės savo vadovybes reguliariai išrenka demokratinio būdu, nes garbingas atstovavimas pavergtai tautai įpareigoja, kad tos vadovybės būtų sudaromos teisėtai ir demokratiškai.

Organizuoto savo gyvenimo negalinčios turėti grupės jungiasi su kitomis politiškai artimomis grupėmis.

6. Lietuvių Bendruomenė ir toliau savo vadovybes išsirenka demokratiškai, rinkimų reikalui sudarydama tikslius narių sąrašus. LB apylinkių pirmininkams nustatyta tvarka suteiktinos pilnos Tarybos narių teisės.

7. Amerikos lietuviuose siektina politinės akcijos vienybės su vienu fondu laisvinimo veiklai finansuoti. Kol to nepadaryta, laisvinimo veiklai finansuoti aukų rinkimas organizuotinas taip, kad kiekvienas au-

kotojas galėtų pareikšti savo valią ir auką nukreipti į savo pasirinktą centrą.

Kiekvienas lietuvis jaučia pareigą vienos dienos uždarbį aukoti laisvinimo reikalams.

8. Detantes dvasios negeistinos pasekmės užbėgti už akių, JAV vyriausybei ir Kongreso nariams įtaigiai pristatyta 89-to Kongreso priimta *H. Con. Res. 416*. Tai vienas iš stipriausių ginklų Amerikos vykdamai Lietuvos okupacijos nepripažinimo politikai užtikrinti. Ši rezoliucija pristatyta ir kitų valstybių vyriausybėms.

Laisvojo pasaulio komunistinės ir prokomunistinės partijos informuotinos apie komunizmo priedanga vykdomą rusų imperializmą. Ruoštiniai planai ir kitiems netikėtumams užbėgti už akių.

9. Ryšiai, reiškiant rezistencinį solidarumą su pavergta tauta, skatintini. Jie su Lietuvos lietuviais palaikomi 1974 m. spalio 26-27 veiksmų konferencijos priimto sutarimo dvasioje.

10. Sukūrimas vieno Amerikos lietuvių (ar baltų) informacijos centro — tai didžioji būtinybė.

Kol toks centras nesuorganizuotas, kiekvienoje vietovėje steigtinis p a s t o v ū s informacijos taškai, į kuriuos, reikalui iškilus, galėtų kryptis amerikiečiai korespondentai; su jais užmegstinos asmeniškos pažintys.

Laisvinimo veiksmų pareiga parūpinti profesionaliai paruoštos informacinės literatūros apie Lietuvą. Šioje srityje nedovanotinai apsileista.

11. PLJ Sąjunga, Lietuvių Studentų Sąjunga, ateitininkai, skautai neolituanai ir kitos jaunimo organizacijos Lietuvos laisvinimo darbus integruoja į savo organizacinės veiklos programas.

Kiekviename universitete, kur yra bent keli lietuviai studentai, organizuotinos lietuvių studentų draugijos.

12. Ruošti savus profesionalus žurnalistus, kurie galėtų užimti žinių agentūrų, radijo, televizijos, spaudos štabuose atsakingas pozicijas. Kovai už laisvę užsitęsus, jų reikšmė gali būti be galo didelė. Gabiems studentams žurnalistams skirtinos stipendijos.

Jaunimas ragintinas studijuoti humanitarinius mokslus.

13. Lietuvos laisvinimo kovoje siekiant išnaudoti lietuvišką potencialą, pirma reikia žinoti, kokį potencialą turime. Lietuvių Bendruomenės iniciatyva teiktini asmenys, kurie galėtų, norėtų ir pajėgtų paveikiai laisvinimo uždavinius vykdyti. Pasižvalgytina žmonių su vizijomis ir naujų planų pasiūlymais.

14. Įtakingų draugų laisvajame pasaulyje Lietuvos laisvės reikalui įgijimas — tai vienas iš realiųjų politinės veiklos uždavinių. Tam tikslui prie VLIK-o organizuotina speciali komisija.

15. Lietuviai katalikai remia organizuojamą Amerikos Lietuvių Katalikų Tarnybą, siekiančią pasitarnauti lietuviškoms parapijoms ir talkinti lietuviams kunigams pastoracijos darbuose.

Išvadų Komisija

FRONTININKŲ STOVYKLA STUDENTŲ AKIMIS

Studentės Marija (kairėje) ir **Vilija Eivaitės** su prof. J. Brazaičiu LFB stovykloje

LFB studijų ir poilsio stovykla Dainavoje 1974 sutraukė palyginti nemažą skaičių studentų. Pirmosiomis savaitės dienomis jų nebuvo daug, bet skaičius žymiai padaugo savaitės gale, ypač prieš jaunimo simpoziumą.

Pasibaigus stovyklai, keliolikai stovykloje aktyviau dalyvavusių studentų buvo pasiųstos anketos su klausimais. Atsakymų susilaukta iš maždaug 75%. Reikia pripažinti, kad gautųjų atsakymų skaičius nėra pakankamas reikšmingesnėm išvadom padaryti, tačiau vis tiek iš jų galima pajusti tam tikrą linkmę studentų nusiteikimuose ir galvosenoje.

Visi į anketą atsakiusieji buvo studentai ateitininkai ir tik vienas skautas. Apie jų lietuvišką visuomeninę-politinę orientaciją galima susidaryti vaizdą iš jų pažinimo ki-

tų, ne studentų, lietuviškų organizacijų. Pav., visi atsakiusieji žinojo apie Lietuvos Bendruomenės darbus ir tik po vieną apie Vliko ir Altos. Dauguma atsakiusių buvo girdėję apie Rezoliucijoms Remti Komitetą ir Batuną, mažesnė dalis — apie Lietuvos Krikščionių Demokratų Sąjungą, dar mažesnė — apie Lietuvos Laisvės Komitetą; nė vienas nieko nebuvo girdėjęs apie Lietuvos Vienybės Sąjūdį.

Atsakydami į klausimą, kur daugiausia įgiję žinių apie lietuvišką veiklą, studentai pirmiausiai nurodė šeimą, toliau organizaciją ir spaudą, o mokykla gavo tik vieną balsą. Tas faktas turėtų būti įdomus tėvams, pedagogams ir visuomeninės veiklos organizatoriams.

Vertindami LFB stovyklos programą, jaunieji palankiausiai pasisakė apie jaunimo simpoziumą ir V. Kamanto pranešimą, diskutuojant LB klausimus (pranešimas atspausdintas „Į Laisvę“ 1974 gruodžio numeryje). Gero žodžio susilaukė ir kiti paskaitininkai bei pranešėjai. Kad aplamai stovykla jauniesiems patiko, galima padaryti išvadą iš to, kad visi pareiškė norą vėl su LF bičiuliais stovyklauti. Daugumas pageidavo, kad būtų įtraukti į aktyvius programos dalyvius.

Daugumas atsakiusių prisipažino, kad lietuviškame gyvenime visuomeniškai-politiškai reikštis jiems būtų priimtini LFB organizaciniai rėmai.

KARŽYGIŠKO LIETUVIŲ TAUTOS ĮVYKIO ATŽYMĖJIMAS

Kazys Škirpa, SUKILIMAS LIETUVOS SUVERENUMUI ATSTATYTI (dokumentinė apžvalga). Brooklyn, New York: Franciscan Fathers Press, 1973. Išleista paties autoriaus. Copyright by Kazys Škirpa (Library of Congress Catalog Card No.: 73-89201). 583 p., kaina nepažymėta.

Lietuvių tautos sukilimas prieš komunistinį pavergėją ir tos vergijos nusikratymas 1941 metais yra vienas iš šviesiausių ir karžygiškiausių įvykių 20-jo šimtmečio lietuvių tau-

tos istorijoje. Šis įvykis mūsųose yra žinomas kaip 1941 metų birželio mėnesio sukilimas. Šis žygis rikiuojasi greta su nepriklausomybės atgavimo kovomis 1918-1920 metais ir partizanų kovomis su pavergėju antrosios bolševikų okupacijos pradžioje (1944-1952). Niekas iki Kazio Škirpos veikalo pasirodymo nesiryzo to karžygiško įvykio atžymėti stambesniu veikalu. Tiesa, 1968 metais dr. A.M. Budreckis tą įvykį atžymėjo anglų kalba išleistu vei-

---

Solistė G. Čapkauskienė jiems labai patikusi. Taip pat entuziasistiškai sutiko ir rašytojus — Brazdžionį, Baroną ir Volertą. Šia eile labiausiai norėtų vėl juos išgirsti.

Iš stovyklos trūkumų atsakymuose paminėta: nedaug studentų ir nepakankamas jaunimo įtraukimas į programą. Gerokai pasibarta dėl kalbų prieš jaunimo simpoziumą ir dėl ribojimo laiko įdomioms diskusijoms. Studentų pageidavimai: daugiau sutelkti jaunimo ir aktyviau įjungti į programą; vyresniesiems sprendžiant savo problemas, jaunimui suorganizuoti savo užsiėmimus ar sportą; nenutraukti įdomių diskusijų, net nustatytam laikui pasibaigus, o taip pat jų dirbtinai neužtęsti, kai pritrūksta disku-

tuojančių; suorganizuoti praktiškų su laisvinimo veikla susijusių seminarų. Vieno studento buvo ir toks pageidavimas: “Labai patiko p. Barzduko komentarai po paskaitų ir simpoziumų. Jo pasisakymai ir vertinimai turėtų būti kiekvienos paskaitos dalis”.

Kaip ir kad iš negausių pasisakymų aiškėja, studentai nuo lietuviškos veiklos nebėga, kaip kas kad nori įtikinti, bet ją domisi, jei tik jiems parodomas reikiamas respektas. Laipsniškai jiems perduodant su didesne atsakomybe surištas pareigas, bus susilaukta naujų visuomenės vadų, kuriais galės didžiuotis ir išsivija, ir lietuvių tauta.

Ikj.

kalinku (147 p.) — The Lithuanian National Revolt of 1941. (Apie tai rašyta „Į Laisvę“ žurnalo 1969 metų spalio mėnesio numeryje — nr. 46(83), 92-93 pp. Red.)

Autorius šį veikalą klasifikuoja kaip dokumentinę apžvalgą: čia apstu dokumentų ir citatų iš įvairių dokumentų, autoriaus pastabų, atsiminimų bei išvedžiojimų; autoriui ateina į talką kiti asmenys su savo straipsniais (dr. Ad. Damušis, Br. Raila); duodama nacių karo istorijos (nacių kariuomenės žygis per Lietuvą); nemaža vietos skiriama kritiškiems žodžiams buv. prezidentui A. Smetonai, gen. St. Raštikiui, Lietuvos diplomatams ir kitiems.

Veikalo medžiaga sugrupuota į 10 skyrių: įvadas, platformos metmenys, Lietuvos atstatymo planas, sukilimo gairės, formalus Reicho įspėjimas, tautos herojinis aktas, melodijos iš už Atlanto, vyriausybės goltoga, ir vėl pavergimas ir išvados. Knygos gale duodama Lietuvių Aktyvistų Fronto programa, baigiamosios pastabos ir knygoje paduotų dokumentų ir reikšmingesnių išrašų sąrašas.

Autorius surinko tikrai daug įdomios ir vertingos medžiagos Lietuvos (ir pasaulio) istorijai. Vienam ar kitam vienas ar kitas dalykas ar autoriaus viena ar kita įvykių interpretacija gali nepatikti ar būti ne „prie širdies“. Autorius nėra istorikas, flososfas, ar valstybės mokslų specialistas. Už vieną ar kitą paslydimą tose srityse turėtumėm jam atleisti. Jis yra kariškis, Lietuvos nepriklausomybės kovų dalyvis, krašto nepriklausomybės pirmame dešimtmetyje atidavęs savo jėgas bei

sugebėjimus savo tėvynės karinių pajėgų ugdymui, stiprinimui bei auklėjimui. Paskutiniame Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetyje Kazys Škirpa parėjo į krašto diplomatinę tarnybą ir stengėsi sumaniai ir garbingai atstovauti savo vyriausybei svetimose valstybėse. Kai Lietuvą 1940 metų birželio mėnesį užliejo komunistinė lava, jis buvo Lietuvos ministeriu Vokietijoje. Eilė pirmaujančių Lietuvos pareigūnų nuleido rankas. To nepadarė Kazys Škirpa. Jis pajudėjo visu frontu padėti Lietuvai nusikratyti vergijos. Tą savo pajudėjimą bei visą veiklą jis užfiksuoja šiame leidinyje. Mūsų vyresniajai ir vidurinijai kartoms 1940 ir 1941 metų įvykiai žinomi bei pažįstami iš patirties. Jaunesniajai kartai tie įvykiai ir tas laikotarpis beveik nežinomi. Visiems, kurie įdomaujasi mūsų tautos istorija ir jos žymesniais įvykiais, reiktų šį veikalą perskaityti.

Jei autorius ar jo pakviesti asmenys ruošė to veikalo antrą laidą, reiktų tam tikrų išsilaikymų bei papildymų. Norėtusi matyti kiek galima daugiau medžiagos apie sukilimo pasiruošimą krašte, patį sukilimą ir Laikinosios vyriausybės laikotarpį. Autorius čia gana šykštoka. Kazys Škirpa visą tą laikotarpį praleido Vokietijoje. Jei jis stokojo medžiagos apie įvykius krašte, galėjo jos gauti bei surinkti iš savo bendradarbių, kurie pilnai buvo įsijungę į sukilimo organizavimą bei pasiruošimą, patį sukilimą ir po jo į Laikinosios vyriausybės sąstatą. Veikalas nėra kiek nenukentėjęs, jei vokiečių žygis per Lietuvą būtų stipriai sutrumpintas. Autoriaus samprotavimai apie busimosios Lietuvos santvarką, jos santykius su kitais kraštais bei

krašto ūkį skamba vietomis tam tikru disonansu. Tuo metu pagrindinis tikslas buvo atgauti kraštui pilną laisvę ir nepriklausomybę. Visi kiti reikalai turėjo būti paliekami apspręsti ir nustatyti krašto piliečiams. Taigi, visos veikalo dalys, kuriose tie klausimai diskutuojami, galėtų būti išleidžiamos.

Autorius Vokietijoje ir lietuviai krašte, organizuojant sukilimą, sukilimo metu ir po jo susidūrė su eile sunkumų. Ar jų buvo galima tuo metu išvengti? Ar buvo galimybės Lietuvai išlikti nepriklausomai bent iki tam tikro laipsnio karo metu? Ar Lietuvos padėtis būtų geresnėje plotmėje, jei tuometinė vyriausybė ir kiti krašto pareigūnai būtų užėmę kitą liniją? Autorius daro daug priekaištų tuometiniam krašto prezidentui A. Smetonai, gen. St. Raštikiui, diplomatams užsienyje ir kitiems, kad Lietuva nesiryžo karo pradžioje atgauti Vilniaus krašto. Autorius buvęs už tai. Ar Lietuva turėjo pasipriešinti komunistų okupacijai 1940 metais? Autorius buvęs už tai. Autoriaus ryšiai su Vokietijos vyriausybe ir karo vadovybe, atrodo, buvo gana riboti. Ar autoriaus pastangos buvo pakankamos išgauti daugiau prielankumo Lietuvai iš nacių ir jų karo vadovybės? Sukilimas pavyko ir buvo suformuota Lietuvos vyriausybė, gi mūsų pasiuntiniai Anglijoje, JAV-se ir kituose kraštuose nejudėjo nė iš vietos ar net kenkė nesusigaudančiais pranešimais kraštų vyriausybėms ir spaudai. Kodėl Kazys Škirpa ir jo bendradarbiai nepalaikė tamprųjų ryšių su A. Smetona, P. Žadeikių, B. Balučiu ir kitais? Tų ir kitų klausimų autorius pilnai ne-

atsako.

Duodama įdomi citata iš Ernesto Galvanausko pareiškimo, padaryto 1966 (žiūr. 528 p.). E. Galvanauskas į klausimą — ar lietuvių pasipriešinimas 1940 metais sovietinei okupacijai nebūtų pareikalavęs per daug aukų? — atsako: “Ne, aukų skaičius būtų buvęs daug mažesnis, negu per partizaninį pasipriešinimą antros sovietinės okupacijos metu. Tačiau atsiekimas būtų buvęs pasaulinės reikšmės ir turėjęs milžiniškos moralinės ir praktinės vertės ateičiai. Gi partizaninis pasipriešinimas, nežiūrint jo heroizmo, jau po ‘išlaisvinimo’, kitataučiams buvo beveik nežinomas. Jei organizuota Lietuvos kariuomenė būtų pasipriešiusi, stabdomųjų kautynių ir evakuacijos forma, okupacijai — niekam vėliau nebūtų buvę reikalo partizanauti, nes tautos valia jau būtų buvusi parodyta jos valstybinių ginkluotų pajėgų”. Bet, visi žinome, pats E. Galvanauskas buvo įsijungęs (labai trumpai) į J. Paleckio vyriausybę! Taigi, ir eilė mūsų valstybinių kų nesuvedė galų krašto reikaluose 1940 metais.

Partizanų kovos yra nežinomos pasauliui. Beveik nežinomas pasauliui yra 1941 metų sukilimas ir Lietuvos suverenumo atstatymas. Kazys Škirpa paruošė ir išleido kapitalinį veikalą apie tą įvykį lietuviams. Kas informuos apie tai laisvąjį pasaulį? Veiksniai iki šiol nėra ta linkme pajudėję. Atrodo, tik privati iniciatyva galėtų tą reikalą įstatyti į tinkamas vėžes, surasdama asmenį tam leidiniui paruošti ir išleisdama anglų ir kitomis kalbomis laisvajam pasauliui. Reikalas nepaprastai pavėluotas!

L. Valiukas

KOMUNISTŲ IR NACIŲ MASINĖS ŽUDYNĖS LIETUVOJE

Romo Kalantos kapas

naujosiose kapinėse Vilijampolėje 1975 vasarą; dešinėje, paminklo viršutinėje dalyje matyti raidės ROMAS. Kapinėse kryžius statyti draudžiama

Paskutiniųjų keletų metų laikotaryje laisvojo pasaulio viešoji opinija kaltina Sovietus masinių žmonių žudynių bei atskirų etninių grupių persekiojimu bei naikinimu. Sovietų interesas yra, žinoma, nukreipti dėmesį nuo savęs į kitus. Čia jie neaplenkia nė lietuvių, skelbdami juos žudynių vykdytojais Lietuvoje nacių okupacijos metais (1941-1944).

Laisvąjį pasaulį yra pasiekusi komunistų išleista knyga — Masinės žudynės Lietuvoje (1941-1944, doku-

mentų rinkinys, 2 dalis). Šis taip vadinamų dokumentų rinkinys turi 424 puslapius ir yra išleistas 1973 metais „Minties“ leidyklos Vilniuje. Knygą paruošė G. Erslovaitė, redagavo B. Baranauskas ir E. Rozauskas. Knyga išleista gana dideliu tiražu — 12,000 egz. Reikia manyti, kad šis vadinamų dokumentų rinkinys bus komunistų brukte brukamas į rankas pavergtiesiems ir visais būdais platinamas laisvojo pasaulio lietuvių tarpe.

Komunistai nė vienu žodžiu ne-

užsimena apie savo vykdytus ir vykdomus lietuvių persekiojimus, tautos naikinimą (genocidą), masines žudynes pavergtoje Lietuvoje, apie ištremtus lietuvius Sibire ir vergų stovyklose kitose Sovietų Sąjungos dalyse. Laisvojo pasaulio lietuvių institucijų surinktomis žiniomis Sovietai yra išžudę apie 750,000 lietuvių (nuo 1940 metų pirmosios okupacijos pradžios iki šių dienų).

Minėtoje knygoje lietuviai kaltinami žydų ir komunistų naikinimu Lietuvoje nacių okupacijos laikais (1941-1944). Sovietai ir naciai, pasirašydami 1939 metų rugpjūčio 23 Ribbentropo-Molotovo paktą, davė vieni kitiems laisvę siausti Europoje ir kitose pasaulio dalyse. Karas, koncentracijos ir vergų stovyklos, išvežimai bei trėmimai, atskirų tautų naikinimas, okupacijos ir vergija nušlavė nuo šios planetos paviršiaus virš 100,000,000 gyvybių. Tai vykdė komunistai ir naciai, o dabar tebevykdo komunistai. Lietuva savo nepriklausomo gyvenimo metais globėjo žydų tautinę mažumą krašte, ir žydai Lietuvą vadino antrąja Amerika. Karui 1939 metais prasidėjus ir dar prieš karo pradžią, Lietuva priglaudė tūkstančius žydų, besitraukiančių nuo nacių persekiojimų ir žudymų iš kitų Europos kraštų.

Žydų naikinimą Lietuvoje vykdė naciai. Patys komunistai Nuernbergo teisme liudijo, kad nuo 1941 metų liepos 2 dienos žydų reikalus Lietuvoje tvarkė naciai. Gi prieš 1941 metų liepos mėnesio 2 dieną žydų žudynių Lietuvoje nebuvo. Tai rašė J. Jurginis sovietų leidžiamame žurnale „Švyturys“ (1963.X.19), ryškindamas ir sudramatindamas nacių SS Standartenfuehrerio Jaeger slap- tą pranešimą žydų naikinimo Lietu-

voje reikalu. Sovietai yra išleidę leidinį — Documents Accuse (Gintaras, Vilnius, 1970, 310 pusl.). To leidinio dokumentas nr. 107 cituoja minėto nacio Jaeger slaptą pranešimą, kad nuo 1941 liepos 2 dienos jis perėmęs žydų reikalus į savo rankas ir vykdamas žydų likvidavimą.

Visose tautose yra iškrypėlių, sadistų ir nevertų vadinti žmonėmis asmenų. Lietuvių tauta nėra išimtis, ir gal vienas kitas tokių talkino minėtame niekšiškame ir šėtoniškame darbe. Bet ne vienas iš tų lietuvių dirbo komunistų žinyboje pirmosios sovietų okupacijos metais Lietuvoje, gi užėjus naciams — talkino ir jiems. Geras pavyzdys advokato Požėlos iniciatyva bei talka naciams Pakruojuje, naikinant žydus. Tuo „nuopelnu“ remdamasis, Požėla tuojau tapo Šiaulių apygardos nacių komisaro Gewecke patarėju. Tik kai lietuviai surinko dokumentus ir jais įrodė, kad jis buvęs slaptas NKVD agentas ir įdavinėjęs žmones sovietų saugumui, naciai savo patarėją likvidavo (žr. V. Rastenis, „Dirva“, 1964.VI.5).

Komunistai verkšlens dėl savo agentų persekiojimo Lietuvoje pirmomis nacių-sovietų karo dienomis. Komunistai turėtų prisiminti, kad nuo okupacijos pradžios (1940 metų birželio 15) iki nacių pajudėjimo į rytus (1941 metų birželio 22) sovietai ir jų agentai išžudė ar ištrėmė apie 50,000 lietuvių. Komunistai už tai nieko geresnio negalėjo tikėtis iš lietuvių. Minėtame leidinyje eilė komunistų bei jų pataikūnų duoda savo „parodymus“. Tai reiškia, kad jie išliko gyvi, ir lietuviai nebuvo jiems tokie žiaurūs, kaip kad jie buvo lietuviams.

Vladas Būtėnas, knygų autorius, žurnalistas, kuriam paskirta 1974 metų Lietuvos Katalikų Mokslo Akademijos žurnalistinė premija. Savo knygoje Vladas Būtėnas (slapyvardis — Vladas Ramojus) yra dokumentavęs baisius rusų komunistų nusikaltimus prieš lietuvių tautą

Komunistai minėtoje knygoje (Masinės žudynės Lietuvoje) yra paskelbę šimtus parodymų. Tardytojai, anot A. Solženicino (The Gulag Archipelago, 146 pusl.), turi šūkį: “Tik duokite mums asmenį, ir mes sudarysime jam bylą” (Just give us a person — we’ll create the case!). Dauguma tų vadinamų parodymų yra bereikšmiai — parašyti pačių tardytojų. Antra, parašų nėra, o tik pažymėta, iš kokio asmens parodymų imta. Dauguma tų vadinamų parodymų surinkti 1958–1962 metų laikotarpyje, praėjus 20 ar net daugiau metų nuo įvykių. Dalį duoda išlikę Lietuvoje nuo pirmosios bolševikų okupacijos komunistai ar jų agentai. Jie visais būdais ir visomis priemonėmis juodina ir šmeižia geros valios lietuvius. Parodymai iš kitų išgauti, naudojant visas komunistų tardymo priemones, kurioms beveik visi palūž-

ta, kaip kad savo knygoje, The Gulag Archipelago, rašo A. Solženicinas.

Ačiū Dievui, lietuvių tauta visomis išgalėmis priešinosi naciams ir visoms jų užmačioms; priešinosi ir priešinasi bolševikams, nesijungdami į jų šėtoniškų planų vykdymą. Lietuvių tautai nėra reikalo atgailauti dėl nacių ir bolševikų niekšiško darbo, kaip kad A. Solženicinas kviečia rusus atgailauti šiomis dienomis išėinančioje jo redaguotoje knygoje — Iš po griuvėsių (From Under the Ruins). Anot Solženicino, milijonai Sovietų Sąjungoje yra dalyvavę Stalino vykdytose pavienių asmenų ir tautų masinėse žudynėse. Tos knygos redaktoriai (Masinės žudynės Lietuvoje) ir komunistų agentai turėtų išgirsti šį Solženicino kvietimą atgailai.

Dr. T. Jonikas

KAD NENUTILTŲ NEVILTYJE

"L.K.B. Kronikos"! Vieni jas paskaitę graudžiai komentuoja, kiti stebimės: "Kur tos Kronikos leidžiamos? Kas atspausdina ir išplatina? Kaip pasiekia Vakarus?"

Į tuos klausimus negalim atsakyti. Ir gerai, nes norėtų ir slapukai sužinoti... Marksistai jau trys metai stengiasi atverti ir užgniaužti Kronikas. Įtraukia silpnesnės dvasios, jiems palankius kunigus, kad žmones atkalbėtų nuo Kronikų skaitymo, kad tai esą pramanyta ... Į pašto dėžutes įdedamos raudonųjų paruoštos Kronikos, kad žmones supainiotų, apkaltintų ...

Kronikos — tai tikrovė, kad pavergtieji netyli, nepasiduoda terorui, nors už tai dar labiau kenčia. Studentai, darbininkai, tarnautojai... Aukštesne morale pagrįsta religija, tikėjimas jiems suteikia drąsos priešintis pavergėjui. Jie atvirai apeliuoja į žmogaus teises ir laisves deklaruojančią Sovietų konstituciją, kreipiasi į pasauliui žinomus rusų ir lietuvių laisvės kovotojus, kaip Kovaliovą, Sacharovą, Solženicyną, Simą Kudirką ...

Kai kurie išeiviai, lankęsi okupu Lietuvoje, grįžę kalba: "Reikia paveikt 'Draugą', kad nespausdintų Kronikų . . . Lietuvoj sako, kad išvardintieji nukentės..."

KAS TEN TAIP SAKO? — Čia išryškėja keliautojų naivumas, kai jiems "ir viskas ten gražu, ir viskas gerai, bažnyčios pilnos ...". O kas ten sako, kad nespausdinti? — Kurie nenori atskleisti Sovietijoje persekiojimų. Gi kurių pavardės Kronikose minimos, tie savanoriškai leidžia jų vardus minėti, nors rizikuoja laisve ir gyvybe. Nes vardai, vietos, datos įrodo, kaip kankinamas tikintis ir kaip jaunimui brukamas ateizmas. Tikri dialogai teismuose parodo, kad priešpaula ten baisesnė, negu mes (ten nuvažiavę ir nevažiavę) manome, ir kad lietuvio heroizmas, jo pagrindinis ir viešas pasipriešinimas ne tik nenuslopintas, bet vis stiprėja. Išeivių bloga valia ar naivumas, deja, vis pasitaiką, priešus džiugina, o tautą liūdina. Jau vien heroiški vėliausi pareiškimai teisme Nijolės Sadūnaitės išreiškia dramatišką lietuvio šauksmą pasauliui!

LIETUVA IR DETANTE

Nixono - Kissingerio nubrėžtas "iš konfrontacijos į kooperavimą" Amerikos užsienio politikos kelias savo tikslu pasirinko detantę. Tai tas pats "taikingas sambūvis", kurį 1958 laisvajam pasauliui buvo pasiūlęs Nikita Chruščiovas. Tie du keliai, iš Washingtono ir Maskvos, 1975 susitiko Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijoje, kur visi "galutinio akto" signatarai įsipareigojo pripažinti dabartinį Europos politinį žemėlapi. Tuo būdu Baltijos valstybės buvo paliktos už laisvojo pasaulio ribų.

Didžiausių džiaugsmų Helsinkio aktu parodė Sovietų Sąjunga ir kitos komunistinės valstybės (išskyrus Kiniją ir Albaniją), o taip pat laisvojo pasaulio komunistai ir pro-komunistinės grupės.

Vakarų pasaulio viešoji opinija Amerikos ir kitų laisvųjų kraštų padėtiems parašams po Helsinkio dokumentu parodė aiškų nepritarimą. Net pats prez. Fordas, savo pareiškimais prieš konferencijų ir po jos, tautų labiau atsiprašinėjo, negu reiškė pasitenkinimą.

Didieji rusų disidentai, k.t.

"Tik klasta ir melas, būdami bejėgiai prieš tiesą, reikalingi ginklų, kareivių ir kalėjimų ... Ne aš, o jūs esate nusikaltėliai, kurie laužote elementariausias žmogaus teises, garantuotas įstatymais, Konstitucija ir Visuotinė Žmogaus Teisių deklaracija . . . "LKB Kronika", tarsi veidrodis, parodo ateistų nusikaltimus prieš tikinčiuosius . . . Kadangi nedorybė nesigroži savo šlykštumu, ji baisi savo atvaizdu veidrodyje. . ."

Kronikų tikslas — kad jų šauksmą išgirstų pasaulis! — Ar tikrai ataidi į mus?

"Ar prisimenate, kad šiemet

šventieji metai?" — klausia jaunas vyras iš Lietuvos.

Ar prisimename? Įdomu, ar daugelis, besilanką Lietuvoj, lituanistiniuose kursuose, išdrįsom pareikšti, kad nenorim sekmadienį dalyvaut išvykoj į ateistinį muziejų, nes ... turim atlikt religinę pareigą, išklaudyti mišias?

"LKB Kronikų" šauksmas tegu mums nulenkia galvas — susimąstymui ir išskyrimui tiesos; tegu pažadina iš letargo, suteikia drąsos, kad išneštume tą pavergtų brolių šauksmą į platų pasaulį. — Nes tai jų didžiausias troškimas.

Kad jie nenutiltų neviltyje!

Solženicinas, Sacharovas ir kt., tapę didžiausiais laisvės šaukliais, Helsinkio deklaracijų pamerkę. Nusivylimą laisvuojų pasauliu viešai išreiškė Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika, o neviešai — tie, kurie reiškia tikrųjų pavergtos tautos valių.

Beveik visa laisvojo pasaulio lietuvių spauda, išskyrus negausias išimtis, “moralinius” Helsinkio įsipareigojimus priėmė kaip nemoralų ir Lietuvos laisvės kovai kenksmingų aktų.

Lietuviškieji veiksniai išsiriaviavo taip: Altą deklaracijų priėmė kaip Lietuvos reikalą laimėjimų ir kvietė rašyti prezidentui padėkos laiškus, Lietuvių Bendruomenė — kaip nuostolį, o Vilkas, ir tai reikia su apgailėstaviu konstatuoti, šioje byloje pasiliko tarsi neutralus — bespalvis ir beveidis.

Labai charakteringa, kad lietuvių politinės - visuomeninės diferencijos spektre labiausiai nutolusios spalvos šiuo atveju supanašėjo: altininkai su kairiaisiais liberalais užėmė palankias Helsinkio aktui pozicijas, nors

savo sprendimus parėmė skirtingais argumentais: pirmieji — kad nesuerzintų Valstybės departamento, antrieji — kad ir lietuviškoji detante su Maskva Lietuvai galinti būti naudingesnė, negu kietas reikalavimas laisvės.

“Į Laisvę” pritaria JAV LB Krašto valdybos nusistatymui, išreikštam 1975.X.11 aplinkraštyje, kad “yra susidariusi nauja pohelsinkinė politinė situacija, reikalaujanti perorganizuoti ir kovos už laisvę strategijų”. Juk ir optimistiškiausiai bandant interpretuoti Helsinkio deklaracijų, tenka pripažinti, kad ja Lietuvos okupacijos ir aneksijos faktiškas įteisinimas yra pagilintas ir, jei dar to slapta nėra padaryta, visai priartėta prie teisiško pripažinimo ribos. Naujausiose Kissingerio pareiškimuose tokios užuominos jau daromos. Ir dėl to nei džiaugsmo, nei optimizmo lietuviškų misijų suprantų lietuvis reikšti negali.

Kova už Lietuvos laisvę nemažėjančiu intensyvumu turi būti vedama toliau.

Kiekviena rezistencija plaukia iš asmens moralinių nusiteikimų. Rezistencija nebūtų įmanoma tarp asmenų, kurie savo siekimu ir norma laiko biologinį išlikimą ar prosperity ir tesivadovauja prisitaikymo principu. Oportunistinės moralės žmonės yra svetimi bet kokiai rezistencijai.

J u o z a s B r a z a i t i s

Malonus skaitytojau, savo pastabas apie šį "Į Laisvę" numerį siųsk šiuo adresu: "Į Laisvę", 341 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207.

ADMINISTRACIJA DĖKOJA

Administracija nuoširdžiai dėkoja visiems skaitytojams, kurie laiku atsilygina už žurnalą.

Prenumeratos mokesčiu palaikoma žurnalo gyvybė.

Kurie skaitytojai būtų pamiršę atsiliginti už 1975 metus, siųsdami 1976 metų prenumeratos mokestį, prašomi pridėti ir skolą. Kaip matote, praėjęs numeris buvo padvigubintas, o šis net patrigubintas. Atitinkamai didėja spausdinimo ir pašto išlaidos. Būtume dėkingi, kad prie prenumeratos mokesčio prijungtumėte ir savo auką.

Pinigus siųsti šiuo adresu:

Mr. A. Kulnys
7034 Hartcrest Drive
Rancho Palos Verdes, CA.
90724

*Pasikeitus adresu, skubiai
painformuokite administraciją!*

“Į LAISVĘ” RĖMĖJAI

1974 IR 1975 METAIS

\$120 — Vytautas Barlsas.

\$100 — dr. K. Ambrozaitis, dr. P. Žemaitis.

\$90 — Vita Baleišytė

\$50 — dr. Z. Brinkis, dr. V. A. Dambra, dr. J. Kazickas, J. Mikonis.

\$39 — dr. V. Majauskas

\$26 — R. Bureikienė, V. Volertas.

\$25 — Msgr. J. Kučingis, dr. V. Milleris, kun. S. Morkūnas, dr. B. Radzivanas, J. Žilionis.

\$22 — J. Ardys, K. Barzdukas.

\$20 — A. Bražėnas, kun. L. Budreckas, dr. A. Damušis, K. Gasparėnas, dr. J. Jurgilas, St. Vilinskas, J. Prakas.

\$17 — dr. K. Karnauskas, J. Žaliauonis.

\$15 — N. Kazlauskas, Z. Koronkevičius, K. Kriaučiūnas, A. Pumputis, V. Rociūnas, J. Žadeikis.

\$14 — V. Aušrota, K. Dočkus, St. Džiugas, K. Gimžauskas, V. Maželis, dr. P. Pamataitis, K. Račiūnas, L. Relvydas, St. Rudys, dr. R. Šomkaitė, V. Skladaitis, V. Vaitiekūnas, V. Žiaugra.

\$12 — A. Markelis, dr. A. Sungaila, A. Velavičius.

\$10 — V. Akelaitis, J. Ambrizas, dr. St. Bačkis, dr. J. Bagdanavičius, A. Bajorinas, L. Barauskas, J. Baužys, K. Bružas, A. Bumbulis, St. Čepas, K. Čeputis, J. Černius, kun. M. Čyvas, Vl. Čyvas, St. Dargis, kun. V. Dabušis, V. Garbenis, K. Girvilas, St. Jagėla, P. Karalius, kun. V. K. Kriščiunevičius, dr. Z. Kungys, dr. C. Kuras, V. Kuzmickas, dr. A. Martus, K. Pakulis, V. Palubinskas, J. Paovys, V. Petrulis, kun. V. Pragulbickas, V. Prižgintas, S. Pundzevičius, A. Puteris, I. Račiūnas, kun. dr. P. Ragažinskas, dr. P. Rasutis, A. Raulinaitis, dr. A. A. Razma, E. Ribokienė, J. V. Rygelis, J. Salys, J. Šlepetys, V. Sendzilkas, J. Stiklorius, B. Vitkus.

\$8 — E. Baltrušaitis, kun. dr. V. Cukuras, J. Janulaitis, V. Kasakaitis, J. Kučėnas, A. Mažiulis, A. Orvidas, B. Polikaitis, A. Pladys, M. Sodonis, J. Stelmokas, St. Skripkus, A. Vasaitis, P. Vyšniauskas, Z. Valavičius, kun. dr. T. Žiūraitis.

\$7 — P. Gudelis, kun. M. Kirkilas, dr. B. Kvietytis, P. Orvidas, A. Skučas.

\$5 — A. Grinienė, J. Laukaitis.

Taupumo sumetimais nebesiunčiame pakvitavimų skaitytojams, prenumeratą sumokėjusiems asmeniniu čekiu, vadovaujantis dėsniu, kad “jūsų grįžęs čėkis yra jūsų pakvitavimas”.

Administratorius